Jana Ambrózová, Miriama Bošelová, Margita Jágerová

Vidiek tradičný, moderný, inšpiratívny

Dediny roka

Liptovská Teplička, Malé Dvorníky, Soblahov, Vlachovo

Jana Ambrózová, Miriama Bošelová, Margita Jágerová

VIDIEK TRADIČNÝ, MODERNÝ, INŠPIRATÍVNY

Dediny roka

Liptovská Teplička, Malé Dvorníky, Soblahov, Vlachovo

Nitra 2021

Publikácia vznikla v rámci projektu APVV-16-0115 Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka.

Autorky:
© Mgr. Jana Ambrózová, PhD.
© Mgr. Miriama Bošelová, PhD.
© doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD.

Vedecká redaktorka:
prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Recenzentky:
prof. Viera Feglová, CSc.
Mgr. Taťána Součková, PhD.

© Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre

Návrh obálky a grafická úprava: Peter Horváth, Jana Ambrózová
Jazyková korektúra: PhDr. Erika Mináriková
Preklad: Mgr. Judita Takáčová
Tlač: DMC Šurany
Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Miesto vydania: Nitra
Vydanie: prvé
Rok vydania: 2021

ISBN 978-80-558-1777-4
EAN 9788055817774

OBSAH

Úvod 5
Metodologické východiská výskumu 9

Liptovská Teplička 21
Z histórie obce 24
Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov 25
Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce 31
Hmotné kultúrne dedičstvo 32
Nehmotné kultúrne dedičstvo 35
Spoločenský život a kalendárne podujatia 40
Partnerstvá obce a rozvojové projekty 56
Zhrnutie 58

Malé Dvorníky / Kisudvarnok 59
Z histórie obce 62
Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov 64
Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce 68
Hmotné kultúrne dedičstvo 75
Nehmotné kultúrne dedičstvo, spoločenský život a kultúrne podujatia 77
Partnerstvá obce a rozvojové projekty 89
Zhrnutie 94

Soblahov 97
Z histórie obce 100
Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov 104
Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce 106
Hmotné kultúrne dedičstvo 118
Nehmotné kultúrne dedičstvo 120
Partnerstvá obce a rozvojové projekty 126
Zhrnutie 129

Vlachovo 131
Z histórie obce 134
Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov 136
Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce 139
Hmotné kultúrne dedičstvo 146

Nehmotné kultúrne dedičstvo 151
Spoločenský život, organizácie a záujmové skupiny 155
Partnerstvá obce a rozvojové projekty 163
Zhrnutie 165

Ako sa žije v Dedine roka? – výsledky online prieskumu 167
Závery 175
Literatúra a pramene 183
Summary 191
O autorkách 198

ÚVOD

Inšpiráciou pre výskum úspešných obcí bol terénny výskum v Liptovskej Tepličke v roku 2009, ktorý zrealizovala Katedra etnológie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v rámci povinných študentských výskumov. Liptovská Teplička nebola naším jednoznačným výskumným cieľom, keď sme uvažovali, kam sa vyberieme so študentmi na výskum, ale z obcí, ktoré sme oslovili, bola prvá a maximálne ústretová voči našim výskumným záujmom a potrebám. Až na mieste sme si uvedomili, že sme v mimoriadne úspešnej obci, keďže na veži starej hasičskej zbrojnice v jej centre neón oznamoval: *Dedina roka 2007.* Liptovská Teplička bola pre náš etnologický tím zaujímavá aj svojou tradičnou kultúrou, ktorá v adaptovanej podobe stále zohráva dôležitú úlohu v živote lokálneho spoločenstva. Desaťdňový výskum so študentmi nám pootvoril dvere do trojročného projektu v rokoch 2011 – 2013,[1] v rámci ktorého sme sa mali možnosť dôvernejšie zoznámiť s obcou a s jej obyvateľmi. Tu sa začal náš hlbší záujem o projekt súťaže Dedina roka a úvahy o tom, prečo sú niektoré obce na Slovensku viac úspešné a niektoré menej úspešné. Vynárali sa otázky: Čo vlastne znamená označenie úspešná obec? Aká je udržateľnosť úspešnosti obce po získaní titulu v tejto súťaži? Aké vnútorné a vonkajšie činitele vplývajú na úspešný vývin obce? Ako obce využívajú svoj sociálny a kultúrny potenciál? Aká je úloha osobností pre úspešné napredovanie obce? Ako sa žije ľuďom v obci, ktorá je nositeľkou titulu Dedina roka? Akú úlohu zohráva získanie takéhoto titulu pri formovaní lokálnej identity? Ako súvisí prístup ku kultúrnym tradíciám s rozvojom obce a aký majú význam pre lokálny a regionálny rozvoj?

Ukončenie trojročného projektu bolo východiskom pre uvažovanie o širšom porovnávacom výskume obcí, ktoré bolo možné vďaka víťazstvu v súťaži o Dedinu roka považovať za úspešné. V čase, keď sa formoval projekt, ktorého jedným z výsledkov je táto publikácia, bolo na Slovensku osem víťazných obcí s titulom Dedina roka. V rokoch 2017 – 2021 sa stali predmetom výskumu etnológov a etnologičiek z troch pracovísk pod vedením Daniela Luthera, CSc. z Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV. Partnermi štvorročného výskumného projektu s názvom *Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka* (APVV-16-0115) bol okrem štvorčlenného tímu etnologičiek z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (UKF) aj tím v podobnom zložení z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB). Výskum v jednotlivých obciach si podelili univerzitné tímy. Úlohou

[1] Sociokultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia VEGA-0656-11.

bratislavského riešiteľského kolektívu (okrem troch etnológov či sociálnych antropológov spolupracoval s tímom aj urbanista z UMB) boli prierezové pohľady na vybrané témy. Etnologičky z Katedry etnológie a folkloristiky uskutočnili výskum v obciach Liptovská Teplička (okr. Poprad), Malé Dvorníky (okr. Trnava), Soblahov (okr. Trenčín) a Vlachovo (okr. Rožňava). Jeho výsledkom je táto publikácia. Paralelne vznikla na pôde UMB v Banskej Bystrici publikácia *Vidiek tradičný, moderný, inšpiratívny. Dediny roka Dobrá Niva, Hrušov, Oravská Lesná a Spišský Hrhov*. Oba univerzitné tímy svoje výskumné aktivity od počiatku vzniku projektu koordinovali. Výsledkom spoločných postupov je hlavná publikácia z projektu *Dobré miesto pre život* (Luther, ed., 2021). V publikáciách o konkrétnych výskumných obciach mali autorky rovnaké metodologické východiská, ale pri spracovaní materiálov uplatnili do istej miery odlišné postupy. Kým tím z UMB zvolil jednotnú, rozsahom vyváženú štruktúru pri analýze každej obce, tím z UKF v rámci vlastnej jednotnej štruktúry kapitol o obciach venoval väčší priestor tým témam, ktoré sa v skúmaných obciach ukázali ako špecifické, prípadne z celoslovenského hľadiska zvláštne, až jedinečné. Naopak, niektoré charakteristiky boli pri výskume alebo pri interpretácii jeho výsledkov minimalizované.

Víťazstvo v súťaži Dedina roka, ktorá sa na Slovensku uskutočňuje od roku 1991, sa stalo kritériom výberu skúmaných obcí. Ide o národnú súťaž, ktorá je súčasťou medzinárodnej súťaže o Európsku cenu obnovy dediny. Táto súťaž sa koná od roku 1990 v dvojročnom cykle, čomu sa podriadil aj slovenský cyklus. Národná súťaž sa koná vždy rok pred konaním medzinárodnej súťaže. Účastníkmi medzinárodnej súťaže sú európske štáty, ktoré sa do nej chcú dobrovoľne zapojiť. No súťažiť môžu nielen štáty, ale aj spolkové republiky či regióny. Súťaž organizuje združenie Európske pracovné spoločenstvo pre rozvoj vidieka a obnovu dediny (ďalej ARGE),[2] ktoré sa charakterizuje ako občianska a multiplikačná sieť vychádzajúca zo zásad politiky regionálneho rozvoja Európskej únie.[3] Vzniklo v roku 1989 ako platforma ekosociálneho fóra v Rakúsku, kde dosiaľ sídli. Cieľom súťaže je posilniť medzinárodnú výmenu skúseností medzi členskými krajinami a regiónmi EÚ, vytvárať pozitívny verejný záujem o problémy ľudí žijúcich na vidieku a čo najlepšie podporovať rozvoj životaschopných a atraktívnych dedín a udržiavanie krajiny (Cimermanová, 2019).

[2] European Association for Rural Development and Village Renewal, skratka ARGE, v nemčine: Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung.

[3] Ciele a metódy dosahovania cieľov sú uvedené v dokumente *Rural Roadmap : Leitbild für eine nachhaltige Entwicklung europäischer Dörfer und Landgemeinden* (Friewald-Hofbauer, ed., 2020).

Členmi spolku sú reprezentácie z Nemecka, Rakúska, Luxemburgska, Poľska, Belgicka, Švajčiarska, zo Slovinska, z Talianska, Česka, Maďarska a od roku 1997 aj zo Slovenska. Základom súťaže je šíriť idey a hodnoty udržateľného rozvoja vidieka. „Neprestajne rastúci význam širokej výmeny skúseností, vzájomného prenosu vedomostí a aj cezhraničnej spolupráce a spojenectiev, najmä pokiaľ ide o rozvoj vidieckych priestorov pre život, je nepochybný a na všetkých úrovniach sa vyžadujú administratívne, politické, vedecké a osobné skúsenosti. Mimoriadnym úspechom ARGE je, že zbližuje ľudí z vidieka, občanov, miestnych rozhodujúcich činiteľov, mienkotvorcov a zástupcov orgánov, povyšuje ich na veľvyslancov svojej dediny a zároveň sú vzorom znalostí, schopností a motivácie pre ostatných.[4] Každý ročník súťaže má stanovené motto, ktoré je podriadené sledovaným cieľom.[5] Napríklad obce skúmané v tejto publikácii súťažili s mottom „Prekračovanie hraníc, „Zmena ako príležitosť", „Budúcnosť cestou spoločenských inovácií" a „Lepšie žiť". Najväčší úspech v súťaži dosiahlo Slovensko v roku 2008, keď sa obec Liptovská Teplička v hlasovaní o víťazovi umiestnila tesne za víťaznou juhotirolskou obcou Sand in Taufers. Súťažila medzi 29 obcami z 11 európskych krajín (Kršáková, 2009). Ďalší kandidáti na víťazstvo, ktorých môže byť v jednom ročníku aj 12 a ide o pomyselné druhé miesto, získavajú ocenenie Európska cena obnovy dediny za komplexný trvalo udržateľný rozvoj dediny mimoriadnej kvality v súlade s mottom súťaže. Nositeľom takéhoto ocenenia je okrem Liptovskej Tepličky aj obec Malé Dvorníky.

Súťaž Dedina roka sa koná na Slovensku od roku 2001 v rámci *Programu obnovy dediny*,[6] ktorého cieľom je podporovať vidiecke komunity v ich aktivite harmonicky rozvíjať svoje životné prostredie. Vyhlasuje a organizuje ju Slovenská agentúra pre životné prostredie v spolupráci so Spolkom pre obnovu dediny a ZMOS pod gesciou Ministerstva životného prostredia SR, pod ktorým funguje aj samotný Program obnovy dediny. Prihlasuje sa na ňu v priemere okolo 20 obcí z celého Slovenska,[7] ktoré okrem celkového 1. až 3. miesta získavajú aj ocenenia v siedmich hodnotených kategóriách svojimi názvami symbolicky označujúcich hlavné hodnoty vidieka, ktoré musia mať prvé tri víťazné obce harmonicky vyvážené: Dedina ako hospodár, Dedina ako maľovaná, Dedina ako klenotnica, Dedina ako pospolitosť,

[4] Porovnaj: https://www.landentwicklung.org/leitbild/kurzportrait/.

[5] Systém súťaže je popísaný v Cimermanová (2010).

[6] Podrobnejšie informácie na https://www.obnovadediny.sk/.

[7] Najmenej obcí – 7 – súťažilo v prvom ročníku a najviac v poslednom ročníku – 29 – v roku 2021. Počet zúčastnených obcí bol kolísavý, nemá jednoznačne stúpajúci trend.

Dedina ako partner, Dedina ako hostiteľ, Dedina ako záhrada. Do súčasnosti (2021) je na Slovensku nositeľkami tohto titulu jedenásť obcí.[8]

Kompletné výskumné výsledky projektu sú obsiahnuté v troch vedeckých monografiách. Jednou z nich je táto publikácia zhrnujúca výsledky zo štyroch skúmaných obcí. Dopĺňajú ich čiastkové štúdie uverejnené v domácich a zahraničných odborných časopisoch a tiež dva audiovizuálne dokumenty ilustrujúce a popularizujúce zámery projektu.

Autorky práce vyslovujú poďakovanie obyvateľom a obyvateľkám skúmaných obcí za spoluprácu pri získavaní materiálov pre túto publikáciu. Osobitné poďakovanie patrí starostom, súčasným aj bývalým, a pracovníkom a pracovníčkam obecných úradov, ktorí nám ústretovým prístupom vytvorili priaznivé podmienky pre realizáciu výskumov.

[8] Soblahov 2001, Hrušov 2003, Vlachovo 2005, Liptovská Teplička 2007, Dobrá Niva 2009, Oravská Lesná 2011, Malé Dvorníky 2013, Spišský Hrhov 2015. Obce Oravská Lesná, Papradno a Kláštor pod Znievom získali tento titul počas realizácie tohto projektu v rokoch 2017 – 2021.

METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ VÝSKUMU

Dedina a vidiecky spôsob života boli po desaťročia kľúčovým objektom výskumu stredoeurópskej etnológie, ktorá sa sformovala na základe štúdia tradičnej kultúry. Za jej nositeľov sa považovali najmä vidiecke vrstvy obyvateľstva, menej podliehajúce unifikačným, modernizačným a globalizačným tlakom. Slovensko je krajina s prevahou vidieckych sídel, aj keď približne 60 % jeho obyvateľov v súčasnosti žije v mestách. Etnológovia[9] sa už v 70. – 80. rokoch 20. storočia zaujímali o vidiek nielen cez rurálnu idylu reprezentovanú „typickými" a „rázovitými" prejavmi materiálnej a duchovnej kultúry, ale sledovali aj vývinové procesy na vidieku v podmienkach socializmu. Posledné desaťročie 20. storočia bolo vo vidieckom prostredí v znamení transformačných procesov na ekonomickom, politickom, sociálnom a aj na kultúrnom poli. Výsledok týchto procesov sa naplno prejavil až po roku 2000. Transformácia vidieka bola spočiatku menej vnímaná bádateľmi[10] aj samotnými obyvateľmi (Gajdoš – Moravanská, 2016). Do druhej polovice 90. rokov minulého storočia bol vidiek v systéme regionálnej politiky na okraji záujmu a nebola formulovaná žiadna ucelenejšia stratégia jeho rozvoja (Buchta, 2007). Systematickejší záujem o regionálny rozvoj sa začal v štátnej politike a tiež v spoločenských vedách formovať až po roku 2000. Cieľ zbližovania vidieka s mestom akcentovaný za socializmu postupne nahradili nové ciele – premena dediny či obnova dediny. V 21. storočí sa stal výskum vidieka a vidieckych spoločenstiev dôležitou súčasťou poznatkov potrebných pre identifikáciu problémov potrebných pre nastavenie cieľov a nástrojov regionálneho rozvoja Slovenska v súlade s regionálnou politikou Európskej únie. Vo veľkej miere prispeli k poznaniu súčasného stavu slovenského vidieka slovenskí sociológovia (Ľ. Falťan, P. Gajdoš, J. Pašiak) a o túto problematiku sa čoraz intenzívnejšie zaujímajú aj sociálni geografi (V. Ira, I. Andráško, A. Rochovská, M. Šveda, P. Šuška). K analýzam využívajú kvantitatívne, ale čoraz viac aj kvalitatívne výskumné metódy, čím sa priblížili etnologickému nazeraniu na spôsob života na vidieku.[11] Ich výsledky zároveň spätne vplývajú na etnologické výskumy, akcentujúce tie oblasti každodenného života vidieckeho spoločenstva, ktoré majú potenciál jeho vývin

[9] Mužský rod používame bez rodovej výlučnosti, pre lepšie plynutie textu.

[10] Na poli etnológie sa transformácii vidieka venovala O. Danglová (2005; 2006), v rámci sociológie napr. S. Buchta (2007).

[11] Veľmi blízky pohľad na výskum vidieckeho spoločenstva ako je uplatnený v tejto publikácii priniesla sociologicko-etnologická publikácia Ľ. Falťana a Ľ. Falťanovej *Vidiecke spoločenstvo na Slovensku – podoby a dilemy* (2019).

formovať a dynamizovať. Interdisciplinárny prístup ku skúmaniu vidieka je pre zainteresované vedné disciplíny inšpiratívny a obohacujúci. Špecifikom etnologického pohľadu je akcentovanie kultúrno-historických aspektov pri rozvojových konceptoch skúmaných obcí a súčasne sledovanie udržateľnosti a využitia hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva vo vzťahu k lokálnemu a regionálnemu rozvoju. Tieto aspekty života na vidieku sa aj vďaka prijatým konvenciám UNESCO v posledných rokoch dostávajú do pozornosti štátnych inštitúcií v kontextoch kultúrnych, ekonomických či sociálnych.

Tradičná kultúra ako súčasť kultúrneho dedičstva – faktor kvality života

Výskum kultúrneho dedičstva a aj výskum ľudských spoločenstiev sú imanentnou súčasťou etnológie. Cieľom časti etnologických výskumov je upozornenie na potenciál kultúrneho dedičstva, overenie jeho významu a využitia na prospech lokálneho a regionálneho rozvoja. Kultúrne dedičstvo sa vníma ako historický odkaz, ktorý je potrebné chrániť, dokumentovať a sprístupňovať verejnosti, aby spoločenstvám, ktorých hodnoty reprezentuje, poskytlo pocit kontinuity a identity a ľudskej spoločnosti čaro kultúrnej rozmanitosti. Vo všeobecnosti sa týmto pojmom označuje súbor hmotných a nehmotných prejavov tvorivej činnosti človeka selektovaných na základe im prisudzovanej kultúrno-spoločenskej hodnoty. Kultúrne dedičstvo sa neustále rozvíja a určite patrí aj budúcnosti, lebo osvedčené a odskúšané vedomosti a skúsenosti ľudstva prenášané tradíciou sú zdrojom nových riešení, inšpirácií a inovácií, ktoré zaručujú ďalší vývoj spoločnosti (Bitušíková, 2017: 10). Nevzťahuje sa výlučne na fenomény, ktoré označujeme pojmom tradičná ľudová kultúra, avšak na lokálnej úrovni sa etnológovia zameriavajú práve na tento jeho segment. Je to fenomén, ktorý je nielen výsledkom ľudskej tvorivosti, ale tvorivosť aj stimuluje. Kultúrne dedičstvo je sférou profesionálnej, do veľkej miery aj neprofesionálnej záujmovej činnosti, prostredníctvom ktorej sú uspokojované potreby ako sociálna akceptácia, sebarealizácia, tvorivosť, sebaaktualizácia. Zasahuje do oblasti sociálnych vzťahov, a tak súvisí so schopnosťou jedinca zaradiť sa do širšieho spoločenstva. Môže prispieť k sociálnej a emočnej pohode a k pocitu osobnej slobody a rozvoja. Stáva sa tak súčasťou jednej z oblastí, ktoré určujú kvalitu života.[12] Prispieva však aj k vytváraniu sociálnych väzieb a sietí.

[12] Definovanie spokojnosti so životom a ľudského šťastia prostredníctvom ekonomických či finančných kategórií je nedostatočné. Teoretický model kvality života obvykle osciluje okolo piatich základných oblastí: fyzická pohoda, materiálny dostatok, sociálna pohoda, emočná pohoda a podmienky pre osobnú slobodu a rozvoj (Nemčeková, 2004).

Tieto objekty výskumu sa pri snahe o pochopenie súčasných procesov a dynamiky života vidieckeho spoločenstva prirodzene prelínajú (Beňušková, 2019b).

Kvalita života je multidimenzionálny pojem, nejednoznačne uchopený rôznymi definíciami. Posudzuje sa predovšetkým podľa indikátorov životného prostredia, podľa ukazovateľov zdravia a choroby, úrovne bývania, sociálnych a technologických charakteristík práce, medziľudských vzťahov, voľného času a rekreácie, podľa možnosti podieľať sa na riadení spoločnosti, bezpečnosti, sociálnych istôt a náboženských slobôd (Duffek – Linhart, 1996). Charakterizovaná je prostredníctvom tvrdých (kvantitatívne merateľných) a mäkkých faktorov. Oba druhy faktorov sa navzájom dopĺňajú. K objasneniu ťažšie uchopiteľných mäkkých faktorov prispievajú najmä sociológovia a sociálni geografi. Inšpiratívna je myšlienka britského sociálneho geografa Michalea Pacioneho, ktorý upozorňuje, že jednou zo základných cieľov výskumu kvality života je snaha o pochopenie a interpretáciu väzby vzťahu človek – prostredie (Pacione, 2003). Väzba človek – prostredie smeruje ku prírodnému, kultúrnemu aj sociálnemu prostrediu. Enviromentálne chápanie kvality života sa dotýka aj kultúrneho dedičstva – tak hmotného, ako aj nehmotného. Českí sociálni geografi tiež kladú dôraz na prostredie, v kontexte aktuálnych teórií regionálneho rozvoja. Uvažujú o kategóriách ako inovatívne prostredie, kreatívne prostredie. Dokonca upozorňujú na to, že klasické tvrdé faktory už nezodpovedajú potrebám modernej globalizujúcej sa ekonomiky – význam čoraz viac nadobúdajú mäkké lokalizačné faktory na úkor tvrdých (Rumpel a kol., 2008). Zajímajú ich rozdiely v kvalite a subjektívnom hodnotení mäkkých faktorov, ako sú imidž, kvalita bývania, kvalita infraštruktúry voľného času, kultúry, športu, tiež architektonicko a esteticko-urbanistická atraktivita miesta a regiónu daná historicky, genius loci – duch miesta, ekonomická a spoločenská klíma či atmosféra, možnosti kariéry a vlastného rozvoja, existencia a kvalita sociálneho kapitálu (dôvera, komunikácia a kooperácia), schopnosť zdieľať informácie, vytvárať siete vzájomných sociálnych a ekonomických vzťahov na báze dôvery medzi aktérmi, bezpečnosť a sociálna kvalita „susedov". Vyčleňujú tiež skupinu inštitucionálnych mäkkých faktorov, ktoré ovplyvňujú ekonomické a sociálne správanie, majú vplyv na kreativitu a inovatívne prístupy.

Sociológ P. Gajdoš (2002: 349) kvalitu života označuje ako „komplex dimenzií ľudského života a podmienok ich dosahovania". Tesné prepojenie vidí medzi kvalitou života a hodnotovým systémom, z ktorého kvalita života vyplýva. Sociálny geograf I. Andráško konštatuje, že „objektívna dimenzia kvality života predstavuje (externé) podmienky a vplyvy okolitého prostredia a životných okolností na život človeka, ktoré sa vo väčšine prípadov zvyknú rozdeľovať na sociálne, ekonomické a environmentálne. Subjektívna dimenzia na druhej strane predstavuje súhrn subjektívnych vstupov každého človeka, ako sú názory, postoje, individuálny systém hodnôt, schopnosť adaptácie, spô-

sob percepcie okolitého prostredia atď." (Ira – Andráško, 2005: 164). Slovenská etnológia a sociálna antropológia dosiaľ skôr narábala s pojmom udržateľný rozvoj (Podoba, 2000; Bitušíková, 2019), ktorý sa vzťahuje aj na kvalitu života, nie je však podrobnejšie rozpracovaný.[13] Udržateľný rozvoj vidieka je tiež predmetom záujmu európskych a národných politík (v súvislosti s problémami globálnej reštrukturalizácie poľnohospodárstva, vyľudňovaním vidieka, environmentálnymi problémami, potravinovou sebestačnosťou, kvalitou potravín, zdravotnými rizikami atď.), čo úzko súvisí s kvalitou života na vidieku.

Ak premietneme načrtnuté kľúčové pojmy a teoretické východiská do etnologického výskumu súčasného vidieka, výsledkom je priblíženie a analýza prostredia, ktoré ako objektívna dimenzia ponúka v ňom žijúcim lokálnym spoločenstvám potenciál kultúrneho dedičstva. Tento potenciál môže slúžiť na stabilizáciu hodnotového systému, uspokojovanie niektorých potrieb obyvateľov a aj ako nástroj pre lokálny a regionálny rozvoj smerovaný dovnútra komunity, aj smerom von. Subjektívna dimenzia kvality života je potom schopnosť uchopiť túto ponuku a využívať ju tak pre rozvoj lokálneho spoločenstva a aj pre napĺňanie sociálnych a kultúrnych potrieb jednotlivca a jeho spokojnosť v tejto sfére. V konečnom dôsledku zmienený potenciál vstupuje do komodifikačných procesov a premieňa sa na kapitál.

Kultúrny a sociálny kapitál

K tomu, aby sa mohla udržať očakávaná úroveň kvality života, narastajú čoraz viac požiadavky na rast úrovne viacerých foriem kapitálov. Použitie pojmu kapitál je opodstatnené tým, že pri vlastníckych vzťahoch sa vytvárajú sociálne siete vzťahov a vzťahové polia (Gajdoš, 2002: 83). Pri interpretácii získaných dát vychádzame z konceptu societálneho kapitálu, skladajúceho sa z ľudského, kultúrneho a sociálneho kapitálu. Tento koncept na základe teórie kapitálov P. Bourdieuho rozpracovali P. Gajdoš a J. Pašiak (2008), pričom k societálnemu kapitálu priraďujú aj ekonomický, politický, duchovný a intelektuálny kapitál. Rôzne formy kapitálu sa prejavujú v určitých sociálnych činnostiach a ich produktoch.[14] Societálny kapitál je chápaný komplementárne a obracia pozornosť na nositeľov ľudského, sociálneho a kultúrneho kapitálu, teda ľudí, ktorí vytvárajú lokálne spoločenstvo. Pomáha objasniť úlohu jednotlivcov, aktivity neformálnych aj formálnych združení, ktoré sa podieľajú na vytváraní kvality života v konkrétnej lokalite. „Zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj societálnych kapitálov sa stáva v 21. storočí nevyhnutnou podmienkou trvalo udržateľného života a strategickou úlohou v dosahovaní

[13] Systematicky sa tejto problematike venoval sociálny antropológ Juraj Podoba (2000).

[14] Pozri bližšie Gajdoš – Pašiak (2008: 58).

s tým spojených cieľov“ (Gajdoš, 2002: 54). Táto skutočnosť vyvoláva potrebu lepšie poznať endogénne zdroje lokálneho a mikroregionálneho rozvoja, ktoré sú základom aktivizácie vnútorného potenciálu menších územných jednotiek, kontrolujú vonkajšie zdroje, preto sú významnou zložkou regionálnej politiky. Teritoriálna identifikácia patrí k zložkám kultúrneho kapitálu. Podľa P. Gajdoša „vyjadruje nielen dimenziu sociokultúrnej teritoriálnej diferenciácie, ale aj dimenziu vzťahovú, ktorá predstavuje určitý potenciál záujmov, starostlivosti, participatívnosti, zodpovednosti, dôvery, hrdosti, patriotizmu – ako zložiek kultúrneho kapitálu“ (Gajdoš, 2002: 118).

Gajdoš sa síce odvoláva na Bourdieua, avšak Bourdieu chápe kultúrny kapitál odlišne. O kultúrnom aj sociálnom kapitáli uvažuje predovšetkým z pozície jednotlivca – ako o jeho schopnostiach a dispozíciách. Prepájajúci prvok individuálnych kapitálov v kontexte spoločenstva je z Bourdieuho hľadiska pojem sociálne pole, ktoré vymedzuje ako relatívne autonómnu časť sociálneho priestoru, ktorý sa riadi svojimi vlastnými pravidlami a je štruktúrovaný vlastným systémom distribúcie foriem kapitálu (Bourdieu, 2010).

Ak je predmetom nášho výskumu pozícia kultúrneho dedičstva ako potenciálu teritoriálneho rozvoja, v kultúrnom kapitáli sa prejavuje viacdimenzionálne. Je to vedomie jednotlivca či kolektívu o kultúrnych hmotných aj nehmotných hodnotách vytvorených a odovzdávaných predchádzajúcimi generáciami, je to aj kvalita narábania s týmito hodnotami (ochrana, dokumentácia, ich osvojovanie, oživovanie, kultivácia), schopnosť využiť ich v rámci lokálneho či regionálneho rozvoja. Závisia od celkovej kultúrnej a civilizačnej úrovne jednotlivca, súčasťou je aj komunitná participácia v oblasti kultúry. V prepojení so societálnym kapitálom sa kultúrne dedičstvo stáva súčasťou kultúrneho kapitálu. Samo o sebe nie je kapitálom, stáva sa ním až v spojení s aktivitami jednotlivcov a spoločenstva.

Lokálna identita a identita lokality

Regionálna identita podporuje spoločenský i ekonomický rozvoj územia a územných komunít a sama naň reaguje. Je istou obranou proti globalizácii a súčasne ako motivujúci faktor podporuje začlenenie regiónu do širších štruktúr bez straty identifikačných špecifík (Vencálek, 1998). Formovanie a posilňovanie územnej identity významne posilňuje pozíciu aj zakotvenie obce a regiónu v širších územných a správnych štruktúrach a tým prispievajú k jeho rozvoju a stabilite.

Vzťah regiónu/lokality a identity možno chápať dvojakým spôsobom – buď ako identifikáciu jedinca s regiónom/lokalitou, ktorej výsledkom je regionálna/lokálna identita či povedomie, alebo aj ako identitu (image) regiónu. Ide teda na jednej strane o vzťah jedinca k regiónu a na druhej strane o men-

tálnu reflexiu regiónu v mysli a pamäti jedinca (Heřmanová – Chromý a kol., 2009: 111).

1. Lokálna identita je vzťah založený predovšetkým na pocitoch a subjektívnych skúsenostiach. Identita jedinca sa formuje v čase, pričom dôležitejšia než prítomnosť je minulosť, uchovávaná v tzv. kolektívnej pamäti.
2. Identita regiónu/lokality je termín označujúci generálny koncept vyjadrujúci vzťah ľudí k danému teritóriu všeobecne. Je prezentovaná ako „imidž" regiónu/lokality, nevychádza z regionálneho/lokálneho povedomia jeho/jej obyvateľov, ale je skôr obrazom regiónu/lokality v mysliach jeho obyvateľov, ale aj tých, ktorí región/lokalitu len navštevujú, alebo ho poznajú len sprostredkovane. Od tohto „obrazu" v našej myslizávisí aj to, aký vzťah máme k danému teritóriu (Heřmanová – Chromý, 2009).

V spoločenskej praxi slúži na odlíšenie daného regiónu/lokality od ostatných a vyjadruje ich jedinečnosť. Podobne aj fínsky vedec A. Paasi uvažujúci o identite regiónu, rozlišuje v rámci teritoriálnych jednotiek tzv. „imidž zvnútra" a „imidž zvonku". Imidž zvnútra predstavuje obraz regiónu v očiach príslušnej teritoriálnej spoločnosti (napr. obraz Slovenska medzi Slovákmi), imidž zvonku zase obraz, ktorý má teritórium za svojimi hranicami (Paasi, 2003). Teritoriálne jednotky sú tak vytvárané predovšetkým svojimi reprezentáciami a symbolizáciou špecifík, jedinečností a nezameniteľností, ktoré posilňujú ich vnútornú jednotu a zároveň ich odlišujú od iných. Pre súdobý regionalizmus je charakteristický nástup kultúrneho zviditeľňovania a udržiavania regionálnych tradícií. Tento trend chápeme ako reakciu na postupujúcu globalizáciu.

Správa vecí verejných

Po roku 1990 došlo v niekoľkých etapách ku zmenám organizácie verejnej správy, čo vyplýva z decentralizácie štátnej moci. Nastali výrazné zmeny v budovaní miestnej verejnej správy, ako duálneho modelu orgánov miestnej štátnej správy a orgánov miestnej samosprávy. Zmeny rozviazali ruky obecným zastupiteľstvám a naštartovali lokálny rozvoj. Ku kompetenčnej a politickej decentralizácii došlo však až po roku 2000, keď sa na územné samosprávy preniesla realizácia kompetencií zo strany štátu. Viacročné skúsenosti poukazujú na viaceré nedostatky existujúceho duálneho systému. Samosprávy musia dotovať časť výdavkov na dofinancovanie preneseného výkonu štátnej správy z vlastných zdrojov. Zároveň je možnosť veľkú časť rozvojových projektov realizovať z podporných fondov Európskej únie. Samospráva obce musí pružne reagovať na exogénne a endogénne zdroje lokálneho rozvoja. So zabezpečením kvalitného výkonu verejnej správy veľmi úzko súvisí aj kvalita ľudských zdrojov (volení funkcionári a administratívny personál), ktoré sa podieľajú

na zabezpečovaní každodenných úloh samosprávy. Ako žiaduce sa javí aj aktívne zapojenie predstaviteľov samosprávy do regionálnych sociálnych partnerstiev. Uvedenými zmenami dochádza k výraznej zmene v budovaní miestnej verejnej správy, ktoré je postavené na občianskom princípe zdola, a to v duchu slobodná obec v slobodnom štáte (Kováčová, 2015). Významnú úlohu hrajú dobrovoľnícke združenia, ktoré artikulujú hodnoty a záujmy jednotlivých sociálnych skupín v obci a podieľajú sa na formovaní verejného života v obci. Z etnologického hľadiska je inšpiratívnym objektom skúmania uplatňovanie princípu subsidiarity vo verejnej správe po roku 1990, pretože tento princíp vo všeobecnosti obhajuje právo existencie menších oblastí spoločenského života a budovanie poriadku v smere zdola nahor. Vyššia politická moc zasahuje len v tých prípadoch, keď zložky nižšej správy nie sú schopné vyriešiť konkrétne úlohy pri zachovaní demokratických princípov.

Festivity ako integračný a identitotvorný činiteľ

Štúdium kultúrno-spoločenských podujatí a slávností prináša dôležité informácie, ktoré sú kódom k spoznávaniu spôsobu života, kolektívnych hodnôt, priorít a javov pokladaných skúmaným spoločenstvom za dôležité. Kultúrno-spoločenské podujatia možno definovať ako verejne realizované, inštitucionálne[15] zabezpečované akcie/festivity, ktoré sú súčasťou „kalendárov podujatí" (tzv. kalendárií) jednotlivých lokalít. Okrem tradičných sviatkov ide aj o novšie slávnostné či sviatočné príležitosti, celoslovenské, alebo realizované len na lokálnej úrovni. Zaraďujeme medzi ne aj športové a turistické podujatia, ktoré majú aj kultúrno-spoločenský charakter a účastníci a aktéri ich vnímajú podobne ako sviatok – teda ako pravidelne sa opakujúce podujatia očakávané obyvateľmi obcí. Bližšej identifikácii takýchto podujatí napomáhajú vedenia obcí, ktoré termíny podujatí každoročne zverejňujú na celý kalendárny rok vopred. Rozhodujúcimi tvorcami kultúrnych aktivít a podujatí sú rozhodne v prvom rade miestne samosprávy s ich nezastupiteľnou úlohou pri navrhovaní, schvaľovaní a realizácii stratégie kultúry a plánov hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja (Darulová, 2018: 10). Konajú sa na verejných priestoroch vonkajších alebo vnútorných (resp. oboch) a zúčastňujú sa ich rôzne skupiny obyvateľov, často aj návštevníci z iných lokalít. Tieto podujatia sú zároveň priestorom na zábavu, spoločenské vyžite oddych, obce využívajú v tom-

[15] Pod termínom *inštitúcia* rozumieme okrem inštitúcií spravovaných obcou aj rôzne spoločenské organizácie, občianske združenia, firmy alebo právnické osoby, združenia ľudí bez formálneho zastrešenia či právnej formy a pod., ktoré sú neraz iniciátormi či hlavnými organizátormi týchto aktivít za podpory a so súhlasom vedenia obce, inak by neboli zaradené do kalendárov podujatí.

to smere aj svoj prírodný potenciál a *genius loci*. Aj obyvatelia majú možnosť ich kreovania – ako organizátori, či participácie ako aktívni účastníci alebo pasívni diváci. Pri výskume sme vychádzali z predpokladu, že kultúrno-spoločenské dianie v obci podporuje atmosféru dôvery, vplýva aj na lokálny rozvoj, ovplyvňuje kvalitu života a je dôležitým aspektom individuálnej spokojnosti so životom v týchto obciach. V rámci výskumu sme sa zamerali na to, aký je v skúmaných obciach repertoár kultúrno-spoločenských aktivít; kto je ich iniciátorom; akú úlohu zohrávajú pri ich organizácii jednotlivé inštitúcie v obci.

Predpokladáme, že organizovanie analyzovaných podujatí je výsledkom realizácie určitých predstáv vedenia obce (Jágerová, 2020: 223).

Suburbanizácia

Dve zo skúmaných obcí (Soblahov a Malé Dvorníky) ležia v bezprostrednej blízkosti krajského a okresného mesta, preto sa v publikácii zaoberáme aj témou sociálnej kohézie v suburbánnom prostredí. Cieľom bolo preniknúť do sociálneho prostredia suburbanizovaných obcí a spoznať a analyzovať úroveň sociálnej integrácie, participácie a kohézie ich nových aj pôvodných obyvateľov. Dôsledkom suburbanizácie bola dosiaľ na Slovensku systematickejšie venovaná pozornosť opäť zo strany sociálnych geografov (Šveda, 2016) a sociológov (Gajdoš – Moravanská, 2013), viac z kvantitatívnych analýz. Ambivalencia medzi popularitou suburbánneho bývania a jeho negatívnou prezentáciou prináša otázku, do akej miery je táto predstava totožná s realitou každodenného života suburbánnych aktérov (Galčanová, 2012). Častá teritoriálna separácia suburbánnych migrantov dala základ konceptu „stratenej" komunity, ktorý odkazuje na negatívne dôsledky života v suburbiách, v ktorých sa vytvárajú anonymné a neintegrujúce sa spoločenstvá. Takýto spôsob života prináša stály pohyb jedinca medzi prácou, domovom a aktivitami (Šveda, 2016). V rámci etnológie sa výskumu tejto problematiky dotkli Z. Beňušková (2007), inšpirovaná výsledkami sociológa Ľ. Falťana, a J. Janto (2020), vychádzajúci z teoretického konceptu kapitálov R. Putnama. Sociálne a kultúrne prostredie suburbií a jeho premeny sme sledovali na príklade Soblahova najmä prostredníctvom sociálnych väzieb v rámci spoločenstva a susedstva. Dosiaľ sa väčšina výskumov sociálnych spoločenstiev suburbií na Slovensku týkala okolia Bratislavy, preto príležitosť venovať sa prejavom suburbanizačných procesov aj v okolí menších miest bola príhodnou príležitosťou rozšíriť súčasné poznatky o tejto téme (bližšie pozri Bošelová, 2019).

Verejný priestor

Ľ. Falťan upozorňuje, že „riešenie a spôsob užívania verejného priestoru je dôležitým faktorom možných rozvojových politík v mestách a obciach, ale i v rámci krajiny" (Falťan, 2010: ¶ 1). Osobná skúsenosť s určitým konkrétnym miestom vytvorená jeho používaním, je dôležitým predpokladom budovania vzťahu s ním. Využívanie, obsadzovanie a symbolika verejného priestoru bola tiež objektom nášho výskumu. Kategória „verejného priestoru" je frekventovaným sociálnym konceptom, ústredným najmä v sociologickej aj sociálno-geografickej vedeckej literatúre. Existuje mnoho spôsobov jeho teoretického vymedzenia. Verejný priestor je možné chápať:

1. „Ako fyzický priestor, ktorý je sociálne dostupný bez špeciálnej sociálnej selekcie" (Falťan, 2010: ¶ 5).[16] Neznamená to však, že pre využívanie takéhoto priestoru neplatia určité pravidlá, ktoré regulujú spôsoby jeho využívania, a že takýto priestor nemá svojho vlastníka alebo správcu. Zvyčajne, ale nie výlučne, sú takéto priestory vo vlastníctve alebo v správe subjektov (inštitúcií) verejnej správy. V rámci fyzického priestoru sa dá okrem verejného priestoru rozlíšiť poloverejný priestor (prístupný pre všetkých, ale vytvárajúci určitú adresnosť pre istú skupinu užívateľov), polosúkromný priestor (verejne viditeľný priestor na súkromných pozemkoch) a súkromný priestor (špeciálne sme sa mu v rámci výskumu nevenovali). Z aspektu nášho výskumu nás zaujímal verejný priestor obce a inštitúcií a tiež hmotné pamiatky, ktoré obec reprezentujú.[17]
2. Verejný priestor však má aj podobu sociálneho priestoru ako konštruktu. „Sú to často metaforické vymedzenia na niektoré sociálne aktivity. Takto môžeme hovoriť o „priestore na vyjednávanie", hovoríme o „mediálnom priestore" atď. Nové rozmery vnímaniu a chápaniu priestoru poskytujú informačno-komunikačné technológie" (Falťan, 2010: ¶ 3). Ich využívanie je dôležitým jednosmerným, alebo viacsmerným tokom informácií. Ide o imaginárny priestor koncipovaný predovšetkým tými, ktorí disponujú mocou či autoritou.

---

[16] V rámci slovenskej legislatívy sa používa pojem verejné priestranstvo ustanovený podľa § 2b ods. 1 Zákona č. 369/1990 Z. z. nasledovne: 54 · Verejné priestranstvo je ulica, námestie, park, trhovisko a iný priestor prístupný verejnosti bez obmedzenia, ktorý bez ohľadu na vlastnícke vzťahy slúži na všeobecné užívanie, ak osobitný zákon neustanovuje inak. Dostupné z: https://www.minv.sk/?zakon-snr-c-369-1990- zb-o-obecnom-zriadeni.

[17] Ľ. Falťan uvažuje aj o neverejnom priestore, ktorý však nie je súkromný – ide o priestor ktorého dostupnosť je výrazne sociálne podmienená. „Dostupnosť môže byť viazaná napr. na výkon určitých presne stanovených funkcií, môže fungovať na báze určitých sociálnych exkluzivít (napr. priestory pracoviska, klubov)" (Falťan, 2010: ¶ 5).

Konštruovaným prienikom je žitý priestor – priestor na rozmedzí fyzického a imaginárneho. V tomto priestore žijú aktéri, ktorí sa snažia určitým spôsobom reagovať na predstavy tých, ktorí priestor koncipovali, ale vytvárajú si aj svoj vlastný priestor za účelom uspokojovania svojich potrieb. Žitý priestor znamená priestor, do ktorého vstupujú ustálené vzorce správania, emócie a významy, ktoré ovplyvňujú každodenné životy obyvateľov vidieka (Hruška, 2014).

K. Koštialová prepája charakteristiky fyzického aj sociálneho verejného priestoru dediny vychádzajúce z tradičných predstáv o rurálnom spoločenstve: "Prirodzeným miestom a centrom komunikácie a spoločenského života sú kostol, škola, škôlka, obchod, krčma, piváreň, reštaurácia, kultúrny dom, amfiteáter, futbalové ihrisko, náhodné stretnutia na ulici i priestor pred domami. Vzájomné kontakty, trávenie času vo verejných priestoroch i účasť na kultúrno-spoločenských podujatiach sú kľúčovou devízou integrácie lokálneho spoločenstva i sociálnej a psychologickej hodnoty spoločného prežívania každodennosti i sviatočnosti. Prirodzenej komunikácii a neformálnym stretávaniam ľudí pomáha aj špecifickosť pohybu vo vidieckom prostredí, kde prevažuje pešia chôdza, ktorá podporuje bezprostredné interakcie. Pre susedstvo v lokálnom spoločenstve sú typické komunikačné aktivity: rozprávanie sa cez plot, na lavičke, pri plote, bráne, na priedomí aj vo dvore" (Koštialová, 2017: 41). Zároveň konštatuje, že vplyvom urbanizácie sa životný štýl na vidieku mení a výsledky etnologických výskumov naznačujú, že tradičné charakteristiky sa zachovávajú v rezíduách, v rôznych intenzitách a formách. Niektoré z nich v dynamicky sa rozvíjajúcich obciach prestávajú platiť.

Uvedené prístupy k výskumu vidieka a teoretické koncepty boli východiskom k výskumu sociálneho a kultúrneho kapitálu štyroch obcí z východného a západného Slovenska – Vlachovo (okr. Rožňava), Liptovská Teplička (okr. Poprad), Malé Dvorníky (okr. Dunajská Streda) a Soblahov (okr. Trenčín). Navzájom sa odlišujú demografickou charakteristikou, charakterom komunikačných a infraštruktúrnych prepojení s okolitými obcami a mestskými centrami, prírodným a kultúrnym zázemím a historickou skúsenosťou z vývinu obce pred aj po roku 1989, genézou implementácie rozdielnych koncepcií rozvoja obce a tiež formami aktivizácie svojho ľudského potenciálu.

Parciálne výskumné ciele sa zameriavajú na výskum a analýzu týchto oblastí, ktoré boli inšpirované hodnotiacimi kategóriami súťaže Dedina roka a boli vyhodnotené ako kľúčové pre udržateľnosť rozvoja slovenského vidieka:

- tradičné a alternatívne hospodárstvo a ekologicky únosné a racionálne využívanie domácich zdrojov; kvalifikovaný cestovný ruch ako výsledok inštitucionálnych a občianskych aktivít;

- ochrana a starostlivosť o nehmotné kultúrne dedičstvo, spoločenská atmosféra a kultúrna originalita vo vzťahu s lokálnou personálnou identitou a lokálpatriotizmom;
- ochrana hmotného kultúrneho dedičstva a starostlivosť oň, využívanie kultúrneho a prírodného dedičstva na prospech obce, súlad starého s novým, rozsah a charakter obnovených objektov, dôraz na drobnú architektúru a detail, vzhľad obce a čistota v obci, environmentálna starostlivosť;
- aktivity občanov na prospech obce, sociálnej kohézie a lokálnej identity – rozsah a rôznorodosť spolkovej, klubovej a inej záujmovej činnosti, participácia občanov na aktivitách obce, vrátane aktivít k marginalizovaným skupinám a starostlivosti o ne; prístupnosť informácií – „smart village", vytváranie partnerstiev na miestnej a regionálnej úrovni, medzinárodná spolupráca, výmena skúseností, existencia strategických a rozvojových dokumentov, účasť laickej a odbornej verejnosti v miestnom plánovaní.

Metodické postupy uplatnené pri výskume vyplynuli z koordinačných stretnutí a cieľov formulovaných na pracovných stretnutiach celého projektového tímu. Základným metodickým východiskom je kvalitatívny terénny výskum v skúmaných obciach. Jeho súčasťou bol zber primárnych dát metódou zúčastneného pozorovania v kombinácii s etnografickými rozhovormi s obyvateľmi obcí, s reprezentantmi miestnych samospráv, predstaviteľmi miestnych škôl, lokálnymi lídrami a vybranými aktívnymi občanmi. Súčasťou práce v teréne bolo oboznámenie sa s tlačenými a archívnymi dokumentmi skúmaných obcí, akými sú kroniky, miestna tlač, informačné materiály, zápisnice a podobne. Priebežne sa robil aj zber a analýza sekundárnych dát – dokumentov zverejnených prostredníctvom tlače a internetových stránok obcí (vedecká literatúra, lokálne a regionálne rozvojové dokumenty: PHSR – programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja, programy rozvoja komunitného rozvoja a pod.). Pri analýze smerovanej ku komparácii výsledkov s riešiteľským tímom z Banskej Bystrice, skúmajúcim ďalšie štyri obce, bola inšpiráciou metóda SWOT analýzy, zameraná na porovnateľné kritériá. Táto metóda, orientovaná naprieč výskumným terénom, pomohla identifikovať jedinečné, zvláštne aj všeobecné prvky vyskúmané v jednotlivých obciach. Tiež bola nápomocná pri formulovaní všeobecnejších záverov projektu.

Vzhľadom na to, že do riešenia projektu zasiahla pandémia a z nej vyplývajúce obmedzenia, kontaktný výskum sme doplnili zberom informácií cez online formulár. Názory respondentov na lokálny vývin v obci získané týmto spôsobom pomohli pri uplatnení emického prístupu k skúmaným

javom. Vzhľadom na nízky počet odpovedí sú získané údaje vyhodnotené ako kvalitatívny výskum a majú skôr ilustračný a doplňujúci charakter.

Ambíciou publikácie je poukázať na inovatívne formy spravovania vidieckych obcí a socio-kultúrnych aktivít s cieľom udržateľnosti a skvalitnenia vidieckeho spôsobu života.

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA

„Okúzľuje všestranným rozvojom, ktorý sa snaží vyhovieť požiadavkám na poľnohospodárstvo, výstavbu, sociálny, ekonomický a ekologický rozvoj. Príkladným je jednoznačný prechod na biologicko-ekologické hospodárenie na lúkach a pasienkoch už v prvých okamihoch rozvoja obce, čo poukazuje na zodpovedný prístup k zachovaniu – aj v európskom meradle – jedinečnej kultúrnej krajiny. Vysokou mierou oslovujú aj ďalšie aktivity ako miestne komunikácie obmedzené uvedomelým spôsobom, úspešné turistické iniciatívy, prierezové prístupy k obehu produktov, angažovaná starostlivosť o tradície, mimoriadne inovatívna škola, výrazné otvorenie sa pre moderné informačno-komunikačné média prostredníctvom vlastnej miestnej televízie s týždňovým regionálnym programom a v neposlednom rade príkladná spolupráca s rómskou komunitou, ktorá tvorí 25 % miestneho obyvateľstva a ktorú sa snaží obec integrovať, ale nie asimilovať. Týmto sa Liptovskej Tepličke udeľuje Európska cena obnovy dediny za komplexný, trvalo udržateľný rozvoj dediny mimoriadnej kvality v súlade s mottom súťaže.“

Zukunft durch gesellschaftliche Innovationen.
Europäischer Dorferneuerungspreis [1]

Liptovská Teplička je miesto, ktoré si človeka rýchle podmaní. Vyznačuje sa množstvom zachovaných archaických javov materiálnej a duchovnej lokálnej tradičnej kultúry.[18] Nielen samotná obec, ale aj jej bezprostredné okolie sa vyznačuje nádherným prírodným prostredím vhodným pre oddych a rekreáciu. Pri dobrej viditeľnosti ho dotvárajú pohľady na končiare Vysokých Tatier a na Kráľovu hoľu. Ide o turisticky atraktívnu a v porovnaní s ostatnými skúmanými obcami aj pomerne hojne navštevovanú obec, pretože sú tu priaznivé podmienky pre lyžovanie, turistiku a tiež možnosti ubytovania. Pri sviatočných príležitostiach, keď sa obyvatelia vyobliekajú do tradičných odevov, sa obec javí ako romantický kúsok Slovenska, nedotknutý okolitým globalizovaným svetom. Skutočnosť je však celkom iná. Svoj dynamický vývin obec odvíja od dobrého ukotvenia do sociálno-ekonomických sietí, ktoré nastavuje vo verejnej správe Európska únia.

Obec Liptovská Teplička sa nachádza na juhovýchodnom okraji historického regiónu Liptov v Teplickej kotline pod severnou stranou Kráľovej hole. Od okolitých sídel je to relatívne izolovaná koncová horská obec ležiaca na severnej strane úpätia Nízkych Tatier v povodí potoka Teplica. Patrí k najvyššie položeným obciam na Slovensku. Centrum obce sa nachádza v nadmorskej výške 920 m. Podľa názvu patrila administratívne do Liptovskej župy, v súčasnosti spádovo inklinuje viac k regiónu Spiš a obyvatelia sú cez južnú hranicu chotára spriaznení aj s Horehroním. Napriek tomu, že ide o obec Liptova, patrí v súčasnosti do okresu Poprad (od roku 1960) a od roku 2002 do Prešovského samosprávneho kraja.

Územie obce je rozdelené na niekoľko štvrtí, ktoré podľa tradičných názvov uľahčujú obyvateľom orientáciu, aj keď sú v obci ulice s názvami (centrum obce, Kobyliarky, Čierny grúň, Smrečiny, Uhlárová, Turnička, Pilisko a Zaglinka). Jednotlivé časti chotára s miestnymi názvami sa aktívne používajú aj v súčasnosti a miestni obyvatelia ich vedia presne identifikovať. V katastri obce sa nachádza významný zdroj pitnej vody, ktorý zásobuje okresy Poprad, Kežmarok, Spišská Nová Ves a Levoča. Viac ako tri štvrtiny katastra s rozlohou 9 868 ha ležia v Národnom parku Nízke Tatry.

Liptovská Teplička je pomerne vzdialená od najbližších sídiel (Poprad – 30 km, Svit – 25 km). Najbližšie je dedina Vikartovce vzdialená po ceste takmer 7 km. Dopravné spojenie je cestnými komunikáciami III. triedy kľukatiacimi sa pomedzi hory cez obec Vikartovce alebo cez Šuňavu a Štrbu. Náročnosť terénu podčiarkuje aj dojem komisárov z hodnotiacej komisie ARGE:. „Nevideli

[18] Propagačný audiovizuálny dokument Oblastnej organizácie cestovného ruchu z roku 2020 na internete predstavuje Liptovskú Tepličku slovami: „Mikrozázrak Európy. Aj takýto prívlastok má Liptovská Teplička.“ (Porovnaj: https://www.severovychod.sk/clanok/liptovska-teplicka-mikrozazrak-europy).

sme nič, čo by nám naznačovalo, že ideme dobrým smerom k nejakej civilizácii. Našťastie sa to dobre skončilo."[19] Obecné lokálne cestné siete sa postupne rekonštruujú, vybudované alebo zrekonštruované sú čiastočne aj chodníky.

Podmienky života v prostredí obklopenom horami tu nie sú a ani nikdy neboli jednoduché. Ešte v 60. rokoch 20. storočia tu nachádzali umelci ako Martin Martinček a Dušan Hanák aj iní námety pre svoju vizuálnu tvorbu,[20] ktoré zobrazovali posledné fragmenty tradičného spôsobu života na Slovensku, príznačného pre 1. polovicu 20. storočia. 70. roky však naštartovali aj tu modernizačné procesy prepojené s výrazným tradicionalizmom – vedomým uchovávaním a prezentovaním tradičnej kultúry. Podmienky života jej obyvateľov ovplyvňujú exogénne faktory – obmedzené a vzdialené pracovné príležitosti, predpisy Európskej únie vo vzťahu k ekológii, ale zároveň aj jej pomoc pri implementácii rozvojových programov, presadzovanie záujmov finančných skupín a niekedy, v treskúcich mrazoch, život komplikuje aj mrznúca nafta v autobusoch a autách, ktoré vozia ľudí do práce (Beňušková, 2013). O to viac sa musia aktivovať endogénne faktory – teda ľudia, jednotlivci a lokálne spoločenstvo ako celok.

Obec Liptovská Teplička získala v posledných dvoch desaťročiach viaceré ocenenia: v roku 2007 sa medzi dvadsiatkou súťažiacich obcí stala víťazom súťaže o Dedinu roka a zároveň Slovenská agentúra pre cestovný ruch udelila obci *Cenu za ekologické prístupy v rozvoji vidieckeho cestovného ruchu*. Nasledujúci rok úspešne reprezentovala Slovensko v súťaži Európska cena obnovy dediny, ktorej hlavné motto znelo: „Budúcnosť cestou spoločenských inovácií" a Liptovská Teplička sa do nej prihlásila s projektom *Schody do neba*, kde vyzdvihla svoje tradície, krajinu, komunitu, partnerstvá a životaschopnosť – každé ako jeden schod k úspešnému rozvoju.[21] Obec získala tretie a prvé miesto v súťaži kronika[22] Slovenska za roky 2005 a 2006 a kronika základnej školy sa v roku 2006 umiestnila v celoslovenskej súťaži na 2. mieste (Šlampová, 2020: 260). Za zachovanie unikátnych historických krajinných kultúr obec získala ocenenie Ministerstva životného prostredia SR – Cena Slovenskej republiky za krajinu 2014. Získala ho za obnovu a zachovávanie terasových políčok ako charakteristických čŕt krajiny v horských prírodných podmienkach. Súčasťou bola nominácia obce do súťaže o Cenu Rady Európy za krajinu, kde získala za roky 2014 – 2015 špeciálne uznanie medzinárodnej poroty tejto súťaže. V roku

[19] Citát uviedol komisár J. W. Boekhowen. Nálada komisárov sa údajne úplne zmenila ráno pri prehliadke obce, keď po obhliadke skonštatoval: „Je nádherná" (Dohovič, 2008: ¶3).

[20] Film Dušana Hanáka *Obrazy starého sveta* bol inšpirovaný fotografiami Martina Martinčeka.

[21] Pozri: *Dedina roka.* Dostupné z: http://www.teplickapodtatrami.sk/dedina-roka-2007.html.

[22] Od roku 1929 sa v obci zachovala kronika školy. Obecná kronika je zachovaná od roku 1954, od roku 2006 je sprístupnená na webovej stránke obce.

2019 sa stala víťazom online hlasovania O najkrajšiu dedinu v Popradskom okrese. Viaceré ocenenia získalo aj Poľnohospodárske podielnické družstvo a dve obyvateľky obce získali ocenenia v súťaži Vidiecka žena roka v kategóriách podnikateľka a remeselníčka, o čom hovoríme v ďalšom texte. Parta z Liptovskej Tepličky zdobila hlavu slovenskej lyžiarky Petry Vlhovej počas súťaží svetového pohára v Jasnej a reprezentovala Liptov na svetovej výstave Expo v Dubaji (2021). Množstvo získaných ocenení svedčí nielen o kvalite života v obci, o šikovných ľuďoch, ktorí tu žijú, ale aj o veľmi aktívnom zapájaní obce zo strany obecných inštitúcií do rôznych súťaží a podujatí.

Z histórie obce

Podľa zachovaných historických spisov Liptovskú Tepličku založili v rámci valašskej kolonizácie goralskí kolonisti z oblasti poľsko-slovenského pomedzia západne od Tatier. Patrila panstvu Liptovský Hrádok a už v 19. storočí bola jednou z väčších obcí Liptovskej župy. Vzhľadom na prírodné a klimatické podmienky sa ľudia venovali najmä chovu dobytka, drevorubačstvu a prácam súvisiacim s ťažbou dreva – pálením drevného uhlia, pltníctvom a tradičnými remeslami. Ženy spracúvali ľan a tkali súkno. Až do druhej polovice 70. rokov 20. storočia bola základným ekonomickým zdrojom pôda, ktorú využívali hlavne ako pasienky, v menšej miere ako ornú pôdu, a naďalej aj ťažba dreva a práca v lese. Životná úroveň obyvateľov bola na prelome 19. a v prvej polovici 20. storočia veľmi nízka. Stovky mužov odišli za prácou do Ameriky, do Nemecka, do Belgicka a do Anglicka. Z tých, čo zostali, boli mnohí odkázaní na štátnu podporu formou prídelu potravín a tzv. stravovacích akcií. Obec získala menšie príjmy z prenájmu poľného revíru, mlynu a už v tomto období navštívili obec prví turisti (Kollárová, 2020: 118). K hlavným zamestnávateľom patril lesný úrad s riaditeľstvom v Liptovskom Hrádku. Na zvážanie dreva bola vybudovaná úzkokoľajná lesná železnica, ktorá fungovala od roku 1916 do roku 1972. Na „mašinke" sa vozili aj Tepličania (zaužívaný skrátený názov obyvateľov Liptovskej Tepličky) do Liptovského Hrádku na týždňovky, pretože niekoľko desaťročí to bola jediná forma hromadnej dopravy.[23] Významným medzníkom v živote obyvateľov Liptovskej Tepličky bol rok 1961, keď získala po výstavbe cesty spojenie s Popradom pravidelnou autobusovou dopravou. Zlepšilo sa tak zásobovanie potravinami, zdravotnícke služby, možnosť obyvateľov zamestnať sa v priemyselných podnikoch v Poprade a od roku 1966 vďaka ďalšiemu rozvoju dopravy aj vo Svite. Toto ovplyvnilo aj administratívne začlenenie obce do okresu Poprad. Ďalším medzníkom bolo založenie jednotného roľníckeho družstva v roku 1975 pričleneného k JRD Štrba, obce, ktorá

[23] Zariadenie tejto lesnej železnice tvorí v súčasnosti inventár Múzea liptovskej dediny v Pribyline.

sa stala tzv. strediskovou obcou.[24] Napokon vývin ovplyvnili politicko-ekonomické zmeny po roku 1989 spojené so vznikom duálneho modelu obecnej samosprávy, ktorá umožnila obci naplno využiť svoj sociálny, kultúrny a prírodný potenciál v súlade s potrebami a predstavami jej obyvateľov.

Lokalita disponuje písomnými prameňmi (miestna obecná kronika, školské kroniky, kronika Dobrovoľného hasičského zboru), ktoré veľmi podrobne dokumentujú dianie a sú významnými zdrojmi poznávania spôsobu života. O obci vznikli dve etnologické monografie – jedna o tradičnej kultúre (Michálek a kol., 1973) a druhá o premenách obce od druhej polovice 20. storočia (Beňušková a kol., 2013). V roku 2020 bola na objednávku obce vydaná nová reprezentatívna monografia Liptovská Teplička.[25]

Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov

Počet obyvateľov Liptovskej Tepličky v posledných desaťročiach stabilne narastal. V roku 1993 bol 2 144, v roku 2011 stúpol počet obyvateľov na 2 417 a nad číslom 2 400 sa držal až do roku 2020, keď sa znížil o 20 ľudí. Na prirodzenom náraste a dosídľovaní sa podieľa v značnej miere miestna rómska komunita, ktorej početné zastúpenie sa zväčšuje a z celkového počtu obyvateľov tvorí takmer tretinu.[26] Viac ako 90 % obyvateľov sa hlási k rímskokatolíckej cirkvi, pričom religiozita a náboženský život sa tu intenzívne prepájajú s rôznymi sférami života obyvateľov.[27]

Po roku 1989 pracovné príležitosti v obci poskytuje poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo a cestovný ruch. Približne 80 pracovných miest poskytuje obec v miestnej samospráve (obecný úrad, základná a materská škola, vrátane asistentiek opatrovateliek a občianskych hliadok). Celkove je v obci približne 160 pracovných miest. Poľnohospodárske podielnické družstvo stabilne zamestnáva okolo 40 ľudí v rastlinnej a živočíšnej výrobe, pričom sezónne sa počet zamestnancov zvyšuje. Ďalšími zamestnávateľmi sú lesy SR, š. p. Banská Bystrica, Odštepný závod Liptovský Hrádok, Lesná správa Liptovská Teplička, miestny lesný urbariát a ubytovacie, stravovacie a obslužné zariadenia. Obyva-

[24] Bolo to obdobie zlučovania JRD. Zároveň v tomto období vznikali aj strediskové obce, čo Liptovskú Tepličku vzhľadom na jej izolovanosť nezasiahlo.

[25] Novú monografiu spracoval intedrisciplinárny tím pod vedením Z. Kollárovej.

[26] V štatistickom sčítaní obyvateľov v roku 2011 sa k rómskej národnosti prihlásilo len 52 obyvateľov, u 136 osôb nebola národnosť uvedená. V polovici 90. rokov tvoril Rómovia necelú pätinu obyvateľov obce. V roku 2007, keď obec získala titul Dedina roka, to bola štvrtina obyvateľstva a v súčasnosti je to už približne jedna tretina – približne 760 obyvateľov. Keďže rómske štvrte sú od obce priestorovo ohraničené, obec eviduje počet Rómov podľa miesta bydliska. Nie všetci, ktorí tam bývajú, sú prihlásení v obci.

[27] Dokladá to nielen terénny výskum, ale aj staršie práce (Jágerová, 2013).

telia obce odchádzajú za prácou do okresného mesta Poprad (29,5 %), do mesta Svit (24,9 %), mimo okres Poprad (14,1 %), do ostatných obcí v okrese Poprad (6,7 %), do mesta Vysoké Tatry (4,1 %), do blízkej obce Štrba (3,6%) a do obce Batizovce (2,4 %)[28]. Časť obyvateľov si našla zamestnanie v zahraničí (v roku 2020 až 14,6 %), muži napríklad v stavebných firmách v Česku, ženy ako ošetrovateľky v Rakúsku či v Nemecku. Z hľadiska nezamestnanosti je situácia v obci Liptovská Teplička vcelku priaznivá.[29]

Stabilizácia počtu obyvateľov je cieľom každej obce a k jeho naplneniu slúži výstavba nájomných bytov. Obec nedisponuje pozemkami na výstavbu sociálnych bytov. Od štátu získala finančné prostriedky na prestavbu staršej budovy na nájomné byty. Osem bytových jednotiek bolo už v roku 2016 v reálnom užívaní.[30] Keďže žiadateľov, ktorí spĺňajú kritériá, je viac než bytov, komisia spomedzi nich losuje poradie občanov, ktorým pridelí byt. Obec stanovila lehotu nájmu najviac na tri roky a vo výnimočných, presne stanovených prípadoch maximálne desať rokov.[31]

Poľnohospodárske podielnické družstvo

Vzhľadom na vysokú nadmorskú výšku a nízku bonitu pôdy nebol v obci za socializmu silný tlak na vytvorenie jednotného roľníckeho družstva. Pokus o jeho založenie v roku 1953 nebol úspešný. Do polovice 70. rokov roľníci hospodárili individuálne, štátu však museli odovzdávať kontingenty, najmä v podobe zemiakov a mlieka. Dopestovať úrodu na strmých svahoch bola práca, o ktorú už mladé generácie s inými ambíciami nemali záujem. Roľníci sa sami zaujímali o možnosť vytvorenia družstva a s výnimkou dvoch ľudí podpísala vstup do JRD celá dedina (Kaliská, 2013). Od roku 1976 v rámci tzv. „dosocializácie“[32] bola Liptovská Teplička združstevnená ako súčasť väčšieho JRD Tatran so sídlom v Štrbe, do ktorého patrila aj obec Šuňava.[33] Išlo o poslednú vlnu

---

[28] *Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Liptovská Teplička na roky 2015 – 2020*, 2016: 21.

[29] V roku 2019 bolo nezamestnaných 135 z 1406 ekonomicky aktívnych obyvateľov, čo je 9,6 %. V okrese Poprad bola k decembru 2019 evidovaná nezamestnanosť 6,10 %. Porovnaj *Štatistiky* (2019). Dostupné z: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=855042.

[30] Podrobnejšie Beňušková, 2019a.

[31] Kritériá sú upravené zákonom č. 443/2010 Z. z. Zdrojom je interný dokument obce z roku 2015: *Všeobecne záväzné nariadenie č. 1/2015 o podmienkach prideľovania nájomných bytov postavených s podporou štátu*.

[32] Socializáciou sa za socializmu označovalo kolektívne hospodárenie.

[33] Výskumu vývinu zlúčených obcí Nižná a Vyšná Šuňava, ktoré boli tiež súčasťou JRD v Štrbe a chotárom susedia s Liptovskou Tepličkou, sa venoval P. Skalník v štúdiách z roku 1999 (Skalník, 1999a; 1999b).

zakladania JRD na perifériách Slovenska v čase, keď už vyše 20 rokov fungujúce družstvá výdatne podporované štátnymi dotáciami pod odborným vedením poľnohospodárskych inžinierov začali prosperovať. „Zlúčené družstvo Tatran úplne zmenilo charakter samoobživného poľnohospodárstva, kde si ľudia krvopotne dorobili od obilia cez kapustu až po zemiaky všetko, čo potrebovali. V Liptovskej Tepličke vybudovali farmu špecializovanú výlučne na chov oviec, sami družstevníci si v maštaľkách pri domoch ponechali tristo záhumienkových kráv. Mlieko, ale najmä vykŕmené mladé býčky a jalovice sa stali výdatným doplnkovým zdrojom príjmov" (A. Glejdurová, podľa Sedlák, 2016: ¶ 18).

V roku 1991 sa družstevníci z Liptovskej Tepličky osamostatnili a vzniklo Poľnohospodárske podielnické družstvo (PPD) Liptovská Teplička, do ktorého sa z pôvodného JRD delimitovalo 120 pracovníkov. Družstvo tvorí okolo 200 podielnikov, ktorých minimálny vklad je 1 ha. Zameriavalo sa na pestovanie krmovín a chov oviec, ktorých mali 1200. Podarilo sa udržať aj chov dobytka. Do roku 2003 – 2004 nebolo isté, či podnik prežije, pretože počet zamestnancov sa znižoval. Ako pridruženú výrobu malo družstvo dielňu na šitie flanelových košieľ, ktoré predávali aj mimo obce. Obmedzenia v podnikaní s pôdou súviseli aj s prítomnosťou vodného zdroja zásobujúceho veľké územie.

O rozvoj a nasmerovanie podniku sa výrazne zaslúžila Anna Glejdurová – najprv ekonómka a od roku 1998 predsedníčka PPD. Zameranie družstva sa postupne profilovalo a z upadnutého družstva hospodáriaceho v znevýhodnených podmienkach v náročnom teréne sa podarilo vybudovať ukážkový podnik. Znížili počty oviec a zvýšili počty hovädzieho dobytka, ktorý chovajú na mäso. Skúpili dobytok z iných upadajúcich poľnohospodárskych podnikov a postupne zvýšili stádo až na 400 kusov. Okrem toho chovajú asi 600 oviec. Zamerať sa museli aj na obnovu pastvísk, ktoré najmä ovce značne ničili a pasienky sa nedali kosiť. Kosenie tu vždy považovali za jednu z najťažších prác. V strmých svahoch aj v súčasnosti vyžaduje ručnú prácu. Starnúcich ovčiarov nahradili automatické dojičky, ktoré však vyžadovali agregáty na elektrinu. Keďže agregáty spoľahlivo na salašoch nefungovali, ovce umiestnili čiastočne do ovčína a na pasienky vyhnali kravy. Postupne sa zamerali na spracovanie ovčích produktov a na predaj z dvora pre miestnych obyvateľov aj turistov. Hovädzie mäso podľa dopytu predáva družstevná mobilná jednotka priamo v obci. Zároveň je potrebné stále čistiť pasienky od náletových drevín, čomu sa permanentne venuje okolo 6 pracovníkov. Na zachovanie diverzity lúk a pasienkov začala obec využívať pomoc z európskych štrukturálnych programov na podporu environmentálneho obhospodarovania. Orná pôda je na 67,62 hektároch, čo je voči lúkam len 5 % z rozlohy.[34] Strmé svahy, na ktoré

[34] Porovnaj *PPD Liptovská Teplička : Rastlinná výroba*. Dostupné na: https://www.ppdliptovskateplicka.sk/rastlinna-vyroba/.

bolo potrebné pravidelne vyvážať hnojivo, sa prestali obrábať, len sa kosili. Začiatkom 21. storočia boli v obci jazdecké kone pre účely agroturistiky, podnikanie s nimi však zaniklo.

PPD systematicky spolupracuje s agroodborníkmi. Pôdu na ich radu družstevníci obsiali zmesou ďatelinotrávy. Na ornej pôde skúšali pestovať kultúry, na ktoré sa dali získať dotácie, špeciálne špaldu. Napokon namiesto neúspešného pestovania obilnín na ornej pôde vzdialenej od obce aj niekoľko kilometrov sa družstvo zameralo na ochranu vzácnych biotopov v okolí Liptovskej Tepličky a udržanie charakteristického rázu krajiny. Družstvo sa sústreďuje na ekologické hospodárstvo a produkciu biopotravín a agroturistiku. Okrem výroby ekoproduktov ponúkaných v družstevnej predajni, mäsa a mliečnych výrobkov, na ktoré získalo certifikáty, sa zameriava na balenú senáž. Roku 2007 vyhralo PPD celoslovenskú súťaž Chotár roka a v roku 2016 si víťazstvo zopakoval v kategórii nad 500 ha. Roku 2010 bol PPD udelený štatút predaja z dvora.[35] V roku 2012 sa družstvo stalo nositeľom titulu Biofarma roka, v roku 2014 získalo značku kvality SK GOLD. Bývalá predsedníčka Anna Glejdurová sa na základe mimoriadne úspešného rozvoja družstva v konkurencii 35 žien stala víťazkou súťaže Vidiecka žena Slovenska – líderkou roka 2012 v kategórii podnikateľka. Okrem poľnohospodárskej činnosti sa družstvo snaží o rozvoj obce a zvýšenie zamestnanosti v družstevných objektoch (penzión, wellness centrum). Anna Glejdurová pôsobila aj ako poslankyňa v obecnom zastupiteľstve. PPD úzko spolupracuje s obecným úradom. Napríklad družstevný odhŕňač zabezpečuje odhŕňanie snehu v zime v celej obci. Družstevný penzión Dolinka zabezpečuje ubytovanie a stravu aj pre potreby obce.

Práca v lesoch, v štátnych aj v urbárnych, je ďalším významným zdrojom obživy obyvateľov obce až do súčasnosti. V obci funguje spoločenstvo urbárnikov nazývané Lesné pozemkové spoločenstvo (LPS). Urbariát vznikol v roku 1879. Od roku 1958 sa jeho činnosť prerušila a lesy boli zoštátnené, avšak od roku 1992 bol opäť urbariát obnovený. Spoločenstvo obhospodaruje 1 580 hektárov lesov a má okolo 300 členov. Keďže urbariát má vlastnú pílu, zamestnáva 45 obyvateľov. Je partnerom viacerých spoločenských organizácií v obci, spolupracuje napríklad so školou, s futbalovým klubom, Červeným krížom, ba podieľa sa aj na podpore sociálne slabých rodín v obci. Okolo obce je niekoľko drevených krížov, LPS prispelo k renovácii niektorých z nich minimálne tým, že poskytlo drevo.

Sídlo v obci má aj podnik Lesy SR, š. p. Banská Bystrica. Muži – drevorubači – pilčíci sa tradične nazývajú *šlogari* a ženy, ktoré sadia stromčeky, *šichničky*. Práca v lese je aj v súčasnosti jednou z najdôležitejších pracovných príležitostí v obci (Nováková – Laučík, 2013).

[35] Logo „Predaj z dvora“ sa môže používať len s povolením Zväzu Ekotrend Slovakia.

Doplnkovými zdrojmi obživy je hospodárenie na záhumienkoch a príjmy z turizmu. Počas hospodárskej krízy v rokoch 2008 – 2010 sa niektoré rodiny opäť vrátili k pestovaniu zemiakov na strmých políčkach. V obci chovajú ošípané, ovce (ktoré nemôžu sezónne pridávať k družstevnému stádu pre prísne sledovaný ekochov), ojedinelo aj kravy a kone do záprahu. Veterinárka, ktorá má ambulanciu vo Svite, pochádza z Liptovskej Tepličky, a keďže súkromný chov hospodárskych zvierat sa znižuje, zameriava sa na najmä na spoločenské zvieratá aj na osvetu, ktorá s nimi súvisí – kastračný program mačiek, psy na reťazi či voľne sa pohybujúce psy.

Zásobovanie obce potravinami tiež súvisí s miestnym hospodárením, pretože jednu predajňu má miestne poľnohospodárske družstvo priamo vo svojom areáli (predaj z dvora). Ďalšie dve predajne prevádzkuje COOP Jednota spotrebné družstvo a dve súkromní podnikatelia (kvetinárstvo, trafika, odevy a zmiešaný tovar). Ostatné služby – drobné stavebné a stolárske práce poskytujú súkromní podnikatelia. Viaceré služby v posledných rokoch zanikli, pravdepodobne aj v dôsledku pandémie.

Rozvoj v nedávnej minulosti zaznamenalo lyžiarske stredisko, z ktorého sa stalo koncom 20. storočia SKI centrum Smrečiny a začalo umelo zasnežovať.[36] Negatívny zvrat v podnikateľských aktivitách nastal po ukončení prevádzky lyžiarskeho centra Smrečiny v zime 2010/2011 z rozhodnutia developerskej spoločnosti, ktorej obec svah prenajala v roku 2004 na 25 rokov (v roku 2020 sa začalo fungovanie chátrajúceho areálu obnovovať, no prerušila to pandémia). Toto sa premietlo v pribrzdení rozvoja turizmu. Zjazdové lyžovanie na menšom svahu však poskytuje druhé lyžiarske stredisko Ski PARK,[37] ktorého vlastník nie je z Liptovskej Tepličky, nachádzajúce sa v katastri obce v smere do Vikartoviec. V priebehu nášho výskumu stravovacie služby v obci poskytovala reštaurácia Turnička, ktorá v roku 2019 pre nerentabilitu ukončila svoju činnosť, a družstevný penzión Dolinka. Ubytovanie je pre návštevníkov k dispozícii v troch penziónoch (Dolinka, Váh, Teplička), v Ski Parku, v Horárni na Váhu, v apartmánovom dome – penzióne Čierny Grúň a v niekoľkých domoch na súkromí. Obec disponuje približne 150 lôžkami pre návštevníkov.[38]

---

[36] V tomto stredisku sa nachádza 5 zjazdoviek s celkovou dĺžkou 3,55 km, 3 lyžiarske vleky s celkovou kapacitou 2 100 osôb/hod. Základná stanica sa nachádza v nadmorskej výške 920 m n. m. a najvyššie položený bod strediska je vo výške 1300 m n. m., celkové prevýšenie teda predstavuje 380 metrov.

[37] V obci bol do roku 2020 funkčný iba Ski park Liptovská Teplička, ktorý však nedosahoval parametre lyžiarskeho strediska Smrečiny.

[38] Situácia s ubytovacími zariadeniami sa počas nášho výskumu menila. Určitý čas nefungoval penzión Teplička a ubytovňa Čierny Grúň bola v prestavbe. Viacerí poskytovatelia ubytovania na súkromí by bez pomoci Obecného úradu nemohli fungovať, pretože údržba a vykurovanie len občasne využívaných izieb sú nerentabilné.

Samotná obec Liptovská Teplička, s výnimkou Základnej školy s materskou školou Štefana Náhalku, nie je zriaďovateľom žiadnych obecných firiem či organizácií (*PHSR obce Liptovská Teplička*, 2016: 22).

Rozostavaný penzión Dolinka, v pozadí terasovité políčka nazývané „schody do neba". (2013)

Práca v lesoch v katastri Liptovskej Tepličky. (2014)

Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce

Obec disponuje infraštruktúrou, ktorej podstatná časť bola vybudovaná v období socializmu, ale viditeľný rozvoj je aj po roku 1990. V 50. rokoch 20. storočia bola Liptovská Teplička elektrifikovaná, pozornosť venovali spevneniu prašných ciest v obci, vybudovaný bol Závod verejného stravovania (dnes Penzión Váh), ktorý poskytoval a dosiaľ poskytuje aj ubytovanie, postavili budovu Jednoty. Stavebný rozvoj obce v 70. rokoch priniesol obci okrem nových ulíc s individuálnou bytovou výstavbou aj obecné budovy, ktoré slúžia dodnes. Obyvatelia na ich výstavbe participovali v rámci takzvanej Akcie Z.[39] V uvedenom desaťročí bol otvorený Spoločenský dom s obchodom a poštou, vybudovaná bola obradná miestnosť[40] aj futbalové ihrisko (1971), v obci vznikla píla, pri Miestnom národnom výbore (MNV) zriadili výrobu šindľov a čistiareň šatstva, neskôr pribudla aj krajčírska dielňa, obchod s potravinami a priemyselným tovarom, postavený bol Dom služieb, z ktorého napokon vznikol Obecný úrad, začala sa výstavba vodovodu, pribudlo nové osvetlenie, ústredňa miestneho rozhlasu, v budove novej školy ústredné kúrenie, v roku 1979 bola vybudovaná materská škola a inštalovaný prvý lyžiarsky vlek. V roku 1972 bola zrušená lesná železnica, ktorej koľajnice boli rozkradnuté. Do súčasnosti však po nej zostala terénna stopa využívaná ako turistická cyklotrasa oficiálne otvorená v úseku Benkovo – Čierny Váh v roku 2011. V 80. rokoch zriadili v obci výkup vajec od drobnochovateľov, čím bola v tejto oblasti obec sebestačná. Vybudovaná bola farská budova, na Kobyliarkach 7-bytový dom pre učiteľov a nová budova hasičskej zbrojnice. Zmodernizovali lyžiarsky vlek. Do cintorína bola dovedená voda, v škole začala fungovať školská jedáleň a družina, drevené toalety nahradili splachovacie. Na lyžiarskom svahu pribudol veľký vlek značky Tatrapoma, čo pritiahlo do obce chalupárov a turistov.

V 90. rokoch bolo dobudované zdravotné stredisko. V časti nazývanej *Magadzín* vznikol v roku 1994 amfiteáter. V obci zaviedli vlastnú káblovú televíziu (1992), na etapy sa buduje splašková kanalizácia, ktorá smeruje do čistiarne odpadových vôd (funkčná od 1998), obec bola plne plynofikovaná (1999). V roku 1994 zriadila obec vlastnú obecnú políciu (fungovala do roku 2007).

Po roku 2000 fungovalo v obci približne 9 predajní zásobujúcich obyvateľov potravinami, drobným priemyselným tovarom a textilom. V tom čase už boli niektoré obchody a služby sprivatizované a pre nerentabilitu ukončili svoju činnosť zberňa šatstva a krajčírstvo.[41] V Liptovskej Tepličke sa nachádza pošta, obecná televízia, internetová miestnosť, knižnica, obec buduje desať wifi

[39] Brigády bez nároku na odmenu zamerané na zveľadenie obce, materiál poskytla obec.

[40] Začal fungovať Zbor pre občianske záležitosti.

[41] Údaje čerpáme z obecnej kroniky a z webovej stránky obce.

bodov a tiež optickú káblovú sieť. V rokoch 2006 – 2008 pribudli v obci tri detské ihriská a športový areál. Tieto zariadenia nahrádzajú chýbajúcu telocvičňu. V obci je základná škola s materskou školou. Pri škole zabezpečuje voľnočasové aktivity detí Centrum voľného času (od r. 2011). Sídli tu aj pobočka Základnej umeleckej školy v Štrbe a pobočka Špeciálnej školy vo Svite. Pri základnej škole zriadili multifunkčné ihrisko (2012), v zime funguje v obci ľadová plocha. Zrealizovaná bola úprava starých budov škôl a prístavba k základnej škole, ktorá umožnila zrušiť dvojzmennú školskú dochádzku. Upravené boli vodné toky v obci, fasády obecných budov, zrekonštruovaná bola autobusová zastávka, na väčšine ulíc bola vybudovaná kanalizácia, na niektorých uliciach chodníky, upravené a nainštalované sú pamätníky a pamätné tabule. Rekonštrukciou prešiel miestny amfiteáter, na kostole boli inštalované vežové hodiny a v roku 2013 bola ukončená revitalizácia centrálnej časti obce. Obec má novopostavený dom smútku (2010). Spevnené boli brehy potoka Teplica, upravený bol prístup ku kostolu a dobudovaný penzión Dolinka. Obcou a jej okolím obce vedie náučný chodník s orientačnými a náučnými tabuľami a niekoľko turistických a cyklistických trás. Vybudované boli studničky na kontrolu kvality vody. Spoločenské priestory sa neprestajne kultivujú, budujú sa detské ihriská a v centre obce je prichystaná prestavba starej hasičskej zbrojnice.

Hmotné kultúrne dedičstvo

Liptovská Teplička patrí skutočne k vizuálne pozoruhodným obciam. Dedinu charakterizuje aktívne obhospodárená krajina spolu s terasovitými políčkami, ktoré vznikli oraním do strmého svahu a následne postupným navršovaním kameňov a skál na medziach po okrajoch týchto políčok. V dedine sú zachované celky ľudovej architektúry – súbory zrubových domov. Atrakciou je súbor drevených stodôl vytvárajúcich uličky vybudovanými pôvodne na okraji obce. V súčasnosti sa už nachádzajú v jej jadre. Funkciou stodôl bolo uchrániť úrodu v prípade požiaru v obytných domoch. „Ľudia sa báli požiaru, pretože celá dedina bola drevená. Starí Tepličania však robili s rozumom, niečo zo zásob ponechali v šope na dvore, niečo v humne, ale podstatnú časť sena uložili do senníkov hore na lúkach, aby v prípade požiaru neprišli o všetky zásoby" (A. Glejdurová, podľa Sedlák, 2016: ¶ 6). Požiare z nedbalosti sa stodolám nevyhýbajú, napriek snahe obce o ich ochranu.

Európskou raritou je vyše 400 zemiakových pivníc vyhĺbených do vápencového podložia.[42] Pivničky (alebo *penvice)* majú hĺbku 2,5 – 3 m, hruškovitý tvar, prikryté sú pultovými alebo dvojspádovými strieškami z guľatiny

[42] Vápencovo-dolomitickú horninu, do ktorej pivničky hĺbia obyvatelia, nazývajú *mončička*.

s dvierkami a pokryté mačinou.[43] Do jednej pivničky sa zmestí až 30 vriec zemiakov. Dosiaľ sa pivničky využívajú na pôvodný účel, obyvatelia sem prichádzajú s vozíkmi, v zime aj so saňami, aby si doviezli domov vrece zemiakov. Obec nabáda majiteľov na údržbu pivničných striešok a niektoré sprístupnili pre turistov s príslušným informačným popisom.

V blízkosti kostola sa nachádza niekoľko tradičných sýpok – *hlemajzov*, prebudovaných pre súčasné účely. Slúžili ako sypance na zrno a proti požiaru boli stavby zabezpečené tak, že drevený zrub zvonku aj zvnútra ohádzali hrubou vrstvou hliny, ktorá mala ohňovzdornú funkciu. Okrem uskladnenia obilia slúžil hlemajz aj na uskladnenie šatstva, obuvi, potravín a podobne. V majetku obce je kováčska vyhňa, v ktorej je funkčná výroba využívaná pre účely cestovného ruchu.

Na prevažne drevené jadro obce nadväzuje modernejšia výstavba, ktorej dominuje zástavba viacpodlažných typizovaných rodinných domov so sedlovou strechou, postavených v 70. rokoch 20. storočia. Dominantou obce je rímskokatolícky Kostol sv. Jána Krstiteľa postavený v 18. storočí v barokovom slohu. V obci sú dve kaplnky a dva kríže. Viaceré kríže sa nachádzajú v extraviláne. Obec zriadila dve múzeá a tretí muzeálny objekt je v rekonštrukcii. V roku 2006 v budove COOP Jednoty vzniklo miestne múzeum *Teplická izba*, ktoré sústreďuje predmety reprezentujúce lokálnu tradičnú kultúru získané od obyvateľov obce. V roku 2021 je v múzeu plánovaná inštalácia novej expozície zameranej na remeslá a zamestnania. Nové priestory by malo múzeum získať v zrekonštruovanej starej hasičskej zbrojnici v centre obce. Od roku 2016 je sprístupnený pôvodný objekt tradičnej architektúry, Dom Mons. Štefana Náhalku, drevenica, v ktorej sa narodil významný rodák, teológ a kňaz. V dome je pamätná izba Mons. Štefana Náhalku a expozícia tradičného ľudového bývania v Liptovskej Tepličke. Víziou do budúcnosti je zriadiť múzeum v autentickom objekte označovanom ako *Teplický dom*. Využitý by mal byť súkromný objekt nachádzajúci sa vedľa budovy obecného úradu. Reprezentuje ukážku pôvodnej architektúry. Nachádza sa v ňom tradičná pec (*kopa*) a iné súčasti pôvodného tradičného vybavenia domácnosti horského roľníka. Počas folklórneho festivalu sa ako výstavné priestory využívajú stodoly v blízkosti areálu Magadzín. Lokálne výstavy a prezentácie sú aj v záhradách pri domoch. Od roku 1996 v obci profesionálne dokumentuje Slávnosti pod Kráľovou hoľou a folklórne kultúrne podujatia Vladimír Linder, rodák z obce a jej čestný občan žijúci v Kanade.

Snahou obce je udržať návštevníkov v obci viac dní. Vybudované sú informačné stĺpové smerovníky aj náučný chodník Okolím Liptovskej Tepličky, ktorý má 6 km a 9 zastávok s informačnými panelmi. Chodník dvakrát

[43] Mačina je machovitý trávny porast; kúsky trávnika s tenkou vrstvou zeme.

Súbor stodôl neďaleko pivničiek. (2012)

prekračuje tok Čierneho Váhu. O pozoruhodnostiach obce a jej histórii sa dá dozvedieť aj na informačných tabuliach v centre obce.

V centre Liptovskej Tepličky sa zachoval ucelený blok domov postavených z dreva, ale drevenú zrubovú architektúru možno vidieť vo všetkých starších častiach obce. Ide prevažne o objekty tradičnej architektúry, ktoré sa využívajú na bývanie alebo na chalupárenie. Kompaktné tradičné usadlosti – obytný zrubový dom s drevenými hospodárskymi stavbami – sa zachovali na niekoľkých ďalších miestach. Nové stavebné materiály našli uplatnenie aj na pôvodných objektoch tradičnej architektúry. Na dreveniciach sa zväčšujú okná, od 90. rokov sa nahrádzajú plastovými, využívajú sa nové izolačné materiály a strešné krytiny. V mnohých prípadoch je možné v rámci jedného stavebného objektu pozorovať kombinovanie odlišných stavebných materiálov a techník. Niektoré zrekonštruované zrubové domy sú po zateplení na prvý pohľad neodlíšiteľné od nových stavebných objektov (Kurpaš, 2013). Pri výstavbe a úpravách domov v Liptovskej Tepličke dominujú funkčné požiadavky na priestor a tepelnú izoláciu obydlia za čo najnižšiu cenu. Estetické aspekty aj historické hodnoty ustupujú do úzadia. Zachovanú tradičnú architektúru v Liptovskej Tepličke citlivejšie udržiavajú chalupári. Chalupárstvo v súčasnosti významne determinuje a stimuluje využívanie tejto časti kultúrneho dedičstva. Predpokladom pre rozvoj chalupárstva je dostatok neobývaných domov. V roku 2001

ich bolo v Liptovskej Tepličke 79, z toho 34 určených na rekreáciu. O 10 rokov neskôr bolo na rekreáciu určených 43 domov.[44]

Mnohí chalupári majú familiárnu, rezidentnú alebo inú spojitosť s Liptovskou Tepličkou. Časť chalupárov pritiahla do obce okolitá príroda a možnosti lyžovania. Popularitu má obec napríklad v komunite popradských lekárov. Chalupy je možné rozoznať podľa výrazného dekorativizmu a rekreačnej sadovej úprave dvora. Predmetom výzdoby sú aj tradičné pracovné náčinia a súčiastky podčiarkujúce tradičnosť a rurálnosť prostredia (napr. kolesá z voza, cepy, trlice) vystavené na fasáde domu. Realitné kancelárie permanentne ponúkajú na predaj chalupy v Liptovskej Tepličke, pričom zdôrazňujú najmä jej prírodný a kultúrny potenciál (Kurpaš 2013). Ako chalupy sa nevyužívajú len objekty tradičnej ľudovej architektúry, ale aj novšie domy, ktoré ich majitelia opustili. Inzerované objekty na predaj z Liptovskej Tepličky rýchle nachádzajú nových majiteľov.

Vonkajší vzhľad a farebnosť novších domov sú čoraz pestrejšie, nerešpektujú skromnú tradičnú farebnosť liptovskej dediny. Vedľa seba stoja tradičné drevenice, domy so štvorcovým pôdorysom známe ako „kocky" či trojpodlažné domy so sedlovými strechami a nové bungalovy. Pozitívom je, že pre návaly snehu sa v období socializmu v obci nerozšírili ploché strechy.

Do architektonického prostredia obce zasiahlo aj vedenie obce použitím neadekvátnych materiálov v rámci obnovy častí obce (prefabrikáty, dvojfarebná zámková dlažba medzi drevenicami) či použitím rušivo pôsobiacej farebnosti objektov (požiarna zbrojnica, farebné budovy škôl) dochádza k strate kultúrnej kontinuity a lokálnej identity. Snaha niektorých členov vedenia obce o reguláciu výstavby a obnovy stroskotala na uprednostnení individuálnych záujmov vlastníkov objektov. Vynára sa otázka pre architektov a dizajnérov: Ako by mal optimálne vyzerať súčasný dom v tejto lokalite?

Nehmotné kultúrne dedičstvo

Nehmotné kultúrne dedičstvo tvorí dôležitú súčasť identity obyvateľov Liptovskej Tepličky a často sa využíva pre potreby reprezentácie obce. Rozvinutý je predovšetkým scénický folklór, ktorý podporuje povedomie obyvateľov o hodnote miestnych tradícií. Možno aj vďaka nemu sa tu udržali aj niektoré tradičné kalendárne obyčaje, ktoré kontinuálne fungujú na komunitnej báze. Byť členom folklórnych zoskupení – ako hovoria Tepličania, *chodiť do folklóru* – je prejavom príslušnosti ku komunite obce u mnohých jej obyvateľov. U žien patria k ďalším tradičným prejavom zručnosti spojené s výrobou tex-

[44] Porovnaj: *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov* (2001; 2011).

tílií a odevných súčiastok, u mužov sa dosiaľ zachovali zručnosti v spracovaní kovov, dreva či kože.

Zachovávanie tradícií predstavuje pomerne širokú škálu foriem existencie tradičných kultúrnych prvkov a komplexov. Viaceré obyčaje si pamätajú len najstarší obyvatelia a dnes sa už nerealizujú. Iné žijú prostredníctvom formálnych aj neformálnych inštitúcií – folklórnej skupiny, detského folklórneho súboru, regrútov, detí v škole a podobne alebo len v rodinnom prostredí (Lenovský, 2013).

Prestavba a dostavba drevenice, objekt je vyzdobený počas folklórnych slávností vyšívanými košeľami. (2013)

Počiatky organizovaných folklórnych aktivít siahajú v Liptovskej Tepličke do 50. rokov 20. storočia. V roku 1953 vznikol v obci pri základnej škole folklórny súbor Jánošík ako krúžok ľudovoumeleckej tvorivosti, ktorý sa v 80. rokoch po určitej prestávke obnovil pod názvom Turnička[45] a stal sa základňou pre vytváranie pozitívneho vzťahu k miestnemu folklóru a spolčovanie sa

[45] DFS Turnička existoval striedavo ako krúžok pri ZŠ a obecnom úrade. Vedenie a rodičia jeho členov sa dohodli na vytvorení OZ Priatelia folklóru, ktoré by činnosť súboru zastrešilo a pomohlo so získavaním financií. Cieľmi združenia sú podpora šírenia folklórneho dedičstva obce, jeho prezentácia doma aj v zahraničí, pomoc pri spracovaní piesní, tancov, nárečia a starostlivosť o kroje a organizovanie príslušných podujatí. Uchádza sa o financie z grantov ministerstva kultúry, rôznych organizácií aj z rozpočtu obce.

obyvateľov na tejto báze. Začiatkom 60. rokov pri Výbore žien pri Miestnom národnom výbore (neskôr Slovenský zväz žien) vznikla ženská spevácka skupina. V roku 1974 vznikol mládežnícky folklórny súbor Tepličan. Ženy sa spojili s mládežníkmi a začali spoločne účinkovať ako folklórny súbor Tepličan, ktorý sa skladá z tanečnej a speváckej zložky, pričom speváckу tvorí popri ženskej aj mužská spevácka skupina. Vo svojom repertoári čerpá z rodinných, pracovných a kalendárnych obyčají v obci. Detský folklórny súbor Turnička v súčasnosti pôsobí ako krúžok pri Centre voľného času v miestnej základnej škole. Účinkuje v ňom okolo 40 detí vo veku od 6 do 17 rokov. Po ukončení základnej školy zvyčajne deti pokračujú v súbore Tepličan. Obe zoskupenia vedie kultúrna referentka obce Katarína Fedorová.[46] Okrem domácich vystúpení súbory úspešne reprezentujú obec aj na rôznych okresných, celoslovenských aj medzinárodných festivaloch, prehliadkach a súťažiach. Súbor Tepličan viackrát vystupoval aj v televízii a v rozhlase a je nositeľom viacerých ocenení. Hoci sa v obci piesňový repertoár svadieb a tanečných zábav už v 60. rokoch 20. storočia obohacoval o folklórny materiál z iných regiónov, aj vďaka folklórnej skupine a predstaviteľom obecnej samosprávy sa dodnes podarilo udržať u časti obyvateľov obce úzky vzťah k miestnej hudobnej tradícii a k dialektu a pozitívne stimulovať pretrvávanie istej formy kultúrnej identity a historického povedomia. Dôkazom nie je len nahranie profilového CD-nosiča, publikovanie slovníka lokálnych nárečových výrazov, ale aj snaha členov folklórnej skupiny tlmočiť niektoré spisovné výrazy či časti textov v miestnom piesňovom repertoári do lokálneho nárečia (texty piesní sa totiž považujú za dôležitý konzervujúci prvok miestnej slovesnej tradície). Členovia folklórnych zoskupení sa zapájajú do rôznorodých aktivít a podujatí súvisiacich s folklórom a tradičnou kultúrou.

Najvýznamnejším folklórnym podujatím obce je dvojdňový festival folklórne slávnosti Pod Kráľovou hoľou, ktorých počiatky siahajú do roku 1994. Vznikli ako občianska iniciatíva, no od roku 1996 sa ich organizácie ujala obec.[47] Postupne slávnosti svojou dramaturgiou, ale aj pomerne vysokou náv-

[46] Mgr. Katarína Fedorová – kultúrna referentka, vedúca FS Turnička, redaktorka a moderátorka miestnej televízie a aj šéfredaktorka obecných novín. Pozícia kultúrnej referentky je dôležitá pre obec, ktorá chce byť atraktívna pre vlastných občanov aj pre turistov. K. Fedorová je absolventkou UKF v Nitre v odbore učiteľstvo pre 1. stupeň ZŠ. Je veľmi dobre zorientovaná v kultúrnych potrebách obce a tiež v širších regionálnych kontextoch. Do značnej miery je zviditeľňovanie úspechov obce v rôznych súťažiach aj jej zásluhou. Medzi obyvateľmi má prirodzenú autoritu aj vďaka vedeniu folklórnych zoskupení, ktoré sa významne podieľajú na reprezentácii obce. Aj počas nášho výskumu bola pre nás dôležitou a veľmi ústretovou styčnou osobou.

[47] Ako uviedol ich zakladateľ, Bystrík Glejdura, vtedajšia samospráva si festival osvojila, až keď na festivale účinkovali Drišľak, Jadranka, R. Kazík, P. Stašák, O. Weiter a iní. (Droppa, 2008).

števnosťou získali nadlokálny význam, pričom okrem scénických programov je snahou organizátorov prezentovať aj mimo scénických podujatí lokálne špecifiká, viaceré oblasti hmotnej a duchovnej kultúry obce, jej celkového kultúrneho potenciálu. Jadro programu tvoria vystúpenia folklórnych súborov zo Slovenska aj zo zahraničia, ktoré sú doplnené sprievodným programom obsahujúcim remeselnícky trh, predstavenie mikroregiónu, výstavy fotografií, sprievod obcou, prezentáciu remesiel a podobne. Festival je umiestnený do amfiteátra v blízkosti zemiakových pivníc a súboru stodôl, kde sa odohráva aj časť sprievodného programu" (Bahna, 2019: 328). Je významným faktorom mobilizácie lokálneho spoločenstva a udržiavania lokálnej identity. Návštevnosť dosahuje 3 000 až 4 000 ľudí za oba dni. Hlavným organizátorom festivalu je obec, ale na jeho organizácií sa podieľajú viaceré dobrovoľnícke združenia. Na podporu folklórneho diania v obci v roku 2006 vzniklo OZ Priatelia folklóru, ktoré finančne podporuje obec.

Významnou reprezentantkou miestneho folklóru, označovanou aj ako nositeľka tradícií, je pani Mária Mezovská – speváčka, rozprávačka, tkáčka, vyšívačka a znalkyňa miestnych tradícií.[48] Pozoruhodný je najmä jej aktívny vklad do miestneho piesňového repertoáru. Nielenže vynikajúco spieva, ale viaceré piesne si sama vytvorila – melódie aj texty. Hoci nie je hudobne vzdelaná, presne vycítila, čo je pre miestnu pieseň charakteristické. Melódie má automaticky spojené s textami, ktoré si zapisuje, ale aj si z nich veľa pamätá. Jej piesne sú súčasťou programu folklórneho súboru Tepličan a prostredníctvom nej aj súčasťou spevného repertoáru obce, kde ich vnímajú ako tradičné piesne.[49] Pani Mária Mezovská je aktívnou členkou miestneho folklórneho súboru, kde pôsobí aj ako sólistka a zároveň aj ako prvá speváčka. „*Pre speváčky je veľkou oporou a veľkým vzorom. A pre nás ostatných, ktorí sa snažíme o uchovávanie tradícií, je aj odbornou pomocou, čiže keď sa ideme obliecť do kroja, ktorý sa nepoužíva pričasto, ideme za tetou Mezovskou a ona nám povie, ako sa to má obliecť, aby to bolo správne. Je aj veľmi ochotná. To, čo zdedila po svojich predkoch, ešte stále ovláda, čiže tkanie na krosnách a vyšívanie košieľ. Známa je výrobou dievčenských párt ku kroju, špeciálnych pierok za klobúk družbov, výrobou krojovaných bábik, čepcov a ostatných súčastí kroja našej obce. Z jej rúk pochádzajú mnohé kroje miestnych občanov a folklórnych kolektívov. Svoje zručnosti predvádza záujemcom – školám, etnológom, prezentuje ich v médiách, na výstavách cestovného ruchu, folklórnych festivaloch*" (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020). Počas nášho výskumu sa M. Mezovská stala držiteľkou titulu Vidiecka žena roka – Líderka roka 2019 v kategórii

[48] Jej vklad do miestnej kultúry približuje audiovizuálny dokument *Marinka* (réžia Ľ. Patsch, 2020). Je dostupný na portáli YouTube.

[49] Podľa rozprávania E. Krekovičovej, pozri tiež Krekovičová (1989).

remeselníčka,[50] účinkovala v propagačnom videodokumente o Liptovskej Tepličke (OOCR Vysoké Tatry 2020), prispela do publikácie T. Kompaníka *AHA 100*, ktorá zobrazuje príbehy a tvorbu 100 vyšívačiek zo 100 slovenských dedín (2020), účinkovala v relácii RTVS *NAJ dedinka Slovenska* (2017), v knihe tradičných receptov v TV Folklorika, vznikol o nej filmový dokument *Marinka*, poskytla rozhovor v televíznej šou *Zem spieva*, kde účinkovala mužská spevácka skupina z Liptovskej Tepličky a M. Mezovská ju do Bratislavy sprevádzala v ľudovom odeve (2020).

Pani Mária Mezovská počas nakrúcania filmového dokumentu Marinka. (2019)

Liptovskú Tepličku reprezentuje aj výskyt ojedinelého hudobného aerofonického nástroja – *prežernice* – typologicky zaradeného do kategórie bezdierkové píšťaly – koncovky. Pôvodne sa vyrábala z rastlinnej dutej stonky z vŕby, ale aj z bazy. V 60. rokoch zaznamenal L. Leng prežernice vyrobené z kovu, najmä z mosadze (Leng, 1973: 152). Postupne sa výrobné materiály sa rozšírili o plast (výrobcovia G. Mezovský, P. Janík). P. Janík si počas vystúpení folklórnej skupiny z dôvodu archaickejšieho vizuálneho vyznenia hudobného nástro-

[50] Ocenenie udeľuje Vidiecky parlament na Slovensku. Od roku 1997 sa každoročne pod záštitou Nadácie World Women Summit Foundation konajú rôzne aktivity a podujatia zamerané na posilnenie postavenia a vzdelania vidieckych žien vo viac ako 100 krajinách po celom svete. Na Slovensku sa začala súťaž Vidiecka žena roka – Líderka organizovať v roku 2002. Ocenenia sú v rôznych kategóriách – podnikateľka, remeselníčka, seniorka, aktivistka a politička.

ja v niektorých prípadoch vkladal plastovú prežernicu do trubice z kôry divej rasce, aby sa tak maskoval netradičný výrobný postup (Ambrózová, 2013: 238).

Nehmotné kultúrne dedičstvo sa udržiava aj v rámci kalendárnych podujatí v obci. K vytváraniu pozitívneho vzťahu a aktívneho prístupu k udržiavaniu nehmotného kultúrneho dedičstva prispieva aj základná škola, ktorá patrila medzi školy zamerané na regionálnu výchovu.[51] Prvky regionálnej výchovy a tradičnej ľudovej kultúry sa začali vo výučbe základnej školy systematickejšie uplatňovať na hodinách hudobnej výchovy v 5. ročníku od školského roku 1992/1993. Deti sa učili piesne z obce k vybraným témam, celoslovenskou raritou boli hodiny goralčiny, kde sa venovali miestnemu nárečiu. Postupne sa regionálna výchova uplatňovala aj v ďalších predmetoch, kde sa jej prvky zachovali do súčasnosti. Výučba tohto predmetu iniciovala u žiakov vydávanie školského časopisu Smrečiny (1992 – 2009), prispela k technickej vybavenosti školy, ale aj k vybudovaniu špeciálnych učební, ba aj k získavaniu exponátov do múzeí, ktoré v obci postupne vznikali (Šlampová, 2020). Žiaci prišli do kontaktu s celým komplexom informácií, ktoré sprevádzali dané ukážky. Vzdialená geografická poloha obce vzhľadom k najbližším mestským sídlam a okolitým obciam spôsobuje, že na školu sú kladené oveľa väčšie nároky v zabezpečení voľnočasových aktivít detí (krúžková činnosť, športové aktivity, ale aj základné umelecké vzdelávanie).[52]

Spoločenský život a kalendárne podujatia

Realizácia viacerých kalendárnych obyčají a podujatí je inštitucionálne zastrešená, alebo ju podporujú ďalšie miestne dobrovoľnícke organizácie: Dobrovoľný hasičský zbor, Miestna organizácia Slovenského Červeného kríža, Základná organizácia Zväzu zdravotne postihnutých, Telovýchovná jednota Tatran, Základná organizácia Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, OZ Priatelia folklóru, OZ Športový klub Horec, Infinity sport team, Obec v pohybe – „Street workout" Liptovská Teplička, Poľovnícke združenie Čierny Váh. Na udržiavaní a prezentácii kultúrnych tradícií obce sa podieľa aj Miestny odbor Matice slovenskej, založený v roku 1996. Matičiari nadviazali na miestnu tradíciu ochotníckeho divadelníctva, pravidelne prinášajú premiéry naštudovaných hier a prezentujú ich aj v okolitých obciach. Príležitostne organizujú podujatia pre deti aj pre dospelých či sprievodné podujatia v rám-

[51] Podrobnejšie pozri Jágerová (2013).

[52] Na základe záujmu vedenia obce a školy bola nadviazaná spolupráca so Základnou umeleckou školou v Štrbe s cieľom vytvoriť detašované pracovisko tejto školy v Liptovskej Tepličke, ktoré začalo fungovať už v školskom roku 1991/1992 (podrobnejšie Jágerová, 2013: 131).

Športový areál na Uhlárovej určený pre „street workout". V tejto disciplíne získala v roku 2017 na majstrovstvách sveta v Moskve striebro Klaudia Glejdurová z L. Tepličky. (2020)

ci folklórnych slávností Pod Kráľovou hoľou. Viaceré organizácie pre svojich členov zabezpečujú aj spoločné výlety.

Liptovská Teplička každoročne pripravuje podujatie Poďakovanie za úrodu, ktoré ešte pred pár rokmi organizovalo v amfiteátri ako celodňové podujatie miestne poľnohospodárske družstvo. V súčasnosti má už len formu ďakovnej omše, v rámci ktorej zamestnanci družstva pripravia výzdobu a predsedníčka družstva prednáša ďakovnú reč. Novým javom je lúčenie sa so starým rokom a vítanie nového roka, ktoré sa koná na verejných priestoroch obce. Obec vytvorila možnosť na stretnutie obyvateľov v nadväznosti na každoročnú polnočnú silvestrovskú pobožnosť v kostole spojenú s programom, príhovorom starostu, ohňostrojom, podávaním punču a občerstvenia so sprievodom reprodukovanej hudby. Evidentná je inšpirácia v mestskom prostredí. V Liptovskej Tepličke mávajú pestrú škálu vianočných podujatí termínovo prepojených na miestne bohoslužby. Koná sa tak už pri samotnom posvätení centrálneho adventného venca – v prvú adventnú nedeľu po veľkej omši. Po skončení polnočnej omše sa obyvatelia stretávajú v centre pri adventnom venci, kde spievajú koledy a vianočné piesne členovia miestnej folklórnej skupiny. Na Štedrý večer starosta vinšuje občanom v obecnom rozhlase, obnovili aj tradičné práskanie bičmi a trúbenie na kravskom rohu. Kontinuálne sa počas vianočného obdobia zachováva tradičná betlehemská hra, ktorá sa vopred objednáva do domácnosti cez obecný úrad. Okrem toho vopred nahlásené domácnosti obchádzajú koledníci Dobrej noviny. Na prvý vianočný sviatok (25. 12.) sa koná Jasličková akadémia deviatakov, na Štefana (26. 12.) sa v centre obce zobrazuje Živý betlehem (kultúrny program domácich interpretov, pričom obec zabez-

pečuje pre účastníkov nápoje – varené víno a čaj). Vianočné obdobie uzatvára striedavo koncertné podujatie alebo Živý betlehem na sviatok Troch kráľov.[53]

V Liptovskej Tepličke sa konali zábavy na záver fašiangov. Transformovali na plesy, pravidelne sa koná farský a hasičský. Nebola tu známa tradícia maskovaných sprievodov, neujalo sa pochovávanie basy iniciované pred pár rokmi obcou. Osobitosťou Liptovskej Tepličky je podujatie Vynášanie Majmoreny a od roku 2012 sa koná súťaž vo výrobe najdlhšieho šúľanca a v jedení šúľancov[54] (*cikošky s brezľami).* Obe podujatia sa konajú štvrtú nedeľu v predveľkonočnom pôste, pričom nadväzuje na archaickú tradíciu vynášania ženskej figuríny, ktorú prepojili s typickým pôstnym jedlom do podoby súťažného podujatia.[55]

Na Veľkú noc sa v obci konajú pašiové „krížové cesty" s prvkami ľudového divadla, ktoré sa v prípade nepriaznivého počasia presúvajú do kostola. Počas Bielej soboty a Veľkonočnej nedele sa do aktivít zapájajú regrúti,[56]– mládenci, ktorí by potenciálne nastúpili na povinnú vojenskú službu (od roku 2006 je zrušená), spolu aj s tzv. podregrútmi, rok mladšími mládencami, ktorí sa zaúčajú. Na Bielu sobotu stoja v kostole v krojoch, a nesú zástavy. Hasiči držia čestnú stráž pri Božom hrobe v kostole. Na Veľkonočný pondelok chodievajú skupiny chlapcov a mužov polievať dievčatá (kto má kroj, ide popoludní na obchôdzku po domoch dievok zvanú *šmigorst,*[57] podobne ako na Turíce). Táto aktivita nie je zaradená do zoznamu obecných podujatí, hoci samotné regrútstvo a aktivity, ktoré zabezpečuje táto skupina, v prípade potreby pomáha koordinovať obecný úrad.

---

[53] Podrobnejšie Jágerová (2020).

[54] Inšpiráciou k tejto súťaži bola návšteva družobnej obce v Maďarsku: *„Začali sme chodiť do Maďarska na festival, tam prezentovali jedlá, tak sme rozmýšľali, čo by sme tak mohli vymyslieť práve v takom období, keď nie sú žiadne akcie. Zo začiatku chodievali aj družstvá družobných obcí, teraz hlavne okolité obce. V okolí všetci robia len guľášové súťaže"* (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020).

[55] Súťaž vo varení šúľancov zachovali aj počas pandemického obdobia, keď mali obyvatelia poslať fotografiu šúľancov na obecný úrad.

[56] Inštitúcia regrútstva sa ukázala ako zaujímavá a dôležitá pre uchovanie vybraných prvkov tradičnej, teda aj hudobnej kultúry, ktorá v lokalite spontánne pretrváva aj napriek zrušeniu povinnej vojenskej služby. Mladí regrúti sa podieľajú nielen na organizovaní spoločenských podujatí (diskotéky, tanečné zábavy, folklórny festival), na niektorých výročných zvykoch (stavanie májov, pálenie jánskych ohňov, veľkonočné oblievanie, participácia pri organizovaní živého betlehemu a pod.), ale skupina mladých chlapcov je významným faktorom udržiavania istej úrovne v interpretácii tradičných piesní. Presne tak ako to o svojej regrútskej mladosti potvrdili aj informátori strednej, prípadne staršej generácie.

[57] V Poľsku sa slovom *śmigus* označuje veľkonočné polievanie a úkony, ktoré sú s ním spojené. Goralský termín *šmigorst* má pravdepodobne etymologickú súvislosť (Wójcicki, 2009).

Máje (centrálny aj individuálne)[58] stavajú regrúti podľa tradície v noci, pred tzv. Rusadlami (Turícami) (koná sa zo soboty na nedeľu). Potom v nedeľu v ľudovom odeve so spevom obchádzajú domy dievok (*šmigorst*) a dostávajú pohostenie. Stavanie centrálneho mája sa tu chápe ako „cudzia" záležitosť zavedená v 90. rokoch, ktorá nie je podporená účasťou obyvateľov.[59] *„To tí starší stále vravia, že to je cudzia tradícia. U nás sa ani stužky neviazali na stromčeky. V roku 2019 sme postavili smrekovec centrálny, neozdobený, lebo sme už nechceli ten veľký máj. Aj sme zvolávali na stavanie mája, ale neprišli, len pár zvedavcov, z krčmy. Ľudia to neprijali za svoje, preto tam asi neprídu"* (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020).

V Liptovskej Tepličke oslavujú hody (*odpust*) na sv. Jána (miestny kostol je zasvätený sv. Jánovi). Okrem odpustovej omše konanej v amfiteátri tu zapaľujú jánske ohne spontánne sformované skupíny obyvateľov. Jednu z vatier mávali každoročne na starosti regrúti. Na týchto základoch v roku 2019 obec spolu s Dobrovoľným hasičským zborom, OZ Priatelia folklóru a regrútmi prvý raz zorganizovala podujatie Na Jána, ktoré sa skladá z diskotéky pre deti v amfiteátri, rodinnej opekačky, spoločného spievania pri vatre a „ľudovej" tanečnej zábavy.

Obec zabezpečuje oslavu politických sviatkov a výročí historických udalostí a aj občianske obrady a sviatky. Začiatkom júna sa pravidelne uskutočňuje Deň s rodinou, ktorý ponúka program pre rodiny s deťmi. Spája sa v ňom oslava Dňa matiek, Medzinárodného dňa detí, Dňa otcov aj Dňa rodiny, keďže tieto sviatky sú za sebou v krátkom časovom intervale, prípadne sa oslavujú aj osobitne (MDD, Deň matiek) (Bahna, 2019; Jágerová, 2020; Lenovský, 2013).

Dôchodcovia v Liptovskej Tepličke nemajú samostatnú organizáciu. Fungujú pod Slovenským zväzom telesne postihnutých a nemajú ani svoje klubové priestory pre stretávanie sa. Obecný úrad organizuje každoročne stretnutia s jubilantmi[60] aj osamelými seniormi. *„Na Vianoce robili starostovskú kapustnicu pre osamelých, vytipovali si osamelých ľudí, dostali pozvánky, mali večeru na Štedrý deň, v zasadačke hasičskej zbrojnice. Asi 20 bolo pozvaných, prišlo asi 5, asi sa ľudia hanbia. Starosta tam bol, uviedol to, odovzdal im darček"* (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020). Zbor pre občianske záležitosti tu bol po roku 1989 zrušený a zrušená bola aj obradná sieň. Podujatia aj obrady

[58] V prípade „vážneho" vzťahu dievka dostáva brezu, ostatné dostávajú smrekovce.

[59] Ide o jav importovaný z okolitých spišských obcí.

[60] *„Pri mesiaci úcty k starším, dostávajú pozvánku. Po kultúrnom programe sa čítali menovite a dostávali gratulačný list, raz do roka, a dostali darček. Tam chodí väčšina z nich, tých ktorí sú mobilní. To je aj tak okolo 80 ľudí, ak sa tak zo 10 stane, že nepríde. To berú ako poctu, že si ich starosta zavolá, dajú im aj občerstvenie, kávu, kapustnicu, posedeli si. Kým sme to mávali v nedeľu, nechodili tam tak tí ľudia, a teraz to mávame cez týždeň, tak ľudia idú skôr"* (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020).

zabezpečujú pracovníci OÚ. Po viacročnom prerušení sa obnovilo slávnostné vítanie novonarodených detí, ktoré sa koná v zasadačke obecného úradu. Základný spoločenský priestor na spoločensko-kultúrne stretnutia je sála kultúrneho domu. Po dobudovaní Penziónu Dolinka boli vytvorené vhodné priestory na spoločenské a rodinné podujatia, svadby, krstiny, oslavy jubileí, ale aj kary či stretnutia spolkov, združení, s možnosťou objednania stravy, pohostenia. Sú dobrou platformou na vzájomné stretávanie sa, utužovanie rodinných vzťahov, ale aj vytvárania väzieb medzi samotnými obyvateľmi.[61] Záujem o folklór je viditeľný aj v ich propagácii v podobe knižných publikácií a hudobných nosičov. Povedomie o tradičnej lokálnej kulinárnej kultúre podporujú rôzne podujatia, prezentácia lokálnej kuchyne je najmä v rámci folklórneho festivalu.

Tradičné kalendárne obyčaje sú len časťou z celého kultúrno-spoločenského kalendára obce Pravidelne sa konajú kultúrne podujatia s rôznym zameraním usporadúvané miestnymi spoločenskými združeniami. K významným organizáciám v Liptovskej Tepličke patrí Dobrovoľný hasičský zbor (DHZ), ktorý tu má už vyše storočnú tradíciu a plní predovšetkým úlohy zásahovej jednotky obce (stálej služby). Má na starosti záchranné práce pri požiaroch, povodniach, dopravných nehodách a pri iných mimoriadnych udalostiach v obci a mimo nej, podľa vybavenia jednotky (*Kronika obce Liptovská Teplička*, 2016: 3). Dôležitosť hasičov v obci s drevenou architektúrou nespočíva len v hasení požiarov a v záchranárskych prácach, ale hasiči majú aj vlastné sviatky a prostredníctvom rôznych podujatí vypĺňajú voľný čas viacerým skupinám obyvateľov obce. Pripomínajú si svojho patróna sv. Floriána, oslavujú tiež Medzinárodný deň hasičov, keď pripravujú deň otvorených dverí v miestnej hasičskej zbrojnici. Okrem toho v júli organizujú Hasičskú súťaž o pohár starostu obce (v roku 2019 už 27. ročník) a v septembri podujatie Železný hasič, ktoré sa skladá zo súťaží v obratnosti, rýchlosti a šikovnosti hasičov. Zúčastňujú sa na ňom aj družobné obce. Podujatie zatiaľ malo v roku 2019 štyri ročníky. Tieto dve podujatia majú športovo-súťažný charakter, sú však v prvom rade prezentáciou špecifickej záujmovo-profesijnej skupiny (Jágerová, 2020).

Ďalšie spoločenské aktivity majú športový charakter a ich termíny sú tiež ustálené v kalendári podujatí obce. OZ Športový klub Horec organizuje koncom augusta pravidelné turistické podujatie – výstup na Kráľovu hoľu (od roku 2011). V roku 2014 vzniklo v obci z iniciatívy športových nadšencov, svojpomocne a s podporou obce v rámci športového areálu na Uhlárovej ulici ihrisko s náradím na cvičenie s vlastným telom. Tejto aktivite sa venuje aj občianske združenie Obec v pohybe – „Street workout" Liptovská Teplička. Športovci z obce slávia v tomto športe úspechy na slovenskom aj na medzinárodnom poli. Od roku 2015 organizujú v obci Tatranský pohár v „street

[61] Nachádza sa tu aj wellness a bowling.

workoute“ s medzinárodnou účasťou. Pôsobí tu aj bežecký klub Infinity sport team Liptovská Teplička, ktorý organizuje polmaratón Beh SNP. Ďalšie bežecké podujatie, Beh po schodoch do neba, je určené najmä deťom a spojené je s propagáciou zachovávania terasovitých políčok. Spolu s obcou Štrba organizujú už piate desaťročie aj 31 km dlhý beh Malý štrbský maratón. Oba behy sú zaradené do Tatranského bežeckého týždňa.

Dlhoročne je v obci aktívny aj Miestny spolok Slovenského Červeného kríža, ktorý príležitostne organizuje prechádzku náučným chodníkom spojenú s prednáškami a ukážkami prvej pomoci.

Regrúti počas prípravy jánskej vatry nad amfiteátrom. (2012)

K najmladším občianskym združeniam patrí Harmónia Liptovská Teplička, ktoré združilo skupinu miestnych žien. Svojou činnosťou chcú v obci pomáhať pri organizácii kultúrno-spoločenských podujatí a pri jej zveľaďovaní. Priebežne organizujú aj spoločné rekreačné cvičenia a svojpomocne vykonávajú menšie záhradnícke úpravy exteriéru obce (Bahna, 2019).

Dôležitým partnerom obce a viacerých podujatí je miestne poľnohospodárske podielnické družstvo, ktoré okrem toho niekoľko rokov v obci organizovalo podujatie Deň ekologického poľnohospodárstva neskôr nazývaného Ekologický deň na farme. Prezentovali sa na ňom poľnohospodárske produkty a technika a súčasťou bola ochutnávka regionálnych potravín. Podujatie sa začínalo omšou za dobrú úrodu, sprevádzal ho kultúrny program a rôzne súťaže. Naposledy sa toto podujatie uskutočnilo v roku 2016.

Aj cirkevné spoločenstvo sa podieľa na cyklických podujatiach. Od roku 2008 do 2017 bolo populárne podujatie Špekfest. V dôsledku generačnej výmeny sa jeho pravidelné konanie prerušilo. Ženy a deti sú členmi chrámových zborov. Aktívni sú aj miestni futbalisti. Každoročne sa stretnú v zápasoch s futbalistami s klubmi zo susedných obcí a v rámci družobných vzťahov sa zapájajú do futbalového turnaja Tepličiek. Športové súťaže sa konajú aj pri príležitosti otvorenia a ukončenia lyžiarskej sezóny. Počas zimných prázdnin organizuje TJ Tatran súťaž v stolnom tenise a v hádzaní šípok.

Súťaže prebiehajú aj mimo športového poľa. Obec a OZ Harmónia vyhodnocuje úpravu okolia domov v súťaži O najkrajšiu záhradu a v jeseni sa uskutočňujú výstavy dopestovaných druhov ovocia a zeleniny. Poľovnícke združenie Čierny Váh, ktorého členmi sú aj obyvatelia okolitých dedín, v miestnom amfiteátri príležitostne oslavuje Deň sv. Huberta. *„Poľovníctvo sa tu poníma ako lukratívna záležitosť, oni sa nechcú prezentovať, lebo ľudia potom hovoria, že sa vychvaľujú... Zúčastňujú sa rôznych svojich súťaží, mimo obce, so psami, vo vábení"* (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020) Každoročne sa v obci koná stretnutie majiteľov historických vozidiel Zraz spišských veteránov.

Obyvatelia Liptovskej Tepličky vystupujú navonok ako konsolidované spoločenstvo obce. Demonštrovali to nielen pri prezentácii v rámci súťaže Dedina roka v roku 2007, ale napríklad aj v televíznej relácii *Naj dedinka Slovenska* v roku 2017. Na tomto obraze obce má veľkú zásluhu jej vedenie, ktoré obec zapája do širokého spektra projektov a aktivít, ale aj obyvatelia, ktorí aktívne pôsobia v množstve spolkov. Z komunitného života obce sa podrobnejšie zameriame na tri tematické okruhy – spolužitie s rómskou komunitou, formy komunikácie v rámci obce prostredníctvom elektronických médií a cirkevné aktivity v obci.

Spolužitie majority s rómskou komunitou

Vzťah majoritnej komunity s rómskou minoritou možno označiť ako konsolidovaný, avšak reálne obe komunity fungujú ako dva paralelné svety. Rómovia sú síce priestorovo separovaní, ale dve štvrte, ktoré obývajú, sa nachádzajú v rámci kompaktne zastavanej časti intravilánu obce. Jedna štvrť osídlená rómskymi rodinami je na začiatku vstupnej komunikácie do obce a tieto domy sa celkovo neodlišujú od domov majority. V súčasnosti tu žije niekoľko rodín. V blízkosti je poľnohospodárske podielnické družstvo. Medzi týmito domami a centrálnou časťou obce je vzdialenosť väčšia než od druhej štvrte, ktorú obýva väčšina Rómov. To je časť obce nazývaná Kufajka a jej základnou osou je ulica vedúca od hlavnej cesty do strmého kopca. V súčasnosti sa v nej nachádza asi 50 domov rôznej kvality. Pozemky pod nimi sú prevažne vysporiadané. Obecné zastupiteľstvo tomu venovalo v minulosti pozornosť. Podarilo sa to

aj vďaka tomu, že ide o najťažšie dostupnú a najmenej hodnotnú časť intravilánu obce s nedobudovanou infraštruktúrou. Bezprostredných susedov z majority Rómovia nemajú, najbližšie domy sa nachádzajú na opačnej strane prístupovej cesty, kde je zástavba približne zo 70. rokov 20. storočia a novšia. Nad osadou je les. Kufajka je od centra obce vzdialená asi 1 km. Obe rómske štvrte sú dnes poprepájané prostredníctvom rozvetvených príbuzenských väzieb miestnych Rómov. Kufajka vizuálne prezrádza prítomnosť marginalizovanej society, nachádzajú sa tu však domy, ktoré svojou kvalitou nezaostávajú za priemerom obce. Odlišné je najmä ich zanedbané a chaotické okolie bez pestovanej zelene a s plotmi, na ktorých sa suší bielizeň. Chýbajúce chodníky v tejto časti obce (a aj vo väčšine ostatných častí) spôsobujú prechádzanie obyvateľov osady do centra obce po ceste – najmä keď idú deti do školy a z nej alebo keď je deň vydávania sociálnych dávok na pošte nachádzajúcej sa v centre obce.

Aj keď spolužitie majority a Rómov sa dá stručne zhodnotiť ako dobré a takto ho vnímala aj komisia v rámci hodnotenia obce v súťaži Dedina roka v roku 2007, zďaleka nejde o ideálny stav. T. Hrustič (2021) identifikoval v Liptovskej Tepličke tri mocenské polia: Rómov formulujúcich svoje problémy v oblasti bývania a životnej úrovne, starostu, ktorý sa ako štatutár obce snaží zabezpečiť ich potreby prostredníctvom dostupných projektov a obecné zastupiteľstvo, v ktorom aktuálne nie je žiaden Róm a prezentuje skôr priania a predstavy majority. V tomto trojuholníku nepanuje vždy zhoda. Starosta musí vydať často veľa energie, aby prekonal pomerne aktívny odpor a presvedčil obecné zastupiteľstvo o význame plánovaných aktivít a s nimi spätých obecných výdavkov pre Rómov. Zároveň sa snaží nezamestnaných Rómov v rámci aktivačných prác zapojiť do skrášlenia obce – upratovanie, kosenie či dobudovanie chodníkov.[62] Pre obyvateľov Kufajky sú prioritné celkom iné problémy ako pre majoritu: v uplynulom desaťročí to bolo nefungujúce osvetlenie, neodhrnutý sneh na strmej prístupovej ceste, niekoľkomesačné prerušenie pitnej vody do príbytkov z dôvodu poškodenia potrubia a následných vlastníckych nejasností. Po vodu museli chodiť obyvatelia k zdroju nachádzajúcemu sa pod kopcom, čo výrazne znižovalo ich kvalitu života.

Majorita zase vníma skôr problémy s Rómami – napríklad upozorňovanie na prítomnosť osady skládkami odpadu pri hlavnej ceste a praním na potoku, čo považovali za hanbu pred návštevníkmi obce. Vedenie obce venuje rómskej komunite primeranú pozornosť, dbá o kvalitu prostredia najmä na Kufajke a vyčleňuje zo svojho rozpočtu financie na jeho skvalitnenie. Problematike

[62] Samotní Rómovia sú na výsledky svojej práce hrdí aj vzhľadom na titul Dedina roka 2007. Ako vravia, oni dali obec do poriadku. Majorita vníma ich vzťah k prostrediu z odlišného aspektu – Rómovia robia nielen poriadok, ale aj neporiadok s argumentom, že veď aj tak obec upratujú oni.

likvidácie odpadu spod Kufajky sa obecné zastupiteľstvo systematicky venuje, investovalo do jeho uskladnenia a odvozu financie z obecnej pokladnice. Obci sa podarilo získať projekt na vybudovanie komunitného centra, ktoré má slúžiť majorite aj Rómom, vybudovať kanalizáciu na Kufajke, úspešne tu fungujú sociálne terénne pracovníčky z rómskej komunity, v rámci obecnej wifi siete zriadila dva z desiatich bodov v priestore užívanom rómskou komunitou.

Len málo členov rómskej komunity v Liptovskej Tepličke má trvalú prácu. Väčšina z tých, ktorí nie sú dlhodobo nezamestnaní, pracuje sezónne – v lesoch, na stavbách a v roľníckom družstve. Z kategórie zamestnaných sa vyčleňujú Rómovia nielen pre nedostatok pracovných príležitostí v obci a v regióne, ale najmä v dôsledku nízkej miery vzdelania, osobitne u žien. Mnohé mladé ženy majú ukončenú iba základnú školskú dochádzku. Napríklad v roku 2009 bolo v obci 175 nezamestnaných, z toho 147 Rómov (*Kronika obce Liptovská Tepli*č*ka*, 2009: 46).[63]

Nezamestnanosť, prípadne sezónna zamestnanosť a mnohodetné rodiny vedú k posilňovaniu miery chudoby a sociálnej odkázanosti. Viditeľné je to najmä v školskom prostredí, kde sú rómske deti priamo konfrontované s ostatnými. Príbytky Rómov majú prevažne solídny štandard, neplatenie poplatkov za služby a energie nie je hromadným problémom, ale vyskytuje sa, čo ich vylučuje z možnosti uchádzať sa o nájomné byty.

Rómska mládež sa začína od ostatnej oddeľovať v záverečných ročníkoch základnej školy, keď mnohí z rómskych žiakov prepadávajú do nižších ročníkov, a orientujú sa na rómske sociálne siete. Na miestne zábavy Rómovia nechodia, nie sú ani členmi folklórnych kolektívov fungujúcich v obci. „Čo sa týka mimoškolských aktivít, podľa vyjadrení pedagógov rómske deti sa do nich zapájajú v minimálnych počtoch. Nezareagovali ani na možnosti hudobného vzdelávania v rámci ZUŠ. [...] V školskom roku 2003/2004 sa dostali po takmer 20 rokoch 4 rómski žiaci na stredné školy. Zvyčajne končili vzdelávanie len ukončením ZŠ, aj to nie v poslednom 9. ročníku, ale zo školy často odchádzali z nižších ročníkov" (Jágerová, 2013: 133). Škola sa musela vysporiadať so špecifickými podmienkami. Zapojená bola do Medzinárodného projektu Inkluzívne školy. Jeho cieľom je vytvoriť otvorené prostredie školy pre implementovanie princípu inkluzívneho vzdelávania v triedach a uplatňovanie edukačných stratégií zohľadňujúcich vzdelávacie potreby žiakov. Aktivity sa skladali z prednášok umožňujúcich viac pochopiť problémy rómskych rodín a z výmeny skúseností medzi obcami s rómskou minoritou. Založený bol rómsky tanečný súbor Devleskere Luluďa.[64] Škola napríklad odmeňovala

[63] V tomto období bolo v obecnej kronike bežnou praxou vyčleňovať osobitné údaje o Rómoch, najmä počet narodených detí a dávať ho do pomeru s počtom detí narodených v majorite.

[64] Súbor vznikol pod vedením P. Kačicu, pracovníka komunitného centra vo Zvolene

za vzornú dochádzku tak, že každý mesiac posielala pohľadnice rodičom detí, ktoré nevymeškali ani jednu vyučovaciu hodinu.

Tanečná zábava organizovaná miestnou rom-popovou kapelou (v pozadí). Tanečné zábavy sú medzi Rómami najpopulárnejšie u mladej generácie. (2012)

Na kultúrne a športové podujatia organizované obcou Rómovia chodia zriedkavo. Obec mala snahu organizovať spoločenský program ku Dňu Rómov, ale veľký záujem z ich strany nebol, ani skúsenosti organizátorov neboli dobré. „*Potom sa pobili, nedopadlo to dobre. Minulý rok bol Deň Rómov v škole, to si to oni robili. Na slávnosti idú, na MDD deti idú, my sme ich aj pozývali na vianočný koncert, ale neprišli, aj do živého betlehema, aby prišli zaspievať. Neprišli, povedali, že prídu. Keď sme ich dali na slávnosti, rodiny spievať, museli sme vypnúť mikrofón, lebo si tam robili bašável*“ (kultúrna referentka, rozhovor realizovaný v r. 2020). Niektoré ženy z rómskej komunity majú záujem aktivovať sa v rámci cirkvi. Na rodinných[65] a kalendárnych obradových a obyčajových situáciách v obci (ako napr. obchôdzky pri stavaní májov, prizeranie sa svadbám pri kostole) Rómovia neparticipujú, s výnimkou spevu pod oknami na Vianoce, kde

zo súboru Romano Jilo. Rómske tanečné zoskupenia boli v Liptovskej Tepličke založené už viackrát, ale nemali dlhú trvácnosť.

[65] „*Vítanie detí – vždy sme pozerali pri stanovovaní termínu na to, že koľko sa narodilo bielych detí, lebo sme vedeli, že rómske neprídu. 50 € dostávajú pri narodení 1. dieťaťa, ešte aj pamätnú knižku dostávajú, dajakú drobnosť – leporelo, hračku, kvet dostáva mama. Dostávajú DVD záznam aj s fotografiami. V Spoločenskom dome sme to robievali. Zasadačka je malá na to – to je zároveň obradná miestnosť*“ (kultúrna referentka, r. 2020).

je tendencia nadväzovať na tradície. Podobne ako Nerómovia však v širšom rodinnom kruhu slávia všetky dôležité sviatky biodromálneho cyklu. Majú svoje vlastné formy zábavy a tiež vlastné hudobné zoskupenia. Sláčikové muziky dlhodobo úzko spolupracovali s miestnym folklórnym telesom a participovali na verejnom dianí v obci, súčasné rom-popové hudobné telesá sú orientované výlučne na rómske obecenstvo a priestor rómskej sídelnej koncentrácie (Ambrózová, 2013). Hrávajú aj mimo obce. Bližší sú im Rómovia z okolitých obcí, s ktorými sú aj v príbuzenských zväzkoch, než obyvatelia Liptovskej Tepličky.

Príslušníci majority nechodia do rómskych štvrtí, pokiaľ to nevyžadujú profesijné dôvody. Aj keď sa s mnohými Rómami poznajú, najmä zo školy či z práce, v rómskej komunite sú aj prisťahovalci a majoritné obyvateľstvo nerado vidí chodiť Rómov po dedine. Obávajú sa krádeží.[66] Do krčmy v centre obce Rómovia nechodia, vlastné spoločenské priestory nemajú, nakupujú v obchode pri osade Kufajka, kde často dostávajú potraviny aj na dlh.

Rómsku komunitu obyvatelia vnímajú ako ľudský kapitál s nízkym kvalitatívnym potenciálom. Rómovia a príslušníci majority v Liptovskej Tepličke tvoria dva sociálne svety, ktoré sa prepájajú len vtedy, keď je to nutné. Rozhovory, štúdium obecnej kroniky a aj dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi realizovaný v roku 2013 ukázali, že majoritné obyvateľstvo vníma rozrastajúcu sa rómsku komunitu ako faktor ohrozujúci kvalitu života v obci (Beňušková, 2013). Inak to nie je ani v súčasnosti, keď sa pomer rómskeho obyvateľstva zvýšil a v základnej škole počtom prevládajú rómske deti.

Stratégia starostlivosti o Rómov v Liptovskej Tepličke si nekladie za cieľ ich integráciu medzi ostatných obyvateľov, vedenie obce to považuje za nereálne. Ťažko povedať, či takýto prístup vznikol ako dôsledok predpojatosti alebo pragmaticky na základe dlhoročných skúseností spolužitia v obci a tiež súčasných protirómskych nálad. Kopíruje celospoločenskú situáciu na Slovensku (Hrustič, 2021). Pokiaľ pre sociálne vylúčené obyvateľstvo nebude zabezpečené vzdelanie, bývanie mimo rómskej osady a práca zabezpečujúca udržateľnosť inklúzie, je minimálna nádej na zmenu.

Formy komunikácie[67]

Obec Liptovská Teplička je veľmi aktívna a pozoruhodne progresívna v rôznych elektronických formách šírenia informácií a komunikácie vedenia

[66] V minulosti dochádzalo k stretom medzi Rómami a majoritou – k bitkám iniciovaných Nerómami. Ako uviedol policajt zo susednej obce, Tepličania si nimi vynucovali rešpekt.

[67] Výskum tejto témy bol predmetom diplomovej práce J. Šustekovej, obhájenej v roku 2019 na UKF v Nitre (Šusteková, 2019). Vznikla ako plánovaná súčasť výsledkov tohto projektu.

obce s obyvateľmi už od 90. rokov 20. storočia. Jednosmerný tok informácií od vedenia obce k občanom sa počas 30 rokov dynamicky menil.

Jedným z prvých komunikačných kanálov medzi obcou a jej občanmi bol obecný rozhlas fungujúci od roku 1951. Funguje dosiaľ a poskytuje rýchle šírenie informácií všetkým obyvateľom, kde je jeho pokrytie, vrátane časti rómskej osady. Mobilita obyvateľov je v súčasnosti veľká a vysielanie miestneho rozhlasu už možno považovať za prežité, hoci v slovenských obciach je to stále využívaný spôsob komunikácie. Od roku 2015 sa informácie z obecného rozhlasu v Liptovskej Tepličke prenášajú aj prostredníctvom SMS správ do mobilných telefónov, pokiaľ majiteľ telefónu s takouto službou súhlasil a dal k dispozícii svoje číslo.[68] Občania majú na výber, či im v takejto forme budú chodiť všetky oznamy alebo len určitý druh oznamov (napríklad oznamy súvisiace s kultúrou alebo informácie o prerušení dodávok energií, vody a plynu a pod.). Ďalšou alternatívou je zasielanie e-mailov.

Obecné noviny a televízia predstavujú ďalšie formy jednosmerného komunikačného kanála. Obecné noviny Liptovskej Tepličky vychádzajú od roku 2012. Prvé dva roky vychádzali ako mesačníky, čo sa odrazilo aj v ich názve: *Liptovská Teplička – mesačník zo života obce*. Od roku 2014 sa vydávajú nepravidelne, určuje to najmä počet a druh udalostí, ktoré sa za dané obdobie uskutočnili v obci. Od uvedeného roku zmenili aj názov – *Liptovská Teplička – občasník zo života obce*. Zverejňované sú na webovej stránke obce a 450 kusov nákladu smeruje do poštových schránok obyvateľov obce.

Podobnú úlohu jednosmerného komunikačného kanála a audiovizuálnej informovanosti zohráva obecná televízia. Liptovská Teplička bola jednou z prvých obcí na Slovensku, ktoré zaviedli káblové vysielanie obecnej televízie. Venuje sa najmä publicistike, spravodajstvu, denným textovým správam a snaží sa aj spracovať krátkometrážne audiovizuálne dokumenty o obci. Celý scenár pre jednotlivé obecné noviny má dlhodobo pod správou kultúrna referentka obce Katarína Fedorová, ktorá programy aj uvádza. Súčasťou televízie sú reportáže z rôznych dedinských akcií, pozvánky alebo informácie o tom, čo sa chystá v dedine, ako obyvatelia dediny reprezentovali na rôznych podujatiach, zahrnuté sú aj informácie o kultúrnom dedičstve obce, o jej histórii a prírode. Program sa vysiela niekoľkokrát do týždňa a obmieňajú ho v dvojtýždňových intervaloch. Trvá priemerne 40 minút. Archív obecnej televízie je prístupný na obecnej stránke od roku 2016. Keďže viaceré domácnosti sa odpojili z káblovej televízie, alternatívou, ako priniesť vysielanie obecnej televízie do príbytkov je YouTube kanál pod názvom Obecná televízia Liptovská Teplička, ktorý v čase výskumu odoberalo 338 ľudí. Tento kanál funguje od roku 2012.

[68] Komunikačné siete v Liptovskej Tepličke poskytujú dvaja mobilní operátori (T-Com a Orange, O2 tu má slabé pokrytie).

Od roku 2019 vlastní obec ďalší YouTube kanál, ktorý sa venuje pridávaniu vysielania zasadnutí obecného zastupiteľstva. Nachádza sa tu aj video z verejného zhromaždenia občanov. Záznamy z obecných zasadnutí sú prístupné aj z archívu. Obec svojich občanov pozýva aj na zasadnutie obecného zastupiteľstva, buď formou SMS, rozhlasu alebo príspevku v aktuálnych oznamoch a udalostiach. Informáciu s uvedením programu pridávajú spravidla týždeň pred konaním zasadnutia obecného zastupiteľstva. Aktuálnosť elektronického šírenia informácií sa zvýšila v rámci epidémie Covid-19 v roku 2020. Hlavnou úlohou obecných novín a obecnej televízie je komunikovať s občanmi, vyzývať ich, aby sa nejakým spôsobom zapojili do verejného života (Šusteková, 2019). Liptovská Teplička má aj ďalšiu formu zdieľania informácií o tom, čo sa dialo na obecnom zasadnutí, a to textovú podobu vo forme súboru Word vyvesenú vo forme zápisnice na webovej stránke obce. Nechávajú ju zvyčajne sprístupnenú dva týždne. Po tomto časovom intervale sa daný súbor automaticky vymaže.

Na internete nájdeme dve webové stránky obce. Jedna stránka je aktívna (http://www.liptovskateplicka.sk), určená skôr pre obyvateľov, ale veľa informácií tu nájdu aj návštevníci obce. Informácie sú denne aktualizované.[69] Súčasťou stránky je elektronická úradná tabuľa, prostredníctvom ktorej sa občan môže dostať k dokumentom, ktoré bývajú zverejnené na klasickej fyzickej informačnej úradnej tabuli obecného úradu.[70] Takúto úradnú tabuľu môžeme považovať za najjednoduchší typ informačného komunikačného kanálu medzi vedením obce a jej obyvateľmi. Opäť ide o jednosmerný tok správ, občania sú len v úlohe ich prijímateľov (Čmejrek – Urbanová, 2001: 27; podľa Šusteková, 2019). Druhá webová stránka obce vznikla ako turistický portál (http://www.teplickapodtatrami.sk) avšak dlhodobo je pasívna.

V obci má v súčasnosti počítač s pripojením na internet (podľa miestneho úradu) viac ako 85 % obyvateľov. Pre porovnanie, v roku 2001 vlastnilo počítač s pripojením na internet ani nie 1 % obyvateľov a v roku 2011 to bolo už skoro 9 % z celkového počtu obyvateľov. Svedčí to o významnom náraste užívateľov tohto média v posledných rokoch.

Liptovská Teplička získala dotáciu na projekt *Pripoj sa na wifi v Liptovskej Tepličke*, ktorý zastrešuje ministerstvo dopravy. Náplňou tohto projektu je bu-

[69] Ide o Zákon č. 305/2013 Zb. z., konkrétne Zákon o elektronickej podobe výkonu pôsobnosti orgánov verejnej moci a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o e-Governmente) zo 4. septembra 2013.

[70] Obce a mestá musia podľa zákona informovať svojich obyvateľov o činnosti orgánov verejnej správy. Informácie o výkone svojej činnosti by mali byť vyvesené na úradnej tabuli, ktorá musí byť verejne prístupná pre každého občana. Elektronická úradná tabuľa býva vložená na webovej stránke obce alebo celoplošne na stránke https://cuet.slovensko.sk.

dovanie bezplatnej wifi zóny na desiatich verejných miestach. Obyvatelia, ktorí nemali doma internet, sa mohli pripojiť na tento systém v miestnej knižnici, kde bola v roku 2011 vybudovaná špeciálna multimediálna miestnosť. Členovia knižnice ho môžu využívať zdarma.

Obyvatelia Liptovskej Tepličky využívajú na neformálnu komunikáciu sociálnej siete, najmä Facebook. Na Facebooku sa nachádza viacero skupín, ktoré si vytvorili a sú zamerané na aktivity v obci. Obecný úrad spravuje stránku *Obec Liptovská Teplička*, ktorú sleduje približne 900 ľudí. Uverejňuje na nej aktuality, dôležité oznamy o podujatiach. Koncom roku 2020 bola zriadená facebooková stránku *Liptovská Teplička history*, na ktorej sú sústredené historické fotografie a historické údaje o obci. V priebehu prvého mesiaca fungovania mala vyše 350 sledovateľov. Najaktívnejšia je verejná skupina s názvom *LIPTOVSKÁ TEPLIČKA*, kde bolo v roku 2021 asi 2 800 členov. Skupina bola vytvorená v decembri 2009. V čase výskumu za mesiac v skupine pribudlo približne 30 nových príspevkov od užívateľov. Obecné zastupiteľstvo Liptovskej Tepličky nie je administrátorom skupiny. Väčšie množstvo príspevkov pridáva kultúrna referentka obce. Prebieha tu aktívna komunikácia medzi obyvateľmi a aj medzi obecným úradom a obyvateľmi, ktorí takouto formou participujú na spoločenskom dianí. V skupine sa nachádzajú pozvánky na jednotlivé udalosti s presnými informáciami, čo sa kde a kedy uskutoční (Šusteková, 2019).

Vďaka facebookovým skupinám došlo už niekoľkokrát na základe avíza nespokojných obyvateľov k vytvoreniu iniciatívy na vyčistenie prírody a vodných tokov v okolí Liptovskej Tepličky alebo z iniciatívy obecného úradu. Túto facebookovú stránku jej používatelia využívajú aj na on-line inzerciu, navzájom si radia pri rôznych problémoch, informujú sa o zjazdnosti ciest, preposielajú si úradné formuláre a podobne. Obyvatelia si vytvárajú vlastné fotogalérie a ľudia ich komentujú. Na rovnakom princípe funguje aj pridávanie videí. Do fotogalérií ľudia vkladajú aj naskenované historické fotografie, ktoré vlastnia, ale nevedia identifikovať zobrazené osoby. Prostredníctvom tejto služby sa obyvatelia virtuálne spoja a vymieňajú si postrehy a spomienky z daných udalostí. Dialógy sa neraz odohrávajú aj v liptovskoteplickom nárečí. Na Facebooku má svoju skupinu aj OZ Harmónia a Dobrovoľné hasičské združenie *DHZ – Liptovská Teplička a Street Workout Liptovská Teplička*.

Obecný úrad Liptovská Teplička stále modernizuje spôsob komunikácie s občanmi. V roku 2020 ponúkol občanom možnosť využívať aplikáciu *www.vybavzmobilu.sk*, prostredníctvom ktorého môžu vybaviť úradné veci. O dianí v obci občanov informuje aj prostredníctvom mobilnej aplikácie *V obraze*, v ktorej si užívatelia môžu nastaviť, o aké informácie majú záujem.

Výskum potvrdzuje konštatovanie že "vstup do virtuálneho sveta sprostredkovávaného informačnými technológiami sa postupne aj vo vidieckom

priestore stáva doménou nielen mladej generácie, ale aj generácií starších […]" (Falťan – Falťanová, 2019: 26).[71]

Cirkevný život

Cirkev a náboženské aktivity boli a sú integrálnou súčasťou života obyvateľov Liptovskej Tepličky bez ohľadu na politický režim. Počas socializmu, koncom 40. a v 50. rokoch 20. storočia boli obyvatelia svedkami represálií vo vzťahu ku kňazom a núteného ústupu cirkvi z verejného priestoru. Ľudia si svojich kňazov-rodákov, ktorí sa v čase ohrozenia uchyľovali do obce, obetavo bránili, niektoré dramatické situácie sú dosiaľ súčasťou kolektívnej pamäti obyvateľov. Aj za socializmu bol kňaz významnou autoritou v obci popri predsedovi miestneho národného výboru a riaditeľovi školy. Rímskokatolícka cirkev aktívne vstupuje do sviatočného kalendára obce aj mimo cirkevných sviatkov. Súčasťou každej významnejšej udalosti býva svätá omša – napríklad ukončenie školského roka, folklórne slávnosti atď. V kostole sa uskutočnilo aj odovzdávanie cien v súťaži Dedina roka 2007, pretože to bol v obci najväčší vhodný priestor. Funguje to aj opačne: náboženské aktivity sa odohrávajú aj vo verejných a obecných priestoroch. V Spoločenskom dome je vo vianočnom období jasličková pobožnosť, pri zdravotnom stredisku živý betlehem, v centre je adventný veniec, na Veľkú noc sa v amfiteátri hrajú pašiové hry. Svetské sa sakralizuje, sakrálne sa profanizuje a stáva sa zvykom. Bariéra medzi týmito dvoma kategóriami je nevýrazná. Pestovanie lokálnej identity a hrdosti v Liptovskej Tepličke súvisí aj s uctievaním pamiatky na najvýznamnejších kňazov. Niekoľkí svojím pôsobením presiahli hranice Slovenska. K najvýznamnejším osobnostiam cirkevného života v obci patria Štefan Garaj, Štefan Janík a Štefan Náhalka, podľa ktorého je pomenovaná miestna základná škola.

V rámci rímskokatolíckej cirkvi aktivizuje mladšiu generáciu spoločenstvo Pripravme cestu Pánovi, ktoré je súčasťou organizácie Združenie kresťanských spoločenstiev. Združuje mládež, ktorá má záujem formovať sa prostredníctvom viery a organizovaním náboženských podujatí, stretnutí. Sídli v budove pastoračného centra a spolupracuje s farou. Členmi môžu byť mladí ľudia od 8. triedy ZŠ, teda od 14 – 15 rokov. Horná veková hranica nie je vymedzená. Cieľom je viesť mladých k viere prostredníctvom „duchovných stretiek" ale aj k participácii na živote cirkevnej komunity. Chlapci robia pred Veľkou nocou „Boží hrob", pomáhajú kostolníkovi, členovia sa aktívne zúčastňujú procesie na Sviatok božieho tela, od roku 2013 organizujú úspešný farský ples, pomáhajú zabezpečiť prípravu detí na birmovku, pričom pracujú aj s rómskymi deť-

[71] Autori svoju úvahu rozvíjajú aj smerom k rodinným a mimolokálnym kontaktom, ktoré v tomto prípade neboli predmetom nášho výskumu.

mi, ktoré sa pripravujú v osobitnej skupine. Spoločenstvo organizovalo koncom augusta každoročne dvojdňové podujatie nazvané Špekfest, ktoré získalo značnú obľubu. Okrem omše v kostole a spoločných modlitieb bolo spojené s pestrým hudobným programom, ktorý prilákal nielen domácich, ale aj návštevníkov z okolitých obcí, Popradu či Levoče. Súčasťou boli aj športové súťaže a spoločná opekačka, podľa ktorej je podujatie nazvané. Inšpiráciou pre vznik podujatia boli diecézne školenia cirkevných animátorov, v rámci ktorých Tepličania videli podobný festival v dedine Nevoľné pri Kremnici.

Spoločenstvo Pripravme cestu Pánovi spolupracuje aj na ďalších verejných vystúpeniach počas cirkevných sviatkov, napríklad počas Veľkej noci, keď dramatizovanou formou zobrazujú v amfiteátri krížovú cestu, počas Vianoc robia striedavo so združením Priatelia folklóru pred zdravotným strediskom živý betlehem, dievčatá z chrámového zboru spoluúčinkujú s deviatakmi pri jasličkovej pobožnosti v Spoločenskom dome. Spoločenstvo organizuje v spolupráci s obcou aj aktivity pre menšie deti. Pre deti organizujú v sobotu večer nácvik spevu a cez prázdniny robia v pastoračnom centre podujatia aj v pracovných dňoch. Deti vystupujú napríklad na sv. prijímaní v kostole, ktoré sa nielen v rodinách prijímaných detí, ale aj v obci vníma ako významná spoločenská udalosť. Pastoračné centrum a sčasti aj fara sú prístupné pre niektoré voľnočasové aktivity. Nacvičuje v ňom chrámový zbor (vokálno-inštrumentálne zoskupenie). Vystupujú pri cirkevných a obecných slávnostiach, chodia na prehliadky chrámových zborov a zúčastnili sa aj Dní kolied kresťanov Slovenska v Chrenovci. Časť členiek pôsobí aj v DFS Turnička alebo vo folklórnej skupine. Staršie dievčatá spievajú s chlapčenskou kapelou na svadbách (Beňušková, 2013).

Aktéri – osobnosti – lídri, reprezentanti miestnych tradícií

Monografia obce Liptovská Teplička z roku 2020 obsahuje kapitolu *Osobnosti* (Kollárová, 2020: 304 – 317), kde je uvedených 34 osobností, z toho 11 kňazov, rehoľníkov či misionárov, ostatní sú vedci, umelci, učitelia, spisovatelia. V tomto „panteóne" sú len štyri ženy: Anna Glejdurová – bývalá predsedníčka PPD a reprezentantka miestnych tradícií Mária Mezovská, treťou je bývalá riaditeľka školy Mgr. Bernardína Bardyová, ktorá sa zaslúžila aj o rozvoj regionálnej výchovy, a štvrtou Gabriela Bohunčáková, osvetová pracovníčka, zberateľka ľudovej slovesnosti, organizátorka programov folklórnych slávností Pod Kráľovou hoľou a ochotnícka divadelníčka.

Obec získala titul Dedina roka, keď ju od roku 1994 po štyri funkčné obdobia viedol starosta Jozef Mezovský (KDH). Do roku 2010 veľmi úspešne rozvíjal obec v spolupráci s PPD a externými subjektmi. Prechodne sa však rozvoj obce pribrzdil po zablokovaní lyžiarskeho strediska súkromnou firmou. Obec si nemohla brať úvery, keďže mala vyčerpané zdroje na ich splácanie. Náhle

zabrzdenie rozvoja cestovného ruchu spôsobilo u obyvateľov rozčarovanie. Negatívne hodnotili najmä predaj časti lyžiarskeho svahu súkromnej spoločnosti. Súčasný starosta Slavomír Kopáč je vo funkcii tretie funkčné obdobie od roku 2010. Obci sa pod jeho vedením podarilo získať množstvo rozvojových projektov financovaných z európskych fondov a rozvoj obce sa opäť zdynamizoval.

Partnerstvá obce a rozvojové projekty

Liptovská Teplička je členom rôznych regionálnych združení: Regionálneho vzdelávacieho centra Poprad, Regionálneho združenia tatranských a podtatranských obcí (RZTPO), Oblastnej organizácie cestovného ruchu (OOCR) Vysoké Tatry–Podhorie,[72] MAS Pro Tatry, Mikroregiónu pramene Hornádu a Čierneho Váhu. Cieľom týchto organizácií je ekonomický a sociálny rozvoj regiónu a vidieka, zachovanie kultúrneho a prírodného dedičstva, rozvoj turizmu, prepojenie ponuky služieb a atraktivít obcí, rozvoj informovanosti smerom do obcí a aj z nich, revitalizácia agropriemyslu a agroturistiky, podpora domácich produktov a služieb, rozvoj lesníctva a spracovania dreva.

Ďalšie partnerstvo získala Liptovská Teplička v miestnej akčnej skupine MAS Pro Tatry (2017), ktorá združuje 15 obcí. Liptovskú Tepličku v ňom ako podnikateľský sektor zastupuje PPD a za občiansky sektor DHZ, Obec v pohybe – „Street Work" a OZ Harmónia. Prioritami MAS je prepájanie ľudí s prírodou. Obec je tiež je členom Zväzu miest a obcí Slovenska, Asociácie prednostov, Asociácie horských sídel, Asociácie kontrolórov a Spolku pre obnovu dediny.

Liptovská Teplička je začlenená aj do viacerých družobných medzinárodných partnerstiev. V rámci bilaterálnych partnerských vzťahov od čias socializmu udržiavajú Tepličania družbu s českou obcou Dolní Čermná. Družobnou obcou je aj Gemerská Ves v okrese Revúca. V rámci projektu slovensko-poľskej cezhraničnej spolupráce nadviazala Lipovská Teplička spoluprácu s poľskou obcou Lososina Dolna. Prostredníctvom hasičského združenia uzavrela partnerstvo s moravskou obcou Hrušky.

Získanie titulu Dedina roka 2007 a následnej účasti v súťaži Európska cena obnovy dediny v roku 2008 otvorili Liptovskej Tepličke ďalšie možnosti vytvárania partnerských vzťahov s obcami z krajín EÚ zapojenými do súťaže. Udržiavanie týchto vzťahov je podporované v rámci o programu Európskej komisie nazvaného Európa pre občanov – Obnova dediny. Jeho cieľom je pre občanov

[72] V Oblastnej organizácii cestovného ruchu Tatry-Podhorie sa spája deväť podtatranských obcí (Veľká Lomnica, Stará Lesná, Nová Lesná, Veľký Slavkov, Mlynica, Štôla, Kravany, Vernár a Liptovská Teplička), tri podnikateľské subjekty a Združenie cestovného ruchu Stará Lesná – Vysoké Tatry, pričom organizácia je otvorená aj ďalším obciam, podnikateľom a združeniam v podtatranskom regióne a tiež neziskovým organizáciám.

z obcí z viacerých krajín EÚ vytvoriť možnosti pre formálne a neformálne kontakty a umožniť im poznávať navzájom kultúru, vrátane kultúrnych tradícií. Prostredníctvom informovanosti a vzájomného porozumenia je hlavným cieľom šíriť myšlienku európanstva, porozumieť politikám a rozhodovacím procesom EÚ a podporiť občiansku participáciu. Liptovská Teplička v rámci tohto projektu udržiava družobné kontakty s obcami Kazár (HU), Kuniów (PL) a Liptál (ČR) (neoficiálne aj s rumunskou obcou Körispatak). So zástupcami všetkých obcí sa stretli v roku 2011 na medzinárodnej konferencii v maďarskej obci Kazár, kde sa dohodli na ďalšej spolupráci v projekte. Jedným z výsledkov bola spoločná kuchárska kniha, ktorá vznikla z prezentácie päťčlenných tímov zo Slovenska, Maďarska, Fínska, Rumunska a Poľska. Kulinárske špeciality predviedli Tepličania aj v Budapešti v rámci súťažného Lokšového festivalu, na ktorom získali v medzinárodnej konkurencii 2. miesto. Následne sa v Liptovskej Tepličke v rámci FS Pod Kráľovou hoľou konalo stretnutie amatérskych fotografov, financované zo zdrojov projektu Európa pre občanov.

V roku 2011 sa deti z FS Turnička aj zástupcovia maďarskej obce Kazár zúčastnili festivalu Detské folklórne dni v moravskej obci Liptál. Okrem programu festivalu sa Liptovskotepličania a Kazárčania zúčastnili aj na pracovných stretnutiach s predstaviteľmi obce a školy, kde hľadali námety na nové spoločné projekty (*Kronika obce Liptovská Teplička*, 2011: 8). Folklórna skupina Tepličan sa v minulosti prezentovala aj v Rumunsku, Nemecku, Česku, Rusku, Poľsku, Juhoslávii aj v Holandsku.[73]

Ďalšie bilaterálne partnerstvo vzniklo v programe slovensko-ukrajinskej spolupráce podporenom Európskou úniou. Počas FS Pod Kráľovou hoľou v auguste 2013 bola podpísaná dohoda o vzájomnej spolupráci Liptovskej Tepličky a ukrajinského mestečka Velykij Bereznyj. Spätosť týchto obcí má historické súvislosti.[74] S ukrajinským Veľkým Berezným našli Tepličania spoločný problém – chýbajúcu telocvičňu. Starostovia sa rozhodli spoločne zabojovať o získanie finančných zdrojov na kultúrno-športové budovy z financií Európskej únie, ale neuspeli. Chýbajúca telocvičňa sa napokon vybuduje z domácich zdrojov.

Úspešnejšia bola Liptovská Teplička pri získavaní projektu zo zdrojov Nástroja európskeho susedstva medzi Maďarskom, Rumunskom, Slovenskom a Ukrajinou (ENI CBC HU-SK-RO-UA). Získala zdroje na projekt rekonštruk-

---

[73] Do projektov, aj medzinárodných, sa aktívne zapája aj základná škola, vďaka čomu má moderné vybavenie. Ako jedna zo 7 škôl na Slovensku sa miestna ZŠ zapojila do programu In school, zameraného na inklúziu.

[74] V roku 1788 odišlo do zakarpatskej oblasti tridsať teplických rodín. Usadili sa v dnes približne osemtisícovom ukrajinskom mestečku Velykij Bereznyj (slov. Veľké Berezné). Aj na Ukrajine sa Tepličania venovali najmä práci s drevom. Príchod Tepličanov je zaznamenaný na tabuľke miestneho kostola. Do súčasnosti sa tam vyskytujú podobné mená ako v Liptovskej Tepličke. Pozri: *Našli svojich rodákov na Ukrajine* (2013).

cie starej požiarnej zbrojnice v centre obce a jej prestavbu na obecné múzeum. V objekte bude aj informačná kancelária. Partnerom v projekte je prihraničná maďarská obec Sátoraljaújhely.

Zhrnutie

Možno konštatovať, že od polovice 20. storočia do súčasnosti sa z relatívne izolovanej obce stala sociálne otvorená obec. Mladšia a stredná generácia svojimi aktivitami a kontaktmi bežne prekračuje hranice obce, regiónu či Slovenska. Vzdialenosť od ostatných lokalít je skôr motiváciou pre rozvíjanie mimolokálnych aktivít než ich brzdou. Sociálna otvorenosť prispieva k vnútornej rozvrstvenosti lokálneho spoločenstva, ale aj k uvedomovaniu si kvalít lokálneho potenciálu obce. Obyvatelia sú si vedomí hodnoty svojho prírodného a kultúrneho bohatstva, ktoré kompenzuje niektoré nevýhody vyplývajúce z relatívne veľkej vzdialenosti od mestských sídiel a sveta, kde sú zdroje práce, ale aj spotreby a konzumu a ktoré ich obec robí zaujímavou aj pre návštevníkov. Uvedomujú si tiež dôležitosť dobrých medziľudských vzťahov. V ich živote hrá stále významnú úlohu rímskokatolícka cirkev, ktorej predstavitelia majú v obci vysokú autoritu. Cenia si však aj úspechy vedenia obce a bohatý kultúrny a spoločenský život. Nedostatky vidia v rozvoji infraštruktúry súvisiacej najmä s turizmom, ktorý by mohol byť v obci významnejším zdrojom príjmov než v súčasnosti. Ako dlhodobejšie pretrvávajúci problém Liptovskej Tepličky obyvatelia vnímajú stále sa rozrastajúcu rómsku komunitu. Rast počtu obyvateľov obce v posledných desaťročiach súvisí predovšetkým s nárastom rómskej komunity, ktorá tvorila v polovici 90. rokov necelú pätinu obyvateľov obce, zatiaľ čo v roku 2018 to bola už približne jedna tretina. Celkový počet obyvateľov obce je vcelku stabilizovaný. Spoločenstvo obce tak tvoria dva paralelne existujúce svety, ktoré sa prelínajú len vo vymedzených situáciách bez reálnej vízie na zmenu na prospech sociálnej inklúzie.

Preverením fungovania lokálneho spoločenstva obce bola pandémia COVID. Priestorová izolácia obce aj v tomto prípade zaktivizovala jej zastupiteľstvo aj dobrovoľníkov. Obecné informačné zdroje pravidelne informovali občanov o aktuálnych vyhláškach a počtoch nakazených v obci. Obec ponúkla pomoc občanom, ktorí zostali izolovaní bez pomoci blízkych. Liptovská Teplička bola jednou z prvých dedín, v ktorých sa priamo nielen testovalo, ale neskôr aj očkovalo.

Možno konštatovať, že obyvatelia Liptovskej Tepličky sa za posledné tri dekády úspešne adaptovali na exogénne aj endogénne zmeny sociálnych, kultúrnych, politických aj ekologických podmienok a vytvorili vo svojej obci napriek sťaženým podmienkam udržateľnú kvalitu života.

MALÉ DVORNÍKY / KISUDVARNOK

Malé Dvorníky získali Európsku cenu obnovy dediny „za komplexný a trvalo udržateľný rozvoj vynikajúcej kvality. Napriek veľmi ťažkej východiskovej situácii stála obec pred zaujímavými výzvami. Na základe vhodných stratégií dokázala naštartovať dynamický, mnoho oblastí zahŕňajúci rozvoj. Popri výstavbe infraštruktúry a realizácii opatrení týkajúcich sa stavebného poriadku a vzhľadu obce uskutočnila projekty aj v sociálnej a ekonomickej oblasti. Dôležitými oblasťami boli životné prostredie, obnoviteľné zdroje energií a takisto kultúra a vzdelávanie. Obec realizovala doteraz množstvo projektov spolupráce zameraných na účasť obyvateľov, kultúrne dedičstvo či rozvoj turizmu a má pripravené ďalšie zámery orientované na budúcnosť. Cez doteraz uskutočnené opatrenia sa Malým Dvorníkom podarilo presadiť aj v oblasti ochrany životného prostredia a využitia obnoviteľných zdrojov energie a projektom SUIN IS LIFE dokáže čeliť výzvam budúcnosti.“

Besser. Leben. Europäischer Dorferneuerungspreis 2014 [2]

Malé Dvorníky ležia na juhozápade Slovenska v hornej časti žitnoostrovského regiónu, ktorý je súčasťou Podunajskej nížiny. Ide o rovinaté územie nachádzajúce sa vo výške 113 – 115 m n. m., bez vodných tokov, ktoré by pretekali územím obce. Severo-východnou časťou katastra obce prechádza Starý klátovský kanál a Klátovský kanál, ktoré ústia v obci Dunajský Klátov do Klátovského ramena – národnej prírodnej rezervácie. Obec patrí administratívne do Trnavského kraja, nachádza sa približne 2 kilometre od okresného mesta Dunajská Streda, s ktorým je prepojená okrem cesty aj cyklistickou trasou. Výhodnú polohu má aj voči hlavnému mestu Bratislava (asi 45 km), ktoré je dôležité z hľadiska pracovných príležitostí miestnych obyvateľov. Malé Dvorníky sú úhľadne upravenou obcou s moderne zrekonštruovanými a kvalitne vybavenými obecnými budovami, športoviskami, sieťou cyklotrás, s modernými technológiami a taktiež dlhodobo sa rozvíjajúcou výstavbou rodinných domov, ale aj obecných nájomných bytov. Dobre ju poznajú obyvatelia maďarskej, ale aj slovenskej národnosti z Dunajskej Stredy a širšieho okolia vďaka hojne navštevovaným kultúrno-spoločenským a hudobným podujatiam, ktorých sa zúčastňuje aj niekoľko tisíc návštevníkov. Titul Dedina roka získala obec v roku 2013 v 7. ročníku súťaže v konkurencii 27 prihlásených obcí.[75] Predchádzala tomu však účasť v 5. ročníku súťaže v roku 2009, keď dostala ocenenie v kategórii „Dedina ako partner" v konkurencii 12 súťažiacich obcí (ocenenie *Za tvorbu a rozvíjanie všestranných partnerstiev prispievajúcich k dynamickému rozvoju obce*[76]). Aj týmito aktivitami sa dostala do pozornosti širšej verejnosti.[77] V roku 2014 reprezentovala Slovenskú republiku v súťaži o Európsku cenu obnovy dediny, kde skončila v skupine s ďalšími jedenástimi obcami na pomyselnom druhom mieste.

V bezprostrednej blízkosti obce sa nachádzajú Veľké Dvorníky, s ktorými tvorili Malé Dvorníky v rokoch 1960 – 1990 jednu samosprávu – Dvorníky na Ostrove. 1. januára 1991 sa po tridsiatich rokoch Malé Dvorníky osamostatnili. Ďalej sa v okolí nachádzajú obce Dunajský Klátov a Jahodná,[78] známe vodnými mlynmi, jedinečnými technickými pamiatkami na Malom

[75] K samotnej súťaži a k výsledkom v predmetnom ročníku pozri: *Program obnovy dediny : Dedina roka 2013*.

[76] Pozri bližšie: *Program obnovy dediny : Dedina roka 2009*, citácia čerpaná z tlačovej správy tohto ročníka súťaže.

[77] Obec Malé Dvorníky sa na internete prezentuje na stránkach: www.maledvorniky.sk, www.klatovskerameno.sk a www.sunislife.sk, má zriadený aj profil na Facebooku, kde občasne komunikuje aktuálne informácie smerom k obyvateľom.

[78] Mlyn patril pod správu múzeí v Galante a Dunajskej Strede, v čase výskumu nebol prístupný. V súčasnosti ho vlastnia Západoslovenské energetické závody, ktoré ho zrekonštruovali do pôvodného stavu (pozri bližšie na: https://danubeislands.sk/zaujimavosti/vodne-mlyny/vodny-mlyn-jahodna).

Dunaji a Klátovskom ramene. Malý Dunaj tvorí hranicu žitnoostrovskej oblasti zo severu a ide o unikátny prírodný jav určujúci celkovú scenériu a geograficko-prírodný charakter tejto nížinnej oblasti plnej úrodnej pôdy, ale aj lužných lesov a mokradí. Tieto špecifické podmienky mali vplyv aj na tunajšie formy obživy, ktorými boli okrem poľnohospodárstva v minulosti aj rybárstvo, ryžovanie zlata a mlynárstvo.[79]

Pri výskume sme sa museli vysporiadať s tým, že obec nemá písomné pramene nielen o staršej, ale aj o novodobej histórii obce,[80] čo sa potvrdilo aj vo Veľkých Dvorníkoch. To značne obmedzilo zdroje potrebné pri koncipovaní jednotlivých publikačných výstupov. O obci neexistuje samostatná publikácia okrem 16-stranovej brožúry dokumentujúcej jej stručnú históriu a sakrálne objekty (Marczell, 1997a). Vedenie obce nedisponuje obecnou kronikou zo staršieho obdobia a nezaznamenáva údaje touto formou ani po osamostatnení. Nikdy nevydávali ani obecné noviny, nemajú taktiež žiadne písomné zdroje z časov zlúčenia obcí,[81] v knižniciach a archívoch sa tri desaťročia histórie oboch obcí objavujú pod spoločným názvom Dvorníky na Ostrove. Obec nedisponuje ani dobovými fotografiami mapujúcimi lokálnu históriu. Len približne dvadsať takýchto fotografií bolo inštalovaných v interiéri miestneho kaštieľa pri príležitosti jeho otvorenia po rozsiahlej rekonštrukcii.

Viaceré etnografické výskumy, nielen v tejto obci, ale aj v rámci celého žitnoostrovského regiónu, vykonal rodák z Malých Dvorníkov Vojtech[82] Marczell (1924 – 2009), dlhoročný pracovník, určitý čas aj riaditeľ Žitnoostrovského múzea v Dunajskej Strede. Časť z nich publikoval v samostatných knižných publikáciách (Marczell 1997a; 1997b), ale najmä v rámci odborných príspevkov v zborníku múzea v Dunajskej Strede.[83] Staršie etnografické výskumy v žitnoostrovskom regióne spracovali viacerí autori maďarskej národnosti. Týkali sa najmä materiálnej kultúry, spôsobu obživy, nevenovali sa však špeciálne tejto obci, resp. jednotlivé informácie viazané špecificky k Malým Dvorníkom

[79] Spôsobu obživy sa venuje obsiahlejšie J. Liszka (2003), ale aj rôzne príspevky viacerých autorov v muzeálnom zborníku Spravodaj múzea (Žitnoostrovské múzeum) v Dunajskej Strede.

[80] Stratenie kroniky počas druhej svetovej vojny uvádza aj Szaboová (2016: 14, 19), pričom kroniku obce od roku 1930 viedla miestna riaditeľka školy až do konca druhej svetovej vojny.

[81] V rámci výskumu sme natrafili na torzá a zápisy udalostí z Malých Dvorníkov. Pravdepodobne ide o výpisky z niekdajších kroník. Disponuje nimi Enikő Marczell, miestna rodáčka a pracovníčka Žitnoostrovského múzea, dcéra V. Marczella, ktorý pochádzal z obce a dlhé obdobie robil etnografické výskumy v celej žitnoostrovskej oblasti.

[82] V zdrojoch písaných po maďarsky sa uvádza jeho krstné meno Béla.

[83] Pozri viaceré staršie ročníky periodika Žitnoostrovského múzea v Dunajskej Strede – Spravodaj múzea (Žitnoostrovské múzeum), kde sa venoval rôznym oblastiam duchovnej a materiálnej kultúry. Ide o kratšie príspevky v rámci tohto periodika, samostatne mu vyšla publikácia venovaná kalendárnej obyčajovej kultúre (Marczell, 1997b).

nie sú z daných materiálov zrejmé a viac-menej sa uvádzajú ako všeobecné pre celú širšiu oblasť. Týka sa to aj kalendárnej obyčajovej kultúry, ktorú v tomto regióne spracoval do samostatnej publikácie V. Marczell (1997b). Národopisný výskum v žitnoostrovskej oblasti vykonával ešte v medzivojnovom období aj J. Manga, neskôr Z. Ujváry a mnohí iní.[84] Informácie etnografického charakteru o žitnoostrovskej oblasti sa nachádzajú v rozsiahlej práci venovanej Maďarom na Slovensku od J. Liszku (2003), ale aj v rámci publikácie *Magyar néprajz* (Balassa – Ortutay, 1979). V rámci projektov s partnerskými inštitúciami obec vydala propagačné brožúry a informácie o nej sú napríklad súčasťou informačného materiálu prezentujúceho obce Mikroregiónu Klátovské rameno (2006).

Z histórie obce

V obci našli viacero archeologických nálezov situovaných na najvyššom bode rovinatého Žitného ostrova – na vyvýšenine, na ktorej dnes stojí kostol. Ide o zvyšky valu z čias Avarov zo 6. storočia[85] a doložená je tu aj prítomnosť Keltov. Prvé písomné zmienky o obci pochádzajú z roku 1252, spomínajú ju pod názvom *Udvarnok*.[86] Z písomností však nevyplýva, či sa tento záznam týka Malých alebo Veľkých Dvorníkov, prípadne či už vtedy išlo o dve sídla. Obec bola v tomto období známa ako usadlosť dvoranov slúžiacich na Bratislavskom hrade, ktorému vtedy patrila, a od 16. storočia ju vlastnili rôzne zemianske rodiny. Od roku 1356 sa obec v písomnostiach objavuje ako šľachtická osada už pod svojím dnešným názvom *Oduor* (Dvor).[87] V zázname z roku 1828 sa spomínajú už obidve obce, pričom zaujímavosťou je fakt, že v tom čase mali Malé Dvorníky viac obyvateľov aj domov ako Veľké Dvorníky, podobne aj v roku 1938 (Malé Dvorníky 595 obyvateľov, Veľké Dvorníky 465). Viaceré zdroje uvádzajú vyhorenie značnej časti obce v roku 1888. Slovenský názov dostala obec v roku 1927 (Navrátil a kol., 2002: 126).

Po prvej svetovej vojne sa stala súčasťou Česko-Slovenska. V roku 1938 pripadla obec Maďarsku, k Česko-Slovensku opäť patrila po skončení druhej svetovej vojny. Z nedávnej histórie dosiaľ u najstarších obyvateľov obce rezonovalo nútené vysťahovanie niekoľkých rodín maďarskej národnosti v decembri 1946 do Čiech, ako aj presídlenie časti maďarského obyvateľstva z územia Slovenska

[84] Pozri bližšie Liszka (2003: 72, 100), na viacerých miestach sa zmieňuje aj o ďalších aktivitách zameraných na bádanie v žitnoostrovskej oblasti, tiež o výstavných a múzejných aktivitách.

[85] Viac k tejto problematike pozri dokumenty týkajúce sa archeologických nálezov, dostupných na webe obce Malé Dvorníky.

[86] Detailnejšie k histórii obce pozri materiál Marczella (1997a).

[87] *Z histórie obce*. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/z-historie-obce.

do Maďarska.[88] Do ich domov sa nasťahovali obyvatelia slovenskej národnosti a začali obrábať pôdu po odsťahovaných, čiastočne aj skonfiškovanú pôdu po miestnej šľachtickej rodine Wippernovcov, ktorá sa po znárodnení majetku presťahovala do Maďarska. Odsun maďarských rodín malo významný vplyv na rozvoj obce aj v jej novodobej histórii. Súvisí s disponovaním s voľnou pôdou neznámych vlastníkov, ktorú obec po osamostatnení využila na výstavbu rodinných domov a nájomných obecných bytov, čím sa stala atraktívnou na bývanie nielen pre domácich, ale aj ľudí z mesta či z viacerých okolitých obcí.

Ako sme už uviedli, Malé Dvorníky boli v rokoch 1960 – 1990 zlúčené s Veľkými Dvorníkmi do jednej obce s názvom Dvorníky na Ostrove, kam pričlenili aj časť Búšlak. Išlo o závažný historický medzník, ktorý všetci opýtaní respondenti pokladali za príčinu stagnácie celkového vývinu obce v období existencie spoločnej samosprávy. V časti Veľké Dvorníky bol totiž postavený spoločný kultúrny dom, obecný úrad, ihrisko, spoločná základná škola vznikla na rozhraní oboch obcí. Po roku 1989 prebiehala medzi obyvateľmi debata o možnom rozdelení a miestni aktivisti zvolali verejnú schôdzu, v rámci ktorej sa diskutovalo o tejto téme. Rozbehli podpisovú akciu za odčlenenie a zároveň hľadali medzi obyvateľmi starostu. Reakcie obyvateľov na možné osamostatnenie boli pozitívne, tešili sa, že budú mať samostatnú obec. Viacerí uvádzali: „*Nemali sme dobrý vzťah s Veľkými Dvorníkmi, nikdy. Tam boli straníci, tí dirigovali národný výbor.*“ Ďalší uviedli: „*Oni boli preferovaní, my sme boli vždy na druhom mieste*“. Medzi obyvateľmi Malých Dvorníkov fungovala predstava, že „*my na nich robíme*“. Počas výskumu sme sa stretávali s vyjadreniami, že Malé a Veľké Dvorníky „*boli vždy od seba oddelené, nikdy sme sa nevedeli dať dokopy*“, prípadne vyjadrenia: „*S Veľkými Dvorníkmi sme nemali zlé vzťahy, len sme sa nikdy k sebe nedostali.*“ Viacerí respondenti vnímali fungovanie spoločnej obce ako obdobie rozvoja a výstavby najmä Veľkých Dvorníkov: „*Predtým bolo všetko vo Veľkých Dvorníkoch, tu sa nerobilo nič.*“ Alebo: „*Všetko bolo tam, tu nič nebolo. My sme vyhrali, že sme sa odtrhli.*“

Osamostatnenie uvítali všetci opýtaní respondenti a pokladali to za rozhodujúci stimul pre ďalší rozvoj. Po vytvorení samostatnej obce nemalo jej vedenie ani kde sídliť. Provizórne zriadili obecný úrad v budove materskej školy. Prvým starostom sa stal František Seregi (nar. 1939), ktorý pôsobil v tejto funkcii v rokoch 1991 – 1998. Vo viacerých smeroch nástup do vedenia obce komentoval tak, že „*začínali prakticky od nuly*“ a výrazné zmeny v rozvoji obce možno evidovať až po osamostatnení. Vedenie sa sústredilo najmä na výstavbu miestnej infraštruktúry a základných obecných priestorov, chcelo výrazne popracovať na ich celkovej vybavenosti. Absentovali verejné stavby ako kul-

[88] Podrobnejšie údaje, konkrétne mená všetkých rodín sú uvedené v rukopisných záznamoch pochádzajúcich pravdepodobne z kroniky obce, ktoré sme získali počas výskumu.

túrny dom, obecný úrad, športoviská, celková infraštruktúra. Ako základné problémy, s ktorými sa po nástupe do úradu stretol starosta, bol taktiež nedostatok pozemkov na prípadnú výstavbu domov a územný rast obce. Za jeho vedenia finišovala jej plynofikácia.

Od roku 1998 pôsobil vo funkcii starostu obce Ing. Zoltán Marczell. Išlo v poradí o druhého starostu od jej osamostatnenia, pričom v roku 2018 bol do tejto funkcie zvolený už po šiesty raz. Predtým pôsobil ako miestny poslanec.[89] Nielen tento fakt, ale taktiež reakcie jednotlivých respondentov deklarovali evidentnú spokojnosť s jeho prácou. Pozitívne komentáre odôvodňovali konštatovaniami o vysokej úrovni obce z hľadiska celkovej vybavenosti, ale aj možností vyžitia v nej, stavu obecných objektov, úpravy a starostlivosti o verejné priestory. Miestni obyvatelia vysoko oceňovali jeho prácu a snaživosť, ale najmä úprimný záujem o napredovanie obce. „*Malé Dvorníky sa naštartovali úplne z nuly, keď sa rozdelili. A teraz sú na to veľmi hrdí, kde stoja. Rozvíjali sa aj Veľké Dvorníky, ale nie takým tempom. A to je na 90 % Marczellova zásluha. Keď idem okolo obecného úradu okolo jedenástej hodiny večer, tak sa tam svieti. Stále pracuje*“ (muž, nar. 1940). Časté boli konštatovania: „*starosta je dobrý, nemá nik pri ňom šancu*“; „*všetko je ochotný spraviť*“; „*on len pre ľudí všetko robí*“.

Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov

Počtom obyvateľov Malé Dvorníky patria k stredne veľkým obciam. Podľa údajov zo sčítania ľudu z roku 2011[90] tu bývalo 1 038 obyvateľov. Od roku 1980 obec eviduje stály nárast počtu obyvateľov, ktorý sa v posledných troch desaťročiach zintenzívnil. V období rokov 1991 – 2011 pribudlo v obci 226 obyvateľov a do roku 2019 ďalších 118 obyvateľov.[91] Tento rast súvisí s výhodnou polohou voči okresnému mestu a najmä s možnosťou výstavby nových domov.

Zaujímavé sú aj údaje o etnickej skladbe. Z dlhodobého hľadiska ide o obec s obyvateľstvom hlásiacim sa k maďarskej národnosti. V roku 2011 sa 920 obyvateľov hlásilo k maďarskej národnosti (936 uviedlo ako materinský jazyk maďarčinu), 113 k slovenskej národnosti (89 uviedlo slovenčinu ako materinský jazyk), 2 obyvatelia k českej národnosti, u troch nebola etnicita zistená. Porovnaním dát za roky 1991 a 2011 však zistíme, že počet Slovákov sa počas tohto obdobia zdvojnásobil. Kým v roku 1991 tu žilo 751 Maďarov a 57 Slovákov (okrem toho ešte 3 Česi), v roku 2011 sa k slovenskej národnosti hlásilo už 113

[89] V októbri 2021 starosta náhle zomrel a nedokončil svoj mandát.

[90] Štatistické údaje zo sčítania z roku 2011 sú dostupné na: https://udaje.statistics.sk/tabulky.html. Štatistické údaje k roku 2019 sme čerpali z *Databázy DATAcube : Demografia a sociálne štatistiky*.

[91] Porovnaj: *Malé Dvorníky : Vybrané štatistické údaje*.

obyvateľov (z 1 038), čo je už viac ako 10 % z celkového počtu obyvateľov. Ide o dôsledok prílevu nových obyvateľov, ktorý spôsobila dostupnosť pozemkov v obci a možnosť výstavby domov a tiež uzatváranie etnicky zmiešaných sobášov či súžití. Čo sa týka novoprisťahovaných, sú to nielen niekdajší obyvatelia Dunajskej Stredy,[92] okolitých obcí, ale aj z okolia Bratislavy. Vzhľadom na celoslovenské trendy deurbanizácie a osídľovania vidieka, hlavne v blízkosti miest, možno predpokladať aj v blízkej budúcnosti rast počtu obyvateľov v prímestských obciach s dostupnými pozemkami (bytmi). V priebehu predchádzajúcich desaťročí tu nežili a ani v súčasnosti nežijú príslušníci rómskej národnosti. Miestni obyvatelia v rámci výskumu uvádzali pôsobenie rómskych muzikantov z Veľkých Dvorníkov v obci ešte v druhej polovici 20. storočia, ktorí tu hrávali na tanečných zábavách a svadbách.

Dôležitou súčasťou nielen vidieckeho života na Slovensku je aj religiozita. Cirkev je inštitúciou, ktorá formuje náboženskú výchovu, rodinný a súkromný život veriacich, ale má aj výrazný vplyv na celkový kultúrno-spoločenský život mnohých lokalít. Neraz cirkevné aktivity presahujú aj do voľnočasovej a záujmovej oblasti. Neplatí to však v prípade tejto obce. Malé Dvorníky sa formovali ako rímskokatolícka obec, podľa sčítania obyvateľov z roku 2011 sa z celkového počtu obyvateľov prihlásilo 873 k rímskokatolíkom, čo je viac ako 80 %, 69 sa hlásilo k reformovanej kresťanskej cirkvi. Ďalej tu žili 3 gréckokatolíci, 7 príslušníkov evanjelickej cirkvi a. v. a 68 obyvateľov uviedlo údaj „bez vyznania".[93]

Malé Dvorníky sa nachádzajú v oblasti, ktorá dlhodobo vykazuje nízku mieru nezamestnanosti, nielen v porovnaní s ostatnými v tejto práci analyzovanými obcami, ale aj v celoslovenskom kontexte. Bezprostredná blízkosť okresného mesta ju predurčuje na vytváranie podnikateľských aktivít. V roku 2005 došlo z iniciatívy vedenia obce k vytvoreniu malého priemyselného parku v jej katastri (na trase smerom k okresnému mestu), kde sídlia nielen väčšie firmy, ale aj viacerí živnostníci. V samotnej obci je niekoľko pracovných možností v poľnohospodárstve. Vďaka nim, ale aj vďaka dobrej dostupnosti do Dunajskej Stredy, Bratislavy či viacerým pracovným možnostiam v okolí Galanty a Serede je tu dostatok pracovných miest nielen v oblasti priemyslu, ale aj poľnohospodárstva. Obec má dokonca vlastnú eseročku na zabezpečovanie stavebných a iných prác a taktiež má k dispozícii niekoľko ľudí na verejnopros-

---

[92] *Územný plán : Smerná časť, návrh* (pre obec Malé Dvorníky) na s. 17 uvádza, že na príklade okresného mesta Dunajská Streda možno sledovať negatívny vývoj počtu obyvateľov za posledných 11 rokov, celkovo zníženie o 4,1 %, t. j. o 958 obyvateľov. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/files/navrh_smerna_cast_male_dvorniky_2014_1_0.pdf.

[93] Ďalej tu žili 3 gréckokatolíci, 7 príslušníkov evanjelickej cirkvi a. v. a 1 pravoslávny, nezistených bolo 15. Štatistické údaje zo sčítania z roku 2011 sú dostupné na: https://udaje.statistics.sk/tabulky.html. Štatistické údaje k roku 2019 sme čerpali z *Databázy DATAcube : Demografia a sociálne štatistiky.*

pešné práce. Podľa štatistických údajov k decembru 2020 tu bolo z celkového počtu 1 156 obyvateľov 19 nezamestnaných, čo predstavovalo 1,6 %.[94]

Malé Dvorníky sa nachádzajú v najúrodnejšej časti Slovenska, dôležitej oblasti zameranej na pestovanie najlepších odrôd pšenice či iných obilnín. Ide zároveň o najdôležitejšiu zásobáreň pitnej vody na Slovensku. Vysoká hladina spodnej vody je veľmi priaznivá pre pestovanie viacerých poľnohospodárskych plodín, pretože sa znižuje ich závislosť od dažďovej vody. V celej žitnoostrovskej oblasti chovali dobytok, ošípané, ale i ovce, taktiež množstvo hydiny, bohatší gazdovia mávali aj kone. Malé Dvorníky boli v minulosti typickou nížinnou poľnohospodárskou obcou s väčšími či menšími gazdovstvami.[95] Najstarší obyvatelia z obce uvádzali, že kravy pásli najmä popri cestách, keďže tu neboli rozsiahlejšie pastviny a trávnaté plochy. Spoločne sa tu kedysi pásli prasce, z čoho je v pamäti najstarších dodnes zachovaný názov *Prasačia cesta* (Disznók útja). Z plodín pestovali predovšetkým jačmeň, pšenicu, kukuricu, zemiaky a rôzne druhy zeleniny, taktiež vinič, melóny, ale aj ovocie. Z konca 19. storočia[96] máme údaje týkajúce sa Malých Dvorníkov a okolitých obcí o pestovaní rôznych druhov jabĺk a hrušiek určených na vývoz. Poľnohospodársky charakter si zachovali aj po druhej svetovej vojne.

Po zmene politického režimu v roku 1948 tu prebiehali snahy o založenie jednotného roľníckeho družstva, ktoré však narážali na nesúhlas miestnych roľníkov. Vo viacerých obciach v okolí už družstvá fungovali, ale v Malých Dvorníkoch sa ho nedarilo založiť. Vo Veľkých Dvorníkoch vzniklo družstvo už v roku 1949 (Kovács, 1984: 35). Vysoké kontingenty a s tým súvisiace narastajúce podlžnosti roľníkov voči štátu však zlomili ich odpor. Stranícka delegácia, ktorá obec za týmto účelom navštívila už po piaty raz, získala podpisy viacerých gazdov na vstup do družstva, ktoré nakoniec založili v roku 1952. Pracovali tam viacerí bývalí súkromní roľníci z obce a družstvo malo aj svoju záhradu, kde pestovali zeleninu. Neskôr družstvá obidvoch obcí zlúčili do jedného. Po združstevňovaní obyvateľom ostali len väčšie záhrady, tie však postupne delili medzi deti na výstavbu rodinných domov (spravidla podľa počtu detí v rodine). V záhradách pestovali viacero druhov zeleniny, pričom nadprodukty predávali. O pestovanie zeleniny sa starali hlavne ženy, ktoré boli „domáce", t. j. bez trvalejšieho zamestnania. Muži ako hlavní živitelia rodín sa venovali pestovaniu plodín popri zamestnaní. Viacerí informátori uvádzali rôznych obchodníkov z Moravy a Čiech, ktorí vykupovali zeleninu od súkromných pestovateľov. V obci fungovala aj záhradkárska organizácia zabez-

[94] Porovnaj: *Štatistiky* (2020).

[95] Ešte pred združstevňovaním tu pokladali za zámožnejších roľníkov majiteľov pôdy s výmerou nad 20 hektárov.

[96] Uvádza to Ortvay (1899: 187), citované podľa Liszku (2003: 187).

pečujúca jej výkup a odvoz do Orechovej Potône, odkiaľ ju distribuovali do Čiech. Niektorí predávali svoje nadprodukty aj na trhu v Dunajskej Strede, kam ženy bežne chodievali neraz aj na bicykli naloženom zeleninou, najmä v sobotu, čo pretrvávalo ešte na začiatku 90. rokov 20. storočia. Dokonca zeleninu chodievali predávať až do Bratislavy na trh na Miletičovu ulicu, niektorí aj každú sobotu. Ešte v 80. rokoch tu pravidelne fungovali asi traja predajcovia z obce. Už v 70. rokoch sa začali objavovať súkromní pestovatelia kvetov (karafiáty, gerbery, kaly), ktoré distribuovali do rôznych častí Slovenska. Pestovali ich vo vykurovaných skleníkoch. Začiatkom 80. rokov sa začali objavovať fóliovníky. Predaj a distribúciu kvetov si jednotliví pestovatelia zabezpečovali individuálne – posielali ich vo forme zásielok vlakom konkrétnym predajniam, alebo ich autami rozvážali a osobne predávali v rôznych mestách.[97] Pri nárazových prácach, napr. pri výsadbe alebo každotýždňovom zbere počas sezóny kvitnutia pomáhala celá rodina, ale aj známi. V 90. rokoch začínala pestovateľská činnosť upadať v súvislosti s transformačnými procesmi v spoločnosti a výraznými zmenami v oblasti trhového hospodárstva. Týkalo sa to nielen zeleniny, ale aj spomínaných kvetov, kde masívne nastúpil import zo zahraničia. Záhradné plochy počas celej druhej polovice 20. storočia naďalej ustupovali výstavbe nových rodinných domov.

Aj v súčasnosti je agrárny sektor v obci významnou oblasťou, keďže poľnohospodárska pôda (orná pôda, záhrady, vinice, trvalé trávne porasty) predstavuje 87 % z celkovej plochy katastra, pričom len samotná orná pôda tvorí viac ako 80 %.[98] Poľnohospodárska produkcia je v tejto oblasti naďalej dôležitou, pretože je tu priaznivá klíma na pestovanie. V súčasnosti v bývalom areáli miestneho JRD v obci pôsobí súkromná spoločnosť zameraná na produkciu hovädzieho dobytka, mlieka, rôznych plodín (pšenica, jačmeň, kukurica, olejniny, krmoviny), fungujú tu aj viacerí súkromní agropodnikatelia, ale aj domáci pestovatelia. Čo sa týka chovu zvierat, súkromný vlastník koní tu prevádzkuje jazdeckú školu, časť ktorej leží v katastri Malé Dvorníky, ale patrí do Veľkých Dvorníkov. Materiály o obci z roku 2013 udávajú, že v obci má veľký význam chov ošípaných, či už pre vlastnú konzumáciu, alebo s cieľom predaja na bitúnok (alebo sa chovajú prasnice s cieľom produkcie prasiatok). Chov hydiny v prídomových hospodárstvach je orientovaný hlavne na sliepky, kačice, morky a na produkciu vajec.[99] V čase výskumu sa domáci chov vys-

[97] Niektorí uvádzali Košice, Rožňavu, odosielanie kvetov vlakom do Bardejova a iných destinácií, ale aj do Česka.

[98] *Územná plán obec Malé Dvorníky : Zadanie* (2013: 28). Dostupné z: https://www.kisudvarnok.sk/files/zadanie_male_dvorniky_2013_1.pdf.

[99] *Územný plán : Smerná časť, návrh*. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/files/navrh_smerna_cast_male_dvorniky_2014_1_0.pdf.

kytoval už len ojedinele a to u starousadlíckych rodín (väčšinou len hydina), netýkal sa rodín z novšej domovej výstavby.

Väčšina ekonomicky aktívneho obyvateľstva z obce pracovala podľa údajov z roku 2011 v stavebníctve (50 %), v priemyselnej výrobe (37 %) a v poľnohospodárstve (2 %) a i.[100]

Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce

Čo sa týka zástavby, ide o lokalitu s kompaktne zastavaným územím, domy sú zoradené po oboch stranách ulíc. Ako sme už uviedli, po združstevňovaní obyvateľom ostali len väčšie záhrady, ktoré však neraz rozdelili medzi potomkov na výstavbu domov (spravidla podľa počtu detí v rodine). V čase socializmu obec získala časť pôdy, kde kedysi bývali záhrady. Vymerali tam stavebné pozemky (približne 6-árové) a vytvorili možnosti na novú rodinnú výstavbu, ktorá okrem toho prebiehala aj na miestach niekdajších hospodárskych budov na jednotlivých gazdovstvách, keďže po odovzdaní pôdy a dobytka do družstva už neboli potrebné. Po vytvorení samostatnej obce jej vedenie riešilo aj túto oblasť rozvoja. Za obcou bolo smerom na Dunajskú Stredu k dispozícii niekoľko hektárov pôdy, bolo však najskôr potrebné zistiť jej majiteľa. Obecný úrad zverejnil výzvu, vlastník sa však v zákonom stanovenej lehote neprihlásil a podľa vtedajšej legislatívy mohla obec touto pôdou disponovať. Takto získali asi 15 ha pôdy, ktoré boli rozpredané na výstavbu rodinných domov, neskôr aj na výstavbu nájomných bytov. O pozemky bol záujem nielen zo strany domácich, ale aj obyvateľov Dunajskej Stredy a okolitých obcí. Vtedajšie vedenie však pri predaji parciel uprednostňovalo domácich záujemcov. Na príklade tejto obce možno aplikovať konštatovania Ľ. Falťana a Ľ. Falťanovej (2019: 104) – v prípade rapídnej (najmä postsocialistickej) suburbanizácie ide o nárast „pôvodne mestského obyvateľstva sťahujúceho sa do vidieckeho zázemia väčších miest". To znamená, že mestá vstupujú do blízkeho vidieckeho priestoru a podieľajú sa na jeho premene. Z hľadiska bývania v tejto obci sa uvedené týka najmä rozvoja výstavby rodinných domov, keďže nájomné obecné byty sa prideľujú len domácich obyvateľom.

Nájomné obecné byty sú dôležitou súčasťou nielen mestského, ale za posledné desaťročia aj vidieckeho prostredia. V mestách a v ich okolí pomáhajú zabezpečovať mobilitu pracovných síl a na dedinách stabilizovať počet obyvateľov. Ponuka finančne dostupných nájomných bytov sa čoraz častejšie stáva predmetom spoločenského diskurzu (Beňušková, 2019a: 245). Dostatok kvalitných možností na bývanie je významným ukazovateľom rozvoja obce,

[100] *Územná plán obec Malé Dvorníky : Zadanie* (2013: 9). Dostupné z: https://www.kisudvarnok.sk/files/zadanie_male_dvorniky_2013_1.pdf.

jej atraktivity. Malé Dvorníky túto oblasť už dlhodobo a systematicky napĺňajú. Vytváranie podmienok vhodných na život mladých rodín s deťmi je predpokladom udržania priaznivej demografickej krivky, ale aj produktívneho obyvateľstva v obci, samozrejme, za predpokladu kvalitného fungovania školských inštitúcií. Pre podporu mladých rodín obec v rokoch 2001 – 2013 vybudovala 41 nájomných bytov. Išlo o tri etapy výstavby, ktoré priniesli postupne 18, ďalšia 11, posledná 12 bytových jednotiek, ktoré majú rozlohu 59, 64 m^2 alebo 79 m^2 (nájomné je 190 eur). Tvoria dve ulice radových bytových domov s podkrovím, z ktorých má každý samostatný vchod s vlastnou trávnatou plochou so zeleňou. Za domom sa nachádza malý dvorček. Aj v tomto projekte dbali o zachovanie vidieckeho štýlu. Podobne ako iné časti obce, aj táto časť s radovými stavbami pôsobí veľmi úhľadne. Stavebné práce vykonávala obecná firma, čo je na základe konštatovaní vedenia obce pri takýchto typoch projektov veľkou výhodou.

Jednotlivé samosprávy si stanovili vlastné kritériá na prideľovanie bytov podnájomníkom. V Malých Dvorníkoch bolo jednou z hlavných podmienok prideľovanie bytov vlastným obyvateľom. Obec dáva byty do prenájmu na dva roky s možnosťou predĺženia. Dopyt po bývaní v nich neutícha. Pri nájomných bytoch je predpoklad, že sa stanú len dočasným bývaním, akýmsi rozbehom na neskoršie vlastné bývanie. V tejto obci sa však bývanie v nich stalo pre mnohých nájomcov dlhodobejším riešením bytovej otázky (niektorí tu

Jeden z mála neprerobených tradičných domov. (2019)

bývajú už 20 rokov), pričom obec plánuje výstavbu ďalších. Podľa vyjadrenia vedenia samosprávy, uchádzačov vyberajú na základe bodovacieho systému – zohľadňuje sa, či ide o domáceho obyvateľa, či má deti, koľko ľudí býva v jednom dome a posudzoval sa aj príjem. Starosta sa počas rozhovoru vyjadril, že v obecných nájomných bytoch sú „*na 100 % Dvorníčania*". V čase výskumu (v rokoch 2018 – 2019) prebiehala rekonštrukcia školskej bytovky, v rámci ktorej plánovali vybudovať ďalšie bytové jednotky.

Radová zástavba nájomných bytov. (2019)

V centre obce stál kedysi secesný kaštieľ, tzv. Wippernov dom (*Wippern ház*), ktorý do roku 1945 kontinuálne obývala miestna statkárska rodina. V 90. rokoch 19. storočia ho dal postaviť Dr. János Wippern (1864 – 1933), konzul habsburskej monarchie v Sankt Peterburgu. Po jeho smrti obsadil panstvo so svojou rodinou jeho synovec Frederick Wippern, ktorý tu žil do roku 1945.[101] Po druhej svetovej vojne kaštieľ aj pôdu štát skonfiškoval a značná časť interiéru bola miestnymi obyvateľmi rozkradnutá. Zničený bol aj okolitý park (Marczell, 1997a: 10 – 11), čo spomínali i najstarší obyvatelia obce. Časť z jeho plochy neskôr poslúžila na výstavbu rodinných domov. V čase socializmu sa v kaštieli nachádzala menšia sála s javiskom, s funkciou kultúrno-spoločenského priestoru pre Malé Dvorníky. V 60. rokoch sa využívala aj na občasné premietanie filmov, hrávali tu divadelné predstavenia, keďže v obci fungoval divadelný krúžok. Určitý čas tu bol aj klub pre miestnu mládež, ktorá sa

[101] Viac informácií k tejto problematike je dostupných v článku V. Lelkesa (2020).

tu stretávala najmä v nedeľné popoludnia (hrávali stolný tenis, šachy). Ešte v 70. rokoch 20. storočia sa v sále konali svadobné hostiny, no v 80. rokoch už objekt chátral. Po oddelení od Veľkých Dvorníkov začali počas pôsobenia prvého starostu na tomto mieste v roku 1993 budovať tzv. Obecný dom – multifunkčný objekt, ktorý sprevádzkovali v roku 2000. Nachádza sa tu obecný úrad, spoločenská sála s kuchyňou. Na poschodí sú ubytovacie priestory (16 lôžok). Stavba a jej detaily rešpektujú vidiecky štýl, ale vstupný priestor od ulice tvorí moderná zasklená prístavba v tvare gule so schodiskom. Okolo Obecného domu sa rozprestiera polyfunkčný areál s dokonale udržiavanou rozsiahlou trávnatou plochou, ktorý miestni obyvatelia označujú ako park kultúry a oddychu. Uprostred tejto plochy je umiestnený masívny štýlový drevený prístrešok s trstinovou strechou, vybudovaný v roku 2002. Plní funkciu odpočívadla pre návštevníkov kultúrnych podujatí a zároveň dodáva celému priestoru vidiecky charakter. Súčasťou areálu je pódium prepojené s Obecným domom a rozsiahla trávnatá plocha slúžiaca ako amfiteáter. V areáli sa počas roka koná viacero kultúrno-spoločenských podujatí, v zime je tu postavené umelé klzisko. V prípade nepriaznivého počasia obec počas rôznych akcií využíva zelené plochy v okolí Obecného domu, keďže vlastní veľkopriestorový stan s možnosťou vykurovania. V lete sa na pódiu amfiteátra počas večerov, ale aj počas všedných dní konajú rôzne aktivity, napríklad cvičenie pri hudbe. Ide o priestor, ktorý si miestni obyvatelia plne osvojili a naplno ho využívajú.

Vedenie obce intenzívne dlhodobo využíva zdroje z rozmanitých projektov a fondov, čo sa odráža na celkovej úrovni a vybavenosti obce. Návštevníka upúta čistotou, upravenosťou, zaujímavou architektúrou verejných objektov a priestorov využívajúcich aj tradičné architektonické prvky. Starosta v rámci rozvoja obce zužitkoval svoje stavebné vzdelanie s dlhoročnými skúsenosťami v tejto oblasti. Vytvoril projekty niektorých verejných priestorov, pričom jednou z jeho základných vízií bolo jednak obec vizuálne skrášliť, ale aj začať intenzívne pracovať na znížení energetickej spotreby a závislosti obecných objektov od verejných sietí (elektrickej a plynovej). Obec je vybavená modernou technikou – solárnymi panelmi – 461 kusov solárnych článkov bolo namontovaných na obecný úrad, na materskú aj základnú školu, na futbalový štadión a na budovu podtlakovej stanice. Obec nevlastní akumulátory, nadbytočnú energiu predáva do verejnej siete. Hoci jej distribúcia je nákladnou záležitosťou, vďaka tejto technológii obec pokryje náklady na verejné osvetlenie a prevádzku elektriny v obecných objektoch.

Budova, ktorú projektoval samotný starosta, je dom smútku na miestnom cintoríne. Vznikol v roku 2012 zaujímavou prestavbou pôvodného objektu s využitím masívnych drevených prvkov v priečelí a v prečnievajúcom prístrešku. Kostol lemuje chodník so zaujímavou kvetinovou výsadbou a niekoľko infor-

mačno-náučných tabúľ. Predstavujú výnimočnosť lokality a bezprostredného okolia z hľadiska kultúrno-historického a prírodno-geografického.

V obci je na vysokej úrovni vybudovaná infraštruktúra pre športové a oddychové aktivity, ktorú miestni obyvatelia aktívne využívajú. Štadión postavili v roku 2002. Má krytú tribúnu a kapacitu 300 návštevníkov. Od roku 2010 je v obci multifunkčné ihrisko s možnosťou hrania futbalu či volejbalu. Ďalej sú tu tri detské ihriská a cvičné priestory v Obecnom dome pre miestny klub silákov.

Dom smútku, rekonštrukcia a prístavba projektovaná starostom obce Z. Marzellom.

V rámci rozvoja obce sa popri obnove jej staršej časti usmerňuje aj nová výstavba, pričom vedenie dlhodobo venuje veľkú pozornosť celkovému vzhľadu. Sú tu zrekonštruované komunikácie a chodníky, prvá etapa chodníkov v obci sa budovala v roku 2004. Popri chodníkoch sa nachádza vkusná trvalá výsadba kríkov a kvetinových záhonov. Návrhy zelene a jej výber sú taktiež prácou starostu. Túto kvetinovú výzdobu začali v obci realizovať v čase, keď obec získala dotáciu z agentúry Sappard na chodníky a pri ich budovaní zároveň vytvárali aj prícestné levanduľové záhony. V čase veľkého sucha záhony polievajú hasiči, inak sa o ne starajú prevažne samotní obyvatelia ulíc, bývajúci v ich bezprostrednej blízkosti, čo je výsledok dlhoročného pôsobenia miestneho starostu na obyvateľov v oblasti starostlivosti o svoje okolie. Obec má jednotný štýl autobusových zastávok. Tie projektoval miestny starosta, podobne ako informačné tabule po celom regióne, spolu s prístreškami.

Vďaka systematickej starostlivosti o verejnú, ale aj súkromnú zeleň obec už na prvý dojem pôsobí veľmi úhľadne, čisto a upravene, čo mnohí opýtaní obyvatelia pokladali za jedinečnú signifikantnú črtu obce, ktorou sa odlišuje od ostatných okolitých. Príkladom bol samotný starosta, ktorý sa osobne staral nielen o kvetinovú výzdobu obecného úradu, ale aj o záhony v jeho okolí. K systematickej starostlivosti o zeleň dlhodobo viedol nielen miestnych občanov, ale inicioval aj školenia pre starostov okolitých obcí. V obci bolo v rámci

mikroregionálneho združenia zriadené Mikroregionálne informačné a školiace centrum, ktoré má ambíciu poskytovať rozvojové know-how širšiemu okruhu záujemcov. Obec organizovala seminár „Dedina mojím domovom zeleným". Poskytovali poradenstvo o tom, ako by mali vyzerať verejné priestranstvá a ako ich treba skrášliť.

Vedenie obce sa v posledných rokoch intenzívne zaoberalo budovaním cyklistických chodníkov. Jedna z cyklotrás spája obec s približne 2 km vzdialenou Dunajskou Stredou, ktorú využívajú nielen deti na dochádzku do školy, ale aj dospelí na cestu do práce, dôchodcovia na transport do mesta, pričom ide o rýchly a efektívny spôsob prepravy. Postupne budovali ďalšie cyklotrasy, najmä v rámci projektu Cyklotrasy bez hraníc, ktorý realizovalo združenie Mikroregión Klátovské rameno.

V Malých Dvorníkoch sa nachádza materská škola a prvý stupeň základnej školy (ročníky 1. – 4.), ktorá je spoločná aj pre deti z obce Veľké Dvorníky. Obe školy sú s maďarským vyučovacím jazykom. Školu postavili v roku 1975 na rozhraní Malých a Veľkých Dvorníkov. Pri jej otvorení nastúpilo 120 detí do štyroch tried. V súčasnosti je zriaďovateľom školy obec Malé Dvorníky. Keďže škola bola pôvodne vybudovaná pre obe obce, jej umiestnenie vzhľadom k zriaďovateľovi pôsobí excentricky – nachádza sa mimo zastavanej plochy za dedinou. Napriek tomu k nej z Malých Dvorníkov vedie kvalitný cyklochodník, ktorý využívajú miestne deti pri ceste do školy.

Za posledné desaťročia postupne klesal počet detí v škole a v súčasnosti je oproti sedemdesiatym rokom zhruba polovičný (priemerne 60). Pred pár rokmi bol tento počet ešte nižší, čo súviselo s celkovým výrazným poklesom detskej populácie za posledné desaťročia, ale aj s možnosťou navštevovať školy so slovenským alebo maďarským vyučovacím jazykom v Dunajskej Strede. Nízky počet žiakov sa odrazil na nepriaznivej hospodársko-ekonomickej situácii v rámci nákladov zriaďovateľa na prevádzku tejto inštitúcie. Vedenie obce si plne uvedomovalo nutnosť zachovania funkčných školských zariadení – a to nielen pre udržanie mladých rodín v obci. Škola je okrem výchovno-vzdelávacej inštitúcie aj médiom, prostredníctvom ktorého sa budujú vzájomné vzťahy medzi obyvateľmi, deti a ich rodiny si prostredníctvom nej budujú bližší vzťah k lokalite, dochádza k dôležitým sociálnym interakciám, ktoré sa podieľajú na celkovom vytváraní sociálneho, ale aj kultúrneho kapitálu lokality. Starosta riešil nepriaznivú situáciu v počte žiakov kúpou 16-miestneho mikrobusu a začal do školy zvážať aj deti z okolitých obcí, čo výrazne pomohlo zastaviť nepriaznivý trend v tejto oblasti[102] a udržať tak školu v obci. Deti sem prichádzajú z Jahodnej, z Dunajského Klátova a z Veľkých Dvorníkov. Ešte pred pár

[102] V škole je priemerne 60 detí v štyroch triedach. Mikrobus je obecný, zamestnali aj šoféra, využívajú ho aj pri iných príležitostiach a potrebných aktivitách v obci.

rokmi obec znášala vysoké finančné straty v rámci nákladov na prevádzku školy, no zvýšenie počtu detí pomohlo túto situáciu vyriešiť do takej miery, aby škola v obci mohla naďalej fungovať. V základnej škole je možné získať aj hudobné vzdelanie, ktoré zabezpečuje umelecká škola z Dunajskej Stredy (hra na hudobných nástrojoch), taktiež tu fungujú rôzne krúžky (kreslenie, futbal, zumba alebo ľudový tanec). Žiaci vyšších ročníkov (od 5. ročníka) navštevujú školy v Dunajskej Strede.

Vstup na obecný úrad. (2018)

Čo sa týka ostatných služieb, obec zabezpečuje stravu dôchodcom (kuchyňa je v Obecnom dome) a taktiež jej rozvoz. Denne pre dôchodcov pripravujú a rozvezú asi 40 obedov, varia tu zároveň pre materskú a základnú školu.

Obec má vlastnú eseročku, prostredníctvom ktorej realizuje vlastné zákazky, prípadne stavebné práce potrebné v obci. Podieľala sa na výstavbe a rekonštrukcii obecných budov, napríklad materskej školy, realizovali cez ňu výstavbu nájomných bytov, v roku 2019 aj obnovu požiarnej zbrojnice. Podľa vyjadrení starostu je takáto forma zabezpečovania potrebných služieb pre obec ekonomicky aj administratívne výhodná.

Obyvateľom chýba knižnica, ktorá bola v čase výskumu nefunkčná. Predtým sídlila v Obecnom dome, v budúcnosti ju chcú nanovo sprevádzkovať. Knihy dočasne presťahovali do podkrovia miestnej historickej kúrie. Nemajú tu ani poštu, hoci sa pokúšali o jej zriadenie viackrát, no neúspešne. Šeky sa však dajú uhradiť v miestnych potravinách. V centre sa nachádza pohostinské zariadenie. Obyvateľom, najmä dôchodcom, chýba cukráreň, kaviareň

či priestor na neformálne stretávanie. Podľa vyjadrení starostu tu chýba, a obyvatelia by to na základe výskumu taktiež uvítali, priestor pre ambulanciu obvodného lekára. Vedenie plánovalo sprevádzkovať manufaktúru na spracovanie ovocia (sušené ovocie) a výrobu ťahaných štrúdlí. V územných plánoch z roku 2013 obec plánovala vytvorenie remeselného dvora a skanzenu ľudovej architektúry Žitného ostrova, čo sa taktiež dosiaľ nepodarilo zrealizovať.

Hmotné kultúrne dedičstvo

V roku 1888 postihol obec ničivý požiar, pričom jej značnú časť museli nanovo vystavať. Ľudová tradičná kultúra je v povedomí obyvateľov, ale aj v celkovom nastavení smerovania obce, okrajovou záležitosťou, možno aj vďaka tomu, že v obci nie je historicky hodnotná ľudová architektúra. V. Marczell (1997a: 12) čiastočne spomína charakter miestnych tradičných ľudových stavieb. Publikoval aj fotografie posledných takýchto objektov v obci. Išlo o hlinené domy s trstinovou strechou, pričom tento autor uvádza, že posledné dva domy, kedysi typické pre celú žitnoostrovskú oblasť, v obci zrútili počas druhej svetovej vojny. Staviteľstvu sa v širšej žitnoostrovskej oblasti venoval J. Liszka (2003). Hmotné kultúrne dedičstvo tu prezentujú viaceré drobné sakrálne pamiatky, ale aj zrenovovaná historická budova. Po druhej svetovej vojne pripadla obci. Bol tu učiteľský byt, potom materská škola, knižnica, v rokoch 1991 – 2000 tu sídlil obecný úrad. Je nanovo zrekonštruovaná a moderne vybavená. V súčasnosti je sídlom spomínaných združení, ktoré tu majú v rámci avizovaných projektov multifunkčné informačné centrum. Rekonštrukciu objektu ukončili v roku 2012 a jeho slávnostné otvorenie prebehlo v prepojení na pripomenutie 60. výročia postavenia miestneho kostola. V súčasnosti sa tu nachádza moderne vybavená menšia konferenčná sála, slúžiaca okrem iného aj miestnym seniorom na neformálne stretnutia, ale aj na iné aktivity v obci. V pivničných priestoroch vybudovali funkčný spoločenský priestor. Priľahlá historická budova je prebudovaná na modernú materskú školu, ktorá využíva aj nádvorie tohto objektu, s novovybudovaným detským a malým dopravným ihriskom.

V obci sa nachádza rímskokatolícky kostol, ktorý je majetkom obce, čo vyžaduje neprestajne náklady na jeho celkovú údržbu, prípadné stavebné práce a taktiež na úpravu okolia. Na tomto mieste stála pôvodne malá kaplnka zasvätená Najsvätejšej Trojici, vysvätená v roku 1735. Išlo o najstaršiu zachovanú stavbu v obci, ktorú miestni obyvatelia výstavbou v rokoch 1952 – 1953 svojpomocne rozšírili na súčasný kostol, taktiež zasvätený Najsvätejšej Trojici. Jeho výstavba bola pre miestnych významnou udalosťou a podnes figuruje v pamäti najstaršej generácie nielen ako dôležitý moment z hľadiska lokálnej histórie, ale aj ako doklad mobilizácie a spolupráce miestnych obyvateľov. Dostavba kostola bola dobrovoľníckou prácou. Jej cieľ bol mať vlastný kostol – a to v čase

prenasledovania a potláčania náboženských aktivít a presadzovania ateizmu štátnou mocou. 17. mája 1953 kostol slávnostne vysvätili. Tieto aktivity pokladá aj súčasné vedenie za významný moment vo svojej novodobej histórii. Zoznam rodín a jednotlivcov, ktorí sa podieľali na prestavbe kostola, je uvedený na verejne prístupnom paneli o histórii obce v rámci náučného chodníka v okolí kostola. V roku 1972 vyzdobili interiér kostola freskami a zároveň sa miestni obyvatelia opäť zmobilizovali pri zveľaďovaní jeho exteriéru. Nedávno vymenili strešnú krytinu a oplotenie cintorína nachádzajúceho sa v jeho bezprostrednej blízkosti. Upravené bolo okolie „Lurdskej jaskyne" z 50. rokov 20. storočia nachádzajúcej sa v blízkosti kostola. V jaskynnom výklenku je umiestnená socha Panny Márie, po stranách sa nachádzajú ďakovné tabuľky od miestnych obyvateľov. Sviatok Najsvätejšej Trojice (týždeň po Turícach) je podnes významným termínom nielen z hľadiska cirkevného života v obci, ale aj celkového sviatočného prežívania jej obyvateľov a rodákov, keďže podnes tu slávia hody, v rámci ktorých obec organizuje jedno zo svojich najväčších kultúrno-spoločenských podujatí.

Kvetinová výsadba okolo kostola. Na streche kaplnky sú slnečné kolektory. (2018)

Na vstupe do kostola je situovaná pamätná tabuľa obetí prvej a druhej svetovej vojny. Neďaleko kostola sa nachádza aj kalvária,[103] ktorú sem premiestni-

[103] Tvorí ju súbor sôch troch ukrižovaných, sochy Panny Márie, Márie Magdalény a sv. Jána z konca 18. storočia a začiatku 19. storočia.

li na konci 70. rokov 20. storočia z Dunajskej Stredy. K sakrálnym pamiatkam patrí aj socha Ježiša Krista z roku 1877 umiestnená na štvorbokom podstavci na križovatke v centre obce, v blízkosti Obecného domu. Je to prícestná kamenná plastika situovaná v kovovej ohrade. Na cintoríne sa nachádza centrálny kríž z roku 1730, ktorý postavili miestni donátori. Ide o vysoký kamenný kríž s korpusom ukrižovaného Krista, osadený na odstupňovanom štvorbokom podstavci s profilovanou rímsou. Je tu aj historická krypta rodiny Wippernovcov, taktiež viacero archaických kamenných náhrobkov, vrátane dreveného kalvínskeho stĺpového náhrobníka s barokizujúcou výzdobou.

Nehmotné kultúrne dedičstvo, spoločenský život a kultúrne podujatia

Už v medzivojnovom období tu fungoval divadelný a spevácky súbor, ktoré viedli miestni učitelia. Od roku 1951 v obci pôsobila miestna organizácia Csemadoku, ale v roku 2010 svoju činnosť ukončila. S jej pomocou sa v povojnových desaťročiach kreovali mnohé kultúrne podujatia, najmä vďaka miestnym učiteľom, ktorí nacvičovali a uviedli viaceré divadelné predstavenia. V 70. rokoch 20. storočia sa tu sformoval ženský spevácky súbor, avšak v 80. rokoch zanikol. Až v roku 2002 vznikol spevácky zbor Pünkösdirózsa, ktorý bol pôvodne ženský, neskôr sa pridali aj muži. Jeho zakladateľom bol niekdajší učiteľ základnej školy Július (Gyula) Orbán, ktorý taktiež vybudoval spevácky repertoár zboru. Skladá sa z rôznorodého speváckeho materiálu, najmä šlágrov, ale aj viacerých maďarských a slovenských ľudových piesní. V rámci svojich vystúpení využíva aj recitáciu maďarskej poézie. Pravidelne vystupuje na mnohých obecných podujatiach a zároveň je dôležitým reprezentačným telesom obce nielen doma, ale aj v zahraničí.

Rôznorodá spolková činnosť funguje aj vďaka podpore obce, ktorá sa snaží venovať pozornosť všetkým vekovým skupinám obyvateľstva. V obci funguje futbalový klub s viacerými mužstvami, dokonca tu určité obdobie pracovalo aj ženské družstvo, ktoré hralo najvyššiu slovenskú futbalovú súťaž. Pôsobí tu aj klub silákov Kisudvarnok Gym,[104] ktorý trénuje priamo v priestoroch Obecného domu. V obci funguje dobrovoľný hasičský zbor s takmer 100-ročnou tradíciou, ktorý má asi dvadsiatku členov. Szabóová (2016: 34) uvádza taktiež aj spolok tradícií Malých Dvorníkov Rozmaring, ktorý tu istý čas pôsobil a v rámci neho fungovali obyvatelia Malých aj Veľkých Dvorníkov. Dlhoročne

[104] Členovia klubu silákov Kisudvarnok Gym cvičia so závažiami, s guľami, s pneumatikami. Do Malých Dvorníkov prichádzajú trénovať v tomto odvetví športu aj športovci z Dunajskej Stredy.

tu funguje Zväz záhradkárov a aj Slovenský zväz chovateľov, ktorý má 50 členov. Raz ročne usporiadajú v rámci obecných podujatí výstavu. V roku 2010 sa sformovala nezisková organizácia – Poľovnícka spoločnosť Búšlak, Malé a Veľké Dvorníky, ktorá má viac než 20 členov, spolupracujúca s obcou na niektorých podujatiach. Čo sa týka celkovej účasti na rôznych kultúrno-spoločenských podujatiach, najaktívnejší je miestny hasičský zbor, spevácky zbor a školské zariadenia.

Výskumníčky na cyklistickom chodníku do Dunajskej Stredy. Bicykle zapožičal obecný úrad. V pozadí priemyselný park. (2018)

V obci funguje aj klub dôchodcov. Jeho členovia sa pravidelne stretávajú v konferenčnej sále miestneho historického kaštieľa, kde majú k dispozícii moderne vybavenú miestnosť. V jednotlivých podujatiach v obci sa však neaktivizujú, ich stretnutia majú predovšetkým socializačnú funkciu. Skladajú sa z neformálneho nedeľného posedenia spojeného s pitím kávy, čaju, prípadnou konzumáciou prinesených múčnikov. Občas si aj zaspievajú. Starajú sa o cintorín, o čistotu kostola, upratujú jeho okolie. Mobilizujú sa, keď je v kostole veľké upratovanie, keďže väčšina návštevníkov liturgií je z tejto vekovej kategórie. Každoročne chodievajú na spoločný autobusový zájazd (výlet), ktorý finančne zabezpečuje vedenie obce.

Hoci obec má vlastný kostol, nie je tu sídlo farnosti ako v jedinej zo skúmaných obcí – patrí pod farnosť Dunajská Streda. Bohoslužby sem chodia slúžiť viacerí kňazi dunajskostredskej farnosti, pričom podľa ich vyjadrení je celkový farský život vo filiálnych obciach nedostatočný a samotnou cirkvou dlhodobo zanedbávaný v porovnaní s obcami, ktoré majú sídlo farnosti. Omše sa konajú len v nedeľu a zúčastňuje sa ich asi 30 – 40 veriacich, hlavne z radov najstaršej generácie. Väčšia účasť býva na bohoslužbách počas hodov alebo Dní obce,

keď sa omše slúžia v priestore pred kostolom. Aj keď sa obyvatelia v značnej miere hlásia k rímskokatolíckej cirkvi (viac ako 80 %), aktívne sa na už aj tak oslabenom cirkevnom dianí nezúčastňujú, ani neiniciujú akékoľvek aktivity v tomto smere. Vianočná polnočná omša sa nezačína o polnoci, ale o 22.00 hod. Celkovo sa tu dlhodobo nerealizuje akákoľvek práca cirkvi s deťmi, mládežou nad rámec v škole vyučovanej náboženskej výchovy. Každoročne sa tu síce koná prvé sväté prijímanie, ale je spoločné s deťmi z Veľkých Dvorníkov a celkovo ide priemerne o 10 detí. Obec nie je matričná, čiže nekonajú sa tu občianske či civilné sobáše, v obci neprebiehajú ani obrady vítania nových občanov. Cirkevné krsty sa tu konajú, ale niektorí si dávajú krstiť deti v Dunajskej Strede. V miestnom kostole občasne prebiehajú cirkevné sobáše, pohreby zas v dome smútku. Svadobné hostiny sa odohrávajú v spoločenskej sále Obecného domu, aj v prípade nedomácich obyvateľov, ktorí si toto miesto vyberajú pre jeho atraktívnosť a moderné vybavenie. Chýbajúci priestor fary oberá obec o príležitosť realizovať rôzne akcie zamerané na komunitný náboženský život, typické pre ostatné skúmané obce. Prepojenie kultúrno-spoločenského života s cirkevným je oproti ostatným obciam minimálne. Aj pravidelné omše počas každej nedele sú záležitosťou len postsocialistického obdobia – dovtedy tu bývali len raz za mesiac.

Kultúrno-spoločenské podujatia a obyčaje

Pravidelne organizované kultúrno-spoločenské podujatia obce odzrkadľujú sviatky a tradície miestneho obyvateľstva, pre dané spoločenstvo významné termíny a obdobia v roku, napĺňané špecifickými aktivitami. Existuje viacero typov sviatočných termínov a na ne nadväzujúcich slávností, s rôznou genézou a formami realizácie či funkciami, ktoré plnia. Vychádzame z konštatovaní J. Kellera (2010: 58), že celoštátne sviatky už nikoho nestmeľujú, ale vytvárajú priestor pre ľudí stiahnuť sa preč zo spoločnosti, do svojho najužšieho súkromia, neparticipujú na nich široké vrstvy spoločnosti. Naopak, pri sviatkoch a slávnostiach, konaných v blízkom, dôvernom a známom okruhu (rodina, susedia, spoluobčania), je potenciál ich spoločného trávenia. Keďže počet obyvateľov za posledné desaťročia v obci rastie a prichádzajú sem noví rezidenti, práve domáce kultúrno-spoločenské podujatia plnia okrem iného aj dôležitú funkciu vytvárania platformy na vzájomné stretávanie a stmeľovanie väzieb medzi starousadlíkmi a novopríchodzími, taktiež na prepájanie všetkých generácií. Pokladáme ich za významný faktor, prostredníctvom ktorého dochádza k budovaniu vzťahu obyvateľov k lokalite, formovaniu lokálnej identity, vytvárania pocitu hrdosti na vlastnú obec, najmä v nadväznosti na renomované podujatia festivalového typu, ktoré navštívi aj niekoľko tisíc návštevníkov.

Preto sú kultúrno-spoločenské podujatia v rámci celého kalendárneho roka práve v tejto obci dôležitou platformou na uvedené procesy.

Po materiálnej stránke vedenie obce vytvára skutočne atraktívne podmienky na zabezpečenie jednotlivých akcií. V rámci výskumu sme sledovali podujatia v obci počas celého roka organizované v rokoch 2017 – 2019. Zo štyroch skúmaných lokalít nemá práve táto lokalita vopred zverejnený kalendár podujatí na celý rok. Ak sa zameriame na analýzu typov akcií, v tejto obci možno identifikovať najviac zastúpené novodobé podujatia, ktoré nevychádzajú, resp. nenadväzujú na lokálnu tradičnú kultúru.[105] Hoci sme zaznamenali aj podujatia viažuce sa na niektoré archaické kalendárne obyčajové príležitosti ako fašiangy, máje, hody a Vianoce, sú však napĺňané novými javmi a inovovanými aktivitami. Do kalendária obce sa za posledné roky zaradili aj nové podujatia viazané na netradičné termíny. Najviac však rezonujú aktivity festivalového charakteru, ktoré sú aj najnavštevovanejšie. V tejto obci sa nekonajú samostatné športové podujatia a turnaje organizované samotnými klubmi, futbalové zápasy sú súčasťou Dní obce. Ide o najväčšie podujatie, čo sa týka programu, ale aj návštevnosti, propagované veľkoformátovými plagátmi na budove Obecného domu. Ostatné aktivity počas celého roka propagujú menšie plagáty zverejňované v printovej alebo elektronickej podobe. Ide však hlavne o informácie v maďarskom jazyku. Len občasne sú dvojjazyčné. To isté sa týka moderovania a uvádzania jednotlivých podujatí, ktoré prebiehajú v maďarskom jazyku.

Vo fašiangovom období sa každoročne koná ples organizovaný školou a rodičovskou radou, informátori uvádzali v predchádzajúcich rokoch aj plesy ďalších organizácií – poľovnícky ples, ples športovcov, prebiehajúce od decembra do marca. Nadviazali na staršie zábavy a fašiangové hasičské bály, ktoré sa pred vyše polstoročím konávali cez fašiangy v niekdajšom Wippernovom dome. Maskované sprievody neuvádzala ani najstaršia generácia, hoci máme o nich viaceré zmienky z celej žitnoostrovskej oblasti (Marczell, 1997b: 22 – 31; Liszka, 2003: 201 – 203). V závere fašiangov obec organizuje fašiangové karnevalové podujatie, v rámci ktorého sa konajú rôzne súťaže pre deti, vystúpenia a kultúrny program spojený so súťažou o najlepšie fašiangové fánky. Vystúpeniami sa na ňom podieľajú aj materská a základná škola. V roku 2020 obec organizovala aj fašiangový večer s hudbou – vystúpenie umelcov, kapiel a divadelné predstavenia pozvaných inscenácií.

Na Veľkonočný pondelok chodievali chlapci a mládenci šibať a polievať dievky, spolu so sprievodným vinšom. To sa deje podnes. Pred týmito sviatkami vedenie obce zabezpečuje výzdobu priestoru pred Obecným domom nadrozmernými kraslicami a dekoráciami spojenými s týmto obdobím. Taktiež vešajú množstvo zdobených vajec na strom pred Obecným domom,

[105] Pozri bližšie Jágerová (2020).

čo pokladajú za zaujímavú atrakciu nielen domáci, ale aj cezpoľní. Zastavujú sa tu a strom si fotia, podobne ako vianočnú inštaláciu drevených vyrezávaných sôch tvoriacich betlehem. Zo skúmaných obcí existuje takáto aktivita len v Malých Dvorníkoch.

Tradičnou sviatočnou príležitosťou, ktorá nadväzuje na niekdajšiu kalendárnu obyčajovú príležitosť a funguje aj v súčasnosti, je stavanie májov. Kedysi ich stavali mládenci svojim frajerkám, zdobili ich stuhami, pričom na vrchol zavesili fľašu alkoholu. Tieto aktivity sa robili individuálne, nie v rámci mládeneckej skupiny.[106] Pred krčmou stavali máj ešte v 50. rokoch, no zábava v súvislosti s touto príležitosťou (*majális*) sa tu nekonávala: „*Tu bola malá dedina, chudobná, tu nebolo nič, len hody, nebolo kedy sa zabávať*“ (muž, nar. 1939). Obec nadviazala na túto archaickú tradíciu spoločným stavaním mája pred Obecným domom. Technickú podporu zabezpečujú miestni hasiči, prítomní bývajú aj školáci a obyvatelia obce. Slobodné dievčatá si môžu na máj priviazať stužku – dokonca túto možnosť vyhlasujú vopred prostredníctvom obecného rozhlasu. V roku 2018 bolo stavanie mája spojené so súťažou vo varení gulášu, ktorej sa zúčastnilo 5 – 6 partií, pričom guláš varili na pódiu pri Obecnom dome. Túto udalosť spojili s kultúrnym programom, po ktorom nasledovala

Atmosféra pod rákosovým prístreškom počas podujatia v obci. (2018)

[106] Dvaja-traja mládenci sa medzi sebou dohodli na vzájomnej pomoci pri stavaní mája svojej frajerke, pričom neraz šlo aj o okolité obce, kam máj spoločne doniesli. Vyzdobili ho krepovým papierom a zavesili naň fľašu vína. Sami vykopali jamu a pripevnili máj k stĺpu. Urobili tak už v predvečer, aby máj stál 1. mája. Úkon mal byť vykonaný tajne, pričom po mesiaci ho daný mládenec sám dával dolu.

veselica – *majális*. V máji v roku 2019 sa odohral 4. ročník dobročinného gulášového súťažného podujatia a palacinkového festivalu. Okrem toho sa v obci ojedinele objavuje individuálne stavanie májov pri vážnom vzťahu dvoch mladých ľudí. Niektorí muži dokonca stavajú máje (hoci len z malých stromčekov alebo kríkov) svojim dcéram alebo vnučkám, hoci sú ešte v detskom veku (napr. 8-ročnej): „*Aby vedela, že sa to tak robí*". Prípadne, keď dievčence dosiahnu dospelosť: „*Staval som máj svojej dcére* [nar. 1977]*, keď chodila do gymnázia a mala 18 rokov. Odrezal som z veľkého kríka konár, vyzdobil ho, celkovo trikrát som jej takto postavil máj, kým bola ešte doma*" (muž, nar. 1957). Ide o jednu z mála aktivít z oblasti tradičnej obyčajovej kultúry, ktorá funguje kontinuálne aj v súčasnosti, hoci ojedinele, s čiastočne pozmenenými formami a funkciami.

Týždeň po Turícach,[107] na sviatok Najsvätejšej Trojice, ktorej je zasvätený miestny kostol, sa podnes konajú hody. Hoci zábavy sa v obci počas roka nekonali často, každoročne sa spájali práve s týmto termínom. Miestni hasiči boli kedysi v organizovaní zábav v obci najaktívnejší. Hodové zábavy bývali najväčšie a pre miestnu komunitu aj najvýznamnejšie, pretrvávali v obci ešte v 90. rokoch. Konali sa pri miestnej krčme, kde sa na dvore tancovalo[108] za sprievodu rómskej kapely z Veľkých Dvorníkov (sláčiková kapela s cimbalom a kontrabasom). Na zábavách hrávali ešte zhruba pred vyše polstoročím, pričom ešte na konci 50. rokov rómski muzikanti obchádzali počas hodov jednotlivé domy s otázkou, či môžu zahrať. Ak to domáci dovolili a pozvali ich do dvora, zdržali sa tu aj hodinu – dve, pričom hrávali na želanie, za čo ich pohostili a finančne odmenili. Zábavy bývali ešte v 60. rokoch na hody v nedeľu, aj v pondelok, pretože hodový pondelok kedysi pokladali za významný sviatočný deň a obyvatelia si počas neho brali dovolenku. Pri tejto príležitosti do obce zavítali aj kolotočiari a predajcovia drobného tovaru. Hody oslavujú obyvatelia Malých Dvorníkov aj v súčasnosti. Niekoľko desiatok veriacich sa zúčastňuje slávnostnej bohoslužby, ktorá sa z dôvodu očakávania väčšej účasti než pri nedeľných bohoslužbách koná na priestranstve pri kostole, v blízkosti miestnej „Lurdskej jaskyne". Tento sviatok však ľudia v súčasnosti prežívajú viac sekulárne než nábožensky. Jednotlivé domácnosti pripravujú koláče a pohostenie, keďže ide o významnú príležitosť stretávania sa nielen rodinných príslušníkov, ale aj známych. Oveľa dôležitejšou súčasťou tohto pôvodne cirkevne motivovaného sviatočného termínu je v súčasnosti kultúrno-spoločenské pod-

[107] Na obyčaje mládeneckých a dievockých skupín späté s Turícami v okolí Dunajskej Stredy upozorňuje J. Liszka (2003: 203 – 204).

[108] Mládenci pred akciou nabrali v chotári konáre, urobili provizórne zastrešenie miesta konania zábavy a okolo celej tanečnej plochy dali lavice. Ešte pred niekoľkými desaťročiami bolo bežné, že mladí tancovali a starší sedeli okolo na lavičkách a pozerali na tancujúcich.

ujatie Medzinárodný festival ľudovej hudby a vína, pričom v rámci festivalu sa konajú rôznorodé aktivity v nedeľu a v pondelok. V roku 2019 sa uskutočnil už 15. ročník. Popri Dňoch obce ide o najhojnejšie navštevované kultúrne podujatie, najmä vďaka širokej scénickej ponuke a atraktívnym programovým zložkám. Obec zabezpečuje kultúrny program pozvaných folklórnych kolektívov a speváckych združení zo Slovenska, ale aj zo zahraničia (hlavne z Maďarska, niekedy z Česka), taktiež umeleckých súborov (ako napr. Ifjú Szivek), každoročne účinkuje aj domáci miešaný spevácky zbor Pünkösdirózsa.

Celodenný kultúrny program je lákadlom pre domácich obyvateľov aj pre návštevníkov z Dunajskej Stredy a okolia. Za posledné roky má festival obdobný priebeh – začína sa v nedeľu popoludní sprievodom zúčastnených súborov cez obec a potom ich vystúpením na pódiu pri Obecnom dome. Na večerné vystúpenie pozývajú rôznych interpretov a kapely, reprezentantov rôznych žánrov. Na rozsiahlom trávnatom priestore v okolí Obecného domu sú každoročne rôzne drevené hračky a priestor na hry s rôznymi atrakciami z dreva pre deti (hlavolamy, náradie na preskúšanie šikovnosti, drevené hojdačky a pod.). V centre obce je niekoľko predajných stánkov s rôznym tovarom, ale aj s občerstvením, vínom a po obci zadarmo premáva turistický vláčik. Každoročnou súčasťou sú aj kolotoče. Hodový pondelok ponúka aj kultúrny program, zábavné vystúpenia pre deti a ochutnávku vín. V roku 2019 vystúpil aj tanečný súbor Toportyuk z Malých Dvorníkov, ktorý sa sformoval len nedávno a skladá sa z detí z miestnej materskej a základnej školy nacvičujúce v miestnej ZŠ.

Stabilnými podujatiami v rámci celoročného kalendária sú v spolupráci s materskou a základnou školou aktivity ako Deň matiek či oslava Medzinárodného dňa detí. Sú zastúpené vo všetkých štyroch skúmaných lokalitách, pričom v súčasnosti ich možno charakterizovať ako univerzálne rozšírené na celom Slovensku, patriace k najstabilnejším prvkom v sledovanej oblasti (Jágerová, 2020: 229). Oslavy MDD a pozornosť venovaná seniorom vo forme samostatných podujatí je kultúrny jav kontinuálne fungujúci už v predchádzajúcom politickom režime, ide teda o príležitosti iniciované „zhora", ktoré sú však dlhodobo prijímané obyvateľmi, čo je evidentné v pomerne hojnej účasti. Deň matiek je z nich najnovšou príležitosťou, pripomínanou síce už v medzivojnovom období, až do nástupu socialistického režimu. Opätovne sa začal objavovať ako súčasť celoročného kalendára podujatí v 90. rokoch 20. storočia, prakticky vytesnil z verejných osláv socialistickým režimom podporované akcie spojené s Medzinárodným dňom žien (Jágerová, 2020: 229).

Oslavy MDD pripravuje obec vo vlastnej réžii, spravidla ide o podujatie pre deti realizované vopred objednanými animátormi, zabávačmi, ktorí komunikujú s deťmi interaktívnou formou, robia mnoho súťaží a aktivít priamo na pódiu. V rámci pozorovania tejto príležitosti v roku 2018 sme napočítali asi 40 zúčastnených detí, ktoré sa aktívne zapájali do diania (súťaží), ale aj do viacerých

atrakcií (tetovanie, navliekanie korálikov, skladanie obrázkov), obec zabezpečila aj predajcu trdelníkov. Na konci júna škola s rodičmi usporadúva slávnostné ukončenie školského roka a rozlúčku so školou. Má podobu zábavného podvečera rodín s deťmi (predstavenie pre deti – divadlo, umelci), ktorého súčasťou je aj pochod s fakľami k miestnemu kostolu. Pri viacerých typoch podujatí zameraných na deti pozývajú plagáty nielen rodičov, ale aj starých rodičov a ostatných záujemcov – je tu evidentná snaha organizátorov o prepájanie generácií, pričom práve podujatia školských detí poskytujú takéto možnosti.

Koncom augusta sa každoročne konajú Dni obce, ktoré propagujú s niekoľkomesačným predstihom. V roku 2018 bol už od mája na Obecnom dome na bočnej stene zavesený veľkoformátový plagát avizujúci účinkujúcich na pripravované podujatie. Dni obce mali v roku 2019 už 20. ročník, organizujú ich od roku 1999. Je to podujatie, ktorým chcú usporiadatelia prilákať obyvateľov a ponúknuť program všetkým generáciám, a to nielen domácim obyvateľom, ale aj návštevníkom obce. Tí platia vstupné, domáci majú vstup zdarma. Súčasťou sú športové súťaže, koncerty pre deti (detský dvor) aj dospelých, zábavy s reprodukovanou hudbou, ochutnávky vín („dvor vín", „dvor kokteilov a destilátov"), predaj pečených rýb, ale aj nedeľná slávnostná omša. Pre deti pripravujú taktiež rôzne atrakcie. Býva tu aj súťaž silákov a futbalový turnaj. Čo sa týka programovej štruktúry, spravidla ide o maďarsky hovoriacich interpretov rôznych hudobných žánrov, neraz umelcov z Maďarska. Program nenapĺňajú lokálnou ľudovou kultúrou, resp. javmi lokálneho kultúrneho dedičstva, ani neprezentujú kultúrny kapitál obce, až na každoročné vystúpenie miestneho speváckeho združenia.

V súčasnosti je jesenné obdobie v tejto obci zastúpené dvoma stabilnými podujatiami. V júni dvakrát a v októbri 2019 sa konali tzv. *Kerékpáros ROSÉ túra* – cyklotúra pre rôzne vekové kategórie, v rámci ktorej účastníci prechádzajú na bicykloch cez viaceré okolité obce, ukončená stretnutím v Obecnom dome a ochutnávkou ružových vín a gulášom. Obec tak aj v rámci vlastných podujatí využíva výsledky svojej dlhoročnej činnosti v oblasti budovania siete cyklotrás, ktorými sa snaží prepájať sa s čo najširším okolím. Ku každoročným podujatiam na konci októbra patrí Tekvicový festival (*Tökfesztivál*) organizovaný materskou a základnou školou, určený pre deti s rodičmi a starými rodičmi. Podľa počasia sa koná vo vykurovaných stanoch na ploche pred Obecným domom alebo v exteriéri na pripravených stoloch a laviciach. Počas neho organizátori pripravujú kultúrny program pozvaných umelcov a animátorov, remeselné dielne, vyrezávanie tekvíc (ktoré si každý donesie sám). Vyhlasujú aj súťaž o najkrajšiu tekvicu a v pečení domácich koláčov z „darov jesene" (jablká, hrušky, tekvica, gaštany). Po niektoré roky organizovali aj sprievod strašidelných masiek po obci s lampášmi. Ide o podujatie inšpirované halloweenskymi oslavami v zahraničí, ktoré nachádzajú čoraz väčší priestor aj v na-

šej spoločnosti. Aj v prípade tejto obce sa potvrdzujú už skoršie zistenia etnológov o významnom vplyve školských inštitúcií v prípade šírenia tejto kalendárnej príležitosti a aktivitami s ňou spojenými (Zajonc, 2014: 240). Na príklade tohto podujatia sa však opätovne prejavuje snaha o prepájanie generácií a tak je táto akcia spojená aj s prípravou koláčov, čo je doména strednej a staršej generácie. V podobnom duchu sa nesie aj októbrová akcia v rámci mesiaca úcty k starším. Deti zo ZŠ a MŠ každoročne pripravujú pre seniorov kultúrny program. Obe tieto vekové skupiny sa vzájomne obdarúvajú vlastnoručne pripravenými darčekmi. Takéto podujatie organizovali v obci už trikrát.

Obecný dom s pódiom v jeseni. V pravom krídle sídli obecný úrad, pod strechou sú ubytovacie priestory. Slnečné kolektory sú umiestnené na všetkých verejných budovách. (2018)

Zo širšieho územia žitnoostrovskej oblasti sú doložené viaceré typy obchôdzkových hier (Liszka, 2003: 199), ktoré v tejto obci potvrdil aj zrealizovaný terénny výskum. Významným stimulom v udržiavaní niektorých obyčajových príležitostí v obci bol už spomínaný etnograf a múzejník V. Marczell. Viacerí informátori potvrdili, že motivoval a pripravoval mladú generáciu chlapcov na viaceré obyčajové úkony a obchôdzky: „*Béla Báči to organizoval, všetko od neho to vyšlo*“ (muž, nar. 1939). Na Mikuláša chodievali 4 – 5 mládenci po domoch prezlečení za Mikuláša a čertov. Vyčistené topánky dávala v svojom detstve na podobločnicu aj najstaršia generácia. Najstarší informátori si pamätajú doznievanie takýchto mikulášských obchôdzok ešte v 60. rokoch 20. storočia. Neskôr si rodičia zabezpečovali Mikuláša individuálne (na konci 70. a 80. rokov) – „*to sme niekoho poprosili, aby robil Mikuláša*“. Počas socia-

lizmu sa v obci konali stretnutia s Dedom Mrázom. Okrem mikulášskych obchôdzok tu ešte na prelome 50. a 60. rokov doznievali obchôdzky Lucií (13. decembra), ich aktérmi však už boli maskovaní mládenci, ktorí „strašili ľudí", najmä deti.[109] Išlo o poslednú fázu existencie archaického obyčajového javu, realizátorkami ktorého boli v starších obdobiach dievčatá.[110] V popisovanom období plnil dominantne zábavnú funkciu. Okrem spomínaných obchôdzok výskum potvrdil aj koledovanie starších chlapcov (*betlehemezés*) na Štedrý večer v prezlečení za troch kráľov, spolu s pastierom, nosičom betlehema, oblečeným v bielej košeli ako anjel a to ešte 60. rokoch. Aj túto aktivitu inicioval V. Marczell, ktorý oslovil chlapcov a nacvičil s nimi obchôdzkovú hru. Informátor narodený v roku 1951 uvádzal, že išlo o chlapcov staršieho školského veku a na obchôdzku chodili asi 2 – 3 roky po sebe, „*potom sme to prenechali mladším*". Betlehem zohnali od suseda, ktorý bol asi o 10 rokov starší, zdedili ho po predchádzajúcich generáciách betlehemcov. V súčasnosti sa nachádza v depozite Žitnoostrovského múzea v Dunajskej Strede.[111] Pred polnočnou omšou obchádzalo vinšovaním domy viacero partií (skupinky mládencov, dievčat aj detí), niektorí mali aj akordeón, husle. Vinšovať chodili dokonca aj niektorí ženatí muži, najmä blízkej rodine. Chodievali aj 18- až 19-roční mládenci, najmä príbuzní ich pozývali do domu a pohostili ich. Dodnes niektorí muži takýmto spôsobom vinšujú najbližšej rodine, najmä však na Nový rok.

Na tieto javy nadviazali v obci novými formami, najmä čo sa týka nacvičovania vystúpení na predvianočné podujatie. Žiaci z miestnej základnej školy sa každoročne predstavujú osobitným vystúpením betlehemcov v rámci Predvianočných dní (*Karácsonyváró napok*). Skladajú sa z viacerých podujatí počas celého decembra (napr. v r. 2018 až 7 dní a aj počas týždňa, nielen v piatok a cez víkendy). Spravidla celý spomínaný cyklus sa začína slávnostným otvorením klziska, ktoré je každoročne prístupné obyvateľom až do polovice januára. V rámci avizovaných dní sa koná súťaž o najlepší koláč a tortu v obci, remeselné dielne spojené s prípravou adventných vencov, ďalšie dni súťaž vo varení vína, výstava a charitatívny predaj vianočných dekorácií a rôznych predmetov (adventné trhy), pričom výťažok z nich venujú miestnym školám. V roku 2019 sa tu konala aj výstava exotických zvierat. V rámci tohto cyklu býva každoročne stretnutie detí s Mikulášom.

---

[109] Obdobné obchôdzky chlapcov z okolitých obcí na Luciu popisuje aj Ujváry (1964, 1975) (podľa Lizska, 2003: 200).

[110] Podobne pozri Horváthová (1986).

[111] V čase používania mal aj vnútorné osvetlenie, bola tam umiestnená batéria. Kostolík (betlehem) mal aj dvierka, vnútri boli zvieratká z papiera, matka, dieťa a traja králi. Do múzea betlehem odovzdal pracovník múzea, rodák z Malých Dvorníkov Pavel Andrejkovics, ktorý bol jedným z posledných aktérov tejto obchôdzky.

V predvianočnom čase obec pripravuje spoločenské popoludnie pre seniorov. Pozvanie dostávajú všetci dôchodcovia, ktorí tak majú možnosť vidieť sa aspoň raz ročne – chodieva ich sem každoročne asi sto. Akcia sa koná v sále Obecného domu, kde si účastníci pozrú pripravený kultúrny program, v rámci ktorého účinkuje aj domáci spevácky zbor. Dostávajú pohostenie – večeru, majú možnosť zabaviť sa, dokonca aj zatancovať si, každoročne tu býva aj tombola. Starosta máva na podujatí príhovor, pričom každému účastníkovi obec poskytuje finančný dar. Seniorom, ktorí sa nezúčastnia, doručia domov zamestnankyne obecného úradu obálku s financiami. Toto podujatie sa tu koná asi dve desaťročia. Stretnutia dôchodcov bývali už za 1. starostu vždy pred Vianocami v kultúrnom dome.

Novšou aktivitou v predvianočnom období a jedinečnou nielen v regionálnom, ale i v širšom celoslovenskom kontexte, je tzv. obecný živý adventný kalendár. Jednotlivé domácnosti, maximálne ich môže byť 24, sa prihlasujú na obecnom úrade, ktorý im priradí číslo od 1 – 24, predstavujúce dátum. Domácnosti si podľa prideleného čísla (dátumu) pripravia do svojho okna svietiacu vyzdobenú číslicu predstavujúcu adventný kalendár, s podmienkou, aby bola viditeľná v tme. Dom s číslom 1 sa tak rozsvieti 1. decembra, každý deň sa pridáva ďalšie a ďalšie okno (dom, byt) so svietiacou číslicou, až po číslo 24. Okná rozsvecujú postupne a musia svietiť až do konca decembra. Každý majiteľ vysvieteného okna je povinný odfotiť okno v aktuálny deň a poslať fotografiu na obecný úrad, ktorý ju zverejní na svojom konte na sociálnej sieti. Podstatou akcie je, že ostatní obyvatelia musia toto číslo (okno) v obci hľadať a odfotiť ho. Takto by mali postupovať každý deň a kompletnú sadu 24 fotografií poslať na konci akcie na obecný úrad, kde na záver, spravidla prvý januárový týždeň, žrebujú víťazov – jednak zo skupiny domácností, ktoré mali pridelené číslo, ale aj zo skupiny tých, ktorí v stanovenom čase poslali fotografie všetkých 24 čísel. Dostávali poukaz do dunajskostredského Thermalparku alebo finančnú odmenu. O danú akciu je v obci každoročne veľký záujem, prihlásiť sa však môže limitovaný počet domácností (24), ktoré si môžu svietiacu číslicu nainštalovať. Akcia však aktivizuje ďalšie množstvo obyvateľov, najmä rodiny s deťmi, ktoré postupne hľadajú a fotia jednotlivé čísla adventného kalendára. Vedenie obce takouto formou nielen aktivizuje obyvateľov, ale na druhej strane ich motivuje skrášľovať svoje príbytky a pritom rozvíjať tvorivosť. Aj táto akcia má prepájať občanov, motivovať ich spoznávať všetky zákutia obce a ulice, do ktorých by za bežných okolností nechodili. Z tohto hľadiska ide o jedinečnú a inovatívnu formu nadväzujúcu na symboliku obdobia adventu a jeho vyvrcholenia na vianočné sviatočné obdobie.

Pred obecným domom obec inštaluje už niekoľko rokov betlehem z drevených vyrezávaných postáv. Vyzdobujú jeho okolie a je tu aj stromček. Betlehem vyrezal miestny rezbár Vojtech Horváth. Niekoľko rokov starosta dokonca

zabezpečoval dovoz ľadu zo štadióna v Dunajskej Strede na kopček neďaleko kostola, ktorý pripravovali deťom na sánkovanie. Počas vianočného obdobia medzi jednotlivými sviatkami obec po niektoré roky ponúka pre obyvateľov kultúrny program.

Čo sa týka ďalších významných spoločenských akcií, v miestnom Obecnom dome sa konajú nielen svadobné hostiny, ale aj oslavy jubileí, ktoré si obyvatelia usporadúvajú už aj pri príležitosti 40. narodenín. V objekte je kuchyňa, je tu možná príprava jedál a v rámci obce je zamestnaná kuchárka. Sála má kapacitu asi 120 osôb a na svadobné hostiny si ju rezervujú neraz aj obyvatelia okolitých obcí či miest. Na tomto mieste, využívajúc aj atraktívny exteriér, sa koná taktiež každoročne veľké okresné stretnutie miestnych organizácií seniorov aj školenia v rámci programov rozvoja vidieka.

V Malých Dvorníkoch v rámci podujatí nerezonujú žiadne štátnopolitické ani historické udalosti, čo je jav rozšírený v mnohých obciach na Slovensku, navyše ak ide o obec z oblasti, ktorej sa boje v rámci druhej svetovej vojny nedotkli. To isté sa týka viacerých významných momentov z histórie Maďarov, ktoré sa pripomínajú v kalendáriách viacerých okolitých obcí, resp. obcí južného Slovenska osídlených maďarskou menšinou. Celkovo môžeme konštatovať, že na javy lokálnej tradičnej kultúry v tejto obci nadväzujú v porovnaní s ostatnými skúmanými obcami len minimálne (napr. hudobný festival v termíne miestnych hodov, stavanie centrálneho mája). Táto obec je špecifická inovatívnymi formátmi rôznych aktivít inšpirovaných najmä kultúrnymi javmi globálneho charakteru, z ktorých sa niektoré viažu k tradičným sviatočným obdobiam (Vianoce), ale aj k novším príležitostiam (tekvicový festival, cyklotúra spojená s vínnou cestou).

Vedenie obce kladie vysoký dôraz na estetickosť a vizuálnu stránku obce, čo sa prejavuje atraktívnymi priestormi, diametrálne odlišnými od ostatných skúmaných obcí, taktiež v celkovom vzhľade obce, čo je výsledkom intenzívneho a dlhodobého pôsobenia miestneho starostu. Na druhej strane, mnoho podujatí sa tu skladá len z pasívneho sledovania pozvaných interpretov, ich formálna a obsahová náplň a taktiež organizačné zabezpečenie spočíva na vedení obce. Miestne spolky a dobrovoľníci sa v nich aktivizujú v neporovnateľne menšej miere ako v iných sledovaných obciach. Fungovanie miestnych športových klubov (viaceré družstvá futbalistov, taktiež športoví siláci) sa neprejavuje v existencii samostatných športových podujatí či aktívnejšieho vkladu týchto združení do programu podujatí. Podobne ako iné obce, aj táto obec má podujatia celoobecného charakteru, dokonca až dve, ktoré sú hojne navštevované. Všetko sú to aktivity, ktoré sa etablovali relatívne nedávno (20 ročníkov Dní obce, 15 ročníkov hudobného festivalu počas hodov), ďalšie aktivity v rámci kalendárneho roka sú ešte novšieho charakteru (len 4 – 5 ročníkov).

Z inštitúcií v obci vlastné podujatia každoročne usporadúva miestna škola, napríklad slávnostné otvorenie školského roka, počas ktorého prvákov pasujú za školákov. Organizujú si aj vlastnú Mikulášsku oslavu, športový deň v máji či rozprávkové popoludnie a i.

Partnerstvá obce a rozvojové projekty

Pri menších obciach sú veľmi dôležitým aspektom ich rozvoja rôzne partnerstvá s inými obcami, v rámci ktorých spolupracujú nielen s miestnymi podnikateľmi a spolkami, ale hlavne realizujú viaceré projekty na regionálnej či cezhraničnej báze. Relatívna blízkosť hraníc s Maďarskom, etnická skladba obce a po maďarsky hovoriace vedenie ju predurčujú na partnerskú cezhraničnú spoluprácu. Zo štyroch skúmaných obcí má práve táto obec najrozsiahlejšie portfólio účasti v rôznych združeniach, ale aj úspechov pri získavaní finančných prostriedkov na realizáciu projektov založených na partnerskej, neraz cezhraničnej spolupráci. Vedenie obce je iniciátorom vzniku niektorých partnerských združení, pričom ich sídlo je práve v obci Malé Dvorníky. Ich predsedom bol miestny starosta. Získané projekty sa prednostne zameriavali na rozvoj obce a celého regiónu z hľadiska vybudovania a modernizácie infraštruktúry (najmä chodníky a cyklochodníky), environmentálnu sféru, ale aj na turizmus a cykloturizmus. Prostredníctvom nich sa obec podieľala na viacerých rozvojových aktivitách, získala prostriedky na vybavenie, implementáciu moderných technológií, ktoré zlepšujú kvalitu bývania a celkovo prispievajú k jej modernizácii. Vďaka projektom sa taktiež podarilo zorganizovať niekoľko podujatí podporujúcich spoluprácu, vytváranie partnerstiev, ale aj akcií vzdelávacieho a kultúrno-spoločenského charakteru. Už v roku 2009 úspechy v tejto sfére pomohli Malým Dvorníkom získať ocenenie v súťaži o Dedinu roka v kategórii Dedina ako partner. Tieto aktivity boli významnou mierou vyzdvihované aj v rámci prezentácie obce a jej celkového hodnotenia v tejto súťaži v roku 2013.

Ešte v roku 2000 sa obec stala súčasťou Podunajsko-Dolnovážskeho regionálneho združenia, ktoré tvorilo 10 zakladajúcich obcí a dve okresné mestá (Dunajská Streda a Galanta). Neskôr sa pridala aj Šaľa a počet členských obcí sa rozrástol na 36. V roku 2001 vznikol Euroregión Podunajský trojspolok, ktorého zakladajúcimi členmi boli na slovenskej strane práve Podunajsko-Dolnovážske regionálne združenie, na maďarskej strane župa Győr-Moson-Sopron. Založením Euroregiónu Podunajského Trojspolku sa začala pohraničná spolupráca a vytvorili sa nové možnosti v oblasti regionálneho rozvoja.[112]

[112] Predmetom činnosti združenia je „vytváranie všestranných podmienok na vzájomné spoznávanie, spoluprácu a koordináciu činnosti so samosprávnymi a organizáciami zameraný-

Vďaka partnerským projektom s obcami zo zahraničia sa im podarilo realizovať viacero úspešných projektov – napr. inštalácia solárnych panelov na základe medzinárodnej spolupráce s maďarským Mikroregiónom Tét. V rámci dvoch projektov v rokoch 2010 – 2012 a 2013 – 2014[113] umiestnili a sprevádzkovali slnečné kolektory na dvadsaťšesť verejne prístupných budov na území obcí Mikroregiónu Klátovské rameno a na jedenástich objektoch na území Mikroregiónu Tét. Slnečnými kolektormi sú vybavené viaceré základné a materské školy, obecné úrady, športové zariadenia a kultúrne domy. Obce sa tak stali v určitej miere energeticky sebestačné, čo sa týka prevádzky týchto verejných budov. Obec Malé Dvorníky má slnečné kolektory nainštalované aj na budove podtlakovej stanice. V rámci tohto projektu tu zriadili aj multifunkčné verejné centrum v miestnej zrekonštruovanej historickej budove, ktorého úlohou je prezentácia výsledkov využívania obnoviteľných zdrojov energie, pravidelný monitoring výsledkov projektu, realizácia výchovno-vzdelávacích aktivít v oblasti problematiky životného prostredia a prírody. K projektu boli vydané aj dve informačné brožúry.[114]

Obec je členom združenia Mikroregión Klátovské rameno, ktoré funguje od roku 2004 a združuje 12 obcí. Okrem rozvoja turizmu je cieľom celkový hospodársky a sociálny rozvoj oblasti, taktiež životného prostredia, školstva a kultúry. V rámci tohto združenia jeho členovia už niekoľko rokov rozvíjajú nielen cykloturistiku, ale aj vodnú turistiku a agroturistiku, s prepojením na gastroturizmus. Neďaleko obce sa nachádzajú významné zóny v blízkosti Malého Dunaja a jeho Klátovského ramena, ktoré poskytujú širšie možnosti vyžitia v oblasti prírodného a naň nadväzujúceho kultúrneho dedičstva. Nachádzajú sa tu vodné mlyny, ktoré síce nie sú v katastri Malých Dvorníkov, ale vďaka napojeniu na sieť cyklotrás sa stali dôležitým rozvojovým nástrojom, opornými bodmi rozvoja turizmu. Jedným z realizovaných projektov bolo vytvorenie vhodných podmienok pre aktívny odpočinok na Malom Dunaji a v jeho tesnej blízkosti. Na brehoch Malého Dunaja vybudovali v Jahodnej a v Topoľníkoch drevené móla a odpočívadlá s posedením a informačnou tabuľou. V rámci

mi na cezhraničnú spoluprácu s regiónmi susedných štátov v rôznych oblastiach spoločenského života" (Černá, 2007: 22).

[113] Išlo o projekty s názvom „Zriadenie multifunkčných verejných centier v MR Klátovské rameno a Tét prezentujúcich využívanie obnoviteľných zdrojov energie na týchto územiach" a „Využívanie obnoviteľných zdrojov energie a ich prezentácia cez už existujúce multifunkčné verejné centrá mikroregiónov Klátovské rameno a Tét." Bližšie informácie: *Úspešne realizované projekty : Mikroregión Klátovské rameno - Solar projekt*. K tomuto projektu participujúci partneri vydali brožúry, ktoré informovali o jeho priebehu a výsledkoch. Ide o informačné brožúry *Slnko je život* (2012), S*lnko je život II.* (2014) (pozri aj http://www.sunislife.sk).

[114] Pozri poznámku vyššie.

spolupráce v tomto združení získali obce prostriedky na realizáciu viacerých projektov zameraných práve na prepájanie týchto atrakcií cyklistickými trasami, čím sa zvyšuje atraktívnosť celej žitnoostrovskej oblasti. Malé Dvorníky a ich okolie poskytuje sieť cyklotrás, ktoré sú vyznačené aj na turistických a informačných tabuliach inštalovaných v obci, vybudovaných z projektových zdrojov združenia. Systém cyklotrás budovali počas prvej a druhej etapy projektu Cyklotrasy bez hraníc v rokoch 2007 – 2013 v rámci spolupráce tohto združenia a programu cezhraničnej maďarsko-slovenskej spolupráce.[115] Cieľom bolo nielen prepojenie s maďarským územím (lokalita Vámosszabadi), ale aj s ďalšími participujúcimi okolitými mikroregionálnymi združeniami na území Žitného ostrova – Mikroregión Medzičilizie, Warkun a Dunajská Magistrála. Vybudované cyklotrasy prepájajú obec jednak s už spomínanou trasou smerom do Dunajskej Stredy, ale aj na ostatné smery – Dunajský Klátov a Jahodnú, taktiež na smer cez Veľké Dvorníky, Ohrady, Trhovú Hradskú až po Topoľníky, pričom dĺžka tejto trasy je viac ako 17 km. Celý systém cyklotrás smeruje cez Veľký Meder až na Medveďov, pričom v tomto smere zasahuje až za hranice Slovenska do maďarskej obce Vámosszabadi. Na hornom toku Dunaja sieť cyklotrás siaha až do Vojky nad Dunajom. Celkovo sa rozprestiera na celej južnej ploche Trnavského samosprávneho kraja od jeho západnej až po východnú hranicu. V katastri obce sú vybudované dve drevené odpočívadlá pre potreby turistov, s informačnými tabuľami a s podrobnými mapami. Obec má vlastnú Turistickú informačnú kanceláriu (TIK) a požičovňu bicyklov.[116] V roku 2013 vydala printovú verziu cyklomapy s vyznačenými atrakciami v celom žitnoostrovskom regióne, taktiež podrobným popisom jednotlivých cyklotrás. Cyklotrasy obec buduje aj naďalej, napríklad prostredníctvom Integrovaného regionálneho operačného programu (IROP) budovala v rokoch 2020 – 2021 úseky v celkovej dĺžke 4 kilometre.[117] Nielen z tejto sféry aktivít je evidentná dlhodobá snaha vedenia obce umožniť obyvateľom pristupovať k svojmu prostrediu ekologicky, podporovať ich v zdravej životospráve, viesť ich k športu, turizmu a spoznávaniu čo najširšieho okolia svojej obce.

Podobne zamerané pôsobenie má aj Miestna akčná skupina Vodný raj Aquaparadiso – Víziparadicsom, ktorej je obec členom, zároveň tu táto organizácia

[115] Programové obdobie bolo v rokoch 2007 – 2013, ale realizácia I. etapy prebehla v roku 2014, II. etapy v roku 2015. Pozri viac tu: *Cyklotrasy bez hraníc – 2. etapa výstavby.*

[116] TIK pôsobí v rámci Obecného úradu, kde poskytujú prípadným záujemcom rôznorodé turistické informácie, poskytujú aj základný materiál na orientáciu v regióne (mapy, brožúry). Miestna požičovňa bicyklov disponuje 12 bicyklami (aj detskými), ktoré si záujemcovia môžu požičať.

[117] Porovnaj: *V obci Malé Dvorníky pribudnú 2 úseky cyklotrás* (2019).

sídli. Pôsobí na území 15 obcí.[118] Strategický cieľ je skvalitniť život na vidieku a zabezpečiť jeho zdravý a harmonický trvalo udržateľný rozvoj pri zachovaní hodnôt a tradícií vidieka pre súčasné a budúce generácie. Prostredníctvom viacerých projektov vybudovali nielen informačné tabule, náučný chodník, ale vydali aj propagačné a informačné materiály k tomuto územiu. S cieľom skvalitniť svoju činnosť združenie realizovalo v rámci jednotlivých zapojených obcí dotazníkový prieskum u svojich obyvateľov, ktorý mal pomôcť identifikovať základné problematické oblasti a potom ich analýzou nastaviť správnu činnosť združenia. Otázky boli zamerané na vyjadrenie spokojnosti či nespokojnosti s rozvojom v obci, ale aj na to, aké projekty by privítali samotní obyvatelia. Samosprávy tak reflektujú ich podnety a reagujú na ich potreby a požiadavky. V rámci výziev MAS obec realizovala viaceré projekty ako vybudovanie 3 detských ihrísk, modernizáciu športového ihriska a rekonštrukciu autobusovej zastávky, taktiež prístavbu Obecného domu. Obec v rámci projektu Stredoeurópskej nadácie (CEF) s názvom „Naše dedičstvo, naša budúcnosť" realizovala úpravu okolia kostola a priestoru pred miestnou „Lurdskou jaskyňou".[119] V okolí kostola vybudovali náučný chodník s informačnými tabuľami (realizovaný v rámci MAS – národná spolupráca) lemovaný vkusnou floristickou výzdobou.

Ekologický a zároveň ekonomický prístup je v obci evidentný aj v oblasti spracovania drevnej hmoty. Obec má vlastný drvič konárov, ktorý využíva pri kultivovaní stromov a zelene, pričom takto získanú drevnú hmotu využíva aj na kultiváciu prícestných záhonov. V rámci združenia Mikroregión Klátovské rameno participujúce obce úspešne realizovali projekt zameraný na vyčistenie koryta Klátovského ramena od napadaných stromov a konárov na zmiernenie vplyvov povodní a zdynamizovania jeho toku. Snaha pristupovať k viacerým riešeniam s ohľadom na ekologické aspekty sa premieta aj do oblasti nakladania s odpadmi, ktoré riešili obce v tomto združení ďalším projektom zameraným na obstaranie či už v priestore obce situovaných veľkorozmerných, ale aj menších kompostérov pre domácnosti. V roku 2019 dostali jednotlivé domácnosti od obce kompostárne na spracovanie vyprodukovaného bioodpadu. Vedenie predtým zorganizovalo prednášku o kompostovaní a po podpise zmlúv a preberacieho protokolu im kompostárne doručili do domu. Záujemcovia sa mohli prihlásiť na obecnom úrade, pričom ich počet bol limitovaný. Jednotlivé domácnosti ich začali využívať už počas roka 2019, čiže pred tým, než bola povinnosť riešiť biologický domáci odpad zákonom zaradená do kompetencií samospráv. Ide o ďalší doklad výrazného zamerania vedenia obce aj celého

[118] Ide o obce Baka, Jurová, Kostolné Kračany, Kráľovičove Kračany, Kútniky, Mad, Povoda, Vrakúň, Dunajský Klátov, Horné Mýto, Malé Dvorníky, Ohrady, Topoľníky, Trhová Hradská a Veľké Dvorníky.

[119] Porovnaj: *Realizovaný projekt s názvom „Naše dedičstvo, naša budúcnosť"*.

združenia vyvíjať viaceré ekologické aktivity a robiť osvetu v tejto sfére aj pre miestnych obyvateľov, podporovať ich v prevencii vzniku odpadov a zároveň aktívne participovať pri efektívnom nakladaní s nimi, čo na druhej strane prináša obci aj úsporu financií. Obyvatelia triedia odpad, obec zabezpečuje odvoz jednotlivých druhov odpadu oznámením pomocou mobilnej aplikácie. Zberné nádoby na separovaný odpad sú rozmiestnené v rôznych častiach obce na upravenom podloží a sú vhodne zakomponované do celkovej vidieckej scenérie.

Viaceré environmentálne aktivity sa v obci uskutočnili aj prostredníctvom Občianskeho združenia Kukkonia, založenom v roku 2014. Cieľ združenia je rozvíjať žitnoostrovský región prostredníctvom cestovného ruchu, chrániť kultúrne pamiatky a prírodné dedičstvo, podporovať miestnych obyvateľov, lokálne podniky a poľnohospodárstvo celej oblasti.[120] V roku 2017 prebehol v obciach združených v Mikroregióne Klátovské rameno za podpory Programu Obnovy dediny cyklus environmentálnych a edukatívnych aktivít pre deti základných a materských škôl, ktoré realizovalo práve toto občianske združenie.[121] Aktivity boli zamerané na triedenie odpadu a zdravú životosprávu. V roku 2019 boli v obci v rámci projektu tohto združenia vysadené stromy v areáli miestnej školy, ale taktiež na nových uliciach s rodinnou zástavbou a prebehlo aj podujatie na vyzbieranie odpadkov v rámci obce.

Partnerskými obcami Malých Dvorníkov sú obce Tényő a Győrszemere, Tihany, Szőlősgyörök, Börcs (Maďarsko), Primošten (Chorvátsko) a taktiež obce v Česku a v Rumunsku. Cyklotrasy vybudovali čiastočne aj na základe spolupráce s rakúskym Burgenlandom. Vzájomné stretávanie s týmito obcami nie je každoročné, ich zástupcov pozývajú spravidla na miestne festivaly, takisto ako partnerskú slovenskú obec Rohožník, najmä jeho miestne folklórne združenie. Udržiavajú družobný vzťah aj s talianskou obcou Laviano, s ktorou mali spoločný projekt a miestna delegácia bola u nich na trojdňovom podujatí. Asi 50 Malodvorníčanov sa zúčastnilo na trojdňovom podujatí, cieľom ktorého bola výmena informácií o Európskej únii, o jej histórii a budúcnosti a uzavretie vzájomných dohôd o spolupráci. Využili pritom finančné prostriedky z projektu Hlas európskych dedín.[122] Prostredníctvom Európskej ceny obnovy dediny bola miestna delegácia reprezentovať obce aj vo švajčiarskom Valse.

Obec je aj členom Združenia miest a obcí Žitného ostrova so sídlom v Dunajskej Strede. Ide o dobrovoľné záujmové združenie, ktorého cieľom je pre-

[120] Bližšie pozri na: *Kukkonia – Žitný ostrov, naša záhrada*.

[121] Celkovo projekt realizovalo združenie obcí Mikroregión Klátovské rameno, Kukkonia realizovala len v rámci tohto projektu prednášky v základných a materských školách.

[122] Financovaný Európskou úniou v rámci programu Európa pre občanov oblasť 2. Opatrenie 2.1 s podtitulom „Družobné mestá".

sadzovať postavenie a práva miest a obcí Žitného ostrova s ohľadom na ich osobné postavenie a záujmy a potreby občanov týchto miest a obcí.[123]

Z uvedeného vyplýva, že získané projekty a ich realizácia presahuje rámec či priestor obce. Sú zamerané na rozvoj širšieho regiónu, oblasti, prepájanie už existujúcich turistických infraštruktúr, snahu byť nielen pre miestnych obyvateľov, ale aj pre návštevníkov, atraktívnou súčasťou celého širšieho žitnoostrovského územia. Jednotlivé aktivity majú zároveň z veľkej časti ekologický a environmentálny charakter a ambíciu nastaviť určité podmienky trvalo udržateľného rozvoja spomínaných území. Nezanedbateľnou súčasťou prezentácie obce je aj medzinárodná spolupráca, navštevovanie a výmena skúseností so zahraničnými partnermi, ktorá je v tejto obci pomerne intenzívna.

Zhrnutie

Obec zaznamenala značný rozvoj po osamostatnení sa od Veľkých Dvorníkov po roku 1990. Jej vedenie dlhodobo získava domácich a zahraničných partnerov na vzájomnú spoluprácu pri uchádzaní sa o rôzne grantové prostriedky na rozvojové projekty, celkové dobudovanie a modernizáciu obce. V porovnaní s ostatnými skúmanými obcami tunajšie verejné priestory pôsobia úhľadne, esteticky značne prepracované, týka sa to aj zrekonštruovaných obecných budov a ich okolia, celkového vybavenia obce po kultúrno-spoločenskej stránke, ale aj športovej infraštruktúry, ciest a chodníkov. Celková modernizácia, implementácia nových technológií, ale i viaceré ekologické prístupy nenarušujú jej vidiecky charakterj. Na druhej strane miestni obyvatelia intenzívne využívajú blízkosť mestského (Dunajská Streda) a veľkomestského prostredia (Bratislava). S Dunajskou Stredou je obec prepojená nielen pešími chodníkmi, ale aj od cestnej komunikácie bezpečne izolovanými cyklotrasami, ktoré miestnym obyvateľom ešte viac približujú už i tak blízke okresné mesto. Obec je s ním tesne prepojená, či už vzhľadom na obchodnú sieť, spoločensko-kultúrne aktivity, ale najmä pracovné a vzdelávacie príležitosti. Zároveň si zachováva aj naďalej vidiecky charakter.

Obec sa neustále rozrastá o nové rodinné domy, poskytuje nájomné byty, čo spôsobuje stály postupný rast počtu obyvateľov. Vhodné podmienky na rozvoj výstavby domov a s tým súvisiaci prílev nových obyvateľov zas kladie zvýšené nároky na dostupnosť určitých služieb. V rámci prieskumov miestni spomínali chýbajúcu knižnicu, poštu, lepšie vybavené potraviny, taktiež predajne spotrebného tovaru, služby ako reštaurácia, kaviareň, cukráreň či čajovňa a pod. Na druhej strane je nutné konštatovať, že absenciou viacerých z nich táto obec nijak neutrpela vo svojom rozrastaní sa, a to práve pre výhodnú pozíciu a ľah-

[123] Bližšie pozri na: *Združenie miest a obcí Žitného ostrova*.

kú dostupnosť do okresného mesta. Ide o typ obce, ktorá okrem dobrého bývania, výborných podmienok na turizmus (cykloturizmus, atraktívne okolie vodných ramien, vodné mlyny v okolí), športovanie (štadión, ihriská, niekoľko detských ihrísk, v zime umelá ľadová plocha), poľnohospodárskej produkcie, poskytuje priestor aj na aktivity spadajúce do portfólia priemyselného parku za prítomnosti firiem poskytujúcich pracovné príležitosti. V porovnaní so sledovanými obcami sa dlhodobo vyznačuje najnižšou mierou nezamestnanosti.

Nevýhodou je neexistencia druhého stupňa základnej školy v obci, čo spôsobuje narušenie vzájomných väzieb medzi miestnymi deťmi, keďže nastupujú do rôznych škôl, najmä v Dunajskej Strede. Pri starších školských deťoch a ich celých rodinách potom, pochopiteľne, nastáva diskontinuita vo väzbe na oblasť školského života vo vzťahu k bydlisku. Absencia fary, pravidelných omší cez týždeň a celkovo farského komunitného života má taktiež vplyv na celkové možnosti stretávania sa a budovanie vzájomných kontaktov miestnych obyvateľov. Vlastníkom kostola je obec, ktorá musí zabezpečovať starostlivosť oň, s využitím potenciálu miestnych obyvateľov. Malé Dvorníky nie sú matričnou obcou, preto sa tu nekonajú civilné sobáše ani uvítanie detí do života, keďže obec neeviduje novonarodené deti. Cirkevné obrady spojené so životným cyklom jedinca sa odohrávajú v miestnom kostole pod gesciou cirkvi (krsty, prvé sv. prijímanie, sobáše, pohreby).

Pri snahe o odpoveď na otázku – čo stojí za úspechom a rozvojom tejto obce – sme nachádzali u miestnych obyvateľov počas výskumu jednoznačnú odpoveď. Dynamický rozvoj obce za posledné viac ako dve desaťročia možno pripísať aj na vrub dlhodobej kontinuálnej práce jedného starostu, ktorá nebola prerušovaná zmenou vedenia od roku 1998, čím dosiahol viaceré výsledky. Vo svojej funkcii v čase výskumu pôsobil už šieste volebné obdobie, čiže viac ako 20 rokov. Išlo o húževnatú, pracovitú a veľmi invenčnú osobnosť, ktorá bola pre obec obrovskou oporou a prínosom, v mnohom inovatívnou, nachádzajúcou riešenia v problematických oblastiach, zároveň s vysokým estetickým cítením. Svojou dlhodobou činnosťou v oblasti vytvárania partnerstiev a cezhraničnej spolupráce zabezpečil obci nemalé finančné prostriedky na jej rozvoj, dobudovanie objektov, vybavenie modernými technológiami – v tomto smere sú Malé Dvorníky na vysokej úrovni, neporovnateľnej s inými skúmanými obcami. Obec je v širšom okolí známa svojimi podujatiami festivalového typu, ktoré navštevuje aj niekoľko tisíc návštevníkov, ale i viacerými inovatívnymi a atraktívnymi prvkami v rámci celoročného kultúrno-spoločenského života. Prieskum ukázal nadmieru spokojnosti s vedením obce a jednotlivými aktivitami. Za všetky aspoň jedno vyjadrenie: „*Nič nám tu nechýba, všetko, čo potrebujeme, tak pán starosta nám dá, nepovie nikdy nie*“ (žena, 1940).

V obci sme nezaznamenali aktívnejší prístup obyvateľov k usporiadaniu viacerých aktivít, skôr bolo zjavné veľké spoliehanie sa na prácu, ale aj materiálne

a finančné pokrytie akýchkoľvek aktivít obecným úradom. Obsahovo podujatia tvorili spravidla objednané, hotové programy, bez podielu domácich spolkov a aktívnej participácie v nich, ako to bolo bežné v iných sledovaných obciach.

Pri stručnej charakteristike obce z hľadiska etnickej štruktúry sme uvádzali dvojnásobný nárast populácie slovenskej národnosti porovnávajúc údaje zo sčítania ľudu z roku 1991 a 2011, pričom predpokladáme ďalší rast tohto ukazovateľa počas predchádzajúceho desaťročia. Hoci Slováci tvoria v obci len niečo vyše 10 %, táto skutočnosť nie je dostatočne zohľadnená pri realizovaní kultúrnych podujatí a celkových informácií z obecného úradu smerom k obyvateľom, ktoré by mali prebiehať dvojjazyčne, čo sa však aj v prípade pozorovania hodových slávností ani slávnosti MDD nedialo. Taktiež plagáty avizujúce spoločensko-kultúrne podujatia či komunikácia obce na sociálnych sieťach prebieha len čiastočne dvojjazyčne. Webová stránka obce je len čiastočne aktualizovaná, vedie sa síce dvojjazyčne, ale obecná facebooková stránka je hlavne v maďarskom jazyku a takisto propagačné materiály na nadchádzajúce podujatia.

Z pozície výskumníčok sme ako určité negatívum pociťovali nedostatok informačných kanálov v podobe obecných novín, taktiež písomných prameňov dokumentujúcich dianie v obci z nedávnej histórie, ale aj staršieho dáta. Obec nedisponuje žiadnymi materiálmi dokumentujúcimi históriu a lokálnu tradičnú kultúru, taktiež akýmikoľvek publikáciami o obci. Vo svojich aktivitách nenadväzuje na túto oblasť, nerozvíja ju, čo sa podpisuje pod nízke povedomie obyvateľov o daných javoch v obci. Toto je evidentné aj v rámci organizovania celoročných podujatí, ktoré síce v niektorých prípadoch vychádzajú z tradičných obyčajových termínov (stavanie májov, hody). Tieto javy nie sú pre Malé Dvorníky nástrojom v oblasti lokálneho či regionálneho rozvoja, alebo ako prostriedok na budovanie lokálnej spolupatričnosti, hrdosti na danú lokalitu. Domáci obyvatelia nepoznajú lokálny folklórny spevný materiál, na ktorý by mohlo nadväzovať aj miestne spevácke združenie, podobná situácia je aj v sfére viacerých materiálnych prejavov – v obci nie je zaznamenaný ani zdokladovaný tradičný odev, výtvarné umenie, javy materiálnej kultúry ako bývanie, staviteľstvo, kulinárna kultúra či domáca a remeselná výroba a iné.

V porovnaní s ostatnými sledovanými obcami je oblasť kultúrneho dedičstva mimo záujmu miestnych obyvateľov, na túto problematiku ani vedenie obce v podujatiach nenadväzuje a nerozvíja ju. Lokálna identita nestojí na ohliadaní sa do minulosti, ale je budovaná najmä cez pocit hrdosti na viditeľný rozvoj obce, stav jej vizuálnej stránky a progres v celkovej vybavenosti, ekologickými aktivitami a vybavenosti modernými technológiami, ale i na jej aktivity v kultúrno-spoločenskej oblasti, ktoré rezonujú v širšom okolí. Práve tieto aktivity sú dôležitým činiteľom na zžívanie sa prisťahovaných obyvateľov s lokalitou, médiom prepájajúcim generácie a príležitosťou na vytváranie pre akúkoľvek lokalitu dôležitých väzieb medzi jej obyvateľmi.

SOBLAHOV

„Soblahov, Slovensko, vyniká príkladnou spoluprácou s okresným mestom a intenzívnym podielom občanov pri realizácii predstáv o budúcom rozvoji obce, ktoré môže ponúknuť ako blízke rekreačné zázemie s vysokou ekologickou kvalitou. Je dôležité pripomenúť úspešnú snahu o zlepšenie infraštruktúry a zamestnanosti, starostlivosť o národnú kultúru a ľudovú tvorivosť.“

Grenzen überschreiten. Europäischer Dorferneuerungspreis 2002 [3]

Obec Soblahov sa nachádza v bezprostrednej blízkosti krajského mesta Trenčín. Vzdialenosť medzi centrom obce a centrom mesta Trenčín je 6 km. Je súčasťou dynamicky sa rozvíjajúceho okresu Trenčín a Trenčianskeho samosprávneho kraja.[124] Patrí do kategórie prímestských obcí, čo značne vplýva na obojstrannú komunikáciu, výhodnú pre obec Soblahov aj pre mesto Trenčín. Kým obyvatelia obce nachádzajú v Trenčíne pracovné príležitosti, využívajú aj rôzne služby, možnosti vzdelávania, ale aj kultúrneho vyžitia, obyvatelia mesta Trenčín participujú na individuálnej bytovej výstavbe obce. Prirodzenou súčasťou je ústretovosť vedenia obce voči záujemcom o individuálnu bytovú výstavbu aj vysporiadanie pozemkového vlastníctva, resp. preklasifikovanie v prospech stavebných pozemkov. Preto obec v rámci okresu Trenčín patrí v posledných rokoch medzi obce s najintenzívnejšou suburbánnou výstavbou. Pre obec ide o výrazný rozvojový impulz, keďže sa zvyšuje počet obyvateľov hlavne strednej ekonomicky aktívnej časti obyvateľstva (prevažne mladé rodiny s deťmi s vyšším sociálnym statusom), rekonštruuje sa pôvodná zástavba obce, ale pribúdajú aj nové bytové či rodinné domy.

Obec je pre atraktívne prírodné prostredie vyhľadávaná aj ako tichá lokalita a (najmä pre obyvateľov Trenčína) je známa vďaka možnostiam rekreácie a športovania. Nad obcou sa vypína najvyšší vrch tejto časti Strážovských vrchov Ostrý vrch, 767 m n.m.

Ide o koncovú obec obklopenú horami, ľahko dostupnú z krajského mesta, ktoré poskytuje obyvateľom pracovné príležitosti. Má priame vlakové a autobusové (od 1955) a dobré cestné spojenie s mestom. Pre pravidelné cesty do Trenčína má železnica len doplnkový charakter. Autobusové spojenie premáva každú hodinu. Cesta z centra Soblahova do centra Trenčína trvá približne 10 minút, v rannej a poobednej špičke 15 minút. Dominantná je však individuálna doprava osobným automobilom.

Titul Dedina roka získal Soblahov ako prvá obec na Slovensku v roku 2001 v konkurencii siedmich obcí prihlásených do súťaže. Na svojej webovej stránke *Soblahov.sk* uvádza, že získaním tohto ocenenia sa obec zaväzuje v rámci

[124] Čo sa týka administratívno-správneho členenia, v 11. – 13. storočí patrilo územia Soblahova pod uhorský kráľovský hradný komitát, sídliaci v Trenčíne, neskôr ho vystriedalo trenčianske župné zriadenie, ktoré pretrvalo až do roku 1922. V roku 1923, po zrušení župy a jej nahradení tzv. Považskou veľkožupou v Martine, prešiel okres Trenčín do jej kompetencie. V rokoch 1928 – 1940 prestalo fungovať župné zriadenie, a tak bol trenčiansky okres podriadený Krajinskému úradu v Bratislave. V rokoch 1940 – 1945 bol Soblahov a Trenčiansky okres zaradený do Trenčianskej župy. V rokoch 1949 – 1960 sa Soblahov stal súčasťou Bratislavského kraja. V roku 1960 bol vytvorený Západoslovenský kraj so sídlom v Bratislave, ktorého pôsobnosť sa skončila v roku 1990. Až do júla 1996 existovalo dvojstupňové územné zriadenie. Odvtedy samosprávu vykonáva Trenčiansky samosprávny kraj (Šišmiš, 2009a).

ďalšieho rozvoja najmä k starostlivosti o zachovanie kultúrneho dedičstva, hlavne v kontexte tradičnej architektúry (dbať na citlivú rekonštrukciu pôvodných domov, snaha o zachovanie špecifických prvkov „domov na výšku", pri novostavbách rešpektovanie pôvodnej architektúry). Ako víťaz postúpila obec aj do súťaže o Európsku cenu rozvoja dediny, ktorá sa konala o rok neskôr – v roku 2002 s mottom *Prekračovanie hraníc*. Prihlásilo sa do nej tridsaťtri krajín a regiónov. Vtedajší starosta obce Miroslav Ďuráči to okomentoval týmito slovami: „Pred desiatimi rokmi sme sa zapojili do programu Obnova dediny. Usilovali sme sa o zvýraznenie prvkov tradičnej dedinskej architektúry, autobusové zastávky sme urobili z dreva, vyzdobili muškátmi. Upravili sme aj verejné priestranstvá, vysadili kvetinové záhony a obyvatelia si tiež vkusne upravili svoje predzáhradky. Na trase, ktorou kedysi prechádzala lesná železnička sme upravili cyklotrasu spájajúcu šesť obcí a mesto. Teraz robíme náučný chodník po prírodných, technických i kultúrnych pamiatkach, vedúci cez dve štátne prírodné rezervácie. Vďaka tomuto úsiliu sme získali ocenenie Dedina roka a postup do medzinárodnej súťaže. Hlavnú cenu sme síce nezískali, no pre nás bolo obrovským úspechom už to, že sme sa umiestnili na úrovni českej a moravskej dediny, pretože oproti nám majú podstatne lepšie finančné podmienky" (Kajabová, 2002: ¶ 1).

Soblahov je jedinou zo skúmaných obcí, ktoré sa aktívne uchádzajú o vysporiadanie pozemkov a dostali sa do plánovaného najbližšieho kola pozemkovej reformy. Sceľovanie pôdy rozdrobenej medzi mnohými vlastníkmi je predpokladom budovania obce pomocou štátnych a európskych dotácií. Takže obec nestagnuje, ale naopak, má výrazné možnosti rozvoja.

Podľa správy nezávislého ekonomického inštitútu INEKO (Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy) získala obec Soblahov v roku 2018 aj titul Najlepšie hospodáriacej samosprávy v okrese Trenčín. Z 37 samospráv, teda obcí a miest v okrese Trenčín, sa obec Soblahov umiestnila na 1. mieste. V rámci Trenčianskeho samosprávneho kraja sa z celkového počtu 276 samospráv umiestnila na 12. mieste; v rámci celého Slovenska na 143. mieste z 2926 hodnotených miest a obcí).[125] Podľa dostupných informácií zverejnených portálom *Hospodarenieobci.sk* za rok 2020 obec investuje najviac finančných zdrojov do vzdelávania (52 %); všeobecných verejných služieb (14 %); ochrany životného prostredia (odpady, odpadové vody, ochrana prírody a krajiny – 12 %); bývania a občianskej vybavenosti (rozvoj obce, verejné osvetlenie, výstavba – 7 %); na rekreáciu, kultúru a náboženstvo využíva 6 % z rozpočtu; na dopravu, výrobu a výstavbu 3 % a na sociálne zabezpečenie 1 % (*Hospodárenie obcí za rok 2020 – Soblahov*, 2020).

[125] Podrobnejšie informácie: *Obec Soblahov – najlepšie hospodáriaca samospráva v okrese Trenčín v roku 2018* (2019: 4).

V tejto časti analyzujeme dostupné archívne a písomné pramene, ale aj materiál získaný prostredníctvom etnografického terénneho výskumu realizovaného vo viacerých etapách v rokoch 2018 – 2021 (najmä využitím metódy zúčastneného pozorovania a etnografického interview). Informácie sme čerpali najmä zo Soblahovských novín, ktoré sú vydávané od roku 1995 a vo svojej podstate nahrádzajú kroniku obce; zo zápisníc a uznesení obecného zastupiteľstva obce; z monografie obce Soblahov (Šišmiš, Zemene, 2009); z Knihy evidencie obyvateľstva obce Soblahov; z dát Štatistického úradu Slovenskej republiky a z dát Katastrálneho portálu Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.

Separovaniu odpadu venuje obec značnú pozornosť. (2021)

Z histórie obce

Obec Soblahov vznikla z pôvodnej poddanskej usadlosti patriacej trenčianskemu panstvu a už v 14. storočí mala vyvinutú richtársku správu, takže patrí k najstarším osídleným lokalitám na strednom Považí. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z r. 1332 – 1337, keď sa v archívnych prameňoch vyskytuje pod názvom Sabula (tiež Szoblahó, Soblahow). V rámci robotnej povinnosti mali Soblahovčania na starosti dopravu materiálu na trenčiansky hrad a každodenné pomocné práce v ňom (Šišmiš, 2009a).

Na prelome 16. – 17. storočia postihlo Soblahov výrazné plienenie tureckým vojskom, čo malo za následok spustnutie viacerých usadlostí. V priebehu

17. storočia sa tu usadili tzv. novokrstenci (nazývaní aj ako Habáni[126]) a založili tzv. Soblahovský habánsky dvor, v ktorom sa združovali zruční remeselníci, najmä nožiari, sedlári a hrnčiari. Obyvatelia sa zaoberali vo veľkej miere prácou s drevom (Zemene, 2009: 72 – 73).

Soblahov neobišlo posledné z protihabsburských stavovských povstaní vedené Františkom II. Rákocim (v rokoch 1703 – 1711), blokáda Trenčína skončila v roku 1708, kedy sa pri Soblahove odohralo bojové stretnutie armád Františka II. Rákociho s cisárskou armádou, ktoré nachádza odozvu aj v súčasnej soblahovskej identite. Postupujúca maďarizácia verejného života v Rakúsko-Uhorsku zasiahla v roku 1906 Soblahov aj tým, že bol úradne premenovaný na Czobolyfala. V roku 1910 odkúpila značnú časť pozemkov akciová spoločnosť Považského cukrovaru v Trenčianskej Teplej na účely pestovania cukrovej repy. Rozsiahle lesy v okolí obce odkúpila budapeštianska firma Tuzemský lesopriemysel, ktorý ich využíval na intenzívnu ťažbu dreva (Zemene, 2009: 61 – 63).

V roku 1913 dosiahol Soblahov takmer 1000 obyvateľov, žijúcich v 169 domoch. Okrem kostola, fary, obecného úradu a filiálnej pošty mali obyvatelia všetky politické, matričné, daňové, súdne a vojenské vrchnosti a služby v Trenčíne. Cez kataster Soblahova viedla lesná železnica, ktorej výstavba začala v roku 1912. Trasa železnice začínala nad obcou Selec pri terajšej horárni zvanej Kondrút, pokračovala ponad obce Trenčianske Stankovce, Trenčianska Turná, Mníchova Lehota, Soblahov, Trenčín a končila v areáli vtedajšej píly v Kubrej, v súčasnosti časť Trenčína. Na jej stavbe sa podieľali obyvatelia uvedených obcí a neskôr, počas vojny, aj ruskí a rumunskí vojnoví zajatci. Ťažba dreva sa naplno rozbehla až v roku 1914, čiže po vypuknutí 1. svetovej vojny, no v lesoch Považského Inovca sa ťažilo enormné množstvo dreva (denne približne 40 vagónov plných dreva), vyvážalo sa do zahraničia a spôsobilo výrazný úbytok lesných porastov. Ku koncu 1. svetovej vojny sa ťažiarskej spoločnosti prestalo dariť a po poklese rentability ťažby bola v roku 1931 (iné zdroje uvádzajú rok 1937) železnička uzatvorená (Zemene, 2009: 62 – 63). Archívne záznamy uvádzajú, že na prelome 19. a 20. storočia žili v obci aj dve židovské rodiny, ktoré sa venovali hlavne pohostinstvu a výrobe alkoholu (Šišmiš, 2009b: 155 – 157).

Prvá svetová vojna neobišla ani Soblahov. Soblahovskí muži slúžili v cisársko-kráľovskej armáde a spomienka na padlých vojakov je dodnes zachovaná v podobe väčšiny mien vypísaných na fasáde Kaplnky sv. Vendelína v Soblahove (47 mien) spolu s pamätnou tabuľou, ktorá je umiestnená pri starom cintoríne v miestnej časti *Chríb*. V katastri obce vo vojenskom priestore Zábranie je vojenský cintorín, o ktorý sa stará poľská štátna organizácia (ROPWM) zodpovedná za údržbu a opravu vojenských cintorínov a ktorá ho pri príležitosti

[126] Nábožensko-sociálne hnutie anababtistov z alpských krajín, ktorého príslušníci sa v priebehu 16. storočia usadili vo viacerých regiónoch západného Slovenska (Botík, 2007: 90).

100. výročia vypuknutia 1. svetovej vojny nechala obnoviť (Červeňan – Peer – Pavlík, 2016). Aj 2. svetová vojna znamenala pre obec Soblahov výraznú stratu na ľudských životoch – ako spomienkové pietne miesto týchto tragických udalostí bol v roku 1973 postavený Pamätník SNP, ktorý je venovaný obetiam 2. svetovej vojny (Ďurčová, 2009: 124).

Elektrifikácia obce prebiehala v rokoch 1941 – 1945, no dokončená bola bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny (Bernátová, 2009: 105 – 106). Od 50. rokov 20. storočia sa začal v obci systematickejší rozvoj – zintenzívnila sa výstavba ciest (v roku 1955 získala obec autobusové spojenie s Trenčínom) a rodinných domov. V roku 1955 bolo založené aj Jednotné roľnícke družstvo Soblahov, ako výsledok dlhotrvajúceho a náročného procesu kolektivizácie. Obyvatelia obce, ktorých bolo v tomto období okolo 1600, tak získali možnosti zamestnať sa v oblasti poľnohospodárstva, ale aj v priemysle a inštitúciách či zariadeniach dostupných v okolí, najmä v meste Trenčín, keďže v rokoch 1949 – 1955 sa budovali cesty nielen v obci, ale aj v celom regióne (Ďurčová, 2009: 110 – 115).

Podľa dostupných údajov z prvého povojnového sčítania obyvateľov v roku 1950 žilo v Soblahove 1 629 obyvateľov prevažne slovenskej národnosti a rímskokatolíckeho vierovyznania (3 obyvatelia sa hlásili k evanjelickej konfesii). Čo sa týka profesijného statusu, 40 % obyvateľov tvorili roľníci, 40 % kovoroľníci a 20 % predstavovali robotníci (Ďurčová, 2009: 116).

Po roku 1960 sa aj v Soblahove stala prioritou v oblasti poľnohospodárstva snaha získať do radov roľníckeho družstva aj posledných samostatne hospodáriacich roľníkov. Pokračovalo sa aj v intenzívnej výstavbe (napr. budovanie ciest, začiatok výstavby novej školy a výstavby bytov pre učiteľov), postupne vzrastala aj dostupnosť služieb v obci (holičstvo, obuvníctvo, samoobslužné potraviny, pohostinstvo, predaj priemyselného tovaru, mäsiarstvo, obchod s textilným tovarom a i.) (Ďurčová, 2009: 116 – 119). Od roku 1960 začalo JRD Soblahov pestovať chmeľ a vznikla tu jedna z najväčších chmeľníc na Slovensku, ktorá trvala takmer 60 rokov. Pestovateľské zručnosti nadobúdali Soblahovčania spoluprácou s českým Žatcom. Chmeľnicu spočiatku obrábali pomocou koní a chmeľ sa česal ručne, od 70. rokov 20. stor. však ručnú prácu nahradila poľnohospodárska technika a chmeľnica sa rozrástla na 47,72 ha (Ďurčová, 2009: 115 – 127). V roku 2020 pestovanie chmeľu v obci pre nezáujem odberateľov zaniklo: „SOBLAHOV – CHMEĽ, CHMEĽ – SOBLAHOV. Slovné spojenie, ktoré charakterizovalo našu obec počas šesťdesiatich rokov pestovania chmeľu u nás. Boli sme jeho najväčším pestovateľom na Slovensku. [...] Podľa posledných informácií z vedenia družstva, toto bola posledná chmeľová sezóna v našej obci. Tak sa končí jedna etapa 60-ročnej histórie pestovania chmeľu u nás. Plodina, na ktorú sme boli roky hrdí, ktorá zviditeľňovala Soblahov v rámci celého Slovenska“ (Halgoš, 2019: 13).

V druhej polovici 20. storočia, najmä od 60. – 70. rokov obyvatelia čoraz viac dochádzali za prácou do mesta a obec sa postupne urbanizovala. Už v období socializmu tu postupne pribúdali nové domy bez hospodárskych stavieb, v dôsledku politicko-spoločenských vplyvov a zmien v hospodárení sa upúšťalo od tradičných foriem spôsobu života, ktoré boli pre dané lokálne spoločenstvo bežné do 50. rokov 20. storočia. Ako sme uvádzali, v roku 1961 obec ukončila stavbu novej budovy školy, v roku 1962 začala fungovať v novej budove aj materská škola a ponúkala možnosť celodenného umiestnenia detí v predškolskom zariadení. Od 50. rokov v obci fungovala kinosála. V roku 1973 vybudovalo JRD Soblahov novú administratívnu budovu, ktorá v súčasnosti slúži na kultúrne a spoločenské podujatia. V roku 1970 obec dokončila budovanie miestneho vodovodu, začala s výstavbou chodníkov, postupne bol zregulovaný miestny potok, skvalitnili sa a budovali sa cesty, mosty, boli postavené strategické obecné budovy (budova MNV, knižnica, márnica, požiarna zbrojnica, štvorbytovka pre pracovníkov školských zariadení, kino, budova ZŠ a MŠ), budovali sa obecné studne a i. (Ďurčová, 2009: 124). V 70. rokoch sa poľnohospodárska výroba JRD v Soblahove okrem pestovania obilnín, krmovín, zemiakov, bôbu a maku zameriavala hlavne na chov hospodárskych zvierat (hov. dobytok a ošípané) a už spomínané pestovanie chmeľu, čo bolo doménou miestneho družstva. V roku 1976 nastalo zlúčenie JRD Trenčianske Biskupice-Opatovce, JRD Mníchova Lehota a JRD Soblahov do jedného družstva so sídlom v Soblahove. Čo sa týka oblasti turizmu a jeho rozvoja, celoročné ubytovacie kapacity už v 70. rokoch poskytovala Chata pod Ostrým vrchom, ktorá bola turistami veľmi obľúbenou. Objekt prešiel rekonštrukciou a je súčasťou lyžiarskeho areálu, ktorý však v posledných rokoch trpí nedostatkom snehu.

Začiatkom 80. rokov 20. storočia patril Soblahov medzi najväčšie obce okresu Trenčín – podľa dostupných údajov tu bývalo približne 2000 obyvateľov v 604 rodinných domoch a 4 bytových domoch. Celá obec už bola elektrifikovaná, mala vybudovanú vodovodnú sieť, chodníky, fungujúce JRD a dostupné viaceré služby, cestnú a železničnú infraštruktúru, zdravotnícke služby a od roku 1980 dva šesťbytové domy pre pracovníkov JRD. Na konci 80. rokov sa začala výstavba dvoch desaťbytových jednotiek v majeri družstva, v roku 1987 bol postavený dom smútku a dokončil sa návrh územného plánu obce. V roku 1988 sa začala plynofikácia obce, sfunkčnená až v r. 1991 (Ďurčová, 2009: 128 – 129; Ďuráči, 2009: 271 – 272).

K infraštruktúre pribudlo vybudovanie časti kanalizácie – išlo o stavebné zásahy, ktoré obec výrazne poznačili. S prácami sa začalo až po roku 2000. S dokončením prvej etapy a po sfunkčnení prvého úseku kanalizácie začal súkromný investor budovať novú časť Soblahova – *Palmovskú*, ktorú v súčasnosti tvorí nová zástavba rodinných domov. Vybudovanie časti kanalizácie umožni-

lo aj výstavbu nových bytových domov (hlavne v lokalite *Rybníky*), ku ktorým postupne pribúdali aj rodinné domy. Vzhľad a charakter obce po roku 1990 výrazne zasiahla urbanizácia, obec začala čoraz viac inklinovať k prímestskej architektúre (výstavba domov bez hospodárskych budov), začalo sa vytrácať väčšie množstvo prejavov materiálnej, duchovnej i spoločenskej kultúry. Postupne vzrastala pracovná migrácia do zahraničia. Obec sa zapojila aj do Programu obnovy dediny, keďže ako väčšina slovenských obcí bola členom Združenia miest a obcí Slovenska. Prostredníctvom dotazníkového prieskumu dostali obyvatelia obce možnosť vyjadriť sa k tomu, ako by mala obec vyzerať v budúcnosti. Aj na základe toho bola pripravená stratégia rozvoja obce, ktorá sa vzhľadom na vodný zdroj v katastri obce a s tým súvisiace obmedzenia v rozvoji poľnohospodárstva a priemyslu, zameriavala hlavne na zvyšovanie počtu obyvateľov, ktorý by zabezpečil jej ďalší rozvoj. Cieľom bolo zamerať sa na ponuku „zdravého bývania v upravenej obci s vybudovanou infraštruktúrou" a pritiahnuť do obce nových obyvateľov, čo sa aj podarilo (Ďuráči, 2009: 273 – 275).

Obec sa zároveň podujala aj na revitalizáciu špecifických prejavov duchovnej a materiálnej kultúry, hlavne systematickým organizovaním pravidelných aj nepravidelných kultúrno-spoločenských podujatí; úpravou verejných priestorov so zreteľom na zachovanie špecifických prejavov materiálnej kultúry a i. Obec sa úspešne zapájala do viacerých etáp Programu obnovy dediny, vypracúvala projekty, na mnohé z nich aj získala finančnú dotáciu. Od roku 1998 začala aj s plánom budovania cyklotrasy využitím terénu po lokálnej technickej pamiatke, bývalej lesnej železničke, ktorá spája Trenčín s celým okolím. V roku 2001 sa obec zapojila do súťaže Dedina roka, v ktorej bola úspešná a okrem iného odborná komisia v obci pozitívne hodnotila starostlivosť o životné prostredie. Po roku 2000 obec realizovala viaceré rekonštrukcie (napr. kaplnky sv. Vendelína, kríž v miestnej časti Lúčky zo začiatku 20. storočia); podporovala rozvoj kultúrnych a folklórnych kolektívov či združení (napr. Folklórna skupina Dolinečka, Dobrovoľný hasičský zbor a i.). Po roku 2000 sa obec výrazne venovala možnostiam výstavby nových bytových, ale najmä rodinných domov, čo najmä po roku 2000 prilákalo do obce nových obyvateľov (najmä mladé rodiny s deťmi) a umožnilo aj vznik nových lokalít (*Palmovská, Rybníky, Majer,* lokalita *NB7 – smer na Mníchovu Lehotu*).

Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov

Od 50. rokov 20. storočia počet obyvateľov Soblahova postupne narastal. V roku 1961 bol počet obyvateľov 1 841; v roku 1970 to bolo 1 927 obyvateľov; len k miernemu nárastu došlo v roku 1980 – obec mala 1 986 obyvateľov (Ďurčová, 2009: 116 – 130). V rámci posledného česko-slovenského sčítania v roku 1991 sa

počet obyvateľov znížil – na 1 874 (*Program rozvoja obce Soblahov 2015 –2023*, 2015: 14).

Obec Soblahov patrí v posledných rokoch v rámci okresu Trenčín medzi obce s najintenzívnejšou výstavbou rodinných domov. K 20. marcu 2007 evidovala obec 2 000 obyvateľov a k 27. marcu 2019 ich počet narástol na 2 326. Naopak, mesto Trenčín už dlhodobo zaznamenáva pokles počtu obyvateľstva[127]. Avšak úbytok obyvateľstva z dôvodu pracovnej migrácie ľudí sa netýka iba Trenčína, ale všetkých väčších miest v Trenčianskom kraji[128] – ľudia sa sťahujú na vidiek alebo do iných častí Slovenska. Kým mesto Trenčín stráca rezidentov, Trenčiansky okres, naopak, v priebehu posledných 10 rokov pomaly rastie – v roku 1996 mal 113 666 obyvateľov, v roku 2017 ich bolo už 114 248. V ostatných okresoch Trenčianskeho kraja sa tento trend nepotvrdil (Luprich – Roško, 2018).

Národnostná štruktúra obyvateľstva v roku 2011 bola tvorená dominantným zastúpením obyvateľov slovenskej národnosti, málopočetná je česká národnosť a ojedinele sa vyskytujú aj obyvatelia inej národnosti. Aj nábožensky je obec relatívne homogénna – rímskokatolícka. Obyvateľov, ktorí sa pri sčítaní ľudu v roku 2011 deklarovali bez viery alebo s iným vierovyznaním, bolo 300.

Krajské a okresné mestá ponúkajú omnoho viac pracovných príležitostí, ako vidiek, čo súvisí s vyššou koncentráciou hospodárskych aktivít, lepšou dostupnosťou a infraštruktúrou aj pre investorov (domácich alebo aj zahraničných). Ide o jav, ktorý súvisí aj so zvýšenou mobilitou ľudí za prácou, prevažne v rámci regiónu (na úrovni najbližšieho mesta, resp. okresného či krajského mesta). Obec Soblahov je v tomto veľmi špecifická – v súčasnosti v nej pôsobí viacero podnikov zamestnávajúcich priamo obyvateľov obce. Keďže Soblahov sa nachádza blízko krajského mesta Trenčín, ktoré tvorí z hľadiska pracovných príležitostí významné a najväčšie centrum zamestnanosti na Strednom Považí, značná časť obyvateľov Soblahova dochádza za prácou práve do krajského mesta. Obyvatelia sú zamestnaní aj v oblasti štátnej a verejnej správy, tiež v oblasti obchodných činností. Najdlhšie pôsobiaci podnik je Poľnohospodárske družstvo Trenčín – Soblahov, ktoré je zamerané na živočíšnu výrobu – mlieko, mäso, ošípané. Zamestnáva obyvateľov nielen zo Soblahova, ale aj

[127] Napríklad k 1. januáru 2017 bol evidovaný počet obyvateľov 55 000, k 1. januáru 2019 tento počet poklesol o 295 ľudí (*Trenčín : Demografia*, 2019).

[128] Napr. Považská Bystrica evidovala v roku 1996 – 43 225 obyvateľov, v roku 2017 ich počet klesol na 39 937; mesto Prievidza malo v roku 1996 – 54 395 obyvateľov, v roku 2017 ich počet klesol na 46 408; Dubnica nad Váhom evidovala v roku 1996 26 327 obyvateľov, v roku 2017 24 068; Nová Dubnica v roku 1996 evidovala 12 563 obyvateľov a v roku 2017 ich počet klesol na 11 134 obyvateľov. Pre bližšie informácie k ostatným mestám Trenčianskeho okresu pozri Luprich – Roško (2018).

z okolia. K januáru 2020 evidoval Soblahov iba 1,0 % mieru nezamestnanosti (počet obyvateľov 2 351, počet evidovaných nezamestnaných 25).

Obec Soblahov môžeme označiť ako tzv. prímestskú obec – ide o výrazný rozvojový impulz, keďže sa zvyšuje počet obyvateľov hlavne strednej ekonomicky aktívnej časti obyvateľstva (prevažne mladé rodiny s deťmi s vyšším sociálnym statusom), rekonštruuje sa pôvodná zástavba obce, ale pribúdajú aj nové bytové či rodinné domy.

Čo sa týka pracovných príležitostí, v súčasnosti v obci pôsobí viacero podnikov, v ktorých sa môžu občania zamestnať. Od roku 1993 pôsobí v Soblahove firma Remont Slovakia a od roku 2004 tu sídli firma Venus Puzzle. Možnosti zamestnania ponúka aj miestna základná a materská škola, štyri lokálne pohostinstvá a tri predajne. Časť obyvateľstva odchádza za prácou do zahraničia (najmä Česko, Rakúsko, Nemecko, Veľká Británia a i.).

Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce

Obec disponuje kompletnou občianskou infraštruktúrou – vďaka čomu je plne funkčná. V obci sa nachádza pošta, potraviny, zrekonštruovaná budova obecného úradu a obec disponuje aj nájomnými bytmi. Práve vybudované služby poskytované obcou a bytová výstavba sú dôvodom, že počet obyvateľov obce stále rastie a vysoké percento obyvateľov (blížiace sa k 100 %) by chcelo v obci zostať natrvalo (*Program rozvoja obce Soblahov 2015 – 2023*, 2015: 14).

Soblahov je matričná obec. Nachádza sa v nej knižnica, galéria, od roku 2019 multifunkčné ihrisko a múzeum (tzv. Sedliacky dom). V roku 1992 bola v školskom areáli vybudovaná telocvičňa. V obci nechýba zdravotné stredisko, sídli v ňom ordinácia praktického lekára pre dospelých a zubná ambulancia. Od roku 2016 v obci funguje lekáreň. Obec poskytuje sociálnu starostlivosť občanom (väčšinou seniorom), ktorí sú odkázaní na pomoc okolia. Od roku 2019 má obec Soblahov zámer v spolupráci s obcou Mníchova Lehota vybudovať spoločné zariadenie pre seniorov. Snažia sa využiť uvoľnené priestory budovy bývalého obecného úradu. Ide o ekonomicky náročný projekt. Objekt by mal byť dostupný pre 40 klientov. Plán je vytvoriť priestory aj na rehabilitáciu.

Základná škola s materskou školou Soblahov funguje od septembra 1961. V obci sú dve materské školy – okrem obecnej aj Cirkevná materská škola Sv. Mikuláša v Soblahove. Cirkevná materská škola je situovaná v účelovej zrekonštruovanej budove bývalej rímskokatolíckej ľudovej školy z roku 1924. Je dvojtriedna a poskytuje celodennú výchovu a vzdelávanie deťom vo veku od troch do šesť rokov a deťom s odloženou povinnou školskou dochádzkou. Materskú školu v súčasnosti navštevuje 35 – 40 detí.

Soblahovská základná škola sa od školského roku 2002/2003 špecializuje na bezbariérový prístup a integráciu telesne znevýhodnených žiakov. Navštevujú

ju aj deti z Trenčína a okolia. V roku 2007 bezbariérovosť zavŕšila inštaláciou tzv. schodolezu. Súčasťou zariadenia je školská jedáleň, ktorá tiež zásobuje materské školy a poskytuje stravu aj seniorom a na požiadanie aj rodinám s malými deťmi. Za približne posledných päť rokov stúpol počet detí v Základnej škole Soblahov z približne zo 140 na 175 (stav k 15. septembru 2018). Časť detí zo Soblahova navštevuje školské zariadenia v Trenčíne, čo rodičia vnímajú ako formu prestíže. Vďaka zvýšeniu úrovne soblahovskej základnej školy

Objekt zrekonštruovaný v rámci partnerského projektu. Nachádza sa tu hasičská zbrojnica, Galéria na povale a Materské centrum. (2018)

v posledných približne štyroch rokoch rapídne stúpa záujem u umiestnenie detí do miestnej školy.

V roku 2015 bolo v obci otvorené Materské centrum Soblahov, ktoré je súčasťou Galérie na povale. Vznik Galérie na povale súvisel s tým, že obec dlhodobo riešila problém s neexistujúcimi priestormi pre rozvoj a realizáciu kultúrnych aktivít. Spolu s partnerskou obcou Buchlovice (Česká republika) zrealizovali projekt, v rámci ktorého mesto Buchlovice zrekonštruovalo povalové priestory v budove hasičskej zbrojnice a vytvorilo tam výstavné priestory, v ktorých vystavuje aj obec Soblahov. Pri spomínanej rekonštrukcii boli v priestoroch vybudované chýbajúce sociálne zariadenia a sprchy.

Obec Soblahov zásobuje voda zo Soblahovského vodojemu, ktorý poskytuje kvalitnú pitnú vodu. Veľká časť zastavaného územia obce leží v ochrannom pásme 2. stupňa týchto zdrojov vody, čo určuje rozvoj obce zohľadňujúci

priaznivé environmentálne podmienky. Obec má vybudovanú časť verejnej kanalizačnej siete, na ktorú sa domácnosti v obci postupne napájajú. Plynofikácia tu prebiehala v rokoch 1990 až 2002.

Obecný úrad obce Soblahov realizuje komunikáciu s verejnosťou, primárne s obyvateľmi obce, prostredníctvom lokálneho periodika s názvom *Soblahovské noviny*, miestneho rozhlasu a webovej stránky. V obci funguje od roku 1964 aj verejný rozhlas. Spomínané *Soblahovské noviny* vychádzajú už od roku 1995, v súčasnosti štyrikrát ročne, a dá sa povedať, že nahrádzajú kroniku obce. Systematicky do nich prispievajú všetky obecné organizácie, vrátane cirkevných. Okrem správ o činnosti má miestny farár vymedzený priestor aj na tematické príhovory. Od roku 2013 sú všetky čísla zverejnené na webovej stránke obce *Soblahov.sk*. Obecná stránka obce má špeciálnu rubriku aktuality, prostredníctvom ktorej naozaj veľmi pravidelne, systematicky a promptne informuje občanov o aktivitách, udalostiach, povinnostiach a o kultúrnych aktivitách obce. Vybrané informácie obec zdieľa aj prostredníctvom svojej stránky v rámci sociálnej siete Facebook. Obec naďalej na informovanie o vybraných záležitostiach využíva aj vývesnú tabuľu v centre obce, v blízkosti budovy obecného úradu.

Soblahov sa sústreďuje aj na rozvoj cestovného ruchu a vidieckeho turizmu. V súčasnosti disponuje priamo v zastavanom území katastra iba jedným ubytovacím zariadením s nízkou kapacitou ubytovaných hostí. Nedostatkom je aj úroveň ubytovacej služby (Hostinec u Ondreja); necelé 4 kilometre od centra obce v zalesnenej oblasti sa nachádza ubytovacie zariadenie Chata pod Ostrým vrchom, ktorá už spĺňa vyššie štandardy, no nevýhodou je vzdialenosť od obce. Nevyhnutnosťou je využitie súkromného dopravného prostriedku.

Nová rezidenčná výstavba ako dôležitý rozvojový aspekt

Ako sme už viackrát spomínali, obec Soblahov je špecifická svojou geografickou polohou a statusom prímestskej obce. Po roku 2000 sa tu zintenzívnila výstavba bytových jednotiek v neobývaných častiach obce, kde bola dovtedy orná pôda alebo lúčne a trávnaté porasty. Postupne pribudlo viacero bytov heterogénneho charakteru. Budovali sa nové štvrte zložené z rodinných domov, nové bytové domy doplnené o individuálnu výstavbu v obci, prebiehali aj početné rekonštrukcie v rámci pôvodnej zástavby obce.

Z hľadiska charakteru priestorovej lokalizácie po roku 2000 je možné identifikovať v Soblahove tri typy novej rezidenčnej výstavby. Prvým typom sú samostatne stojace rodinné domy, často s väčšími pozemkami (parcelami) a luxusnejším poňatím stavby a úpravy pozemku, ktoré sú lokalizované predovšetkým v troch atraktívnych lokalitách v svahovitejšom prostredí obce Soblahov. Od pôvodnej zástavby obce ich oddeľujú voľné plochy – ide o lokalitu

s názvom *Palmovská*[129] a lokalita *NB7 – smer na Mníchovu Lehotu*,[130] nazývaná tiež ako *Nová lokalita*, *Na Mníchovku*, *Mníchovka*, *Nad železnicou* (ďalej len „*NB7*"). Medzi najnovšie lokality už so začatou a ešte aj plánovanou výstavbou patrí lokalita s názvom *Palmovská za horizontom*. Je tam naplánovaná výstavba dvadsiatich štyroch rodinných domov. Tieto lokality sú výraznejšie oddelené od pôvodnej zástavby obce.

Druhý typ tvoria rodinné domy a radová zástavba na rovinatejšom území v rámci katastra obce alebo aj priamo v obci s menšou výmerou pozemkov a obytnej plochy. Ide najmä o tri lokality – miestna časť nazývaná *Rybníky* alebo *Na Rybníkoch*, lokalita s názvom *Majer* a zástavba smerom na cintorín, nazývaná *Cintorínske dvoj-domy*, kde sa nachádzajú štyri dvoj-domy (spolu osem bytových jednotiek). Tretí typ predstavujú projekty bytových domov, ktoré sa nachádzajú v dvoch častiach obce – v historickej časti obce pri budove bývalého obecného úradu v časti *Horný koniec* (dva obecné nájomné bytové domy) a dva bytové domy v novej lokalite *Rybníky* (vlastníkom nie je obec ale súkromný investor). Investori majú v horizonte piatich rokov naplánovanú výstavbu rodinných domov v dvoch ďalších lokalitách – plánujú prepojiť pôvodnú časť obce s lokalitami *Palmovská* a *Palmovská za horizontom* a novú výstavbu začať v rámci pozemkov za futbalovým ihriskom – všetko v súlade s územným plánom obce. Noví obyvatelia sa v prevažnej miere sústreďujú v spomínaných lokalitách. V teréne sa nám podarilo identifikovať aj sťahovanie sa do pôvodnej zastavanej časti obce – ide o rekonštrukciu rodinných domov v rámci historickej časti obce.

Na základe analýzy stavebných a kolaudačných povolení obce Soblahov, evidencie obyvateľov a leteckých fotografií obce Soblahov[131] je možné konštatovať, že výraznejšie suburbanizačné procesy sa v Soblahove začali po roku 2000[132] a súvisia najmä so začiatkom budovania rezidenčnej výstavby v časti s názvom *Majer*. Prvé prihlásenie sa na trvalý pobyt v obci novým obyvateľom bolo zaevidované v októbri 2001. V apríli 2019 sa v tejto lokalite nachádzalo už sedemnásť rodinných domov, jedna začatá stavba a tri voľné pozemky. Fyzicky táto lokalita nadväzuje na pôvodnú výstavbu obce, nepôsobí segregovane, avšak výstavba nenadväzuje na charakter miestnej architektúry. Na základe hlavných čŕt a určitých architektonických znakov viacerých rodinných domov by sme niektoré zo stavieb mohli zaradiť pod „podnikateľský barok" – štýl

[129] Nazývaná podľa názvu ulice Palmovská.

[130] Názov odvodený od označenia parcely.

[131] Letecké fotografie sprostredkoval autor fotografií Štefan Kačena.

[132] V 90. rokoch 20. storočia (do roku 2000) sa do obce sťahovali ľudia najmä s sociálno-rodinnými väzbami na obec – buď sa do obce vydali či priženili, alebo si opravili starší dom po rodičoch či starých rodičoch, alebo sa rozviedli a vrátili sa naspäť do rodnej obce a pod.

vyznačujúci sa prehnanou ozdobnosťou, tvarovou pestrosťou a výraznejšími farbami. Nie je to lokalita, v ktorej by dominovali vysoké ploty – skôr naopak.

Ďalším výrazným medzníkom procesov súvisiacich s príchodom nových rezidentov bolo odovzdanie do užívania štrnástich nájomných bytov v obecnej nájomnej bytovke v roku 2007. V tom istom roku bola ukončená výstavba desaťbytovej obecnej bytovky a zdravotného strediska (Ďuďáková, 2009). V súvislosti s príchodom nových obyvateľov do obce Soblahov vznikla v roku 2011 ďalšia lokalita s radovou výstavbou štyroch dvojdomov v zastavanej časti obce na Cintorínskej ulici, hovorovo nazývanej aj *Cintorínska dvoj-domy*. Za najlukratívnejšiu lokalitu sa v obci Soblahov považuje *Palmovská*. Tvoria ju rodinné domy s menšími (približne 600 – 700 m²) záhradami, ale nachádzajú sa tu aj väčšie pozemky (nad 1 000 m²). Pôvodne tu bola naplánovaná zástavba s 86 rodinnými domami (Hrnčárová, 2007). Prví rezidenti sa sem nasťahovali vo februári 2008. Lokalita je mierne segregovaná, nenadväzuje plynule na pôvodnú zástavbu obce. Pre lokalitu sú príznačné rovnako domy s vysokými múrmi či plotmi, ale aj nízke živé ploty oddeľujúce malé predzáhradky. Na túto výstavbu plynule nadviazala výstavba v lokalite *Palmovská za horizontom*, ktorá bola obývaná od roku 2013. V lokalite *Rybníky* vznikla v rokoch 2010 – 2018 štvrť s pätnástimi rodinnými domami a dvoma bytovými domami (Hrnčárová, 2007). Najmladšou lokalitou v Soblahove je lokalita s označením *NB7*, v ktorej sa výstavba začala až po zmene územného plánu v roku 2014.[133] Od roku 2018 je obývaná a dosiaľ sa naďalej intenzívne buduje.

Noví obyvatelia a ich motivácie príchodu do obce

Do Soblahova sa sťahujú prevažne ľudia s výrazne vyšším sociálnym statusom, ktorých charakterizujú vyššie príjmy a vyššie vzdelanie. Ide prevažne o mladých ľudí zakladajúcich si rodinu (alebo už s malými deťmi), ktorí sú na začiatku rezidenčnej kariéry alebo ide o ich druhú skúsenosť s nehnuteľnosťou. Medzi novými obyvateľmi Soblahova sú tiež rodiny so staršími deťmi či bezdetné mladé manželské páry, ale objavujú sa aj staršie manželské páry. V našej výskumnej vzorke medzi novými rezidentmi v lokalitách s novou výstavbou, ale aj v rámci výstavby v historickej časti obce prevažovali vysokoškolsky vzdelaní respondenti. Vo viacerých rodinách bol jeden z rodičov na materskej či rodičovskej dovolenke (prevahu však mali ženy-matky na materskej či rodičovskej dovolenke).

[133] Obecné zastupiteľstvo v Soblahove vypracovalo *Zmeny a doplnky 1/2014 Územného plánu obce Soblahov*, ktoré bolo schválené v septembri 2014. Jednou z úprav bolo rozšírenie plôch bývania v rodinných domoch aj o nové lokality v rámci obce.

Čo sa týka pôvodu ľudí prichádzajúcich do Soblahova, ten je veľmi dôležitým znakom obsahujúcim širšie sociokultúrne vzorce, ktoré sú nevyhnutné pre pochopenie komplexných prejavov suburbanizácie v zázemí Trenčína. Najmä zo štatistických údajov poskytnutých Obecným úradom v Soblahove bolo možné zistiť, že približne 80 % všetkých prisťahovaných nových obyvateľov do obce Soblahov je z Trenčína, resp. z blízkych lokalít okresu Trenčín (Kubrá, Trenčianska Turná, Drietoma, Nemšová, Omšenie), prípadne Trenčianskeho samosprávneho kraja (okresy Myjava, Ilava [Nová Dubnica], no najmä z okresov Nové Mesto nad Váhom a Považská Bystrica). Ojedinele sa v knihe evidencie[134] objavili mestá ako Detva, Bratislava či Košice. Takže v Soblahove výrazne prevažuje migrácia na krátke vzdialenosti, ktorá je typická pre optimalizáciu bývania a hľadanie prostredia s vyššou kvalitou bývania.

Častou motiváciou príchodu do Soblahova bolo riešenie bytovej otázky, čo súviselo aj s motiváciou investovať finančné prostriedky do kvalitnejšieho bývania (spájalo sa to najmä so stavbou nového rodinného domu v rámci nových lokalít obce) alebo tiež s nižšími cenami nehnuteľností (najmä pri bytoch v bytových domoch v lokalite *Rybníky*). Vo výpovediach respondentov dominovali dva zásadné faktory – blízkosť a bezproblémová dostupnosť do mesta Trenčín a tiež to, že obec Soblahov je koncová obec.

Estetické kvality obce, ale najmä okolitej prírody, boli veľmi častým motivačným prvkom. „*Ja som bývala predtým v Trenčíne na sídlisku Juh, čo je fakt len tu kúsok od Trenčína, ale nedá sa to porovnať, tu mám všetku prírodu na krok*“ (žena, prisťahovaná v r. 2013). Tiež veľmi zaujímavá vo viacerých výpovediach respondentov a respondentiek bola akási „túžba bývať v pokojnejšom či vľúdnejšom prostredí“. „*Je to tu také ľudské, také vľúdnejšie, pokojnejšie. A aj môj muž je taký citlivejší, on nie je taký tvrdý človek z mesta. Jemu vyhovuje viac toto, fakt také pokojnejšie prostredie*“ (žena, prisťahovaná v r. 2016). Túžbu alebo hľadanie pokoja je možné interpretovať vyjadrením širšej potreby nájdenia určitej životnej rovnováhy, ktorá by vniesla viac *pokoja* do každodenného balansovania medzi pracovnými a rodinnými povinnosťami. Ide však aj o snahu vytvoriť či zabezpečiť stabilné a bezpečné prostredie pre výchovu detí vo väčšom priestore (rodinný dom so záhradou). „*Ja som chcela od začiatku*

[134] Uvedomujeme si, že vychádzať v prípade štatistického vyhodnotenia charakteristiky obyvateľstva iba z evidencie trvalého pobytu v obci Soblahov je značne obmedzené a skreslené. Z dôvodu neúplnej evidencie obyvateľstva. V tomto prípade by bolo možné overiť si údaje v Knihe kolaudačných rozhodnutí a tiež v *Knihe evidencie stavebných povolení Stavebného úradu obce Soblahov.* Tieto dokumenty nám však počas výskumu neboli sprístupnené s odvolaním sa na Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. 4. 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa ruší smernica 95/46/ES (ďalej len „GDPR“) a zákonom č. 18/2018 Z.z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

dom ale aj s väčšou záhradou, ja sa chcem čičkať v tej zemi a mať ten kontakt s prírodou, aby, aj keď napríklad tú fazuľku dám do zeme a vyrastie z toho nejaká rastlinka, aby to videli tie deti hlavne [...] *a mať rôzne zákutia, kde deti môžu všeličo objavovať, učiť sa, hrať sa a nemať nudu*" (žena, prisťahovaná v r. 2017).

Začiatok budovania infraštruktúry v lokalite „Palmovská", v pozadí mesto Trenčín – Mestská časť Juh. Skratka do mesta vedie cez neoficiálne cesty. (2006, autor Š. Kačena)

Čo sa týka mechanizmov, ktoré viedli respondentov k výberu tejto lokality, nešlo u všetkých o prvú voľbu. Ale pri rozhodovaní sa o výbere lokality hrali veľmi dôležitú úlohu najmä pomer ceny a veľkosti bývania podľa individualizovaných preferencií a estetika prostredia. Občianska infraštruktúra v obci v rámci rozhodovacích procesov zohrávala iba sekundárnu úlohu, práve pre dostupnosť kompletnej občianskej infraštruktúry v blízkom meste Trenčín. V prípade mladých rodín, ktoré mali v našej výskumnej vzorke najvyššie zastúpenie, dôležitým lokalizačným faktorom bola práve dostupnosť a kvalita školských zariadení (materská a základná škola).

Vzťahy a väzby medzi novousadlíkmi a starousadlíkmi alebo „cudzármi" a „domácimi"

Vidiecke prostredie, ktoré sa tradične vníma ako miesto silnej sociálnej kontroly, sa, naopak, pre nových prichádzajúcich obyvateľov Soblahova stáva akýmsi garantom slobody. A práve materializované a symbolické prejavy tejto

slobody sa môžu stať potenciálnym zdrojom napätia v susedských vzťahoch (Bernard, 2006, ako cituje Šveda, 2016: 160). Najmä v médiách sa tieto témy prezentujú ako konflikt alebo ako problém, ktorý je nevyhnutne spôsobený stretom rozdielnych záujmov medzi sociálne a ekonomicky odlišnými skupinami obyvateľstva. Toto môže veľmi ľahko navodzovať dojem, že rozdiely v sociálnom postavení, kultúrno-hodnotovom prostredí alebo v každodennom živote medzi starousadlíkmi a prisťahovalcami sú natoľko odlišné, že môžu viesť k obrazu, že tieto dve skupiny obyvateľstva nedokážu žiť v spoločne zdieľanom priestore bez stupňovania sociálneho konfliktu a sociálneho napätia.

Bytové domy vybudované v období socializmu a nová výstavba. Byty sú v súkromnom vlastníctve. (2021)

Počas terénneho výskumu v Soblahove sa ukázalo, že všetci oslovení respondenti z radov novousadlíkov pokladajú starousadlíkov za priateľských a že každý jeden z prisťahovaných obyvateľov sa pozná s niekým z pôvodných obyvateľov. Určitá sociálna vzdialenosť, ktorá bola vo výpovediach naznačená, sa spájala práve s priestorovou segregáciou výstavby, ktorá sa najviac koncentruje v polouzavretých rezidenčných lokalitách oddelených od pôvodnej zástavby. Týka sa to najmä lokality *Palmovská* a *Palmovská za horizontom* a čiastočne aj novej lokality *NB7*. Za segregované sú však vnímané aj lokality *Rybníky* a najstaršia suburbanizovaná lokalita *Majer*.

„Moja kamoška býva na Palmovskej, býva tam už šesť či sedem rokov, už ani neviem, a tam je menší kontakt aj menšia možnosť zoznámiť sa s tými susedmi,

lebo si zaparkuje až doma, vystúpi v podstate skoro v obývačke a ona má aj viacej prostriedkov, myslím finančných. A tu dolu do dediny, si myslím, že ona skoro vôbec neschádza. Akože, určite tu už pozná niekoho, ale nemyslím si, že sú to nejaké kontakty" (žena, prisťahovaná v r. 2017, bývajúca v najnovšej lokalite *NB7*).

Čo sa týka stereotypných predstáv a vzájomnej antipatie zo strany starousadlíkov, počas výskumu sa potvrdili len čiastočne. Treba však dodať, že vyjadrenia, komentáre pôvodných obyvateľov najčastejšie začínali deklaráciou negatívnych postojov, ale následne svoje výhrady či nespokojnosť neprenášali na konkrétnych suburbánnych migrantov, skôr to vnímajú ako širší spoločenský problém. „*No, takto sa mi to velmi nepáči, ale nepomôžem si s tým a ani tomu. Taký je vývoj. Nás tu na obecnom úrade bombardujú tí starí Soblahovčania, že načo ich sem púšťame. Ale tomu sa nedá zabrániť, taký je vývoj*" (muž, nar. 1953, pôvodný obyvateľ). Mnohí starousadlíci majú výhrady najmä voči intenzívnemu stavebnému rozvoju a dopravnej situácii a sú nespokojní, že sa mení charakter a výzor dedinského prostredia, že noví obyvatelia *pomešťujú Soblahov*. „*Nie, nie sme spokojní, že tá dedina už nie je taká, aká bývala. Pôvodný Soblahov bol vlastne len toto, od úradu obecného smerom hore, na horný koniec. A postupne sa pridávalo a pridávalo, tuto, dolný koniec, ale tak, to už je staré, to je domáce. Ale tieto časti, čo sú nalepené na dedinu, to sa mi nepáči, ale čo s tým narobíme, nič nenarobíme. Kde sa máme ísť sťažovať? Do Trenčína, že nech si tam stavajú?*" (žena, nar. 1963, pôvodná obyvateľka). „*Všetci chcú ísť do dediny, z mesta, lebo je to krajšie na bývanie, ale teraz z tých dedín robia mestá a to sa mi nepáči*" (muž, nar. 1963, pôvodný obyvateľ). „*Všetci na autách, všetci máme autá. Proste všetci, štyri autá v domácnosti. Katastrofa hotová. A to sa tu premáva, hore-dole, ja neviem, že kde vlastne chodia tie autá, ale za posledných päť či šesť rokov sa to nenormálne zvýšilo*" (žena, nar. 1972, pôvodná obyvateľka).

Okrem takto negatívnejšie naladených výpovedí sa objavovali v rámci rozhovorov aj neutrálnejšie a pozitívnejšie postoje starousadlíkov najmä smerom k novým obyvateľom. „*Ja mám na Palmovskej aj brata, on je tam ako jediný Soblahovan, takže ja tam chodím rada, a je tam veľa rodín s deťmi, je to tam živo, na tých uliciach, mne sa to páči*" (žena, nar. 1967, pôvodná obyvateľka). Ako naznačuje L. Galčanová (2012), rozdiely medzi starousadlíkmi a prisťahovalcami nemusia byť nevyhnutne v majetkovej rovine, ako skôr spôsobené odlišným statusom daným spoločenskou prestížou ich povolania. Z rozhovorov vyplynulo, že noví obyvatelia si uvedomujú odlišnosti medzi nimi a starousadlíkmi a aj svoj príchod do obce vnímajú ako potenciálny zdroj napätia. Niektorí uviedli, že ich príchod do obce viacerí pôvodní obyvatelia nehodnotia príliš pozitívne, pretože majú pocit, že čiastočne narúšajú ich doterajšie, najmä sociálne prostredie a spôsob života.

Charakter každodenného života v suburbiu

Každodenný život v Soblahove ako v suburbiu je značne determinovaný predovšetkým dochádzaním za prácou, ktorej sa prispôsobujú všetky ostatné aktivity. Dopravná dostupnosť najmä do mesta Trenčín je jednoduchá, rýchla a plynulá, bez závažnejších nedostatkov. Čo sa týka využívanej dopravy, z nových obyvateľov v rámci našej výskumnej vzorky autobusovú a ani železničnú dopravu nevyužíva na bežnú každodennú dopravu nikto. Dominantná je teda individuálna doprava osobným automobilom. Keďže prepojenie medzi Soblahovom a Trenčínom je pomerne rýchle, väčšina respondentov sa cíti byť, najmä oproti svojmu predchádzajúcemu bydlisku, rovnako flexibilná a nepociťujú náročnejšiu koordináciu každodenných aktivít a ani obmedzenie spoločenského života. „*Ja, keď si zmyslím, sadnem do auta, vezmem deti, a za 5 minút sme v Trenčíne. Deti niekde vypustím, alebo ideme iba na zmrzlinu, trošku sa pomotať po Trenčíne, lebo chcem, aby poznali aj Trenčín*" (žena, prisťahovaná v r. 2017). „[...] *ale ja by som sem v Soblahove ani nešla na nejaký väčší nákup, tu idem, iba keď mi chýba strúhanka. Čiže iba také maličkosti, fakt. Ale, ja neplánujem nákup, veď, lebo, ja som za päť minút v meste. Naštartujem auto a idem. Neznamená to, že musím ísť dvadsať kilometrov alebo čo*" (žena, prisťahovaná v r. 2018). „*V takom tom kultúrnom poňatí, alebo ako by som to povedala, možno kultúrnom, a aj spoločenskom vyžití sa viac cítim doma v Trenčíne. Tu je tá kultúra spájaná čisto s tradíciami a nejakým folklórom, ako, aj to sa mi páči, ale za kultúrou chodíme viac do Trenčína*" (žena, prisťahovaná v r. 2018).

„[...] *V Trenčíne? No my sme tam každý deň, alebo každý druhý. Ja tam chodím na nákupy, za dedkom, dnes sme tam boli kúpiť bicykel z bazáru a je tam Formula, to je taká reštaurácia, tam vypustím deti, oni sa tam hrajú a ja si dám kávu a ideme domov. Alebo sa tam aj najeme*" (žena, prisťahovaná v r. 2015). Prostredníctvom tohto a nasledujúceho vyjadrenia je možné zároveň demonštrovať, že novým obyvateľom sa darí udržiavať aj rozsah a intenzita sociálnych väzieb z predchádzajúceho bydliska. „*S kamoškami a vlastne s celou partiou sa stretávame bez nejakých rozdielov, chodíme my ku nim alebo ešte častejšie aj oni k nám. A veď v Trenčíne mám aj zvyšok rodiny, ale to je kúsok, stretávame sa pravidelne, by som povedala, že ešte častejšie, pretože teraz už máme dom a je to jednoduchšie pre tie návštevy, oni sú radi, že vypadnú z mesta*" (žena, prisťahovaná v r. 2013).

Život mimo mesta priniesol novým obyvateľom Soblahova pozitívne zmeny aj v oblasti rodinného života, ktoré často prepájali s očakávaniami a naplnením očakávaní. Najčastejšie sa to prejavovalo najmä verbalizovaním vhodnejšieho prostredia pre výchovu detí a tiež efektívnejšie možnosti trávenia voľného času a aktivít, ktoré im ponúka nové prostredie. „*No ja som počul, že deti vyrastajúce na dedine sú citlivejšie, ako tie, ktoré vyrastajú v meste. A aj*

priateľstvá sú lepšie – napríklad v meste majú ľudia menej priateľov ako na dedine. Chceli sme, aby deti zažili dedinský život, dedinské detstvo. Nech prídu také zašpinené ako niekedy [...]" (muž, prisťahovaný v r. 2018).

Prírodné prostredie v Soblahove a okolí nepredstavuje len akúsi zelenú kulisu, ale obyvatelia ho aj aktívne využívajú na trávenie voľného času. Vo výpovediach dominujú najmä aktivity spojené s cyklistikou a turistikou, resp. všeobecne trávenie voľného času v prírodnom prostredí, ktoré im ponúka Soblahov a okolie. Respondenti sa často stretávali vo vyjadreniach, že „*už nemám potrebu niekam chodiť na víkendy, pretože tie vieme aktívne a plnohodnotne využiť práve v Soblahove a okolí*" (žena, prisťahovaná v r. 2015).

„*Naša rodina už nechodí skoro vôbec niekam inam. Výhodou je to, že už doma sadnem na bicykel a som v lese, nemusím sa trepať z Trenčína napríklad po hlavnej ceste, aby som niekam vošiel do lesa. A cestou sem sa zastavíme aj tu v dedine na nejakú kávu a nanuk, stretneme tam furt aj nejakých domácich*" (muž, prisťahovaný v r. 2015). Z viacerých výpovedí je možné konštatovať, že práve víkend vytvára priestor na realizovanie predstáv, kvôli ktorým sa mnohí migranti rozhodli odísť z mesta do dedinského prostredia. Aktívne trávenie voľného času v bydlisku alebo v jeho okolí prináša navyše aj možnosť spoznávať nové prostredie a domáce obyvateľstvo – dva nevyhnutné aspekty, ktoré sú dôležité pre formovanie vzťahu k lokalite a k aktívnej občianskej participácii.

Ako sme už naznačili, pôvodní obyvatelia Soblahova reflektujú ako najväčší aktuálny problém obce jeho dynamický stavebný rozvoj, ktorý však nepociťujú nejako markantne práve na úrovni neadekvátneho rozširovania infraštruktúry či občianskej vybavenosti, ale skôr to spájajú s nárastom počtu nového obyvateľstva, so zmenou charakteru pôvodne rurálneho prostredia a najčastejšie zvýšeným počtom áut v obci. Z výpovedí starousadlíkov vyplýva, že negatívne vnímajú práve intenzitu a frekvenciu dopravy v obci. Zo strany obce (informácie získané prostredníctvom starostu obce, zamestnancov a zamestnankýň obce) je najčastejšie ako najväčšie negatívum vyjadrovaná neochota nových obyvateľov prihlasovať sa v obci na trvalý pobyt. Obec je pritom pozitívne naklonená príchodu nových obyvateľov a jej intenzitu okrem regulácie aj aktívne podporuje[135].

[135] Podľa vyjadrenia starostu obce Soblahov, Mariana Hudeca, je v obci plánovaná nová výstavba v dvoch lokalitách – v priestoroch za športovým areálom a obecným ihriskom a v časti pod *Palmovskou* – medzi starou/pôvodnou časťou Soblahova a lokalitou *Palmovská*: „*Tam sú ľudia, ale súkromní vlastníci, ale domáci. My ako obec sme urobili také malé úpravy, aby sme tam posceľovali tvary pozemkov do stavebných pozemkov a my sme tam chceli urobiť aj cestu, lebo potrebujeme niektoré ulice prepojiť. A zároveň, čo je výhoda, sú tam domáci, takže žiadny investor, budú si to domáci predávať*". Naplánovaná výstavba je v súlade s Územným plánom obce Soblahov schváleného 10. septembra 2014 Obecným zastupiteľstvom obce Soblahov. Predmetné dokumenty územného plánu sú dostupné na webovej stránke obce

Jedným z dôvodov je aj snaha obce o väčšie príjmy z podielových daní do obecného rozpočtu, ktoré je možné využívať najmä na rozvoj obce a práve toto množstvo financií zo štátnej pokladne závisí vo veľkej miere práve na počte obyvateľov s prihláseným trvalým pobytom v obci. Obec sa snaží prisťahovalcov aj motivovať viacerými spôsobmi – najmä osobným kontaktom a osobným dohováraním a vysvetľovaním starostu obce[136] alebo tiež rôznymi článkami v *Soblahovských novinách*, ktoré vychádzajú štyrikrát do roka a zadarmo ich rozdávajú do každej domácnosti v obci.

„Najhoršie je, že sa sem ľudia prisťahovávajú, ale neprihlásia sa na trvalý pobyt. Čiže starosta robí všetko preto, tým, že im povie: Chcete všetko, aby sme vám zabezpečovali, aby sme vám svietili, čo ja viem čo ešte, smeti vyvážali, tak ich presviedča do toho. Lebo aj musí. Prihlási na napríklad iba jeden člen domácnosti, z päť člennej rodiny. Mladé rodiny, dajme tomu, že majú deti v Trenčíne, tak tam zas by im deti nezobrali dajme tomu do škôlky, keby mali trvalý pobyt v Soblahove. Tak preto si ten trvalý pobyt z Trenčína neodhlásia" (zamestnankyňa Obecného úradu v Soblahove, pôvodná obyvateľka).

Z rozmanitých odpovedí v rámci terénneho výskumu plynie veľmi zaujímavé zistenie aj o participácii nových obyvateľov na kultúrno-spoločenskom živote obce Soblahov. Noví obyvatelia obce Soblahov nie sú len pasívni konzumenti dobrého bývania vo výhodnej lokalite, ale mnohí z nich sa veľmi aktívne zaujímajú o prostredie, v ktorom žijú a realizujú svoje každodenné aktivity a snažia sa byť aktívni aj v rámci života v obci. Spomenieme tu dva zaujímavé príklady z terénneho výskumu. Prvým je prípad suburbánnej migrantky, ktorá sa do Soblahova presťahovala z Trenčína a je zároveň aj členkou jedného z profesionálnych divadiel v Trenčíne. V novembri v roku 2015 sa jej v obci podarilo prvýkrát zorganizovať podujatie, ktoré bolo charakteristické výlučne pre urbánne prostredie – Noc divadiel. Do tohto podujatia sa ročne zapája desiatka európskych krajín a od roku 2015 je Soblahov každý rok jeho súčasťou. Druhým príkladom je vznik nového hudobno-tanečného folklórneho telesa v Soblahove – Folklórna skupina Melenčár, ktorá vznikla práve z iniciatívy starostu obce, skupiny nadšencov a nových obyvateľov suburbánnej lokality *Palmovská*. Stretávať sa začali v júni 2017 práve v priestoroch obecného úradu. Spočiatku ich bolo devätnásť členov. Postupne sa pridávali ďalší obyvatelia. O rok neskôr mala skupina približne štyridsať členov a tento stav je aktuálny aj v súčasnosti. Ako dôvody pre vznik tohto záujmového združenia respon-

(*Dokumenty – Územný plán obce Soblahov*, 2014: ¶ 2 – 4).

[136] Deje sa tak práve v tých prípadoch, keď sú prisťahovalci nútení navštíviť Obecný úrad v Soblahove v súvislosti s vybavovaním stavebného povolenia, kolaudačného rozhodnutia či prideľovania súpisného čísla.

denti uvádzali najmä možnosť aktívneho trávenia voľného času a budovanie priateľských väzieb a komunity.

Takéto zaktivizovanie života v obci[137] so zreteľom na obyvateľov nových lokalít, oživenie kultúrneho diania v obci je možné zaradiť medzi pozitívne vplyvy príchodu nových rezidentov do prostredia suburbanizovej lokality. Takže nová migrácia v obci Soblahov čiastočne mení aj životný štýl obce, jeho rytmus a osoh z toho majú všetky zainteresované strany.

Hmotné kultúrne dedičstvo

Záujem obce je „zachovať tradičné tvaroslovie citlivou rekonštrukciou pôvodných domov, snahou o zachovanie typického domu s výškou, rešpektovaním pôvodnej architektúry pri novostavbách, realizáciou estetickej drobnej architektúry z dreva – autobusové čakárne, studne, lavičky a mosty" (*Soblahov dnes*, 2021: ¶ 2).

Domový fond Soblahova tvorili v 90. rokoch 20. storočia staršie domy a pomerne veľká individuálna bytová výstavba, ktorá sa rozvinula za socializmu, boli tu aj panelové bytovky, a viaceré poschodové účelové budovy. Relatívne zachovaná bola aj tradičná architektúra typická pre okolie Trenčína. Do súčasnosti sa v Soblahove zachovalo sedem domov *s výškou*. Ide o formu obydlia charakteristickú pre región od Trenčína až po Dolnú Oravu. Výškami sa nazývajú komory na najvyššom poschodí domu. Využívali sa primárne na uskladňovanie obilia, náradia a materiálov pre remeselnú výrobu a i. Prispôsobovali sa aj na funkciu bývania, aj keď mali nižší strop, než bolo zvykom, hovorievalo sa: *„len do výšky dobrého chlapa"*. Vstup do výšky bol v najstarších domoch zvonku rebríkom alebo strmými schodmi, neskôr drevenými schodmi z pitvora**.** Najzachovalejšia je tzv. *Hulajech výška*, č. domu 120 (Halgoš, 2020: 8).

V roku 2016 odkúpila obec tzv. Sedliacky dom z roku 1935 a zriadila v ňom a jeho priľahlom dvore miestne múzeum. Na to, aby sa odkúpený dom mohol stať obecným múzeom, musel prejsť niekoľkými úpravami interiérových a exteriérových priestorov. Exponáty doň dodalo vyše 60 rodín a jednotlivcov zo Soblahova. Návštevníkom býva sprístupnený vo vybrané nedele, počas kultúrnych podujatí a na Vianoce a Veľkú noc v ňom aranžujú tradičnú výzdobu vychádzajúcu z miestnej tradície (Stopka, 2016).

V obci sa nachádza aj chlebová pec, ktorá bola pôvodne súčasťou hospodárskeho dvora. V súčasnosti ide o samostatne stojacu stavbu, ktorá je čias-

[137] Okrem týchto dvoch príkladov sa noví obyvatelia zapájajú najmä do akcií pre deti a mládež (najmä Medzinárodný deň detí, detský letný tábor). Aj v tomto prípade sa školské zariadenie stáva výrazným a prirodzeným integrujúcim priestorom na začlenenie sa do sociálneho života obce.

točne v zanedbanom stave, zachovala si však svoje charakteristické exteriérové aj konštrukčne prvky a po malých úpravách by bola schopná prevádzky. V budúcnosti je cieľom jej premiestnenie do areálu Sedliackeho domu a pri rôznych kultúrnych aktivitách ju chcú využívať ako jeden z funkčných exponátov. Iné technické stavby ako mlyny boli v priebehu 20. storočia zlikvidované.

Vybudovali sa prvky miestnej vidieckej architektúry (studne, autobusové zastávky, vstup do obce). Na ich revitalizácii participovali aj obyvatelia obce. Už v roku 1998 bol vypracovaný projekt cyklotrás na miestach bývalej lesnej železnice. Na mnohé z týchto projektov obec získala prostriedky z Programu obnovy dediny, do ktorej ju starosta Miroslav Ďuráči intenzívne zapájal.

Na lúke nad jedným z miestnych cintorínov v lokalite zvanej Dúbravky – Jalovčina vybudovali v roku 2015 rozhľadňu vysokú 9,5 metra. Vybudovanie rozhľadne iniciovalo a zrealizovalo miestne združenie s názvom Spolok priateľov Soblahova a jej stavbu financovali výhradne zo súkromných zdrojov. Rozhľadňa je dvojpodlažná stavba. V jej spodnej časti sa nachádza zastrešené posedenie. Z podlaží sa naskytá výhľad na obec Soblahov, ale aj na ďalšie obce a mestá a pohoria (Biele Karpaty, Považský Inovec a Strážovské vrchy). Neďaleko nej vedie obľúbená cyklotrasa z Trenčína do Selca. Okolie Soblahova poskytuje viaceré ciele turistov – napríklad tzv. soblahovské kyselky, vodný zdroj Jazero a Huk a i.

Ako pozoruhodnosti obce sa v rôznych publikáciách uvádzajú predovšetkým cirkevné objekty, čo je dané aj istým stereotypom z minulosti, uvádzať pamiatkármi evidované objekty. Na území obce nachádzame niekoľko sakrálnych objektov. Z umelecko-historického hľadiska je najvýznamnejší ranogotický Kostol Sv. Mikuláša, objekt evidovaný ako národná kultúrna pamiatka. Miestni obyvatelia v spolupráci s obecným úradom vyvinuli značné úsilie v rámci obnovy menších sakrálnych pamiatok. Z regionálneho hľadiska je asi najvýznamnejšia klasicistická Kaplnka sv. Vendelína situovaná pri cintoríne v miestnej časti *Chríb*.[138] Omšu v nej pravidelne slúžili každú nedeľu po sviatku sv. Vendelína, patróna pastierov. Revitalizovaná bola aj barokova socha sv. Jána Nepomuckého stojaca v centre obce pri potoku, na križovatke ciest smerom na Ostrý vrch. Osadili ju v roku 1789. Príkladom drobnej sakrálnej architektúry v obci je tiež neskorobarokova Kaplnka sv. Vincenta stojaca pri potoku a hlavnej ceste. Jednoduchá murovaná štvorcová stavba je z prednej strany otvorená, zo strán presvetlená poloblúkovými otvormi. Vnútri je umiestnená sadrová socha sv. Vincenta s dieťaťom v náručí.[139]

[138] Kult sv. Vendelína je rozšírený na Slovensku práve v okolí Trenčína.

[139] Na stránke obce *Soblahov.sk* sú v sekcii Kultúrne pamiatky uvedené výlučne sakrálne objekty.

Pôvodná časť obce Soblahov s drobnou architektúrou. (2020)

Nehmotné kultúrne dedičstvo

V obci fungujú rôzne kultúrne a športové spolky a počas roka sa organizuje množstvo podujatí. V obci aktívne pracuje Dobrovoľný hasičský zbor, ženská folklórna skupina Dolinečka, detský folklórny súbor Melenčárik, Obecný športový klub Soblahov, Individuálny športový klub, Základná organizácia Slovenského zväzu záhradkárov, Základná organizácia Slovenského zväzu chovateľov a Jednota dôchodcov Slovenska v Soblahove.

Cieľom programu obnovy bolo zrevitalizovať pôvodné prejavy súvisiace s tradičnou kultúrou, čo predpokladalo aktivizáciu ľudského a sociálneho kapitálu. Z obdobia socializmu z druhej polovice 20. storočia pretrvali činné viaceré spolky, ktoré sa transformovali do občianskych združení a k nim sa postupne pridávali nové. Vytvorila sa tak základná sociálna štruktúra, o ktorú sa obec môže oprieť pri svojich aktivitách.

Folklórna skupina Dolinečka bola založená v roku 1981. Účinkuje na každoročných akciách, ktoré organizuje Obecný úrad v Soblahove, ako je stavanie mája, Deň matiek, sv. Mikuláš, Štefanská jazda či *spievanie Ďura na Chríbe*. Účinkuje tiež pri stretnutiach dôchodcov alebo jubilantov. Na podobných akciách sa nezúčastňuje len v obci Soblahov, ale často aj v okolitých dedinách Trenčianskeho kraja. Detský folklórny súbor Melenčárik vznikol v roku 2002. Zoskupuje mladšiu generáciu, ktorá vystupuje nielen v obci na rôznych podujatiach, ale aj mimo nej na rôznych súťažiach.

V Soblahove sa zachovalo niekoľko domov s výškou, druhým podlažím, pôvodne využívaným pre hospodárske účely. (2020)

V roku 1932 bol založený spolok Športový klub Soblahov (od r. 2008 premenovaný na Obecný športový klub Soblahov). Areál a budova s tribúnou a šatňami na futbalovom štadióne je dodnes využívaná nielen futbalistami, ale aj deťmi zo ZŠ a MŠ a ostatnými obyvateľmi obce. V roku 1924 bola založená Hasičská jednota. Dobrovoľný hasičský zbor (DHZ) vykonáva v obci preventívne požiarne prehliadky, zúčastňuje sa rôznych súťaží, na ktorých reprezentuje obec Soblahov. Významná bola pomoc obci v čase pandémia Covid-19. Na vykonávanie činnosti im slúži zrekonštruovaná budova hasičskej zbrojnice.

Činorodí sú v Soblahove dôchodcovia združení v Jednote dôchodcov Soblahov (JDS). Venujú sa starostlivosti o priestranstvá obce, organizujú si spoločné podujatia a aktivizujú sa pri akciách obce. Aktívna je tiež základná organizácia Slovenského zväzu záhradkárov. Prvý spolok záhradkárov bol založený v roku 1947, avšak po znárodnení tento spolok zanikol. Novodobá história Slovenského ovocinárskeho a záhradkárskeho zväzu sa v obci Soblahov datuje od roku 1967. Po založení organizácie, v čase najväčšieho rozmachu, mala organizácia viac ako 70 členov. V súčasnosti združuje približne 30 členov. V obci funguje aj základná organizácia Slovenského zväzu chovateľov (ZO SZCH). O faunu soblahovských lesov sa stará Poľovnícke združenie Ostrý vrch, v ktorom sú zlúčené viaceré obce.

Rímskokatolícka farnosť v Soblahove sa zameriava na voľnočasové aktivity rôznych generácií. V areáli farnosti je športové ihrisko. Nachádza sa tu aj Lurdská jaskyňa a Pamätník nenarodeným deťom. Farnosť spája dve obce

FSk Dolinečka na súťaži Soblahovská kosa pri rozhľadni nad Soblahovom. (2018, autorka Barbora Siváčková)

– Soblahov a Mníchova Lehota. Farnosť disponuje aj vlastnou a aktívnou profilovou stránkou na sociálnej sieti Facebook, zdieľajú na nej omše vysielané prostredníctvom internetu. Obec v spolupráci s farnosťou a školou organizuje od roku 2015 letný detský tábor, ktorý získal značnú popularitu. Organizuje výlety a zájazdy pre všetky vekové kategórie a rodiny.

Rozvoj Soblahova teda postupoval v systematickej reakcii na formovanie nástrojov zameraných na lokálny rozvoj a obnovu dediny, pričom Soblahov bol jeden z regionálnych dôležitých hráčov spoluvytvárania týchto nástrojov. Nezabúdalo sa ani na tradície a históriu. Pri stretnutiach s partnerskými obcami vždy účinkovali folklórne zoskupenia, ktoré dotvárali ich autenticitu. Okrem folklórnych zoskupení Dolinečka a Melenčárik fungujú v Soblahove viaceré hudobné zoskupenia. Napriek tomu, že ide o región, v rámci ktorého dychová hudba prekryla staršie hudobné tradície, v Soblahove funguje niekoľko zoskupení heligonkárov a aj detská akadémia heligonkárov (Harmoniková akadémia), ktorú vedie miestny obyvateľ, Jozef Opatovský. V hre na hudobných nástrojoch sa môžu mladí obyvatelia Soblahova zdokonaľovať v pobočke základnej umeleckej školy. Viaceré deti a mládežníci sú členmi folklórnych súborov v meste Trenčín, ktoré je aj kolískou vzniku seniorského folklórneho hnutia na Slovensku. Tieto súbory spracúvajú okrem iného aj folklórny materiál zo Soblahova, takže poznanie miestneho folklóru u mladej generácie opätovne prechádza aj cez tieto súbory. Vznikli nové podujatia oživujúce tradičnú kultúru, ktoré majú potenciál stať sa miestnymi tradíciami, alebo sa už nimi stali.

Miestne múzeum v Sedliackom dome. (2020)

Počas terénneho výskumu respondenti potvrdzovali význam folklórnych tradícií pre život v Soblahove. „*Zažíva taký revival, lebo tu bol taký útlm a mne to bolo aj tak ľúto. Obec sa snaží, tak prakticky skoro každý víkend tu je nejaká akcia*“ (respondent, nar. 1977, podľa Čolláková, 2018: 49). Nejde len o folklorizmus, ale aj o oživovanie odevných tradícií, alebo pracovných zručností. V čase jedného z našich výskumných pobytov v Soblahove sa uskutočnili dva ročníky podujatia s názvom Soblahovská kosa. Bolo to súťažné podujatie v kosení trávy na lúke nad Soblahovom pod Rozhľadňou Dúbravka. Okrem súťažnej časti má aj spoločensko-zábavnú časť a aj atrakcie pre deti. Jednou z atrakcií bolo oživenie lesnej železničky prostredníctvom výletného vláčika. Konalo sa v máji v roku 2017 a 2018, pričom otázne je jeho zaradenie medzi stabilné podujatia, keďže nejde o podujatie organizované obcou, ale Spolkom priateľov Soblahova a je plne závislé od jeho aktérov.

Môžeme si položiť otázku, či aktivity späté s kultúrnym dedičstvom pomohli obci k titulu Dedina roka, alebo oživovanie tradícií bolo sprievodným javom celkovej aktivácie societálneho kapitálu obce. Skôr druhé vysvetlenie sa zdá byť reálnejšie – viaceré aktivity, ktoré tvoria súčasný kultúrno-spoločenský kalendár obce, vznikli po roku 2001. Jeden z informátorov moravského pôvodu na otázku, či práve udržiavanie kultúrnych tradícií v Soblahove ovplyvnilo získanie titulu Dedina roka takto vysvetlil situáciu: „*Neovplyvnilo lebo to bol prvý rok, čo sa konala tá súťaž, folklór to neovplyvnil* [...] *ale to, že obecný úrad vyčistil tú dedinu a skrášlil ju. Napríklad tu máme aj ulicu kde bývajú prisťaho-*

Súťaž v kosení lúky – Soblahovská kosa. (2018)

valci z mesta alebo iných dedín a tí sa tiež zapájajú do diania a pomáhajú nám. Sú tam ľudia bankovníci, ekonómovia a takí, pomôžu či už kontaktmi, vlastne nám to pomáha v tomto rozvoji tu. My sa tu máme dnes líp jak zítra. Takže my tu máme hocijaké akcie či už kultúrne alebo divadelné stále máme niečo, veď ja nie som skoro ani doma" (muž, nar. 1977, podľa Čolláková, 2018: 50).

Kultúrno-spoločenský život je dôsledkom aj ďalším aktivátorom participácie obyvateľov Soblahova na rozvoji obce a tieto aktivity v plnej miere podporuje vedenie obce, bývalé aj súčasné. „*Akékoľvek akcie, slávnosti sú, pán starosta je okamžite nahodený v kroji, tie ženy z Dolinečky sú nahodené v kroji, deti z Melenčáriku sú tiež nahodené v kroji. Takže všetko je to v takej neustálej v symbióze a tie tradície sa pripomínajú a udržiavajú. V tomto regióne by som povedala je to veľmi zastúpené. Je to podporované aj zo strany rodičov*" (žena, nar. 1973, podľa Čolláková, 2018: 34).

Do procesov výrazne vstúpil ľudský kapitál, vďaka ktorému sa optimálne koordinovalo miestne dianie s exogénnymi procesmi umožňujúcimi využívať rôzne prostriedky a cesty na rozvoj kvality života v lokalite. Z hľadiska etnológie je zaujímavý špecifický prínos osobností k rozvoju kultúrneho dedičstva. K poznaniu a formovaniu lokálnej a regionálnej kultúry prispievajú aj jednotlivci, ktorí - hoci sú amatéri - túto aktivitu doviedli na profesionálnu úroveň. Zo Soblahova je takouto osobnosťou Jozef Ďuráči,[140] ktorý je okrem interpretačno-organizačných aktivít v oblasti folklorizmu aj zberateľom a znalcom

[140] Pochádza zo Soblahova, ale žije v Trenčíne. Ako vedúci a tvorivý člen pôsobil v súboroch Kornička, Škrupinka či Trúfalci z Mníchovej Lehoty.

ľudového odevu z okolia Trenčína.[141] Podporil vznik viacerých folklórnych združení v Trenčíne a okolí a obyvateľov Soblahova naučil využívať miestny hudobný repertoár: „*Zo začiatku tu chodil aj Jožko Ďuráči s chlapmi, ale ten už zaúča chlapcov z dolného konca. Tam sa to volá, že Na pažitách, tak povieme, že idú Pažiťári, no a oni povedia: ‚Toto máme nacvičené od Jožka', a už idú v jeho šľapajách. No a oni hrávajú aj na harmonikách*" (muž, nar. 1977, podľa Čolláková 2018: 104). Čarom svojho osobného prejavu a prístupu k ľuďom dokáže J. Ďuráči pritiahnuť ľudí k prejavom tradičnej ľudovej kultúry, dokáže ľudí prirodzene nadchnúť. O druhom ročníku Soblahovskej kosy, ktorú komentoval, sa jeden z respondentov vyjadril takto: „*No, nebol som, len som počul, že ten Jožko Ďuráči to komentoval, tak to by som išiel len kvôli nemu. On ma neuveriteľný dar reči a hlas*" (muž, nar. 1952, podľa Čolláková, 2018: 112).

Kultúrne dedičstvo (v prípade Soblahova folklórne tradície) sa stalo významnou oblasťou realizácie societálneho kapitálu obce a aj napriek tomu, že sa do obce sťahuje veľa nových obyvateľov, sú lokálne folklórne tradície rešpektované a tvoria významnú súčasť miestnych sociálnych sietí a imidžu obce (Beňušková, 2019b).

Kultúrno-spoločenská oblasť a organizácia podujatí

Jednou z prvých aktivít, ktoré sa po roku 2000 začali v obci revitalizovať, bolo stavanie obecného mája, stretnutie pri obecnom vianočnom strome na sviatok sv. Mikuláša, obnovenie tradície štefanskej jazdy. Popri kultúrno-spoločenských podujatiach sa začali organizovať aj športovo-spoločenské podujatia, ktoré si vybudovali tradíciu a pre spoločenstvo obce plnia podobnú funkciu. Za uplynulých 30 rokov si Soblahov vytvoril kultúrny kalendár, na ktorého obsahu sa podieľa obec spolu množstvom dobrovoľníckych organizácií.

V Soblahove sa konajú Soblahovské fašiangy[142] (prezentácia folklórnych skupín, súborov v exteriéri na pódiu, maskovaný sprievod obcou, zabíjačka, tanečná zábava, niekedy aj so školou ľudových tancov) a stavanie májov. V predvečer 1. mája sa inštaluje centrálny máj, ktorý je ústredným úkonom podujatia, na ktorý nadväzuje tanečná zábava v Soblahove. Hody sa v Soblahove organizujú na deň sviatku sv. Mikuláša. V roku 2015 bola zorganizovaná prvá Hodová batôžková veselica. Je to krojovaná hodová zábava, na ktorú si účastníci prinášajú vlastné občerstvenie: „*To vracanie k tradíciám, myslím si, že aj takú väčšiu hrdosť to dáva obci proste vidieť, že sa im to páči, aj tie akcie sú také, že vidno aj tie kroje. Bola Batôžková zábava* (zúčastnilo sa jej asi 160

[141] Jozef Ďuráči vlastní rozsiahlu zbierku ľudového odevu z Trenčianskeho regiónu, vrátane Soblahova, z ktorej usporiadal v Trenčíne viacero výstav.

[142] V spolupráci s Trenčianskym folklórnym združením Stodola.

ľudí, pozn. autorky) *a asi dve tretinky prišli v krojoch, to už vtedy bolo veľa, že možno sa ponachádzali kroje, alebo si ľudia ponachádzali u niekoho a tá druhá Batôžková bola taká, že prišli všetci v krojoch. A tak, no, je to taká krojová zábava a tam hrajú stále len ľudovky a deň pred tým je detská Batôžková, no a to je tiež ľudovková zábava a učili sa tam tance a hrala tam ľudová hudba. Tam sa ešte hrali také tie detské hry, čo sa niekedy hrávali*" (muž, nar. 1977, podľa Čolláková, 2018: 49).

V osobitný deň sa koná Detská hodová veselica, zvyčajne ešte pred začiatkom adventu, na konci novembra.

Jedinečným podujatím Soblahova, a nielen v regionálnom, ale i v celoslovenskom kontexte, je tzv. Štefanská jazda na 2. sviatok vianočný, 26. 12, ktorá sa organizuje už 31 rokov. Táto tradícia vychádza z obyčají „brodenia" a „rajtovania" koní po vianočných sviatkoch. V súčasnosti ide o podujatie skladajúce sa zo sprievodu a jazdy koní po obci a vianočného kultúrneho programu.

Kultúrno-spoločenských podujatí sa v obci zúčastňujú pôvodní aj prisťahovaní obyvatelia. Integrácia týchto dvoch odlišných komunít je aj cieľom týchto podujatí. Najúspešnejšia je u detí. Nie náhodou sa kladie akcent aj na občiansky obrad vítania detí do života, kde rodičia detí majú možnosť sociálizácie a zo strany obce je to prejav záujmu o najmladšiu generáciu v obci.

Tradičná kultúra a podujatia a aktivity na ňu naviazané môžu obyvateľov nielen spájať, ale aj rozdeľovať: „*V takom tom kultúrnom poňatí, alebo ako by som to povedala, možno kultúrnom, a aj spoločenskom vyžití sa viac cítim doma v Trenčíne. Tu je tá kultúra spájaná čisto s tradíciami a nejakým folklórom, ako, aj to sa mi páči, ale za kultúrou chodíme viac do Trenčína*" (žena, prisťahovaná v r. 2018). Zároveň je však potrebné zdôrazniť, že organizovanie kultúrno-spoločenských podujatí je jedným z podporných prostriedkov pri posilňovaní lokálnej a aj regionálnej identity. Miera ich navštevovanosti v Soblahove nielen obyvateľmi obce, ale aj obyvateľmi z okolitých obcí a aj mesta Trenčín svedčí o tom, že v súčasnosti ľudia javia záujem o takýto typ trávenia voľného času. Pri organizovaní a návštevnosti kultúrnych podujatí sa aj v Soblahove ukazuje ako kľúčová dobre rozvinutá spolková a klubová činnosť, existencia záujmových kolektívov, ich vzájomná kooperácia, spolupráca so školami i osobnosť lídrov týchto združení, ale aj dobrovoľníctvo (Jágerová, 2020).

Partnerstvá obce a rozvojové projekty

Ako väčšina slovenských obcí, Soblahov je členom Združenia miest a obcí Slovenska, kde sa vedenie obce zoznámilo s Programom obnovy dediny a zaujímalo sa oň. Na mnohé z projektov, ktoré sme uvádzali priebežne v texte, získala obec prostriedky z tohto programu, do ktorého ju starosta Miroslav Ďuráči intenzívne zapájal: „Obec Soblahov sa od roku 1998 aktívne zapája do

Cesta ku Chate pod Ostrým vrchom. (2019)

Programu obnovy dediny. Za aktivity v tomto programe obec získala cenu Ministerstva životného prostredia SR za starostlivosť o životné prostredie a komplexnú obnovu obce" (*Obec Soblahov*, 2021: ¶ 1). V roku 1998 sa konala konferencia starostov v Soblahove. V roku 2000 bolo v Soblahove založené celoslovenské občianske združenie – Spolok pre obnovu dediny. Jeho predsedom bol istý čas starosta Soblahova Miroslav Ďuráči, ktorý obec doviedol k titulu Dedina roka. Za víťazstvo obec dostala odmenu 4 milióny SK a 2 milióny na dobudovanie kanalizácie, dotáciu na vypracovanie územného plánu obce a na obnovu niektorých pamiatok, najmä sakrálnych.

Mladí nadšenci vypracovali budúci vizuál obce, obyvateľov oslovili, aby prostredníctvom dotazníka vyjadrili svoje potreby a predstavy o živote v obci. Na základe týchto informácii obec určila stratégiu jej obnovy.

Partnerskú spoluprácu nadviazalo v roku 2020 vedenie obce aj so slovinskou dedinou Kuzma. Možnosti spolupráce vidí najmä pri kultúrnych a športových podujatiach a inšpirácie zo Slovinska aj v oblasti vzdelávania.

V rámci partnerských kontaktov si obec vytvorila bližšie vzťahy s obcou Sloup z okresu Blansko, s ktorou sa Soblahovčania zblížili pri odovzdávaní Európskej ceny v Nemecku, kde Sloup reprezentoval Českú republiku. Neskôr si našli partnerov v Buchloviciach v okrese Uherské Hradiště,[143] s ktorými sa spoločne uchádzali o projekty v oblasti rozvoja kultúry a školstva. V rámci

[143] Pred rokom 1989 udržiaval Soblahov družobné kontakty s obcou Suchá Loz (okres Uherský Brod), kde majú dosiaľ niektorí obyvatelia priateľské kontakty. Osobné priateľské kontakty mali Soblahovčania aj s obyvateľmi mesta Žatec, kde sa učili pestovať chmeľ.

rozširovania aktivít súvisiacich s rozvojom cestovného ruchu sa obec Soblahov v roku 2005 zúčastnila programu Interreg IIIA Slovenská republika a Česká republika ako projektový partner obce Buchlovice. „Predmetom programu bolo zlepšenie spolupráce medzi susednými krajinami v oblasti rozvoja cezhraničných ekonomických a sociálnych centier cez spoločné stratégie a projekty. Zámerom projektu bolo vybudovanie múzea v obci Buchlovice, ktoré bude slúžiť k prezentácii a zachovaniu miestnej ľudovej umeleckej tvorby a kultúry v sledovanej lokalite ČR a SR" (*Program rozvoja obce Soblahov 2015 – 2023*, 2015: 45). Obce Soblahov aj Buchlovice sa snažia zachovávať a naďalej rozvíjať kultúrne tradície.

Ďalším zahraničným partnerom Soblahova sa stala obec Gmina Rudniki v Poľsku. Od roku 2002 Soblahov úzko spolupracoval aj s moravskou dedinou Modrá, ktorá bola tiež úspešná v rámci súťaže Vesnice roku v Českej republike. Tieto obce organizovali v rámci českého a slovenského Spolku pre obnovu vidieka výmenné exkurzie a školenia pre starostov a lídrov zo stredného Považia a Moravy, ktoré slúžili na vzájomné vymieňanie skúseností a príkladov dobrej praxe. V rámci nich si ukazovali príklady dobrej praxe. S využitím programu Interreg IIIA Slovenská republika a Česká republika sa v Soblahove v spolupráci s obcou Modrá v roku 2006 uskutočnil projekt Európska škola obnovy dediny, ktorej sa zúčastnili partneri z Česka a Poľska (Gmina Rudniki) (*Desaťročná partnerská spolupráca sa naďalej rozvíja*, 2014: 6 – 7).

Obec Soblahov je členom Mikroregiónu Inovec založenom v roku 2007. Zakladateľmi združenia je 8 obcí v rámci vrchu Považský Inovec (1042 m): Krivosúd-Bodovka, Mníchova Lehota, Opatovce, Selec, Soblahov, Trenčianske Stankovce, Trenčianska Turná, Veľké Bierovce. Cieľom združenia okrem iného je aj spoločná podpora a rozvoj historických tradícií, miestnej kultúry a propagácia regiónu. V tomto partnerstve mala obec možnosť získať finančné prostriedky z fondov EÚ. Tých istých osem obcí okolia Trenčína v roku 2014 založilo občianske združenie Miestna akčná skupina Inovec, ktorého účelom je komplexný rozvoj územia obcí so zapojením podnikateľských subjektov, neziskových organizácií fyzických osôb do rozhodovania o rozvoji obce a priľahlého územia. Prostredníctvom týchto typov partnerstiev sa obec snaží dobudovať infraštruktúru, ale aj rozvíjať spoločenský a kultúrny život (Beňušková, 2019b: 290).

Na úrovni Trenčianskeho samosprávneho kraja je Soblahov súčasť Mestskej funkčnej oblasti (MFO) krajského mesta Trenčín. MFO „vznikol s cieľom nadviazať spoluprácu obcí a ich predstaviteľov pri tvorbe spoločných verejných politík, pri spoločnom zabezpečovaní služieb pre obyvateľov MFO tak, aby bol dodržaný integrovaný prístup k riešeniu špecifických potrieb územia". MFO Trenčín tvoria tieto obce: Skalka nad Váhom, Soblahov, Kostolná Záriečie,

Trenčianska Teplá, Trenčianska Turná, Trenčín, Veľké Bierovce a Zamarovce (Regionálna integrovaná územná stratégia, 2021).

Na raste príjmov obce sa významným spôsobom odrazila úspešnosť obce pri získavaní finančných prostriedkov z európskych grantových programov.

Zhrnutie

Soblahov je upravenou, dynamicky sa rozvíjajúcou obcou ležiacou v relatívne pokojnej doline v bezprostrednom susedstve s mestom Trenčín a obklopený jedinečnou prírodou Strážovských vrchov a Považského Podolia. Ide o koncovú dedinu, ktorá je vyhľadávaná nielen ako turistická lokalita, ale aj lokalita na dlhodobé či trvalé bývanie.

Súčasný vidiek je konfrontovaný s nepriaznivou sociálnou a ekonomickou situáciou v dôsledku viacerých aspektov – útlmu priemyselných podnikov, znižovaniu stavov pracovníkov v poľnohospodárstve, odchodu mladého obyvateľstva, resp. ľudí v produktívnom veku za prácou, starnutia obyvateľstva, chátrania bytového fondu a mnohých iných. Obec Soblahov patrí medzi tie slovenské obce, ktorým sa relatívne darí a vytvára si vhodné podmienky ako predpoklad pre ďalší rozvoj. Výrazne na to vplývajú viaceré vonkajšie faktory, hlavne geografická poloha a administratívna príslušnosť k okresu Trenčín a Trenčianskemu samosprávnemu kraju. Ide o región, ktorý je možné definovať ako stredne prosperujúci, resp. dynamicky sa rozvíjajúci s relatívne rozvinutou dopravnou, technickou a sociálnou infraštruktúrou s mnohými domácimi i zahraničnými investormi. Miera nezamestnanosti sa v Soblahove dlhodobo pohybuje okolo 5 %, v podobných číslach sa dlhodobo nachádza aj Trenčiansky samosprávny kraj (*Štatistiky*, 2020).

V prípade Soblahova je možné ako výrazný rozvojový faktor označiť hlavne polohu a blízkosť okresného a krajského mesta – Soblahov je od Trenčína vzdialený 6 km a patrí tak medzi prímestské obce. V rámci okresu Trenčín v posledných rokoch patrí medzi obce s najintenzívnejšou suburbánnou výstavbou. Zvyšuje sa tak počet obyvateľov, podiel ekonomicky aktívnej časti obyvateľstva (prevažne mladé rodiny s deťmi s vyšším sociálnym statusom), rekonštruuje sa pôvodná zástavba obce, pribúdajú nové bytové či rodinné domy. Soblahov sa aktívne a dlhodobo uchádza o vysporiadanie pozemkového vlastníctva, pretože sceľovanie pôdy rozdrobenej medzi mnohými vlastníkmi je predpokladom budovania obce pomocou štátnych a európskych dotácií. Obec rôznym spôsobom rozširuje možnosti rozvoja, svojim obyvateľom poskytuje kvalitné životné podmienky a zvyšuje sa aj sídelná atraktivita obce.

Suburbanizácia Soblahova a migrácia z mesta čiastočne mení aj životný štýl a jeho rytmus a prináša so sebou aj viaceré komplikácie či problémy. Pôvodní obyvatelia Soblahova ako najväčší aktuálny problém obce vnímajú jej

dynamický stavebný rozvoj. Nechápu ho ako neadekvátne rozširovanie infraštruktúry či občianskej vybavenosti, ale skôr si ho spájajú s nárastom počtu nového obyvateľstva, citlivo tiež vnímajú zmenu charakteru pôvodne rurálneho prostredia. Starousadlíci negatívne vnímajú práve intenzitu a frekvenciu dopravy v obci. Zo strany obce (informácie získané prostredníctvom starostu obce, zamestnancov a zamestnankýň obce) je ako najväčšie negatívum vnímaná neochota suburbánnych migrantov prihlasovať sa v obci na trvalý pobyt.

Soblahov sa tiež dlhodobo upriamuje najmä na riešenia ako nakladať s odpadom, na oblasť zdravotníctva a sociálnych služieb najmä pre starších obyvateľov. Zároveň patrí medzi komunitné vidiecke spoločenstvá – identifikovateľná je veľká snaha o spoločensko-kultúrne a ekonomické oživenie najmä verejných priestorov, spoločenských a kultúrnych aktivít a podujatí.

Jednou z „najväčších slabín" obce sú, z nášho pohľadu, ubytovacie zariadenia. Soblahov má v kontexte rozvoja cestovného ruchu, vidieckeho turizmu či agroturizmu obrovský potenciál, ktorý by bolo na škodu v budúcnosti nevyužiť.

Veľmi dôležité sú názory a vyjadrenia so spokojnosťou života v obci Soblahov práve zo strany jej obyvateľov. V rámci nášho online prieskumu, ktorý sme realizovali v letných mesiacoch 2021, sa potvrdila väčšinová spokojnosť obyvateľov Soblahova s kvalitou života v obci. Nedostatky obyvatelia identifikovali najmä v oblasti celkového rozvoja obce, cestovného ruchu, dopravnej infraštruktúry (zlá kvalita vedľajších ciest a chýbajúce chodníky) a poľnohospodárstva. Mnohí z nich by tiež ocenili vybudovanie ihrísk pre deti a starostlivosť o tieto priestory, ale aj lepšie využívanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov a razantnejšie riešenie problémov obce.

Aj napriek spomenutým problémom je možné konštatovať, že Soblahov v mnohých aspektoch predstavuje pre svojich obyvateľov udržateľne kvalitné miesto pre život, väčšinová spokojnosť so životom v obci sa prejavila aj v rámci realizácie našich výskumných pobytov. Obec má do budúcnosti viaceré vízie a plány, aby mohla využiť nielen svoj prírodný potenciál, ale aj pokračovať v budovaní bytovej a občianskej vybavenosti s potrebnou sociálnou a technickou infraštruktúrou. Jednou z dôležitých ambícií obce je i budovanie občianskej spoločnosti aktivizovaním jej obyvateľov a motiváciou k ich väčšej participácii a angažovanosti v prospech komunity obce.

VLACHOVO

„Vlachovo pozoruhodným spôsobom buduje svoj rozvoj na spojení stavebno-kultúrnych a krajinárskych kvalít a prijateľného turizmu. Mnohé parciálne projekty, ako renovácia kaštieľa, či revitalizácia rybníkov, sú úspešným znakom tohto snaženia. Odborný dohľad a výrazná občianska angažovanosť sú ďalšími veľkými pozitívami pre vyslovenie uznania.“

Wandel als Chance. Europäischer Dorferneuerungspreis 2002 [4]

Obec Vlachovo sa nachádza na juhovýchode Slovenska v severnej časti Gemera (označovaného aj ako horný Gemer). Administratívne patrí do okresu Rožňava a do Košického samosprávneho kraja. Z hľadiska geografickej polohy leží v juhovýchodnej časti Slovenského rudohoria, pričom ju obklopujú dva významné geomorfologické útvary – Slovenský kras (z juhovýchodu) a Slovenský raj (zo severu). Nad obcou sa vypína vrch Stromíš (1 192 m n. m.), ktorý je výraznou dominantou lokality a dôležitým prvkom turistického a čiastočne aj spoločenského života miestneho obyvateľstva. Okrajom obce preteká rieka Slaná a priamo obcou pretekajú dva potoky – Vlachovský (alebo Kamenný; v zastavanej časti) a Dolina (tvorí sa v lokalite Riešica). Najbližšími mestami sú Dobšiná (severne od obce; 6,3 km) a okresné mesto Rožňava (juhovýchodne od obce; 19,3 km). S obomi mestami spája obec autobusová doprava. Železničná doprava sa od roku 2003 využíva len pre nákladné vlaky.

Obec Vlachovo získala titul Dedina roka v roku 2005 spomedzi 13 zapojených obcí za prístup k historickým pamiatkam, ku kultrúrnemu dedičstvu a ochrane prírody. Dôvodom na prihlásenie obce Vlachovo do súťaže bol zámer zviditeľniť jedinečnosť obce a dosiahnuté výsledky pri obnove dediny. Ako ukázali etnografické rozhovory s obyvateľmi, ocenenie je dodnes zdrojom hrdosti, avšak samotné bolo len akýmsi potvrdením dodnes živého lokálpatriotizmu, aktívne pestovaného predovšetkým v rodinnom prostredí.[144]

Obec Vlachovo je výnimočná svojím kultúrnym aj ľudským potenciálom. Okrem etnografických rozhovorov, dostupných štatistík a dokumentov[145] boli dôležitými zdrojmi informácií o špecifikách lokálneho rozvoja viaceré knižné publikácie a audiovizuálne materiály, na ktorých vzniku sa autorsky či redakčne podieľali miestne vedúce osobnosti, rodáci a finančne aj obec.

Niekdajší starosta obce (v rokoch 2002 – 2010), skúsený organizátor kultúrnych podujatí, hudobník a amatérsky etnograf Juraj Kováč je okrem rozmanitých popularizačných textov a etnografických rukopisov autorom publikácií *Spevy spod Stromíša. 1. diel* (2016) a *Spevy spod Stromíša. 2. diel* (2017).[146] Ich obsahom je 255 vlachovských ľudových piesní, kapitola o miestnom

[144] Pokrik „*Vlachovo – dedina roka 2005!*“ zaznel dokonca aj z televíznych obrazoviek v šou Zem spieva z úst súťažiaceho člena FS Hornád z Košíc, rodáka z Vlachova. Transparent žltej farby (vlachovská farba) s nápisom Vlachovo so sebou na súťaže nosieva dobrovoľný hasič a vedúci miestneho motokrosového tímu, Slavomír Labuzík. Svoju hrdosť ironizujú občas samotní obyvatelia slovným dodatkom v rozhovoroch: „*Vlachovo, dedina roka dvatisícpät!*“

[145] *Pamätná kniha obce Vlachovo* (ďalej len Pamätná kniha) vedená od roku 1945 do roku 2006, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce do roku 2013 a na roky 2016 – 2020 (ďalej len PHSR I a PHSR II), *Územný plán obce*, *Komunitný plán sociálnych služieb obce Vlachovo 2020 – 2025* (ďalej len Komunitný plán).

[146] Obe publikácie dopĺňa CD so zvukovými nahrávkami jeho etnografických výskumov v obci realizovaných od roku 1973.

nárečí, tradičnom odeve a o hudobno-inštrumentálnej tradícii obce a regiónu. Dejinám šľachtického rodu Andrássyovcov (2021a) a historickým okolnostiam osídľovania lokality a prvej písomnej zmienke (2021b) sa vo svojich štúdiách venuje právnik a vysokoškolský pedagóg Vladimír Gecelovský.[147] Historickým exkurzom do vývoja obce a spôsobu života obyvateľov s dôrazom na obdobie rokov 1948 – 1989 je publikácia niekdajšieho dlhoročného predsedu MNV, hudobníka a kultúrneho činovníka Štefana Bendíka. Kniha *Nestratené roky obce Vlachovo* (Bendík, 2015) podľa slov autora približuje čitateľovi obdobie, „keď obec prešla najbúrlivejším rozvojom, aký nezaznamenala nikdy vo svojej histórii" (Bendík, 2015: 7). Toto konštatovanie dopĺňa ďalší člen tzv. „rady starších" – skupiny spoločensky angažovaných obyvateľov s dodnes silným societálnym aj kultúrnym kapitálom – „*My sme v tom rástli! To je naše obdobie. Nedáme si ho za nič!*" (muž, nar. 1945). Š. Bendík napísal takisto spomienkovú publikáciu o Vlachove, *Boso po strnisku* (Bendík, 2020).[148] Vlachovská rodáčka Emília Ivanová je autorkou rozsiahlej, bohato ilustrovanej biografickej publikácie *Žila som s nimi* (2019). Publikačného spracovania v menšom rozsahu sa dočkala tiež genéza miestneho futbalového klubu (Ján Gecelovský), Miestneho odboru Matice Slovenskej (Juraj Genčanský), problematika protifašistického odboja (Ondrej Polák) a história folklórnej skupiny Stromíš (ďalej len FSk Stromíš) (Juraj Kováč) (Hlaváčová, 2021: 8). Kolektív 11 autorov z obce zostavil *Vlachovský slovník nárečových slov*, v ktorom zdôrazňujú jedinečnosť miestneho dialektu (2021).

Informačnú funkciu napĺňajú *Vlachovské noviny Stromíš*, ktoré začali vychádzať ako štvrťročník v roku 1999 (funkčné obdobie starostu Viliama Klobušníka). Pre obyvateľov sú významným zdrojom informácií o dianí v obci.[149]

---

[147] Výskum prameňov o ranej histórii osídlenia lokality poukázal na existenciu banskej osady už v prvej polovici 14. storočia (Gecelovský, 2021a). Snaha podporiť historickými faktami rozvojové projekty zamerané na turizmus aj u maďarských návštevníkov aj investorov viedli k dôrazu na skúmanie aj propagáciu okolností života a miesta narodenia grófa Emanuela I. Andrássyho a Júliusa I. Andrássyho – významných uhorských osobností európskeho významu (Július bol ministrom zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska a predsedom prvej uhorskej vlády). Pozornosť sa sústredila na potvrdenie pravdivosti hypotézy o Vlachove ako ich rodisku aj pôsobisku (Gecelovský, 2021b: 22).

[148] Aspekty obecnej histórie ako dejiny a súčasnosť inštitucionalizovaného turizmu vo Vlachove (Ján Gallo) či Klub seniorov a matičné aktivity (Ján Klobušník) sú predmetom spracovania. Benefitom publikačných aktivít je pre miestnych obyvateľov skutočnosť, že J. Kováč podniká v oblasti grafických a tlačiarenských služieb (firma Roven, s. r. o.). Viaceré publikácie preto vyšli v peknej grafickej úprave, dobrej väzbe a na kvalitnom papieri.

[149] V roku 2005 prebral funkciu zodpovedného redaktora Marian Kušnier, Vlachovčan žijúci v Rožňave. Vďaka jeho osobnej angažovanosti a vytrvalému oslovovaniu prispievateľov noviny vychádzajú dodnes. Sú distribuované do každej domácnosti a je o ne veľký záujem. Medzi odoberateľmi je navyše 35 rodákov žijúcich mimo Vlachova. Digitálne verzie novín

Dôležitým komunikačným prostriedkom sú internetové stránky obce a jej organizácií. Obecná stránka (www.vlachovo.eu), ktorá by mala byť čoskoro nahradená novou, obsahuje okrem iného virtuálnu prehliadku obce, bohatú fotogalériu podujatí a aj *Historickú galériu* (s popismi fotografií a datovaním), odkaz na filmovú snímku *Vitajte vo Vlachove* (r. J. Kováč, 2009, 34 min.) a hypertextové prepojenie na samostatné internetové stránky FSk Stromíš a evanjelického Cirkevného zboru a. v. Vlachovo.[150] V obci funguje miestny rozhlas. Obec má pokrytie všetkých mobilných operátorov aj rozvod optickej internetovej siete.

Z histórie obce

Obec vznikla ako banská osada už v prvej polovici 14. storočia. Obyvateľov sem prilákalo baníctvo so železiarskou výrobou a s ním súvisiace povozníctvo, pálenie dreveného uhlia a vápna a spracovanie železa. Zdroje obživy poskytovalo aj poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo, čo platí do súčasnosti. Začiatkom 15. storočia sa do regiónu presídlili skupiny Valachov. Od 17. storočia získal obec rod Andrássyovcov. Gróf Emanuel I. Andrássy (nar. 1821), ktorý žil v kaštieli vo Vlachove, sa stal podnikaním v oblasti železiarstva jedným z najbohatších mužov v Uhorsku. Nazývali ho aj „železným grófom."[151]

V roku 1904[152] zachvátil takmer celú dedinu požiar, ktorý zničil strechu kostolnej veže so zvonmi, budovu fary, školy aj obecného domu. Viacerí obyvatelia po tejto udalosti obec opustili. Niektorí odišli za prácou do zámoria – dočasne alebo aj natrvalo. V medzivojnovom období tu vznikli viaceré svojpomocné spolky a družstvá. Napríklad potravné družstvo, urbariálna spoločnosť, ktorá v roku 1923 kúpila starý grófsky mlyn a na jeho mieste vybudovala nový. V kaštieli bola v rokoch 1922 – 1932 umiestnená vojenská posádka delostrelcov. Rozširovala sa miestna škola. Do oslobodzovacích bojov proti fašizmu sa počas svetových vojen zapojilo vyše 100 mužov z obce. Obec si ich dosiaľ s úctou pripomína.

(za roky 2004 – 2019) sú dostupné na stránke obce (https://www.vlachovo.eu/noviny.php).

[150] Na Facebook-u je možné nájsť stránku *Obec Vlachovo* (obec má tiež vlastné konto na portáli YouTube), ďalej *VMS Rally Team Vlachovo*, *Hudobná skupina RELAX*, *Hudobná skupina TRIP*, *FSk Stromíš Vlachovo*, *Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Vlachovo*. Obzvlášť aktívny je súkromný youtube účet *Náš Gemer*. Obsahuje digitalizované dokumentárne filmy, hudobné klipy, záznamy folklórnych podujatí Gemerského osvetového strediska v Rožňave a rodinných osláv rôznych obcí regiónu. medzi inými aj množstvo videí vlachovských interpretov. Administrátor účtu nie je Vlachovčan, z Vlachova však pochádza jeho matka.

[151] SNM – Múzeum Betliar: *Emanuel Andrássy – železný gróf*. Dostupné z: https://www.snm.sk/?muzeum-online&clanok=emanuel-andrassy-zelezny-grof.

[152] Informácie podkapitoly pochádzajú z údajov historiograficko-biografickej publikácie Š. Bendíka (2015) a z terénneho výskumu.

Viacúčelová budova obecného úradu vo Vlachove a evanjelický kostol. (2018)

Hlavným zdrojom obživy obyvateľov v období socializmu bola práca v okolitých závodoch, najmä banských podnikoch. Z roľníkov sa stali kovoroľníci. Vlachovčania pracovali aj ako murári, furmani, tesári, stolári či obchodníci. V 60. rokoch 20. storočia nastal rozmach výstavby rodinných domov so štandardným vybavením, vznikali nové ulice, budovala sa občianska vybavenosť. Bolo to obdobie intenzívnej industrializácie regiónu. V rokoch 1964 – 1977 bolo vybudované futbalové ihrisko s tribúnou a zázemím, jednou z prvých v okrese. V 70. rokoch v obci vybudovali verejný vodovod, vyasfaltovali viaceré ulice, spevnili brehy potoka, ktorý tečie cez stred obce. Motiváciou k úprave verejných priestorov v obci boli tiež oslavy jej 550. výročia založenia.[153]

V rokoch 1973 – 1975 vo Vlachove vybudovali kúpalisko. Zásobované bolo geotermálnou siričitou vodou vytekajúcou z 1 200 metrov hlbokého hydrogeologického vrtu. Voda je dodnes vhodná na kúpanie aj pitie a má liečivé účinky pri zažívacích a pohybových ťažkostiach. Kúpalisko s 25-metrovým bazénom ešte po roku 2000 v letnom období zatraktívňovalo obec. Jeho kapacita bola 500 návštevníkov. Súčasťou areálu je turistická ubytovňa pre 40 osôb a letný amfiteáter s kapacitou 1 000 návštevníkov. Areál bol majetkom obce. Jeho návštevnosť mala regionálny rozmer, v letných mesiacoch sa v areáli konali kultúrne podujatia. Ubytovňa slúžila aj na menšie spoločenské posedenia. Už niekoľko rokov obec nevedela finančne udržať jeho náročnú prevádzku a uskutočniť nevyhnutnú rekonštrukciu, preto ho predala do súkromných rúk

[153] Z tohto podujatia existuje aj neozvučený filmový záznam.

podnikateľovi z Rejdovej. V roku 2020 sľubne rozbehol rekonštrukcia areálu, z pôvodného amfiteátra však ostali len neurčité kontúry. Kultúrne podujatia sa preniesli do centra obce, do prírodného javiska pod Skavku, prípadne do sály kultúrneho domu v priestoroch historického kaštieľa.

V 80. rokoch 20. storočia bola vďaka dobrovoľníckej akcii obyvateľov obce, prestavbou a rozšírením hasičskej zbrojnice, vybudovaná viacúčelová budova Miestneho národného výboru (súčasný Obecný úrad). Vytvorená bola aj obradná miestnosť, kde miestny zbor pre občianske záležitosti organizoval občianske obrady. Na nádvorí pred budovou bol postavený pamätník SNP. Na cintoríne vybudovali dom smútku, v katastri obce zriadili lyžiarsky vlek a zrekonštruovali miestne historické rybníky. Začala sa budovať kanalizácia. Vlachovo nebolo strediskovou obcou[154] (bola ňou Nižná Slaná), preto si mnohé rozvojové projekty muselo vedenie obce vybojovať lobovaním na rôznych úrovniach a samofinancovaním s tvorbou zdrojov vlastných príjmov.

Vplyv a pôsobenie významného šľachtického rodu Andrássyovcov, zachovaný vidiecky ráz obce a systematická starostlivosť o nehmotné kultúrne dedičstvo v druhej polovici 20. storočia, taktiež rastúci význam a potenciál okolitej prírody predstavujú pre miestnych aktívnych obyvateľov dôležité východisko pre súčasný rozvoj obce najmä v oblasti vidieckeho turizmu, rekreačných služieb a kultúry.

Demografické údaje a zamestnanie obyvateľov

Vlachovo malo v roku 2011 866 obyvateľov, z ktorých sa 839 hlásilo k slovenskej národnosti (takmer 97 %).[155] Počet obyvateľov dlhodobejšie klesá. Pri sčítaní v roku 2021 bolo potvrdených 785 obyvateľov. Tento pokles je výsledkom nielen nižšej natality než mortality, ale aj migračného pohybu. Súčasne narastá podiel obyvateľstva nad 65 rokov (24 % v roku 2021).[156]

Z etnického hľadiska možno obyvateľstvo označiť ako homogénne slovenské. Vo Vlachove nežijú príslušníci rómskej národnostnej menšiny, čím sa obec zásadne odlišuje od okolitých obcí regiónu. Je to dôsledok tragickej udalosti, ku ktorej došlo v druhej polovici 60. rokov 20. storočia.[157] Neprítomnosť

[154] V súčasnosti sa však Vlachovo vďaka viacerým úspechom vníma ako stredisková obec.

[155] Podľa sčítania z roku 2011 má ukončené úplné stredné odborné vzdelanie s maturitou 23,67 % a učňovské vzdelanie bez maturity 16,51 % obyvateľov. Vysoký podiel predstavuje obyvateľstvo so základným vzdelaním (14,08 %). Podiel obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním (I. – III. stupeň vysokoškolského štúdia) je 15,4 % (PHSR II: 17).

[156] Porovnaj *Počet obyvateľov.* Dostupné z: https://scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/pocet-obyvatelov/OB/SK0428526339/OB.

[157] Pri roztržke medzi skupinou Rómov a Nerómov v roku 1967 došlo k zabitiu mládenca.

Rómov v obci viacerí obyvatelia považujú a aj navonok prezentujú ako jeden z dôležitých faktorov, ktorý by mal pozitívne ovplyvňovať lokálny rozvoj obce a prilákať nových rezidentov, čo sa však dodnes nedarí. Negatívne na rozvoj pôsobia v prvom rade exogénne faktory (dostupnosť zamestnania, poloha obce, celkový demografický a hospodársky vývoj na Slovensku), z endogénnych najmä obmedzenia týkajúce sa majetkovoprávnych vzťahov a rozvoja novej výstavby. Rómovia sa dodnes Vlachovu vyhýbajú. Výnimku predstavujú hudobníci spolupracujúci s miestnou folklórnou skupinou (napr. Gunárovci z Nižnej Slanej) a deti z okolia navštevujúce detskú ambulanciu.

Dôležitosť postavenia rómskych hudobníkov v rozvoji tradičnej ľudovej kultúry v súčasnosti ilustruje okrem ich členstva v miestnych muzikách napríklad vznik tzv. Muzikantského chodníka – špeciálne označenej turistickej trasy, na ktorej podľa zachovaných informácií v roku 1907 zahynuli rómski hudobníci z Rejdovej.[158] V bežných komunikačných situáciách však vo Vlachove rezonuje všeobecná averzia voči tejto etnickej skupine (najsilnejšia v úrovni najstaršej a strednej generácie obyvateľov), na čo poukázali takisto výsledky nášho anonymného dotazníkového prieskumu. Časť vlachovských Rómov v Českej republike dodnes preukazuje svoju príslušnosť k Vlachovu, resp. ku Gemeru.[159]

Z konfesionálneho hľadiska ide o prevažne evanjelickú obec nachádzajúcu sa v okrese s dlhodobo najnižšou mierou religiozity na Slovensku. K evanjelickej cirkvi a. v. sa v roku 2011 hlásilo 571 obyvateľov (takmer 66 %), k rímskokatolíckej 87 (10 %) a viac ako 16 % obyvateľstva bolo bez náboženského vyznania (PHSR II: 16).

Vlachovo je horská obec. Pre jeho pôvodných obyvateľov bolo primárnym zdrojom obživy baníctvo, povozníctvo a uhliarstvo. Približne do 90. rokov 20. storočia pracovala veľká časť pracovne aktívneho obyvateľstva v okolitých závodoch a prosperujúcich baniach. V roku 2008 ukončila činnosť posledná blízka baňa v Nižnej Slanej, čím prišlo 60 obyvateľov Vlachova o zamestna-

Muži s pomocou techniky z jednotného roľníckeho družstva všetkých Rómov z časti obce Pod Búrovom vyhnali do lesov a ich príbytky zrovnali so zemou. Rómovia sa o rok neskôr pokúsili do obce vrátiť a postaviť si nové domy, ale miestni obyvatelia im to znemožnili. Preto sa nedobrovoľne presídlili do Čiech, kde žijú dodnes. Príbeh je dôležitou súčasťou vlachovskej mytológie. Pripomína ho aj fotografia zosnulého mládenca umiestnená v lokálnom etnografickom múzeu.

[158] Juraj Kováč (hudba) a Miroslav Hronec (text) ako pripomenutie udalosti vytvorili a nahrali pieseň so sugestívnym textom *Muzikantský chodník*. Je zverejnená ako videoklip čiernobielych fotografií rómskych ľudových hudieb Gemera na YouTube.

[159] Pozoruhodným je v tomto kontexte spevák a hudobník Roman Suchý (Babylon band, Ostrava), ktorý sa na sociálnych sieťach prezentuje nahrávkami aj živými prenosmi spevu a hry vlachovských, či gemerských ľudových piesní. V kontexte hudobného žánra rom-pop v Česku ide o osobitý prípad hudobnej profilácie *moderného* rómskeho interpreta.

nie. „*Dosť sa to prelomilo, keď prestala fungovať železorudná baňa. Tam bolo zamestnanie, gro z Vlachova. A boli tam všetci zamestnaní, možno aj na 85 %. Iní boli na „kove“. A toto ako spadlo, tak zrazu ostali takí, že unikali, inak začali žiť, inak si prácu hľadať. Ani starí parobci už nemali takú motiváciu. Bez roboty kam pôjdu? Pár ich ostalo pri alkohole alebo pri obci robiť, 10 – 15 a aj to je dosť.*“[160] Situáciu sa podarilo stabilizovať vďaka Bani na mastenec (pri Gemerskej Polome) a Kovostroju v Dobšinej, v ktorých sa uplatnili aj muži mladších ročníkov.[161] Časť ekonomicky samostatného obyvateľstva v súčasnosti pracuje vo vzdialenejších lokalitách a v zahraničí (Anglicko, Nemecko, Česko), v prípade žien sú to predovšetkým opatrovateľské služby v Nemecku a v Rakúsku) (Bendík, 2015: 128). V roku 2011 bolo nezamestnaných 9,58 % obyvateľov, v 2019 2,25 % (porovnaj *Komunitný plán*, 2020: 21).

Hospodárstvo v regióne je založené prevažne na malých podnikoch a živnostníkoch v oblasti služieb. Medzi významnejších zamestnávateľov možno zaradiť aj verejnú správu (školstvo, administratívne práce). V rámci nej sa zamestnávajú Vlachovčania aj mimo svojej obce. Nedostatočná hospodársko-ekonomická základňa regiónu má vplyv na nižšiu ekonomickú stabilitu samosprávy obce a prináša riziko udržateľnosti jej rozvoja. Aj keď banská ťažba už vo Vlachove ani v okolí nie je intenzívna, banícky charakter lokality je naďalej dôležitým prvkom jej identity a sebaprezentácie.

Vo Vlachove funguje relatívne progresívne Poľnohospodárske družstvo Vlachovo zamerané na živočíšnu výrobu a pestovanie krmovín. Rovnako ako iné družstvá na Slovensku hľadá optimálny spôsob ustavičnej adaptácie na meniace sa legislatívne a všeobecné hospodárske podmienky.[162] Realizuje výrobu v 5 katastrálnych územiach: okrem Vlachova (sídlo družstva) v Gočove, v Kobeliarove (salaš), v Dobšinej a Stratenej. Celková výmera obrábanej pôdy je 1102,71 ha, z toho orná pôda je 302 ha, zvyšok tvoria lúky, pasienky a bioto-

[160] Súčasný starosta obce Peter Pakes sa snaží narúšať denný stereotyp a pracovne zapájať najzložitejšie prípady nezamestnaných do rôznych aktivít obecného úradu (podprogram *Aktivačné služby – Malé obecné služby*; starostlivosť o verejné priestory, ľahšie manuálne práce). Nie je to jednoduché, ale vníma dôležitosť tohto kroku.

[161] „Miera ekonomickej aktivity v obci je okolo 51 %. Narastá skupina občanov, ktorí nevedia hospodáriť s finančnými prostriedkami. Vyše 76 % ekonomicky aktívnych obyvateľov odchádza za prácou mimo obce. Chýbajú možnosti zamestnávať obyvateľov s najnižším vzdelaním“ (*Komunitný plán*, 2020: 20).

[162] Jednotné roľnícke družstvo (JRD) vzniklo v roku 1958. V 1972 došlo k spojeniu s JRD v Gočove, v roku 1974 sa pripojilo JRD v Kobeliarove. *Plán rozvoja vidieka – opatrenie č. 5 (2005)* „Agroenviroment a životné podmienky zvierat“ – predstavoval zmeny v organizácii činností a produkcie. V roku 2006 rozšíril činnosť o ekologické poľnohospodárstvo (dočasný prechod k spôsobu hnojenia s pomocou kalifornských dážďoviek, vďaka ktorému družstvo dokázalo znížiť náklady na vývoz hnoja) (*Charakteristika družstva*, dostupné z: https://www.pdvlachovo.sk/pd_vlachovo.php).

py. 95 % obhospodarovanej rozlohy tvorí prenajatá pôda. Družstvo sa zameriava na chov dobytka a oviec, produkciu mliečnych produktov a prírodného hnojiva. Známe je chovom tzv. veľkonočných jahniat (vyvážajú sa do Sabinova a odtiaľ aj do Talianska). Ako družstvo v horskej obci (aj s prihliadnutím na tradíciu) a v snahe poctivo udržiavať stav pasienkov chovajú tradičné plemeno valaška, ktoré je vhodné aj do ťažšieho terénu. Ovčí syr (150 – 300 kg týždenne) vyvážajú na ďalšie spracovanie do bryndziarne v Kluknave. Družstvo má certifikáty BIO výrobkov živočíšnej aj rastlinnej výroby a predáva aj produkty z dvora (každý štvrtok je možné zakúpiť žinčicu aj ovčí syr).[163] Na organizačné aj strategické rozhodnutia vplýva takisto systém prideľovania dotácií – podmienkou pre ich získanie je udržiavanie pasienkov. „*Je to na hlavu. Veľká byrokracia. Už nie je dôležitá produkcia, ale aby bola plocha obhospodárená. Dotácie sa dávajú na jednotku plochy, nie produkcie. Niektorí mladí farmári iba pomulčujú, aby sa akože niečo porobilo*“ (muž, nar. 1985). V rozhovoroch jeden zo zamestnancov skonštatoval, že by privítal všeobecne väčšiu angažovanosť podielnikov. Hoci družstvo nečelí tomuto problému, keďže na 2 stáda zamestnáva 1 baču a 1 – 2 pastierov, v dlhodobom horizonte hrozí problém s nedostatkom kompetentných pracovných síl práve v oblasti chovu oviec.

Miestni podnikatelia sa zameriavajú na služby, obchodnú činnosť, ťažbu a predaj dreva, na tvorbu výrobkov z dreva, poradenskú činnosť a iné. Tradičné remeslá v obci udržuje niekoľko obyvateľov: kováč Juraj Gallo (s vlastnou *šmitnou*), Emil Klement – výrobca umeleckých predmetov a hudobných nástrojov (nože, valašky, pracovné náradie, píšťaly), Ondrej Mlynár sa venoval výrobe drevených výrobkov (zomrel v roku 2013). Výrobe krojovaných bábik sa venuje Mária Stachurová. Obec síce nevyužíva bábiky ako reprezentačné predmety, M. Stachurová je však súčasťou širšej celoslovenskej siete výrobcov a reprezentuje lokálny tradičný odev touto jedinečnou formou na špecializovaných výstavách v rôznych mestách Slovenska.

Rozvoj sídelnej štruktúry, bývanie a vybavenosť obce

V roku 2011 bolo vo Vlachove 306 rodinných domov, z toho 244 domov trvale obývaných. Z neobývaných bolo 21 nespôsobilých na bývanie a 6 využívaných na rekreačné účely (*Územný plán*, 2008: 11). Ich majiteľmi sú väčšinou rodáci z Vlachova, ktorí bývajú mimo svojho rodiska. Neobývané domy

[163] V tomto ohľade sa PD Vlachovo aktívne zapája do diania v obci predajom výrobkov z vlastného stánku v rámci letného remeselníckeho jarmoku. Kultúrne dedičstvo spojené s valaskou kolonizáciou a chovom oviec vo Vlachove organizátori podujatí reflektujú nezávisle na družstve inštaláciou imitácie koliby, súkromných oviec za ohradu v rámci Vianočných hier. Vlachovskí *gubajkári* navštevujú miestne družstvo pri svojich obchôdzkach.

a parcely majitelia nechcú predať pre perspektívu využitia na bývanie alebo na novú výstavbu. Najväčší počet domov pochádza z obdobia rokov 1946 až 1990. Nastal desaťročný útlm a po roku 2001 došlo k nepatrnému oživeniu výstavby nových rodinných domov (za posledných 15 rokov sa postavili 4 domy). V súčasnosti existuje veľký záujem o kúpu alebo výstavbu rodinných domov na rekreačné účely alebo s úmyslom trvalo sa presťahovať do Vlachova, ponuka je však obmedzená.[164] V obci sa nachádzajú štyri obývané bytové domy. Tri z nich sú vo vlastníctve Poľnohospodárskeho družstva, jeden je v súkromnom vlastníctve obyvateľov. Obec disponuje jedným bytom, 10 bytov je družstevných, ostatné sú v súkromnom vlastníctve (PHSR II: 20).

Obec zápasí s veľkou rozdrobenosťou pozemkov potenciálne využiteľných na novú bytovú výstavbu. Jedna z respondentiek komentovala situáciu takto: „*Nevysporiadané pozemky sú škoda. Svokra má po svojej mame – tiež má s tým problémy. Z Dobšinej by prišli určite mladé rodiny. Pozemky na stavanie hľadajú a nemajú šancu. Mladí stavajú na záhrade, čo môžu*“ (žena, 1980). Pre obec aj starostu to má závažné dôsledky: „*Škoda týchto mladých ľudí, čo boli aktívni, stretávali sa, pomáhali. Poodchádzali za prácou, čo ja neviem ovplyvniť. Obec nevlastní také pozemky, na ktorých by sa dalo stavať. Proste sme tak lokalizovaná obec. Územný plán počíta s výstavbou rodinných domov, ale na parcelách súkromných, ktoré sú také rozdrobené, že bez pozemkových reforiem ich nie je možné sceliť.*“ Usporiadať majetkovoprávne vzťahy na prospech novej výstavby nie je podľa starostu momentálne možné. Je potrebné upraviť územný plán. Preto podal žiadosť o zaradenie Vlachova do schémy pozemkových úprav zameraných na sceľovanie pozemkov.[165] Obec má takisto záujem o niektoré pozemky v správe Lesov SR a Slovenského pozemkového fondu v zastavanej časti obce. Časť sa podarilo získať delimitáciou, ide však o beh na dlhé trate.

Vo Vlachove je vybudovaný vodovod. Jeho čiastočná rekonštrukcia sa dodnes vníma a prezentuje ako výsledok výnimočného kolektívneho snaženia obyvateľov z čias pôsobenia starostu J. Kováča. Keďže horný koniec obce trpel v letných mesiacoch nedostatkom vody a zlým technickým stavom potrubia, starosta zmobilizoval občanov na verejnú brigádu, ktorej sa podarilo vykopať koreňmi zarastené potrubie od hlavnej zbernej šachty k štyrom vodným prameňom a stiahnuť ich do jednej vodovodnej linky („*je to prameň na sto rokov*“,

[164] Ak sa kúpi neobývaný dom, prípadne v ňom začnú opäť bývať, robia to mladší rodinní príslušníci pôvodných majiteľov (približne 9 domov k roku 2021), v niektorých prípadoch ide o ľudí z okolitých miest (napr. z Dobšinej).

[165] Umožňuje to novela zákona o pozemkových úpravách, schválená v roku 2004. Porovnaj: https://www.trend.sk/spravy/novela-zakona-pozemkovych-upravach-urychli-scelovanie-pozemkov. Najprv existovali obavy z toho, že tieto zmeny miestni obyvatelia neprijmú pozitívne, dnes si čoraz viac z nich uvedomuje nevyhnutnosť tohto kroku, ak má obec čeliť demografickým rizikám a aktívne vytvárať podmienky pre lokálny rozvoj.

Dva bytové domy na ulici Osloboditeľov. V popredí menšie súkromné záhradky. (2021)

„*Vlachovo má toľko vody, že sa môžeš kúpať*“ /muž, nar. 1945/). Vodovod obec aj napriek nesúhlasu časti občanov[166] odovzdala Východoslovenskej vodárenskej spoločnosti. Úlohu zohrali obavy z vysokých nákladov na jeho údržbu. Ak by však bola vlastníkom vodovodu obec, ročné náklady na údržbu by podľa súčasného starostu mohli byť menšie ako náklady na samotnú vodu.

Obec nemá dobudovanú verejnú kanalizáciu (vybudovaná je len kanalizácia pre dažďovú vodu), ani čističku odpadových vôd. Tú sa začiatkom 21. storočia nepodarilo úspešne dostavať (stavba skončila v 1. etape výstavby, 2. etapa bola zamietnutá) v prvom rade pre vtedajšiu politickú kultúru a súvisiace, do veľkej miery deformované a ľahko politicky ohroziteľné procesy financovania tohto typu stavebných projektov zo strany štátu. Neskôr zasa zohrala úlohu hospodárska kríza. Momentálne situáciu nepriaznivo ovplyvňuje postoj Ministerstva životného prostredia SR, ktoré vytvára len minimálne finančné podmienky pre výstavbu čističiek v obciach pod 2000 obyvateľov.[167]

Aj keď rozvoj obce napreduje pomalšie, než by si niekedy obyvatelia želali, podarilo sa zrealizovať mnoho menších projektov. Úspechy obce zhrnie sta-

[166] Porovnaj: Občania *Vlachova nesúhlasia so zvyšovaním ceny vody*. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/pdf_noviny/04_03.pdf.

[167] Kým vodovod je úspešným príbehom rozvoja obce a účinnej synergie miestnych dobrovoľníkov, nedokončená čistička obyvateľov dodnes mrzí.

rosta každoročne vo *Vlachovských novinách*. Napríklad v roku 2019 uvádza: „Určite mnohým z Vás neuniklo, že sa podarilo zrealizovať veľa pálčivých rekonštrukcií, ktoré boli pre občanov, ale aj pre ekonomiku obce dlhodobým problémom. Môžem vyzdvihnúť aj fakt, že po schválených dotáciách sa hádam po prvýkrát v histórii obce pracovalo s rozpočtom prevyšujúcim 1 milión eur. Ale naša túžba na počiatku tohto nového roka, do ktorého sme vstúpili, aby v našej dedine nastal stav trvalého zlepšovania, ostáva. Aby ďalšie rozpracované projekty, ako rekonštrukcia domu smútku, rekonštrukcia prístavby kultúrneho domu, rekonštrukcia hasičskej zbrojnice, výstavba zberného dvora, detského ihriska a ďalšie, dopadli dobre a bez nedostatkov. Plány na zveľaďovanie našej obce sú dlhodobé. Veci však neprichádzajú švihnutím čarovného prútika, ale vyžaduje si to množstvo času, práce, energie a vôle ľudí."[168]

Úspešným projektom je zavedenie a triedenie komunálnych odpadov, za ktorý si obec vyslúžila Certifikát „Silného partnera samospráv" za rok 2020. Dotáciou podporené kompostovanie sa takisto veľmi dobre ujalo, keďže práve staršia generácia postupne prestala chovať hospodárske zvieratá, čím sa v mnohých domácnostiach kopil kompostovateľný odpad.

Viacúčelová budova obecného úradu v centre obce poskytuje pracovné priestory pre zamestnancov obecného úradu, vedenie pozemkového spoločenstva a pre obecnú knižnicu, ktorá ponúka svojim čitateľom okolo 4 000 ks knižných jednotiek a časopisov. Navštevujú ju hlavne žiaci a študenti. Súčasťou budovy obecného úradu sú garáže pre obecný vozový park.

Obec má už od roku 1950 sálu na kultúrne podujatia nachádzajúcu sa v miestnom kaštieli (kapacita 150 miest, počas niektorých podujatí pojme podstatne väčšie množstvo návštevníkov). Kaštieľ plní funkciu kultúrneho domu. Konajú sa tu verejné zhromaždenia, kultúrne podujatia, svadby, oslavy životných jubileí. Jeho súčasťou je aj menší poľovnícky salón a obecné múzeum s expozíciou o histórii obce Vlachovo.

Jednou z najdôležitejších budov z hľadiska spoločenských aktivít a stretávania sa rôznych skupín obyvateľov je zrekonštruovaná budova niekdajšej materskej školy – Spoločenský klub. Spolu s obecným úradom a evanjelickým kostolom tvorí skupinu objektov centrálnej časti obce – na námestí historicky cenného šošovkovitého tvaru. Budova klubu je sídlom Základnej organizácie Jednoty dôchodcov Slovenska (ďalej len ZO JDS), zdravotného strediska (je tu detská ambulancia, donedávna aj ambulancia pre dospelých; bez lekárne),[169]

[168] Z novoročného príhovoru starostu obce Petra Pakesa *Dosiahnuť stav trvalého zlepšovania*, (dostupné z: https://www.vlachovo.eu/pdf_noviny/vlachovske-noviny_2019-02.pdf). Rozvojové plány pribrzdila v rokoch 2020 – 2021 pandémia vírusu Covid-19.

[169] Ambulancia pre dospelých zanikla po dlhodobej PN ošetrujúcej lekárky v roku 2017. Ako na to poukazuje jedna z kampaní Bystrického samosprávneho kraja – akútny nedostatok

Stav areálu kúpaliska. V pozadí (naľavo) kontúry hľadiska niekdajšieho amfiteátra. (2021)

Multifunkčná budova zrekonštruovaného Spoločenského klubu a detské preliezačky. (2021)

a vysoký vek obvodných lekárov v menších obciach Slovenska predstavuje do budúcna riziko kolapsu lekárskej starostlivosti na Slovensku (porovnaj: *Nedostatok lekárov v regiónoch*, dostupné z: https://podcasts.apple.com/no/podcast/nedostatok-lek%C3%A1rov-v-rei%C3%B3noch-13-10-2021-14-05/id1538429551?i=1000538569203).

Turistická Útulňa Gálová je častou zastávkou turistov na trase Cesty hrdinov SNP. (2021)

posilňovňa,[170] priestory pre nácvik miestnej folklórnej skupiny, chránená dielňa a izba Miestneho odboru Matice slovenskej. Na jeho dvore s finančnou podporou obce členovia ZO JDS postavili preliezačky pre menšie deti, takisto aj drevený altánok. V obci sa nachádza budova pošty.

K základnej vybavenosti obce patrí Základná škola s materskou školou Vlachovo. Obe sídlia v jednej budove. Vlachovo má základnú školu s I. stupňom, deti II. stupňa dochádzajú do školy mimo svojho bydliska (najmä do Dobšinej). Počty žiakov sú dlhodobo nepriaznivé. V školskom roku 2018/2019 ju navštevovalo len 21 žiakov, v roku 2021 to bolo 24 detí. Aj v malej škole sa však realizujú programy, ktoré ich odlišujú od iných obcí.[171] Reprezentanti obce vkladajú veľkú nádej do novej riaditeľky (od 2021), ktorá má kompetencie aj seriózny záujem o zvyšovanie atraktivity školy aj za hranicami obce využitím miestneho ľudského aj kultúrneho kapitálu (napr. voči škole v Dobšinej, kde obec vníma určitý potenciál v kontexte vysokého podielu rómskej populácie v meste). Voľný čas zabezpečuje žiakom školský klub, k dispozícii sú miestne športoviská a okolitá príroda. V rámci vyučovania sa konajú prezentácie tradičnej kultúry a histórie obce, publikácií o histórii a kultúre Vlachova

[170] Služba je pre obyvateľov zadarmo. O posilňovňu je pomerne veľký záujem medzi mladými ľuďmi aj seniorkami, ktoré sa v nej pravidelne stretávajú.

[171] Škola bola úspešná s viacerými projektovými žiadosťami. Cez Enviroprojekt sa podarilo vybudovať vzdelávací environmentálny chodník s osadenými vzdelávacími tabuľami, od ministerstva kultúry získala dotáciu v rámci projektu Zdravé školy (saunovanie detí a iné). Za úspešnú realizáciu zelených aktivít v roku 2005 škola prevzala „zelenú vlajku".

Drevená lávka cez potok ako súčasť drobnej architektúry. (2021)

a vystúpenia Starovlachovskej muziky. Deti sa združujú vo folklórnom súbore a športové aktivity pripravujú tiež hasiči. Mladí ľudia ďalej odchádzajú na stredné školy do Dobšinej (gymnázium), Košíc (viaceré stredné školy), Rožňavy (gymnázium, stredná odborná škola, obchodná akadémia).

Obec neposkytuje opatrovateľskú službu. O dennom stacionári sa vážne uvažovalo medzi rokmi 2013 a 2014.[172] Obavy v tejto oblasti existujú: „V poslednej dobe badať ťažkosti s umiestnením odkázaných na pomoc v zariadeniach. Je nevyhnutné vytvorenie sociálneho zariadenia pre potreby obce a regiónu v spolupráci s VÚC, regionálnym združením obcí alebo s tretím sektorom, nakoľko za niekoľko rokov kvôli prestarnutiu obyvateľstva vznikne problém so sociálnymi službami v obci“ (*Komunitný plán,* 2020: 22). Úroveň medzigeneračnej solidarity a udržiavania starostlivosti o starších v rodinnom prostredí je však vo Vlachove stále silná, funkcie spoločenského stretávania sa do veľkej miery napĺňa ZO JDS v budove Spoločenského klubu.

Maloobchodná sieť v obci pozostáva z niekoľkých predajní s rozličným sortimentom. Dve vlastnia súkromní podnikatelia z obce (Elexa, Strešint), za väčšími nákupmi však miestni cestujú do Rožňavy. Stravovacie služby zabezpečuje viacúčelové reštauračné zariadenie, ktorého súčasťou je súkromný penzión.

[172] Bolo to obdobie výdatnej štátnej podpory tohto typu zariadení. Aj obec Vlachovo vtedy (bez úspechu) navštívili špekulanti s ponukou jeho vybudovania bez nutnosti investície zo strany obce – za cenu poberania štátnych príspevkov. Od júla 2002 totiž sociálne zariadenia a služby prešli do pôsobnosti samospráv. Zariadenia získali viac kompetencií a neskôr možnosť uchádzať sa o finančné prostriedky z fondov EÚ.

Pri rekonštrukcii malých drevených stavieb (studne, prístrešky, pódium, *šmitna*, *šetieren*) aj stavebných prácach pre Vlachovčanov zohráva dôležitú úlohu miestna firma GAL (Miloslav Gál st., Miloslav Gál ml.), zameraná na rekonštrukciu a montáž striech a strešných okien a výrobu drevostavieb. V kontexte lokálneho rozvoja ide o výnimočný prípad spoločensky angažovanej podnikateľskej rodiny, ktorá z úprimného lokálpatriotizmu sponzoruje rôzne rozvojové aktivity obce materiálne (drevo, spracovanie suroviny[173]) aj ľudským a odborným kapitálom. Otec a syn Gálovci stáli za ideou aj samotným vznikom Útulne Gálová vo Vlachove (2019), o ktorú sa permanentne spolu s dobrovoľníkmi (aktívnymi turistami z obce aj mimo nej) pod vedením M. Gála ml. starajú (vrátane údržby okolia a prírodnej sprchy s využitím prírodného prameňa). Útulňa Gálová je modernou infraštruktúrou s kapacitou 8 lôžok a populárnou zastávkou turistov. Stavba vznikla vďaka spolupráci s obcou. Nachádza sa pod Prednou Gálovou – pod Smrečinkou (1 123 m. n. m.) a o rekreačnom využití informuje vlastnou, modernou internetovou stránkou (https://utulnagalova.najweb.net/).

Hmotné kultúrne dedičstvo

Bohatú banskú históriu obce dokumentuje niekoľko hodnotných historických objektov, ktoré obyvatelia dodnes vnímajú ako cenné kultúrne dedičstvo. Centrálny priestor obce je ohraničený cestnými komunikáciami, ktoré na dolnom konci ústia do cesty prvej triedy smerujúcej do Dobšinej, prípadne do Rožňavy. Po ich stranách sú zachované súbory ľudovej architektúry – murované domy z nepálených tehál (*váľkov*), postavené začiatkom 20. storočia po veľkom požiari, keď musela byť dedina vybudovaná prakticky od základov. Časť starých domov je neobývaná alebo ich odkúpujú chalupári z rôznych lokalít Slovenska. Ľudový kolorit centrálnej časti obce dotvárajú starostlivo upravené trávnaté plochy, záhrady rodinných domov a staršie, ale udržiavané hospodárske budovy v jednotlivých dvoroch. Starostlivo udržiavané verejné priestranstvo dotvorené drobnou architektúrou dodáva celému areálu svojrázne genius loci.[174]

Obecné zastupiteľstvo vo Vlachove využilo možnosť aj povinnosť obce zabezpečiť ochranu kultúrnych pamiatok a prírodných hodnôt. V roku 2007 schválilo zaradenie týchto historických nehnuteľností do zoznamu pamätihodností obce Vlachovo[175]:

[173] Pri niektorých stavbách poskytlo drevo miestne pozemkové spoločenstvo.

[174] V roku 2003 vyhlásil starosta J. Kováč 1. ročník súťaže *Za krajšiu obec Vlachovo.* Súťažilo sa o najkrajší dom, dvor a záhradku s kvetinovou výzdobou v novej aj v starej obecnej zástavbe.

[175] V súlade so Zákonom č. 49/2002 Z. z. – *Zákon o ochrane pamiatkového fondu*.

Tradičná architektúra v centre obce. (2019)

- Kaštieľ Andrássyovcov z 2. pol. 18. storočia;
- Historický park s rybníkmi pri kaštieli z 2. pol. 18. stor.;
- Grófska ľadovňa – technická pamiatka z 1. pol. 19. stor.;
- Obecná radová zástavba zo začiatku 20. stor. – Letná ulica;
- Kamenný útes Skavka s amfiteátrom a prameňom pitnej vody;
- Pamätník občanom, ktorí padli v 1. a 2. svetovej vojne;
- Kamenný obranný múr okolo kostola;
- Kamenné studne na verejných priestranstvách obce s drevenou nadstavbou.

Kolorit obce výrazne dotvárajú rôzne drobné stavby, ktoré vďaka úspešným projektom (napr. Program obnovy dediny) v roku 2007 zrekonštruovali podľa vzoru ich tradičnej podoby. Ide najmä o funkčné studne v obci, lávku s prístreškom ponad potok, vedúcu ku kostolu. Zrekonštruovali tiež tzv. *šeťieren*, zdroj vody v centre obce, tradičnú unikátnu kováčsku vyhňu (*šmitna*) a bývalý vodný mlyn s funkciou domu tradičných remesiel. S podporou obce, ale na popud a plne v réžii členov ZO JDS postavili na dvore Spoločenského klubu drevený altánok. Počas Vlachovských hier a iných letných podujatí plní funkciu stánku, stanoviska seniorov alebo pódia pre hudobné zoskupenia.

Na úpätí kamenného útesu Skavka – pod Strosom – bolo vybudované pódium, na ktorom sa odohrávajú niektoré spoločenské podujatia a scénické programy. Na križovatke pod skalným bralom je každý rok situované centrum festivalového diania a tiež sa tu každoročne 25. decembra odohráva vianočné podujatie, počas ktorého miestni aktívni mládenci uvádzajú betlehemskú hru *gubajka*.

Huta Karol v areáli drevárskeho podniku. (2019)

Evanjelický kostol z 15. storočia bol v roku 1988 vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Je pôvodne románskou stavbou s gotickými prvkami, obohnanou ochranným múrom so strieľňami zo 17. storočia. K najvýznamnejším prvkom hmotného kultúrneho dedičstva však patria objekty, ktoré súvisia s banskou históriou obce a grófskou rodinou Andássyovcov.

Huta Karol patrí k významným technickým pamiatkam na Slovensku a je jednou z najvýznamnejších historických vysokých pecí na spracovanie železnej rudy v Európe.[176] Nachádza sa pri ceste smerom na Dobšinú, v osade nazývanej Maša (Vlachovo Maša). Vysokú pec dal v roku 1870 vybudovať šľachtic Emanuel Andrássy ako súčasť väčšieho komplexu. Huta sa z neho zachovala ako jediná. Názov dostala podľa Emanuelovho otca Karola Andrássyho. Od roku 1900 železiareň s hutou prevádzkovala Rimavsko-muránsko-šalgotarjánska železiarska účastinná spoločnosť, zvaná RIMA, ktorá tu v roku 1907 definitívne ukončila výrobu. Huta Karol je v súčasnosti evidovaná v zozname nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok (ev. číslo ÚZPF 2484) ako narušený pamiatkový objekt. Od roku 1967 je v správe Slovenského technického múzea v Košiciach a už na prvý pohľad púta svojím historicky cenným a osobitým architektonickým vzhľadom. Stavba je v kritickom stave, pomaly chátra a prebývajú v nej hospodárske zvieratá, ktoré ju ďalej znehodnocujú. V súčasnosti sú akékoľvek snahy využiť historický potenciál budovy komplikované potrebou významnej finančnej investície[177] a tým, že okolitý pozemok patrí miestnemu podnikate-

[176] Huta Karol dokázala v roku 1884 vyrobiť pozoruhodných 5162 ton surového železa (Kováč, sine anno: 1).

[177] Z hľadiska potenciálu pre regionálny rozvoj aj v kontexte vnímania kultúrnej aj historickej hodnoty objektu vznikol v minulosti zámer jeho rekonštrukcie do podoby horského hotela

Zrekonštruovaný barokový kaštieľ. (2019)

ľovi (drevovýroba), ktorý pár metrov od pamiatkového objektu prevádzkuje pílu. Návšteva huty je možná len po dohode s domácim sprievodcom a so súhlasom majiteľa drevárskej firmy.

Jedným z centrálnych kultúrnych bodov spomedzi architektonických objektov vo vlastníctve obce je historická budova barokového kaštieľa rodiny Andrássyovcov. Stavba z druhej polovice 18. storočia bola pôvodne obecným domom, ktorý obci odobral miestny šľachtic Karol Andrássy a prebudoval ho na kaštieľ s honosným parkom. Za prvej ČSR (1929 – 1934) prenajali Andrássyovci kaštieľ armáde. V roku 1936 ho obec odkúpila od grófa Andrássyho s cieľom zriadenia školy. V roku 1950 bol prestavaný na kultúrny dom. Ďalšia veľká rekonštrukcia kaštieľa prebehla v rokoch 2004 – 2005.[178] Nachádza sa v ňom aj stála národopisná a banícko-hutnícka expozícia. Je výsledkom dlhodobého historického a etnografického výskumu vtedajšieho starostu J. Kováča, ktorý je zároveň autorom, dizajnérom a sprievodcom po expozícii. Tvoria ju artefakty súvisiace s baníckou minulosťou obce, s rodom Andrássyovcov a predmety každodenného vidieckeho života zhromaždené miestnymi obyvateľmi.

---

so školiacim strediskom. Rokovania s košickým múzeom síce prebehli, ale projekt nebol finančne podporený. Pamiatka neskôr vzbudila záujem aktivistov z OZ Čierne diery, ktorí jej venovali pozornosť v publikačných výstupoch (porovnaj Sarvaš – Lipták – Beňák, 2018).

[178] V kaštieli tiež bola odkrytá historická freska, ktorú sa J. Kováč pokúšal reštaurovať z predvstupového fondu EÚ – SAPARD počas svojho funkčného obdobia. Prostriedky sa mu však nepodarilo vyčleniť.

Neďaleko kaštieľa, v areáli pôvodne rozľahlého parku sa nachádzajú tri bývalé grófske rybníky.[179] V 80. rokoch 20. storočia boli dva z nich v niekoľkých etapách upravené pre športový rybolov. Ďalšej úpravy sa dočkali v novom miléniu. V súčasnosti patria Slovenskému rybárskemu zväzu v Rožňave,[180] ktorý ich využíva na chov kaprovitých rýb a športové rybárstvo. Neďaleká rieka Slaná rozširuje možnosti rekreačného rybolovu. Ide o príjemnú relaxačnú zónu s osadenými lavičkami. Na brehu jedného rybníka stoja obytné rekreačné domy. Počas leta miesto navštevujú rybári zo širokého okolia, alebo miestni mládežníci, v zime hrávajú na ľadovej ploche Vlachovčania hokej alebo sa korčuľujú.[181]

Na okraji obce, severne od kaštieľa, pod svahom pozdĺž rieky Slaná sa nachádza grófska ľadovňa s dreveným turistickým prístreškom, vybudovaná na objednávku Andrássyovcov v prvej polovici 19. storočia podľa módnych architektonických trendov ovplyvnených cestovateľskými objavmi v Egypte. Je to unikátny dvojpodlažný kamenný objekt zasadený do skalného svahu, slúžiaci ako chladnička na uskladnenie potravín. Dvojpodlažná stavba mala pyramídovú strechu a pripomínala parkový altánok. Je prístupná z dvoch strán schodiskom.[182] V minulosti pred ňou stáli štyri kamenné sochy, tzv. *vlachovské sfingy* – skulptúry žien, ktoré ležiac pozývali na hostinu po vydarenom love. Ľadovňu obnovili v roku 2004. Z pôvodnej stavby chýbajú sochy žien[183] a vstupný lichobežníkový portál v spodnej časti. Ľadovňa je voľne prístupná, ale prístup je možný len po málo frekventovanej železničnej trati.

Banskú činnosť vo Vlachove dokumentuje tiež zrekonštruovaný vstup do štôlne Dolina, ktorý sa nachádza pri ceste nad areálom kúpaliska.[184] K novším miestam historického významu patrí pamätník venovaný Sloven-

[179] Štvrtý rybník sa nachádza na opačnej strane hlavnej cestnej komunikácie, v tesnej blízkosti základnej a materskej školy.

[180] Súčasný starosta P. Pakes má záujem o túto dôležitú rekreačnú zónu aj o spätné odkúpenie pozemkov pod grófskou ľadovňou od Železníc Slovenskej republiky. To, že tieto lokality nepatria Vlachovu, sa hodnotí skôr negatívne.

[181] V blízkosti Vlachova boli na popud Nadácie Ekopolis v B. Bystrici a v spolupráci s obcou a Poľovníckym zväzom vybudované dva rybníky pre vzácneho skokana hnedého (*Rana temporaria*). Lokalita sa nazýva Močiare pod Michlovom (súčasť Národného parku Slovenský kras). Ide o najvýznamnejšie liahnisko skokanov hnedých v hornom Gemeri.

[182] Viď titulnú fotografiu kapitoly o Vlachove. V spodnej časti ľadovne ukladali koncom zimy ľadové kryhy. Na nich bola vystlaná ovsená slama, na ktorej boli uložené úlovky zveriny a iné potraviny. Na vnútorných stenách a na strope ľadovne boli osadené kované háky na vešanie mäsa zvierat ulovených na poľovačkách. Na druhom podlaží sa zvyklo hodovať.

[183] Vlachovské sfingy sa zachovali len na obraze grófa Emanuela Andrássyho približne z roku 1840, ktorý je súčasťou expozície kaštieľa v Betliari.

[184] Starosta obce vidí v baníckych štôlňach potenciál, hoci idey v rozhovore predostrel výlučne v hypotetickej podobe. Možnosti zážitkového turistického využitia štôlní však už konzultoval s odborníkmi. Inšpirácie pritom berie z Banskej Štiavnice aj zo zahraničia.

skému národnému povstaniu a obetiam protifašistického odboja, ktorý postavili v centre obce v roku 1984. Súčasťou každoročne pripomínaných udalostí v obci je aj pietna spomienka na obete.

Nehmotné kultúrne dedičstvo

Niektoré fenomény tradičnej kultúry, najmä obyčajového cyklu, koncom 20. storočia buď zanikli, alebo sa zachovali v reziduálnej podobe len na úrovni rodinného sviatkovania. Avšak zásluhou miestnych obyvateľov a miestnych nadšencov ich opätovne rekonštruovali, revitalizovali či transformovali na inštitucionalizovanú aktivitu záujmových skupín. V tomto ohľade možno Vlachovo považovať za obec výnimočnú. Veľký význam pritom zohral dlhodobý etnografický a historický výskum tradičnej ľudovej kultúry J. Kováča, z ktorého dodnes čerpajú aj členovia folklórnej skupiny a miestne hudobno-inštrumentálne telesá. Revitalizačné snahy boli cielené nielen na miestne nárečie, ľudové piesne, výročné obyčaje či ľudový odev (v spolupráci s reprezentantkami najstaršej generácie). Pokus o znovuoživenie zaniknutého sme zaznamenali aj vo vzťahu ku gajdošskej tradícii.[185] Síce nebol úspešný, ale je jednoznačným dôkazom zanietenia lokálnych folklórnych znalcov a nadšencov.

O zachovávanie a prezentáciu folklórnych prejavov a vybraných prvkov obyčajovej tradície sa starajú miestne hudobné a hudobno-tanečné telesá. V obci pôsobí Folklórna skupina Stromíš so samostatnou ženskou, dievčenskou a mužskou speváckou skupinou, Mužská spevácka skupina Pekná dolinka z Vlachova (v rámci ZO JDS vo Vlachove), detský folklórny súbor Malý Stromíš, viacero tanečných hudobno-inštrumentálnych zoskupení aj individuálne pôsobiacich hudobníkov a spevákov. Stále žije niekoľko výrazných speváčok najstaršej generácie, hoci mnohé sprítomňujú už len zvukové a filmové záznamy.

Obec je v kontexte celého regiónu charakteristická bohatým kalendáriom podujatí, z ktorých viaceré lákajú do obce návštevníkov z okolia. Podujatia sú v prvom rade odrazom činnosti a celkového fungovania vlachovských záujmových združení a organizácií, výsledkom tvorivého potenciálu ich členov aj ďalších aktivistov a dobrovoľníkov. Dôležitú organizačnú a sociálno-integračnú úlohu zohráva takisto Miestny odbor Matice slovenskej (ďalej len MO MS) a ZO JDS, farárka Martina Gdovinová a čiastočne základná a materská škola.

[185] Na základe impulzu J. Kováča podala obec projekt v rámci Nadácie poštovej banky, vďaka ktorému boli zhotovené dvoje gajdy a zabezpečené školenie profesionálnym gajdošom. Zúčastnilo sa ho 7 – 8 detí. Záujem sa u nich nepodarilo prebudiť, hru na gajdách však ovláda starší hráč Ján Gallo (hrával na gajdách výrobcu a známeho gajdoša Jána Králika z Čiernej Lehoty). Jeden z nových nástrojov skončil u primáša FSk Stromíš, Petra Gecelovského ml.

Medzi najvýznamnejšie obyčaje a sviatočné aktivity, ktorým miestni obyvatelia pripisujú spoločenský význam a hodnotu patria: betlehemská hra Vlachovská *gubajka* a polnočný Spev *na turni*, na ktoré nadväzuje Štefanská zábava. Pravidelnými kultúrnymi podujatiami sú Výstup na Stromíš, Vlachovské fašiangy, Kúpačka, Stavanie májov *na Rusadlie*, Jozefovské jarné spevy, Dni obce spojené s jarmokom a folklórnym festivalom či tzv. Vlachovská hostina.

Tretiu januárovú sobotu sa už od roku 1978 koná turistický Výstup na Stromíš (najvyšší kopec v blízkosti obce Vlachovo), ktorý patrí k najstarším turistickým podujatiam v celom regióne. Tradičného podujatia sa dlhodobo zúčastňujú domáci obyvatelia (celé rodiny) aj mnoho návštevníkov z okolitých obcí a miest. Okrem športovo-turistického zamerania má aj historický a spoločensko-kultúrny rozmer. 15-kilometrový výstup je memoriálom Štefana Klementa a Jána Elexu, dvoch rodákov z obce, mladých športovcov, ktorí padli počas druhej svetovej vojny. Výstup sa začína v centre obce pred miestnym obecným úradom pri pamätníku SNP. V úvode podujatia prebieha pietny akt vo forme položenia venca k pamätníku padlých hrdinov, potom nasleduje príhovor starostu a odštartovanie výstupu. Turistov ponúkajú už tradičným *štarterlíkom* – pohárikom alkoholu. Cieľ stretnutia je pri poľovníckej chate pod Stromíšom, kde organizátori v minulosti pripravovali rôzne zábavno-súťažné športové aktivity. V poobedných hodinách ukončuje podujatie tanečná zábava (Vibramový ples), podáva sa varený guláš v miestnom kultúrnom dome. V roku 2019 sa ponúkali aj tradičné špeciality – bryndzové halušky a vlachovské *guľky* (guľky zo strúhaných zemiakov, údeného mäsa a praženej cibule) s kyslou kapustou a opraženou slaninou. Počas zábavy sa na stenu sály premietajú fotografie dokumentujúce históriu podujatia.

Jozefovské jarné spevy vo Vlachove nadväzujú na rovnomennú tradíciu fungujúcu ešte v 40. rokoch 20. storočia. Dievky (v súčasnosti členky folklórnej skupiny) sa počas 2 – 3 týždňov pred dňom sv. Jozefa schádzali na Skavke, na skalnom masíve nad ústredným priestranstvom obce, a spievali žánrovo príznačné piesne s tematikou vítania jari. Zároveň predvádzali jarné chorovody. K starším dievkam sa pridávali aj mladšie, pre ktoré mala účasť na tejto aktivite iniciačný charakter. Nechýbali tu ani mládenci. Kládli ohne, pálili staré krovie, haluzinu a suchú trávu. Išlo taktiež o významnú spoločenskú príležitosť, v rámci ktorej sa vzájomne stretávala nielen mládež, ale všetky generácie obyvateľov obce. Obec nadviazala na túto zaniknutú tradíciu scénickým podujatím, ktorého nultý ročník sa konal v roku 2004. Každoročne sa odohráva na tom istom mieste. Hlavnými organizátormi podujatia sú Občianske združenie Stromíš z Vlachova, Obec Vlachovo a MO MS.

Na Turíce (*na Rusadlie*) zabezpečujú členovia FSk Stavanie mája, nadväzujúc na staršiu podobu tejto obyčaje, keď mládenci stavali máje pred domami dievok. Z lokálnych tradícií čerpá podujatie Trojgeneračný majáles (májový

kultúrny program a zábava), ktorý vo Vlachove prepájajú do jedného termínu s novodobejšou oslavou Dňa matiek. Každý rok v júni od roku 2014 organizuje miestna evanjelická farárka *Vlachovskie hry*.[186]

Obec zabezpečuje aj viaceré pietne a spomienkové akcie ako oslavu Dňa víťazstva nad fašizmom (8. 5.), výročie Slovenského národného povstania (29. 8.). Spolu s MO MS každý rok v júli už od 90. rokov 20. storočia organizovala Vatru zvrchovanosti pripomínajúcu Deklaráciu Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky zo dňa 17. 7. 1992. Išlo o hojne navštevované podujatie okresného významu.

Letné obdobie v sebe zakaždým sústredí sériu víkendových podujatí, ktoré sa donedávna organizovali v areáli miestneho amfiteátra a kúpaliska pod značkou *Vlachovské leto*.

Dni obce Vlachovo je najnavštevovanejším podujatím s celoregionálnym významom. Je výsledkom spolupráce všetkých obecných organizácií a združení, dobrovoľníkov a aktivistov. Cieľom je prezentovať nielen obec Vlachovo, celkový kultúrny potenciál obce, ale tiež efektívne oživiť jej verejný priestor a zviditeľniť miestne historické pamiatky. Dni obce Vlachovo sa skladajú z Festivalu ľudového spevu a tanca a z Vlachovského remeselníckeho jarmoku.[187] Najdôležitejšie časti programu sa odohrávajú v jednotlivých uliciach a v centre obce, kde je situované pódium pre účinkujúcich. Program spočíva v prezentácii miestnej tradičnej kultúry (hudobný a tanečný folklór, gastronómia, remeslá, umelecká výroba), histórie obce, ale aj organizácií v obci a ich aktivít. Na pódiu dostávajú priestor folklórne kolektívy a hudobné zoskupenia z Vlachova, resp. z Gemera a takisto hostia z rôznych kútov Slovenska. Cieľom organizátorov je uspokojiť čo najširší okruh návštevníkov. Okrem podujatí pre dospelých majú preto v rámci festivalového programu svoje miesto aj aktivity pre deti a mládež.

Súčasťou podujatia je už niekoľko rokov stavanie jarmočného mája, ktorý miestni vnímajú ako oslavný, festivalový máj. Vo Vlachove sa tak máj stavia 2x ročne (po prvý raz v tradičnom termíne – *na Rusadlie*). Stabilnými súčasťami tohto podujatia sú aj tanečné zábavy a diskotéka, spoločenské posedenia v miestnych pohostinstvách spojené s grilovaním a hudobnou produkciou miestnych hudobných skupín a muzík.

Deň úcty k starším je v októbri venovaný seniorom. V predposlednú novembrovú nedeľu sa organizuje Vlachovská hostina, ktorá je pripomienkou

[186] Bližšie o podujatí pojednávame na inom mieste kapitoly.

[187] Folklórny festival zorganizovali vo Vlachove prvý raz v roku 1993 (vznik podujatia inicioval MO MS). Remeselnícky jarmok je súčasťou jeho dramaturgie od roku 2005. Z pôvodného jednodňového letného podujatia sa tak postupne sformovalo trojdňové víkendové podujatie, pričom dňom s najbohatším programom je sobota.

pamiatky na vysviacku kostola. Obec v tento čas navštevujú aj odsťahovaní rodáci, na slávnostnom pohostení sa v jednotlivých rodinách stretávajú rodinní príslušníci. Súčasťou hostiny je podvečerný kultúrny program v sále kultúrneho domu, spravidla vyplnený divadelným predstavením, ale aj tanečná zábava. Od roku 2016 je súčasťou hostiny aj obecná zabíjačka.

Vianoce sú v obci Vlachovo spojené s tradíciami, ktoré sa zachovali v pozmenenej forme až do súčasnosti. Okrem domáceho prostredia ich intenzívne prežívajú aj vo verejnom priestranstve obce vo forme viacerých kultúrno-spoločenských a náboženských aktivít. Od založenia ZO JDS v roku 2006 sa konajú pravidelné Posedenia pod jedličkou pre seniorov. Evanjelický cirkevný zbor organizuje pre deti Mikulášsku párty a príležitosťou k sláveniu tohto obdobia je Vianočná akadémia, ktorú v kultúrnom dome pripravujú pre svojich rodičov a blízkych žiaci miestnej základnej a materskej školy.

Štedrý deň je spojený s prípravou obradových jedál. „*Po tých večeriach nám chodívali Cigáne spievat pod okno, dakotrí aj na prvý sviatok vianočný. Na pounoc se zas chodilo trúbiť na vežu kostola, aj teraz chodä, susedia šo hrajú na trubkoch. Na každú svetovú stranu sa trúbilo*“ (Kment, 2018: 46). V súčasnosti sa počas štedrého večera odohrávajú Vianoce v kostole, v ten istý deň aj polnočný Spev na turni (kostolnej veži). Prvý sviatok vianočný trávia obyvatelia v rodinnom kruhu a vzájomným navštevovaním sa a vinšovaním. Už viac ako dve desaťročia pripravujú Vlachovské Vianoce. Základom programu je betlehemská hra *gubajka* inscenovaná v centre obce a Štefanskej zábava.[188]

Vlachovská *gubajka* je tradičná vianočná betlehemská hra (*guba* = kožušinová mužská odevná súčiastka), ktorú kedysi predvádzali skupinky mládencov vo všetkých domácnostiach po celej obci. V 50. a 60. rokoch sa ju dvakrát v pôvodnej podobe pokúšal revitalizovať miestny obyvateľ Juraj Ďurán, ktorý túto hru nacvičil so skupinou mládencov. Vďaka nemu sa zachoval aj zápis textu hry z roku 1968. Ten sa na popud J. Kováča stal východiskovým materiálom pri jej zaradení do repertoáru FSk Stromíš v roku 1969.[189] Po roku 1989 sa hra stala súčasťou podujatia Vlachovské Vianoce. Okrem *gubajkárov* v ňom pravidelne vystupujú deti z miestnej základnej školy, cirkevný zbor, členovia folklórnej skupiny a miestni hudobníci. Odohráva na verejnom priestranstve v obci, pri *šetierni*. *Gubajkári* sa v priebehu dňa zastavujú pred jednotlivými

[188] Každý rok ju organizuje jedna spoločenská organizácia (poradie je pevne stanovené) – FS Stromíš, AMK motokrosový Team, VMS automotoklub, Dobrovoľnícky hasičský zbor obce, donedávna tiež Futbalový oddiel TJ Vlachovo. Hudobný sprievod zabezpečujú miestne hudby z Vlachova. Financie zo vstupného predstavujú istý zdroj príjmu pre organizátora, t. j. doplnkovej finančnej podpory vždy jednej z miestnych organizácií.

[189] *Gubajke* a jej stvárneniu je venovaný krátky dokumentárny film *Vlachovská gubajka* (r. Juraj Kováč, 1988) aj odborný príspevok M. Jágerovej (2019).

domami a pozvajú obyvateľov na večerné vianočné podujatie. Dostávajú pohostenie, potravinové dary a alkohol, do príbytkov však nevchádzajú. Domáci pokladajú hru za neoddeliteľnú súčasť prežívania vianočného obdobia, obyvatelia si uvedomujú jej nadregionálnu jedinečnosť. „*Keď je gubajka, to každý príde domov, lebo to je tradícia, tam sa ešte stretneme. Rodiny sa zídu*“ (žena, nar. 1980). Hra a jej uvádzanie tak plní aj sociálno-integračnú a sociálno-identifikačnú funkciu. Okrem divákov mobilizuje okruh aktivistov, ktorí sa už dlhšie obdobie podieľajú na jej uvádzaní a zabezpečovaní rôznych aktivít súvisiacich s týmto podujatím (zabezpečenie celého kultúrneho programu, občerstvenie pre účastníkov, technické zabezpečenie podujatia) (porovnaj Jágerová, 2019). Je pozoruhodné, že k realizáci vianočnej hry nie je potrebný inštitucionálny impulz. Vlachovská *gubajka* je výrazom dobrovoľnej záujmovej aktivity mladých chlapcov v obci, často tiež nesúboristov.

Na silvestrovskú polnoc sa obyvatelia stretávajú pri kostole. V prvej polovici 20. storočia mládenci oznamovali príchod Nového roka trúbením na veži. Táto tradícia zotrvala až po súčasné roky. Kalendárny rok v súčasnosti v obci ukončujú stretnutím občanov a vedenia obce pri príležitosti akcie Silvestrovský ohňostroj.

Spoločenský život, organizácie a záujmové skupiny

Aktivizmus miestnych obyvateľov, prítomnosť viacerých lokálnych lídrov a spoločensky činorodá komunita záujmových a vekových skupín predstavujú hybnú silu kultúrneho a spoločenského rozvoja v obci a stáli za získaním titulu Dedina roka. Väčšina obyvateľov obce má členskú skúsenosť s hneď viacerými z nich: „*Kto bol súborista, bol aj hasič, bol aj futbalista*“ (muž, 1964). „*Také možnosti máloktorá obec má toľko. Či mladí, či starí, každý sa dade nájde. Aj tí, čo popíjajú, tiež sú partia. Akurát nemajú klub. Som im vravel, že už len vy klub založiť a už je každý v klube* [smiech]. *Hudobné skupiny, ani jedna obec nemala toľko, ako tu. Bol aj futbal, SZM, hasiči, Zväzarm, turisti, poľovníci aj strelecký krúžok tu bol – 12 malorážok, vzduchovky, vzpieračský. Teraz majú činkári. Tu sú všetko také krúžky, záujmové činnosti, mali sme tu aj džudo*“ (muž, nar. 1964).

Vo Vlachove pôsobí pomerne veľké množstvo miestnych spoločenských organizácií a združení, ktoré sú významným komunito-tvorným faktorom. Zvlášť aktívnych je v tomto smere niekoľko z nich.

Základná organizácia Jednoty dôchodcov Slovenska, nazývaná tiež Klub dôchodcov vo Vlachove – okrem pravidelných stretnutí členov im venuje pozornosť v dňoch ich významných životných jubileí, organizuje ich pri rôznorodých činnostiach na prospech verejného života v obci. Miestny odbor Matice slovenskej vo Vlachove zasa pod vedením a aktívnym organizačným zastre-

šením Jána Klobušníka[190] usporadúva a spoluorganizuje množstvo spoločenských a kultúrnych podujatí v obci.

Poľovnícke združenie Jasenový vrch Vlachovo-Gočovo vzniklo ako prvé svojho druhu v Gemeri (1938), organizuje sa v dvoch skupinách (Vlachovo, Gočovo), má na starosti budovanie a opravovanie posedov a prikrmovacích zariadení, zabezpečuje aj čistenie chodníkov a starostlivosť o chatu na Trostí a jej rôznorodé využitie. Participuje na jarmoku, varení guláša, na vzdelávacích aktivitách pre deti a mládež.

V obci dlhodobo pôsobila silná skupina turistických fanúšikov. Pred rokom 1989 aktivity zastrešovala Telovýchovná jednota Družstevník Vlachovo. Vlachovskí turisti sa od začiatku organizačne podieľali na výstupe na Stromíš, organizovali tiež kolektívne turistické zájazdy a zúčastňovali sa rozmanitých závodných alebo podnikových súťaží a pochodov (napr. pochod Po stopách 1. čs. armádneho zboru).[191] V súčasnosti zápasia s nedostatkom záujemcov o spoločne organizované aktivity. Niektorí sa stali členmi turistického Klubu slovenských turistov v Rožňave, horolezec Miloš Gál ml. s otcom a aktívny turista Vladimír Marciš s partiou sa angažujú v rámci Útulne Gálová. Dlhoročný turista a organizátor aktivít Ján Gallo zastáva funkciu v okresnom výbore JDS, kde má na starosti turistiku. Mladšia partia mužov vytvorila BOV – Bežecký oddiel Vlachovčanov, rodinné záväzky aj práca mimo obce však obmedzili ich aktivity.

Motoristický rally šport vo Vlachove sa v obci pestuje od 80. rokov 20. storočia, keď sa Marian Ďurán a jeho kamaráti zúčastňovali podujatí Majstrovstiev ČSSR v Rally a združených majstrovstiev krajov na súťažnom vozidle Škoda 120 LS. V súčasnosti to je skupina mladých mužov a jednej ženy (dve posádky) vo Vlachovo Motorsport Teame, z ktorých jedna si v roku 2021 odniesla titul vicemajstrov triedy RP2 a celkové siedme miesto v absolútnom poradí Slovenského rally pohára. V januári 2019 sa odohral 8. ročník Vlachovskej jazdy zručnosti – zimného motoristického podujatia. Organizuje ho Občianske združenie Vlachovo Motorsport Team a zúčastňuje sa ho niekoľko desiatok súťažných tímov (v roku 2018 to bolo 42), pre ktoré každoročne pripravujú niekoľko-kilometrovú trať.

Motokrosový klub Vlachovo založila v obci rodina Labuzíkovcov so silnou hasičskou a folkloristickou tradíciou. Po dohode s obcou si na urbárskom pozemku vedľa futbalového ihriska vybudovali kvalitnú motokrosovú trať, kde trénujú a usporadúvajú *gulášovky*, menej formálne súťaže v motokrose pre part-

[190] Počas svojho dlhodobého pracovného pôsobenia v Košiciach založil Spolok Gemerčanov v Košiciach. V rámci pravidelných kultúrnych aj vzdelávacích podujatí sa svojím programom predstavovali jednotlivé dediny Gemera a Malohontu. Spolok viedol do roku 2006, keď sa vrátil späť do Vlachova a začal sa angažovať vo verejnom živote (MO MS aj ZO JDS).

[191] Dnes je to z napríklad Novoročný výstup na Volovec (organizátorom je KST Rožňava).

nerov z vybraných klubov na Slovensku. Aj v motokrose dosahuje Vlachovo veľmi dobré výsledky (člen tímu získal 2. miesto v celoslovenskej súťaži, 2017).

Dobrovoľný hasičský zbor obce je dlhodobo jednou z najväčších miestnych organizácií. Môže sa pochváliť kvalitnou hasičskou technikou a zrekonštruovanou hasičskou zbrojnicou. Jej fungovanie oslabil demografický vývoj obce, pandémia, absencia vedúcich osobností s mobilizačným potenciálom aj málo podnetné prostredie základnej školy. V súčasnosti existuje najmä zo strany rodičov snaha zaangažovať do jeho štruktúr najmenších školákov.

Obec donedávna reprezentoval futbalový oddiel TJ Družstevník Vlachovo s viacerými vekovými kategóriami futbalistov. V období pandémie sa družstvá rozpadli a ich aktivity utlmili. Úlohu zohral najmä nezáujem, odliv mladých ľudí za prácou a štúdiom a absencia potenciálneho lídra mužstva. Súčasný starosta však práve miestny futbal považuje za dôležitú súčasť života obce – trávnik preto stále udržuje a, ak nachádza zdroje, obnovuje základný inventár.

Osobitosťou banských oblastí Gemera je tradícia pohrebných spolkov. Pohrebné podporné združenie funguje aj vo Vlachove.

Občianske združenie Stromíš Vlachovo vzniklo v roku 2005 a je zamerané na projekty popularizácie a zachovávania tradičnej kultúry. Zastrešuje tiež aktivity miestnej folklórnej skupiny. Jej počiatky siahajú do 60. rokov 20. storočia. V roku 1967 založil vo Vlachove vtedajší učiteľ J. Kováč národopisnú skupinu Matičiar, ktorú neskôr premenovali podľa najvyššieho kopca nad obcou na Folklórny súbor Stromíš. O dva roky súbor uviedol v miestnom kultúrnom dome svoje prvé celovečerné vystúpenie. Hoci v počiatkoch fungovania jeho repertoár tvoril okrem prejavov miestneho folklóru aj materiál z rôznych regiónov Slovenska, jeho činnosť sa dlhodobo zameriava na prezentáciu speváckych, hudobných a tanečných tradícií obce Vlachovo. Od 70. rokov 20. storočia sa súbor zapája do rôznych prehliadok scénického folklorizmu. Už v roku 1973 súbor nahral vlastnú reláciu v rozhlase a ten istý rok prvýkrát účinkoval v televízii. Neskôr sa podieľal na viacerých nahrávkach v rámci rozhlasových vysielaní, na LP platniach a v rôznych filmových dokumentoch. V roku 2013 vydal súbor hudobný CD nosič *Vo Vlachove na dedine stojí skala visoká*.

S cieľom zabezpečiť medzigeneračnú kontinuitu členstva v roku 1986 vznikol detský folklórny súbor Malý Stromíš pre staršie deti a súbor menších detí fungujúci v miestnej základnej škole. V obci je len málo obyvateľov, ktorí by v niektorom období neboli ich členmi.

Súbor patrí k významným reprezentantom obce, je jednou z podstatných zložiek miestnej kultúry a verejného života. Ako aj iné folklórne skupiny na Slovensku, aj Stromíš zažil fázu stagnácie a vnútorného pnutia, ktoré spôsobila generačná výmena, spory vo vedení súboru aj celkové prehodnocovanie prístupu k spracovaniu folklórnej látky. Po kritickom období rokov 2013 – 2016, keď súbor opustilo približne 15 členov, teleso nabralo nový dych a teší sa podpore

rodičov folklórne zameraných detí aj ostatných obyvateľov obce. Organizačne aj umelecky ho vedie Klára Vargová, podporuje ju študujúci etnológ a vedúci ľudovej hudby a Malého Stromíša, Peter Gecelovský ml. Na úkor vlastného voľného času sa cez víkendy venuje aj najmladším členom „dospelého" súboru.

Súbor predstavuje významný činiteľ sociálnej integrácie mladých ľudí. Prirodzeným dôsledkom jeho fungovania sú spoločné opekačky, cestovanie za folklórnymi festivalmi a pretrvávajúce priateľské väzby. Posledných 10 rokov sa okrem toho opäť zintenzívnila obľuba hudobno-tanečného folklóru v obci: „*Teraz si myslím, že je to viac, ako to bolo dakedy. Oco má veľa kamarátov z folklórnej skupiny. Oni si tak zaspievajú, keď majú grilovačku, alebo posedenie. Niekedy aj M. donesie harmoniku do krčmy a tam spievame. Môj manžel mal štyridsiatku, tak prišiel huslista aj s dvomi muzikantmi*" (žena, nar. 1980). Časť dievčat začala posledných 5 rokov chodiť po okolitých obciach robiť *zavíjanky*, pričom zarobené peniaze ukladajú na účet občianskeho združenia. „*My sme sa aj dohodli, že budeme spolu len po vlachovsky rozprávať – aby sme na to nezabudli. Pán Kováč nám hovoril, že aspoň na nácviku by sme mali po vlachovsky.*"

Výsledky výskumu ukázali na dôležité sociálne funkcie hudby a hudobno-tanečných aktivít v obci. Pre Vlachovo je vo všeobecnosti príznačný veľký počet hudobných zoskupení a dlhodobý a vytrvalý záujem miestnych aktívnych občanov pestovať v deťoch hudobné zručnosti a organizovať pre nich hudobno-vzdelávacie aktivity. V tomto ohľade možno Vlachovo považovať za obec neobyčajne aktívnu a hodnú nasledovania.

Napriek tomu, že základná hudobná škola bola až v Rožňave a dnes deti navštevujú ZUŠ v Dobšinej, dôraz na hudobné vzdelanie v minulosti kládli hneď viacerí obyvatelia a funkcionári obce.[192] Z novších aktivít možno spomenúť špecifický projekt výučby 12 detí v hre na husliach („husľová škola", 2009 – 2012). Občianske združenie Stromíš a MO MS vtedy s veľkou podporou rodičov zorganizovali pravidelné hodiny huslí pod vedením učiteľky Alžbety Czimovej z Košíc, ktoré okrem vystúpení pre Vlachovčanov (Valné zhromaždenie MO MS, vianočné koncerty, Vlachovská hostina a pod.) vyvrcholili koncertom detí v košickom divadle.[193]

[192] Riaditeľ školy vo Vlachove Karol Samseli viedol napríklad študentov na I. stupni, neskôr Juraj Kováč žiakov II. stupňa (v Nižnej Slanej) ku hre na mandolínach. Mandolínový súbor sa v 70. rokoch 20. storočia prezentoval na rôznych školských podujatiach (Kováč, 2017: 173). Deti aktívne vedli k spevu aj zbieraniu ľudových piesní. Medzi mladými chlapcami boli populárne menšie harmoniky. Zaznamenali sme tiež snahu o znovuoživenie zaniknutej dychovej hudby aj jej hudobných nástrojov v mládežníckej hudbe v rokoch 1961 – 1962. Vďaka nej sa vyprofilovali významní členovia budúcich moderných tanečných kapiel v obci.

[193] V hre v miestnej folklórnej skupine deti nepokračovali, mnohé však na túto skúsenosť v dobrom spomínajú a oceňujú nadobudnuté zručnosti.

Ján Gallo ako niekdajší poslanec, aktívny turista, fotograf aj zanietený hudobník organizoval z vlastnej iniciatívy v rokoch 2006 – 2015 hudobný krúžok. Vytipoval si deti aj mládežníkov a formou spoločného hrania (gitara, akordeón, bicie) a vzdelávania v sólovej aj ansámblovej hre sa pravidelne stretávali v Spoločenskom klube, v dobrom počasí pod grófskou ľadovňou pri táboráku. Stretnutia boli spojené s čistením ľadovne a jej okolia a muzicírovaním. Bol to obzvlášť tvorivý a z pedagogického hľadiska úspešný vzdelávací projekt.[194]

Vo Vlachove mali dlhú tradíciu aj sláčikové a cimbalové hudby. Najstaršie zmienky o nich sú spojené s ľudovou hudbou Janoka Gábora, Šaňa Benedika, Nemcovcov, či neskôr v 50. rokoch 20. storočia so sláčikovou muzikou Jozefa Endreka (Kováč, 2017: 172, 188).[195] Aktivita dospievajúcej mládeže sa prejavila vznikom nových muzík: ľudovej hudby Ondreja Hlaváča, neskôr ľudovej hudby Vlachoväne pod vedením Mariána Galla a od roku 2014 Hornogemerskej ľudovej hudby Petra Gecelovského, ktorá sprevádza FSk Stromíš do súčasnosti. Viaceré muziky v tom čase fungovali aj ako samostatné hudobné telesá a zabezpečovali hudobnú produkciu v širšom regióne (svadby, oslavy, plesy a pod.).

V jednotlivých desaťročiach druhej polovice 20. storočia sa v obci sformovalo pozoruhodné množstvo tanečných hudobných skupín, ktorých vznik neinšpiroval len trend bigbítových hudobných zoskupení populárnej hudby v 60. rokoch 20. storočia, neskôr rastúca popularita tanečných kapiel s elektrofonickými nástrojmi – vzišiel zo spoločensky aj výchovou podmienených potrieb mladých hudobníkov rozvíjať a prezentovať svoje hudobné zručnosti. Opäť – Vlachovo spomedzi okolitých hornogemerských obcí výrazne vyčnieva. Išlo o skupiny Mladosť, Fortúna B, GŠ Combi, Fragment, Sako, Mýtus, Trend a Relax. Prvé takéto zoskupenie sformovali v roku 1961 (dve gombíkové harmoniky, husle/trúbka, imitácia bicích), prvé oficiálne vystúpenie v zmodernizovanom zložení však odohralo pod Názvom Mladosť v roku 1963.[196]

Bývalí členovia kapiel Mladosť, Fortúna a Fragment, spoločensky výrazne angažované osobnosti Vlachova,[197] založili pri Klube dôchodcov v roku 2005 Starovlachovskú muziku, ktorá je v obci dodnes mimoriadne obľúbená a hráva na rôznych miestnych kultúrno-spoločenských podujatiach. Sú tiež zakladajú-

[194] Niektorí talentovanejší žiaci zostavili v roku 2013 vlastnú tanečnú kapelu Smerešinka.

[195] Vo folklórnej skupine sa uplatnila muzika J. Endreka. Silná bola tiež spolupráca s ľudovou hudbou z Vyšnej Slanej, Rožňavy, Revúcej, koncom 20. storočia s ľudovou hudbou z Jelšavy.

[196] V rokoch 1961 a 1963 tvorili kapelu mnohí známi činovníci obce, ale aj skúsení, vtedy mladí hudobníci: Ján Gallo, Juraj Kováč, Štefan Bendík, Ján Klobušník, Štefan Trocha, Ján Kováč, Juraj Gallo a rómsky hudobník Rudolf Suchý. Porovnaj: https://www.vlachovo.eu/hudobne.php, alebo Kováč, 2017: 174 – 177.

[197] Ján Gallo, Štefan Bendík, Vladimír Labuzík, Ján Klobušník, spolu s Jurajom Kováčom, Jurajom Gallom, Radovanom Gdovinom, Ondrejom Gálom z Relaxu.

cimi členmi mužskej speváckej skupiny Pekná dolinka. Skupina muzikantov z rôznych vlachovských kapiel nahrala pod vedením Ondreja Gála, vlastníka nahrávacieho štúdia, niekoľko hudobných nosičov. Videoklipy, cez ktoré v súčasnosti zverejňuje svoju produkciu na Youtube, majú silný edukatívny rozmer, obsahujú množstvo ilustračných historických fotografií (CD *Vlachovským chotárom kráčam*, 2021). Spevácka skupina seniorov Pekná dolinka vydala viacero CD s hymnickými a náboženskými piesňami, ktoré našli veľký ohlas v širokom okolí rovnako ako uplatnenie v obecnom rozhlase počas smútočných oznamov. Do repertoáru spomínaných tanečných kapiel prenikali populárne skladby, nadregionálny aj celoslovensky rozšírený folklórny piesňový materiál. V prípade vlachovských muzík ide tiež o autorský repertoár, komponovaný v duchu tradičného hudobného idiómu.[198]

Cirkevný život v obci organizuje evanjelický cirkevný zbor, ktorý združuje obyvateľov obcí Vlachovo (matkocirkev) a Gočovo (fília). Miestna farárka M. Gdovinová je členkou kultúrnej komisie pri Obecnom zastupiteľstve a bola predsedníčkou rady školy. Spočiatku prekvapila miestnych obyvateľov svojou angažovanosťou a otvorenosťou a aj vďaka aktivitám zameraným najmä na deti a mladistvých sa zaradila medzi dôležitých a rešpektovaných aktérov verejného života: „*Človek musí vyjsť z komfortnej zóny. A tak som si povedala, že idem viac robiť s deťmi. Ja už som potrebovala nejaké povzbudenie. Aj mi kamarátky hovoria, Maťa, už sa zľutuj, už je tu len v obecnom rozhlase: "Farský úrad oznamuje"... ale ja mám nepokojnú dušu, ja potrebujem byť aktívna*."

Začala s organizáciou Detskej besiedky, dnes nazývanej Divadielka (2002) pre 15 detí. Pre slabnúcu účasť aktivity s deťmi rozšírila o ďalšie: pečenie pizze na fare, opekačky, výlety mimo Vlachova, najmä však denný tábor (5 + 2 dni), ktorý je najúspešnejším.[199] Založila mládežnícku hudobnú skupinu. Repertoár čerpajú zo starých evanjelických spevníkov a zo súčasnej náboženskej hudobnej tvorby.[200] Nadlokálny význam však nadobudli jej *Vlachovskie hry*. Ide o výnimočné jednodňové podujatie na záver školského roka, na ktorého príprave sa podieľajú všetky miestne organizácie a kluby, a ktoré navštevujú deti s rodičmi zo širokého okolia (v roku 2021 to bolo 80 detí). 12 – 15 stánkov každej orga-

[198] Podrobnú genézu všetkých skupín vrátane repertoárových špecifík aj kontextov pôsobenia v obci prináša kapitola Dávne stopy ľudových muzík v hornom Gemeri v publikácii J. Kováča (Kováč, 2017: 167 – 208) s bohatou fotografickou prílohou.

[199] Deti spia u rodičov, deň trávia na fare. Súčasťou tábora je nočná prespávačka na fare, nočná hra, muzicírovanie na nedeľnej bohoslužbe, tvorivé aktivity, divadielka na biblické témy, zoznamovanie detí s miestnymi výrobcami, spolkami a ich činnosťou (podľa pani farárky deti o nich nemajú dostatočný prehľad). Nová riaditeľka školy prisľúbila táboru priestory školy, ktoré boli najväčšou organizačnou komplikáciou. Obecný úrad pomáha s pomôckami.

[200] Pri cirkevnom zbore pôsobí ženský spevokol Agapé, ktorý vznikol pred viac ako 25 rokmi. Istý čas v ňom pôsobili aj muži. Zúčastňuje sa aj podujatí seniorov (prehliadky spevokolov).

nizácie a záujmovej skupiny (niekoľko za Obecný úrad) predstavuje pre deti stanovisko s úlohou. Občerstvenie pripravujú rodičia.

Všetky rozsiahlejšie aktivity M. Gdovinovej majú vždy edukatívny rozmer, posilňujú v deťoch znalosť rodnej obce, pracujú s prvkami miestnej tradičnej kultúry a zoznamujú deti s činnosťou miestnych záujmových skupín a organizácií. Ako dôležitá sa ukázala spolupráca s rodičmi. Ak rodičia vedú ich deti k aktívnemu tráveniu voľného času, zapojenie detí do aktivít je podľa nej výraznejšie a dlhodobejšie: „*To sú proste rodiny, kde deti ťahajú všade. Keď tí rodičia deti nechávajú doma, tie deti boli utiahnuté. Akonáhle sa im ale ponúkol priestor, tie deti boli také, že poďme!*"

Osobnosti obce

„*Najcennejšou devízou obce sú jej ľudia. Bez ľudí, ktorí sú ochotní v obci pracovať, a pre tú obec, pre samosprávu a pre spoločenské organizácie – starosta je bezzubý.*" Pravdivosť výroku súčasného starostu obce P. Pakesa sa výskumom potvrdila vo vzťahu k rôznorodým aspektom života a fungovania obce. Sú to však aj starostovia, ktorí majú moc aj mandát na realizáciu pozitívnych zmien či urýchľovanie rozvoja obce. Majú moc nasmerovať akumulovaný aktivizmus, ľudský potenciál obce smerom k napĺňaniu vlastných vízií. Tie sú často reakciou na aktuálny stav v obci aj meniace sa externé faktory. Rozhovormi s niekoľkými z nich boli identifikované projekty a úspechy, ktoré sami vnímajú ako najdôležitejšie:

Štefan Bendík (predseda MNV v rokoch 1976 – 1990, neskôr poslanec a istý čas zástupca starostu): dokončenie rekonštrukcie kultúrneho domu; sfunkčnenie a technické doriešenie obecného termálneho kúpaliska, fungovanie dvoch stavebných skupín s okresným pôsobiskom pri MNV („*jedna skupina peniaze zarobila, druhá ich použila na rozvoj obce*"), rozšírenie požiarnej zbrojnice na budovu OÚ, chodníky a asfaltovanie miestnych komunikácií, prístavba materskej školy, pamätník obetiam 1. a 2. svetovej vojny a SNP, rozšírenie vodovodnej siete, jediná Akcia Z – dom smútku (všetci obyvatelia sa aktívne zapojili po vyzvaní cez obecný rozhlas) a mnohé iné aktivity. „*Bolo to skutočne obdobie, keď spoločenský záujem prevyšoval individuálne záujmy*" (Š. Bendík, 2021).

Ing. Viliam Klobušník (starosta v rokoch 1994 – 2002): významné investície do plynofikácie celej obce, podpora spolkového života a organizácií, modernizácia interiéru kultúrneho domu, viacero väčších aj menších stavebných projektov so zapojením miestnych remeselníkov, vybudovanie letného amfiteátra, špecializovaných športových ihrísk.

Mgr. Juraj Kováč (starosta v rokoch 2002 – 2010): rekonštrukcia miestneho kaštieľa, vznik národopisnej a baníckej expozície, ďalšia rekonštrukcia kúpaliska s prírodným amfiteátrom, zriadenie lekárskych, rekonštrukcia bý-

valej materskej školy na Spoločenský klub obce, generálna oprava vodovodu, rekonštrukcia budovy bývalého mlyna, vybudovanie javiska pod Strosom, vybudovanie multifunkčného ihriska pri základnej škole, spolupráca na vzniku niektorých kultúrno-spoločenských podujatí, etnografická dokumentácia tradičnej kultúry, získanie ceny Dedina roka 2005, vďaka čomu Ministerstvo kultúry financovalo projekty rekonštrukcie menšieho rozsahu (drobné stavby ako autobusová čakáreň, chodníky, zastrešenie lávky, vybudovanie repliky kováčskej dielne, revitalizácia grófskej ľadovne).

Ing. Peter Pakes (starosta od roku 2010): úspora výdavkov obce znížením energetickej náročnosti 7 obecných budov (výmena okien, strešných krytín, obvodových plášťov), rekonštrukcia verejného osvetlenia, začiatok rekonštrukcie hlavných komunikácií („*ľudia už nechcú čakať na kanalizáciu*"), rekonštrukcia Domu smútku, rekonštrukcia prístavby kultúrneho domu, rekonštrukcia hasičskej zbrojnice, výstavba zberného dvora aj detského ihriska, podpora športových aktivít, príspevky na publikácie o lokálnej histórii a kultúre.

Z hľadiska ľudského kapitálu disponuje Vlachovo viacerými vzdelanými a talentovanými ľuďmi, ktorí svoje schopnosti odovzdávajú nielen na pracoviskách, ale aj na prospech obce. Viacerí z nich sú v súčasnosti aktívni seniori (familiárne nazývaní aj ako „rada starších"). Ich význam pre rozvoj obce pociťujú aj jej obyvatelia: „*Oni to akoby majú v sebe z tej výchovy, to cítenie národné, viac si budovali to svoje. Teraz už mladí ľudia žijú európsky. A tá zodpovednosť. Oni sú príliš zodpovední, aby mávli rukou. Vidia, že mnohokrát to na nich stojí*" (žena, 1978). Mnoho zručností aj dôležitého sociálneho kapitálu nadobudli viacerí z nich v niekdajších, často riadiacich pozíciách počas bývalého režimu. Zručne komunikujú, majú u obyvateľov prirodzenú autoritu a akékoľvek významnejšie aktivity sa vždy snažia podoprieť ich inštitucionalizáciou (založením klubu, organizácie). Výzvy, ktoré stoja pred najmladšou generáciou vo Vlachove, vyplývajú z absencie kontinuity v odovzdávaní zručností v riadení kultúrnych aktivít a spoločenských organizácií, z nedostatku organizačnej skúsenosti a z ešte len budovaných sociálnych kontaktov. Súčasná doba mladých ľudí pri mnohých verejno-prospešných činnostiach uzatvára v menších skupinách rovesníkov a v individuálnych záujmových činnostiach (často zastrešených rodinou). Situácii nepomáha ich odchod z obce za stredoškolským a vysokoškolským štúdiom, neskôr za prácou. Aktivity a činnosť niektorých organizácií takmer zanikli pre slabý záujem mladších ročníkov a pandémiu.[201]

[201] „*Tá mládež už je celkom inde. Kováč si myslel, že tam budú chodiť štrikovať a prať a …. teraz majú mobil. Už to vôbec necítia tak, ako my. My keď sme dakedy sa zobrali* [pozn. ako členovia niekdajšieho Klubu mládeže]*, boli aj brigády, ale aj sme sa zobrali na výlety. Či do Východnej, či na Detvu. Mali sme peniaze zarobené, mali sme pokladňu, zobrali sme a išli sme. Ja stále hovorím, oni to nezažijú. Nieže by neboli partia, oni sú, ale…*" (muž, nar. 1964).

Stále však možno vo Vlachove cítiť odhodlanie obec ďalšej rozvíjať a propagovať, hoci v určitom ohľade najmä na úrovni jednotlivcov.

Spoločenský klub je miestom konania stretnutí a posedení, nácvikov Starovlachovskej muziky a speváckej skupiny Pekná dolinka. Zľava: Ján Gallo, Peter Pakes (starosta obce), Ján Klobušník, Štefan Bendík, člen výskumného tímu, Radovan Gdovin a Juraj Kováč. (2021)

Partnerstvá obce a rozvojové projekty

Obec Vlachovo začala s tvorbou rozvojových projektov a podávaním žiadostí o dotácie z predvstupových fondov a iných zdrojov v roku 2003. Prvým úspešným projektom bola ekologická stavba na záchranu ohrozených živočíchov, ktorú obec zrealizovala s nadáciou Ekopolis Banská Bystrica. Potom nadviazali spoluprácu so Slovenskou agentúrou životného prostredia Banská Bystrica, ktorá podporou viacerých projektov podaných do Programu obnovy dediny vyústila až do získania prestížneho titulu Vlachovo – Dedina roka 2005.

Okrem rekonštrukcie a výstavby drobnej obecnej architektúry možno za najrozsiahlejší, organizačne a finančne náročný považovať projekt rekonštrukcie kaštieľa Andrássyovcov, ktorý obec realizovala v spolupráci s predvstupovým fondom SAPARD (do EÚ).

Obec Vlachovo aktívne spolupracuje s viacerými združeniami a spolkami v rámci Slovenska a regiónu Horný Gemer. Je členom Združenia miest a obcí Slovenska a jeho regionálnej súčasti Združenia miest a obcí Horného Gemera (ZMOHG), v ktorom je starosta obce členom predsedníctva. Od získania titulu Dedina roka 2005 je Vlachovo členom celoslovenskej inštitúcie Spolok pre obnovu dediny (SPOD) a iniciatívne sa podieľa na presadzovaní požiadaviek obcí pre hospodársky a sociálny rozvoj vidieka.

V záujme spoločného postupu mikroregiónu Dobšiná pri získavaní rozvojových finančných zdrojov z fondov EÚ a prístupu k programu LEADER vstúpila obec v roku 2008 do Občianskeho združenia Dobšinského kraj. Združenie prepája mikroregióny Dobšinskej doliny a Štítnickej doliny do miestnej akčnej skupiny (MAS), združuje právnické subjekty rôzneho typu, aby ekonomicky a sociálne posilnili územie pri zachovaní zvláštností, tradícií, jedinečnosti kultúrnych a prírodných hodnôt daného územia. Propaguje tiež marketingové projekty cestovného ruchu Gotická cesta a Železná cesta, ktorých súčasťou je aj Vlachovo. Propaguje prírodné jedinečnosti územia ako Ochtinská aragonitová jaskyňa a Dobšinská ľadová jaskyňa, ktoré sú na zozname Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO, národný park, chránené oblasti aj biosférickú rezerváciu. Ďalším objektom ochrany a propagácie je tradičná ľudová výroba a ľudový odev. Vo Vlachove sa zachovali typické prvky gemerského ľudového odevu, ako je čepiec s jedinečným čipkovým pásom a vyšívané kožúšky (spolu s obcami Rejdová, Gemerská Poloma a Rožňavské Bystré).

Vlachovo ponúka najviac odporúčaných kultúrnych podujatí územia MAS. MAS má tiež zdokumentované podniky, prevažne drevospracujúce, ktoré poskytujú zamestnanie na jej území. Úzko spolupracuje s Košickým samosprávnym krajom, Regionálnou rozvojovou agentúrou v Rožňave a ďalšími inštitúciami.

Vlachovo je tiež členom Združenia na rozvoj turizmu v mikroregióne Dobšiná s centrom v Dobšinej. Členmi združenia sú obce a podnikatelia z katastrálnych území obcí Dedinky, Stratená, Mlynky, Telgárt, Rejdová, Vyšná Slaná, Vlachovo, Gočovo, Nižná Slaná, Kobeliarovo, Henckovce, Gemerská Poloma, Betliar a mesta Dobšiná. Združenie je členom Vidieckeho parlamentu na Slovensku a Regionálnej rozvojovej agentúry Rožňava. Aktívne sa podieľa na spoločnom postupe pri zabezpečovaní rozvoja a využitia turisticky zaujímavých osobitostí mikroregiónu a rieši aj problematiku technickej infraštruktúry členských obcí. Rozvoju cestovného ruchu má napomôcť aj členstvo v združení Slovenský kras so sídlom v Rožňave, ktoré najmä prostredníctvom Turistickej informačnej kancelárie informuje turistickú verejnosť o kultúrnych podujatiach, historických pamiatkach a prírodných krásach Vlachova.

Vlachovo má aj bilaterálne družobné vzťahy. V deň vstupu Slovenska do Európskej únie (1. mája 2004) bola podpísaná cezhraničná dohoda o partnerstve medzi obcami Vlachovo a obcou Varbó v Maďarsku.[202] Vlachovo a aj región, v ktorom leží, má veľký potenciál pre rozvoj turizmu. Ekonomická zaostalosť regiónu však brzdí jeho rozvinutie do takej miery, aby turizmus uživil významnejšiu časť obyvateľstva. Všetky historické zaujímavosti Vlachova sú pre návštevníkov dostupné len v sprievode miestnych obyvateľov (s výnimkou

[202] Spoluprácu so vzdialenejšími zahraničnými lokalitami považovala obec za nákladnú (z rozhovoru s J. Kováčom, 2018).

šachty Dolina), ktorí sú mimoriadne ústretoví. V obci sú len tri informačné tabule, absentuje tu náučný chodník, kde by návštevníci získali potrebné informácie pre poznávanie obce a jej okolia. Ubytovanie zabezpečuje miestny motel s reštauráciou. Obec sa v tomto zmysle pohybuje v bludnom kruhu – nezabezpečuje dostupnosť svojich pozoruhodností pre návštevníkov, pretože ich je málo, a turisti chodia do obce zriedkavo, pretože nič pre nich nie je ľahko dostupné. Miestny motel využívajú turisti skôr ako východisko na potulky po okolitej prírode, veľký potenciál nadobúda často navštevovaná Útulňa Gálová. Členstvo v združeniach je pre naštartovanie využívania kultúrneho potenciálu dôležité, ale v konečnom dôsledku môže byť návštevník bez osobných kontaktov v obci pomerne stratený.

Zhrnutie

Obec Vlachovo je schopná využiť svoj ľudský, historicko-kultúrny a prírodný potenciál na udržateľný rozvoj dvoch charakterom odlišných sociálnych aspektov: identity lokálneho spoločenstva (niektorí obyvatelia svoju náklonnosť k miestnym tradíciám označujú ako „vlachovizmus“) a turistického ruchu. Veľa šikovných ľudí, ktorí sa organizačne zdokonaľovali aj socializovali počas bývalého režimu, má mnohoraké zručností, vždy uvažujú cez organizačný rozmer aktivít a smerujú k inštitucionálnemu zastrešeniu aktivizovaných účastníkov. Na druhej strane je cítiť istú mieru hegemónie, ktorá bráni nástupu a prirodzenej výchove nových lokálnych lídrov. Súčasná doba okrem toho priniesla nové výzvy: menšiu mieru účasti na voľnočasových aktivitách, hoci v porovnaní s ostatnými obcami má Vlachovo dodnes veľký potenciál.

Na rozvoji ekonomického kapitálu sa v obci Vlachovo podieľajú nielen podnikateľské subjekty pôsobiace na jej území, ale aj obecná samospráva a miestne obyvateľstvo. Na vypracovaní *Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce na roky 2016 – 2021* sa podieľali okrem profesionálnych pracovníkov aj samotní občania a organizácie obce. Z miestnych aktérov – odborníkov z verejného, súkromného aj mimovládneho sektora – pre tento účel vo Vlachove vytvorili pracovnú skupinu. Podobne aj pri pláne zabezpečovania sociálnych služieb, ktoré v obci nie sú, urobili prieskum potrieb obyvateľov formou ankety a na jej základe spracovali *Komunitný plán sociálnych služieb*.

Náš online prieskum v súlade s výsledkami ankety obce v rámci prípravy PHSR I potvrdil väčšinovú spokojnosť obyvateľov Vlachova s kvalitou života v obci. Nedostatky vidia v oblasti celkového rozvoja obce, cestovného ruchu, dopravnej infraštruktúry (zlá kvalita vedľajších ciest a chýbajúce chodníky) a poľnohospodárstva. Mnohí z nich by tiež ocenili vybudovanie ihrísk pre deti a starostlivosť o tieto priestory, ale aj lepšie využívanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov a razantnejšie riešenie problémov obce.

Výsledky výskumu poukázali na dôležité sociálne funkcie hudby a spoločenských aktivít v obci, činnosť miestnych organizácií a význam lokálnych lídrov. Súdržnosť lokálneho spoločenstva preverila nielen príprava na súťaž Dedina roka, ale tiež pandémia. V tejto súvislosti obec zabezpečovala mobilné odberové jednotky a možnosť očkovania priamo v obci. Obyvatelia sa vzájomne posmeľovali aj na internetových stránkach.

Vízia rozvoja obce vychádza z poznania skutočných potrieb občanov Vlachova. Vyplýva z nej najmä snaha prilákať a stabilizovať mladých ľudí, aby mohli bývať a pracovať v regióne, aby nemuseli odchádzať za prácou do zahraničia, alebo do iných častí Slovenska, kde potom väčšinou zostávajú žiť. Súvisí s tým aj existencia miestneho školstva, tradičnej ľudovej kultúry, amatérskeho športu, spolkového a klubového života v obci. Vlachovo však naráža na nepriaznivé exogénne podmienky vyplývajúce najmä z polohy v ekonomicky málo rozvinutom regióne a na nedostatky v územnom pláne obce. Takisto viaceré spoločenské organizácie sa ocitli v určitej kríze pre nedostatok vedúcich osobností „*Tie detváky by sa aj nazháňali, len tí ľudia, čo by s nimi dnes robili, nie sú*“ (muž, nar. 1964).

Obec si je vedomá toho, že znižovanie počtu obyvateľstva prináša riziko ekonomického oslabenia obce predovšetkým v príjmoch na podielových daniach, znižovania synergického efektu sociálneho, ľudského a aj kultúrneho kapitálu. Úbytok obyvateľstva odchodom ekonomicky aktívnych ľudí vedie k zvyšovaniu podielu starších obyvateľov, čo prináša ďalšie sprievodné problémy príznačné pre malé obce (Falťan, 2011). Aj keď štát prispieva na nerozvinuté regióny jednorazovými dotáciami a obce dokážu získať financie na rozvojové projekty, zotrvačnosť procesov a udržateľnosť kvality života v danom regióne oslabuje absencia systémových riešení, ktorých iniciovanie je mimo priameho dosahu lokálnych samospráv.

AKO SA ŽIJE DEDINE ROKA? VÝSLEDKY ONLINE PRIESKUMU

Plánované terénne výskumy riešiteľskému kolektívu zredukovali opatrenia v rámci pandémie ochorenia Covid-19. V lete 2021 boli doplnené výskumné dáta o názory obyvateľov na život v skúmaných obciach aj formou online dotazníka šíreného a vyhodnoteného prostredníctvom google formulára. Vzhľadom na to, že počet vyplnených dotazníkov bol v jednotlivých obciach rôzny a v žiadnej ho nemožno považovať počtom vyplnených dotazníkov za reprezentatívny, označujeme ho ako výskumnú sondu. Vnímame ho skôr ako doplnkový kvalitatívny výskum ilustrujúci rovinu pohľadu na obec zo strany samotných obyvateľov bez ohľadu na ich pozíciu v danom vidieckom spoločenstve. Takýto emický prístup bol počas výskumov menej akcentovaný, pretože väčšinu rozhovorov sme viedli s vybranými kľúčovými informátormi. Výskumná sonda upozornila aj na niektoré metodické problémy, ktorým by bolo pri širšom použití dotazníka v budúcnosti potrebné venovať pozornosť.

Obyvatelia všetkých štyroch obcí odpovedali na niekoľko otázok formou škálovania. Takéto odpovede sumarizujeme v nasledujúcich tabuľkách. Počty odpovedí sú uvedené v reálnych číslach. Do percentuálneho zastúpenia nie sú premietnuté, aby nevznikol chybný dojem, že je to názor príslušného percenta obyvateľov obce. Výsledky z tabuliek sú zohľadnené v závere práce. Súčasťou dotazníka boli aj otvorené odpovede, z ktorých vyberáme len údaje vykazujúce určitú mieru opakovanosti.

Tabuľka 1 Odpovede na otázku: „*Vaša obec získala titul Dedina roka. Domnievate sa, že...*“ (S – súhlas a skôr súhlas, N – nesúhlas a skôr nesúhlas, odpoveď Neviem neuvádzame).

Obec	**Liptovská Teplička**		**Malé Dvorníky / Kisudvarnok**		**Soblahov**		**Vlachovo**	
Výrok	S	N	S	N	S	N	S	N
Naša obec je naozaj výnimočná a je šťastie žiť v nej	35	6	5	4	59	6	39	4

Našu obec považujem za úspešnú. Hoci sa tu vyskytujú problémy, žije sa tu dobre	36	6	7	2	66	8	44	4
Titul Dedina roka získala obec zaslúžene, ale v danom období to bola skôr šťastná zhoda náhod.	19	15	4	4	37	11	36	3
Obci sa podarilo získať titul Dedina roka, ale od tých čias vo vývine skôr stagnovala.	15	20	5	4	26	37	38	5
V súčasnosti je tu viac problémov a úspech v súťaži Dedina roka je len spomienkou.	18	16	2	6	30	35	27	8
Počet odpovedí	**44**		**10**		**77**		**48**	

Tabuľka 2 Odpovede na otázku: *Ako hodnotíte nasledujúce vymenované oblasti života v obci?* (Možnosť hodnotenia bola vymedzená škálou od 1 [najlepšie] do 5 [najhoršie], 0 znamenala možnosť nevyjadriť sa. V tabuľke ju neuvádzame, tvorí zvyšok do celkového počtu respondentov).

Obec	**Liptovská Teplička**					**Malé Dvorníky / Kisudvarnok**					**Soblahov**					**Vlachovo**				
Hodnotenie																				
Objekt hodnotenia	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Dostupnosť služieb	9	16	14	4	0	5	2	2	0	0	20	23	16	9	4	6	11	18	5	5
Estetický vzhľad obce	14	16	10	1	0	5	2	0	1	0	17	31	21	7	1	13	19	8	4	3
Medziľudské vzťahy	3	16	19	3	1	5	1	1	1	0	13	23	22	12	2	6	20	10	4	6

Kultúrno-spoločenské a športové podujatia	10	23	7	8	0	6	1	1	0	0	22	25	19	7	4	12	18	9	5	2
Kvalita školských zariadení	8	21	7	2	1	3	2	0	1	0	29	16	10	4	2	9	7	18	3	7
Možnosti trávenia voľného času	12	12	10	8	1	5	2	0	0	1	28	14	19	12	3	14	14	9	5	4
Možnosti zamestnať sa v obci a v okolí	3	8	9	10	10	2	1	2	0	1	18	18	13	10	8	1	10	7	13	13
Spokojnosť s vedením obce	20	9	3	6	4	5	1	2	1	0	34	20	9	5	6	10	9	9	5	11
Významnosť cirkvi pre obec	29	7	4	0	0	3	1	3	0	0	30	15	11	3	4	23	8	6	5	3
Možnosť zapojenia sa obyvateľov do vecí verejných	13	12	10	7	0	3	2	1	0	1	23	22	16	4	5	17	12	12	2	5
Počet odpovedí	**44**					**10**					**77**					**48**				

Tabuľka 3 Odpovede na otázku: *Ako by ste vyjadrili svoju celkovú spokojnosť so životom v obci?*

Obec / **Výrok**	**Liptovská Teplička**	**Malé Dvorníky / Kisudvarnok**	**Soblahov**	**Vlachovo**
Som úplne spokojný/á alebo skôr spokojný/á	18	8	43	23

S niečím som spokojný/á, s niečím nespokojný/á	24	1	30	21
Som skôr nespokojný/á alebo veľmi nespokojný/á	2	1	4	4
Počet odpovedí	**44**	**10**	**77**	**48**

Tabuľka 4 Odpovede na otázku: *Ak by ste mali možnosť odsťahovať sa z obce v priebehu najbližších 5 rokov, odsťahovali by ste sa?*

Obec	**Liptovská Teplička**			**Malé Dvorníky / Kisudvarnok**			**Soblahov**			**Vlachovo**		
Možnosti	**áno**	**možno**	**nie**	**áno**	**možno**	**nie**	**áno**	**možno**	**nie**	**áno**	**možno**	**nie**
	9	16	16	0	2	8	9	24	44	9	13	26
Počet odpovedí	**44**			**10**			**77**			**48**		

Liptovská Teplička

Do dotazníkového prieskumu sa v Liptovskej Tepličke zapojilo 44 respondentov, čo sú necelé dve percentá obyvateľov obce. Tri štvrtiny z počtu dotazníkov vyplnili ženy. Najviac zastúpená je veková kategória tridsiatnikov a štyridsiatnikov. 86 % respondentov býva v obci od narodenia. Takmer polovica respondentov je členom nejakého miestneho spolku a do spoločenského života obce sa zapája skôr pasívne.

Obyvatelia si na obci najviac cenia jedinečné prostredie a kultúru, súdržnosť, napredovanie s ohľadom na celospoločenský vývoj a potreby občanov. V dvoch prípadoch ocenili aj fungovanie cirkvi. Hrdí sú na prírodu, prostredie, tradície, v dvoch prípadoch aj na poľnohospodárske podielnické družstvo. Obyvateľom chýba najmä kvalitná základná škola (zdôvodňujú to problémom s rómskou minoritou v škole), lepšie autobusové spoje, kvalitné cesty, reštaurácie, viacero obchodov, rozsiahla individuálna bytová výstavba (*mladí odchádzajú*), lyžiarske vleky, príležitosti pre rozvoj cestovného ruchu, denný stacionár pre seniorov, bankomat, priestory pre voľnočasové aktivity a zberný dvor.

K najčastejšie opakovaným problémom vo výskumnej sonde prináležala rómska komunita v kontexte s jej prevládaním v škole a neporiadkom pri vstupe do obce (vyskytlo sa 24 x). V prípade odsťahovania sa z obce by respondentom najviac chýbala rodina (12 x), ľudia, všetko (4x) (všetko – *príroda*, *rodina*, *susedia*, *celá dedina*). Ako najvýstižnejšie krátke charakteristiky obce vyberáme: *Srdce na konci sveta*; *Pekná, ale stagnujúca obec*; *Všade ďaleko, ale pekne*; *Tradície s kráľovským výhľadom*.

Malé Dvorníky

Do dotazníkového prieskumu sa v Malých Dvorníkoch zapojilo len 10 respondentov aj napriek tomu, že dotazník bol preložený aj do maďarčiny. 6 dotazníkov vyplnili ženy. Respondenti rovnomerne zastupovali vekové kategórie od 32 do 61 rokov. Štyria sa do spoločenského života obce zapájajú aj aktívne ako organizátori. Len štyria v obci bývajú od narodenia, ostatní bývajú v obci jeden až dva roky.

Najviac sa respondentom páči vzhľad obce, jej poloha pri okresnom meste a cyklotrasy. Hrdí sú na jej vývin. Medzi prvkami, ktoré im chýbajú, sa 2x vyskytlo nič, a potom jednotlivosti (napríklad knižnica, reštaurácia, slovenská škôlka). Problémy v štyroch prípadoch nevidia žiadne, jednotlivci však uviedli chýbajúci týždenný odvoz zeleného odpadu, uzatvorenosť samosprávy, bez možnosti kontroly zo strany obyvateľov, bezohľadnosť medzi ľuďmi či vo vzťahu k verejnému či obecnému majetku. Keby obec opustili, chýbala by im *pekná a útulná dedina*, *starostlivosť o občanov, kultúrny život*, *priatelia a rodina*. Za výstižné označenie dediny považujú jej estetickosť a trvalý vývin.

Soblahov

Najviac respondentov sa do prieskumu zapojilo v Soblahove – 77, čo predstavuje približne 3,3 % z celkového počtu obyvateľov. Aj tu vyplnilo dotazník viac žien než mužov – 55,8 %, najviac boli zastúpení tridsiatnici a štyridsiatnici, pričom vyše 60 % respondentov tvorili prisťahovaní obyvatelia, ktorí žijú v obci od jedného do šesť rokov.

Respondentom sa na obci páči najmä vidiecka atmosféra a zároveň veľmi dobrá dostupnosť mesta (*na skok do mesta*), krásne prírodné prostredie (*obec obklopená horami* alebo *dedina pod lesom*), udržiavanie tradícií, upravené domy, často sa v odpovediach objavovali prívlastky ako *útulná*, *pokojná*, *tichá*. Páčia sa im aj inovácie, zveľaďovanie, skrášľovanie obce (*upravené domy*), kultúrne a športové podujatia a čistota či dôraz na separáciu odpadov. Hrdí sú na okolitú prírodu, na svoj kostol, na folklórne zoskupenia, ale aj na dobrú reputáciu obce a príjemných občanov (*fajn miesto pre život*). Viacerí uviedli,

že nevedia, na čo konkrétne by mali byť hrdí. Na otázku, ktoré slovo alebo slovné spojenie najviac vystihuje obec Soblahov, respondenti odpovedali najmä pozitívnymi vyjadreniami (*malebná dedina*; *Dedina roka*; *domov*; *pokojná a prívetivá*; *Melenčári*; *Soblahovan*), vyskytli sa však aj negatívne prívlastky ako obec plná neprajníkov či *obec s prisťahovateľskými zbohatlíkmi a s arogantným správaním*, *dedina snobov*. Respondenti stručne dedinu charakterizujú ako *stále žijúca a hlavne folklórna, pokojná a tichá obec v blízkosti veľkého mesta*.

Za problém považujú nedobudovanú kanalizáciu, absenciu viacerých chodníkov a cyklochodníkov, aj nedostatočné dopravné spojenie s mestom Trenčín, problémy s parkovaním, nedostatočnú alebo zlú kvalitu vedľajších ciest, s neustále sa rozrastajúcu výstavbu v obci, nedostatok obchodov s potravinami, ale aj rozdelenie ľudí v obci *na starých a nových*. Vyskytli sa aj odpovede týkajúce sa nedostatočnej bytovej výstavby a neúmerného nárastu výstavby rodinných domov a prehustenej dopravy, nemožnosť pripojenia sa na optický internet a iné. Objavila sa aj kritika spoločensko-kultúrnych podujatí, keď sa najmä mladšia veková kategória respondentov vyjadrovala, že ide o *kultúrne akcie akurát pre dôchodcov*. Obyvateľom tiež výrazne chýba zariadenie pre seniorov, čo sa opakovalo vo viacerých odpovediach, ale vyskytovali sa aj odpovede súvisiace s absenciou bankomatu v obci, kvetinárstva, nedostatku kompostérov alebo reštauračných či kaviarenských zariadení s *možnosťami posedieť si*. V prípade, že by sa z obce odsťahovali, chýbala by respondentom rodina, susedia, priatelia, prostredie.

V kontexte čo obyvateľom chýba bola zaujímavá nasledujúca odpoveď: *možnosť, ako by mohli obyvatelia predávať svoje produkty z dvora. Nejaké zoskupenie, čo i len FB skupina, kde by sme sa mohli dostať k informácií, čo kto ponúka zo svojich prebytkov na predaj alebo na výmenu prípadne na darovanie, napr. ovocie, zelenina, orechy, včelí med, vajíčka a podobne. Fajn by bola aj susedská burza organizovaná podobným spôsobom*.

Vlachovo

Vo Vlachove sa prieskumu zúčastnilo 48 obyvateľov, čo je 6 % z celkového počtu, z toho vyše 60 % žien. Výraznejšie bola zastúpená kategória tridsiatnikov. Takmer 80 % respondentov v obci žije od narodenia, ostatní minimálne 5 rokov. Vyše 50 % z nich uviedlo, že sú členmi miestnych spoločenských organizácií a aktívne sa zúčastňujú na podujatiach v obci.

Na obci sa im páči prostredie, príroda, poloha dediny v okrese, čistota, medziľudské vzťahy a príjemní ľudia, kultúrny život, nulová kriminalita a vandalizmus, história, folklór. Šiesti uviedli neprítomnosť Rómov v obci. Hrdí sú na kladný vzťah k ľudovým tradíciám, ku kultúre a k folklóru, na prácu farárky, na titul Dedina roka.

Obyvateľom chýbajú stavebné pozemky, škola 1. – 9. ročník, pracovné možnosti, športové vyžitie, vzájomná súdržnosť, čistička odpadových vôd, kanalizácia (*viac zdravotného zabezpečenia, viac starostlivosti o intravilán obce, viac kultúrnych a spoločenských akcií*). Ako výrazný problém označili stav miestnych komunikácií, chýbajúcu čističku odpadových vôd, separáciu odpadu, mentalitu ľudí (*hlavne u chlapov alkoholizmus*) a snaživosť starostu. Nespokojní sú tiež so stavom miestnych komunikácií, nízkou produkciou poľnohospodárskych a potravinových produktov (*v nadväznosti na zákazové a obmedzujúce opatrenia zo strany EÚ s cieľom odkázanosti na dodávky potravín zo zahraničia*), s nevysporiadaním pozemkov. Negatívne vnímajú odchod mladých ľudí z dediny, hlavne kvôli práci. Viacerí žiadne výrazné problémy v obci nevidia. Ak by obec opustili, dôvodom by bola práca a kariérny rast. Chýbal by im vidiecky pokoj a pokojná atmosféra vo vzťahoch medzi ľuďmi navzájom, príroda, tradície, rodina a priatelia (*a komunita, kde vládne poriadok a čistota*). Stručne obec označujú ako *Kultúrne centrum*, *Žouťáci* (žltáci – podľa dominantnej farby v exteriéroch obce), *Vlachovo – dedina pod Stromíšom*, *Krásna dedina roka*, *Čarovná* (*tak pre mňa to bude vždy Dedina roka*), *VLACHOVCI*, ale aj ako *momentálne smutnú dedinu*.

Obce si príležitostne podobným spôsobom robia prieskumy medzi obyvateľmi, ktorými zisťujú ich potreby a záujmy na vybrané témy. Takýto prieskum sme spomedzi skúmaných obcí neevidovali len v Malých Dvorníkoch. Zapojenie počtu obyvateľov v obecných prieskumoch sme osobitne neskúmali, ale z náhodných dokumentov sme zistili, že v niektorých prípadoch nebolo oveľa väčšie než v prípade nášho výskumu. Dá sa z toho usudzovať, že obce si formou dotazníkových prieskumov vychovávajú svojich obyvateľov k participácii na rozvoji obce, zároveň to, že majú určitý okruh obyvateľov, ktorí sa do prieskumov ochotne zapoja, ale majú aj početnú skupinu obyvateľov, ktorí sú pasívni. Dôvody sú sociálne aj technické, pokiaľ nie sú preskúmané, dajú len odhadovať. Napríklad v Liptovskej Tepličke na základe odpovedí usudzujeme, že do vyplnenia online dotazníka sa nezapojili príslušníci rómskej menšiny tvoriaci 1/3 vidieckeho spoločenstva. Skúmanie dôvodov a ich postojov k takémuto typu výskumu by bolo nemenej dôležité rovnako ako poznanie ich názorov na obec (verejný prístup na internet a do istej miery aj Rómovia majú notebooky), vyžadovalo by to však celkom iný metodický postup.

Vyjadrenia k názorom na otázku uvedenú v tabuľke č. 1: vzťah k titulu Dedina roka a vnímanie kvality života v obci v súčasnosti naznačuje, že vyvážený rozvoj z dlhodobejšieho hľadiska vidia obyvatelia Liptovskej Tepličky a Soblahova. Ako problémovejší ho vnímajú vo Vlachove, avšak napriek tomu nedajú na svoju obec dopustiť. V slabo ekonomicky rozvinutom regióne, kde na rozvoj negatívne vplývajú exogénne činitele, je takáto disparita vo vyjadre-

ní vzťahu k vlastnej obci pochopiteľná. V Malých Dvorníkoch nemá charakter vzorky výpovednú hodnotu.

V tabuľke č. 2 sa z odpovedí na otázku dá vyčítať, že vo všetkých obciach vysoko hodnotia estetiku prostredia, kultúrne a spoločenské podujatia a dosť vysoko hodnotia aj možnosti trávenia voľného času. Medziľudské vzťahy vnímajú najkritickejšie vo Vlachove, avšak podobne ako v ostatných obciach, aj tu ich hodnotia skôr pozitíve. S dostupnosťou služieb je menšia spokojnosť v Soblahove a vo Vlachove. Malým Dvorníkom pomáha bezprostredná blízkosť okresného mesta. Inak je to v Liptovskej Tepličke. Vzhľadom na ťažšiu dostupnosť mesta musí byť v základných službách sebestačná, čo sa obci aj pomerne darí. Spokojnosť s kvalitou školy je väčšia v obciach, kde sú deväťročenky. Vysoký kredit majú v obciach cirkevné inštitúcie, menšiu významnosť vyjadrili vo Vlachove. Tiež sa tu ukázala najmenšia spokojnosť s možnosťami zamestnať sa v obci a okolí. Vyššiu spokojnosť s vedením obce vyjadrili obyvatelia Malých Dvorníkov a Soblahova. Možnosť zapojenia obyvateľov do vecí verejných sa javí najlepšia v Soblahove, ale aj v ostatných obciach ju vnímajú skôr pozitívne.

Otázka pri tabuľke č. 3 zameraná na celkovú spokojnosť so životom v obci potvrdila prevažujúcu spokojnosť s kvalitou života vo všetkých štyroch obciach.

Tabuľka č. 4 s podmieňujúcou otázkou, či by sa obyvatelia v prípade možnosti z obce do 5 rokov odsťahovali, naznačila, že najväčšiu tendenciu opustiť obec majú respondenti z Liptovskej Tepličky.

Táto nereprezentatívna online sonda potvrdzuje skúsenosti z našich terénnych výskumov a možno konštatovať, že vo všetkých štyroch skúmaných lokalitách prevláda pozitívny vzťah obyvateľov k hodnoteniu kvality života v obci. Aj keď citlivo vnímajú problémy endogénneho aj exogénneho charakteru, klady prevažujú nad zápormi.

ZÁVERY

Poznatky získané výskumom v štyroch obciach (resp. v rámci projektu APVV celkove v ôsmich), poskytujú obmedzenú výpovednú hodnotu pre širšie zovšeobecňovanie výsledkov. V konfrontácii s doterajšími vedeckými prácami o rozvoji vidieka, sociologickými, či sociálno-geografickými, sa však stávajú súčasťou mozaiky, ktorá do seba zapadá. Táto publikácia dopĺňa predovšetkým menej zastúpené výskumy založené najmä na kvalitatívnej etnografickej metóde, ktorá umožňuje lepšie porozumieť fungovaniu lokálneho spoločenstva.

Všetky štyri skúmané obce preukázali v určitom období prvých pätnástich rokov 21. storočia schopnosť usmerňovať rozvoj svojej lokality na základe podmienok nastavených v 90. rokoch 20. storočia a pozitívne prijímať aktuálne výzvy pre zvyšovanie kvality života, rovnovážne v rôznych oblastiach procesov rozvoja dediny. Aj keď všeobecné východiskové pozície v 90. rokoch mali obce podobné, situácia v jednotlivých obciach nebola rovnaká. Malé Dvorníky sa museli nanovo sformovať ako samostatná obec, Vlachovo sa muselo adaptovať na upadajúcu prácu v okolitých baniach, Liptovská Teplička na samostatné hospodárenie poľnohospodárskeho družstva a stmelenie spoločenstva v sťažených geografických podmienkach, Soblahov na príchod nového obyvateľstva. S prelomom 20. a 21. storočia súvisí naštartovanie súkromného podnikania, decentralizácia správy obcí a zvýšenie ich rozhodujúcich kompetencií, vzrástol význam projektového manažmentu, ktorý zásadne ovplyvňuje hospodárenie obcí, zmenila sa sociálna štruktúra obyvateľstva obcí, zvýšil sa tlak na ekologické riešenia lokálneho rozvoja, na modernizáciu infraštruktúry, zvyšovanie estetiky prostredia, mieru urbanizácie v spôsobe života s dodržaním kvality vidieckeho prostredia. Zmenilo sa tiež nazeranie na potrebu participácie obyvateľov na správe vecí verejných a do popredia vystúpila identifikácia a aktivizácia všetkých potenciálov obce využiteľných v lokálnom rozvoji – okrem ekonomického aj sociálny, ľudský a kultúrny. S upriamením pozornosti obyvateľov na rozvoj a formovanie vlastnej lokality ako dobrého miesta pre život súvisí aj systematické budovanie imidžu obce a zdravého lokálpatriotizmu. Obce museli nájsť rovnováhu medzi lokálnym a globálnym, reprezentovaným spoločnými postupmi, ktoré ponúkajú podporné schémy Európskej únie.

Dôležitá je stabilizácia ďalšieho vývinu a odolnosti lokálneho spoločenstva prekonávať aj nepriaznivejšie obdobia. Nečakaným exogénnym vplyvom musela odolávať napríklad Liptovská Teplička, keď sa v nej dočasne nepriaznivo zvrtol vývin zimného turizmu. Obce Vlachovo sa zase dotklo zatvorenie bane v Nižnej Slanej v roku 2008. Súdržnosť lokálnych spoločenstiev preverila pandémia, ktorá od roku 2020 narušila zaužívané stereotypy v každodennom živote obyvateľov.

Ekonomické podmienky jednotlivých obcí sú úzko prepojené s hospodárskou rozvinutosťou okresov, v ktorých sa nachádzajú. Výrazné sú rozdiely medzi okresom Rožňava, ktorý patrí k najmenej rozvinutým okresom Slovenska,[203] a ktorého súčasťou je obec Vlachovo, a rozvinutými okresmi Trenčín, Poprad a Dunajská Streda. Okres Trenčín (obec Soblahov) patrí medzi najdynamickejšie a najrozvinutejšie okresy v súčasnosti. Aj keď obce dokážu na svoj rozvoj získavať finančné zdroje z rôznych dotačných fondov, ťažko ovplyvnia možnosti zamestnania v dostupnej vzdialenosti, na ktorých je závislá väčšina ekonomicky aktívnych obyvateľov obcí. Miera nezamestnanosti je takmer dvojnásobná v okrese Poprad (Liptovská Teplička) a Rožňava (okolo 11 %), v porovnaní s okresmi Trenčín (Soblahov) a Dunajská Streda (vyše 5%) (*Štatistiky*, 2020). V skoro všetkých skúmaných obciach sídlia výrobné a obchodné firmy, ktorých produkty sú určené pre širší región aj mimo neho, zamerané na poľnohospodárstvo, výrobu, maloobchod a služby. Odchody za prácou do zahraničia sme zaznamenali v Liptovskej Tepličke a v Soblahove. Zjavnou motiváciou je zarobiť si na investovanie do bývania. Vo Vlachove dochádzajú obyvatelia do okolitých podnikov, alebo okresného mesta.

K stabilizácii obyvateľstva prispieva výstavba nájomných bytov. Zo skúmaných obcí nedisponuje nájomnými bytmi len Vlachovo. Brzdou výstavby sú nevysporiadané a rozdrobené pozemky. Využiť sa nedajú ani neobývané domy, ktoré majú svojich majiteľov.[204] V najlepšej situácii boli Malé Dvorníky, ktoré túto výhodu excelentne premietli do nájomného bývania. Liptovská Teplička a Soblahov zvolili cestu prestavby existujúcich objektov. Dopyt však pomerne výrazne prevyšuje ponuku.

Všetky štyri obce aktívne kalkulujú s prínosom domáceho cestovného ruchu pre svoj rozvoj. Okolité prírodné prostredie vnímajú ako významnú hodnotu pre lokálny rozvoj. Horské obce Liptovská Teplička a Vlachovo majú potenciál pre rozvoj dovolenkového turizmu aj chalupárstva,[205] Soblahov je

[203] V roku 2015 bol prijatý zákon o podpore najmenej rozvinutých okresov. Na Slovensku bolo takto definovaných 20 okresov s viac ako 13 % mierou evidovanej nezamestnanosti. Vláda ponúkla týmto okresom „možnosť zvýhodneného čerpania eurofondov, výhodnejšie podmienky pre investičné stimuly či možnosť čerpať regionálny príspevok. Hlavným cieľom týchto nástrojov mala byť predovšetkým tvorba udržateľných pracovných miest, čo malo prispieť k zníženiu regionálnych rozdielov, zvýšeniu konkurencieschopnosti regiónu a tak aj zlepšeniu kvality života jeho obyvateľov“ (*Rozdiely medzi regiónmi*, 2021: ¶ 2).

[204] Najväčšie percento neobývaných domov je vo Vlachove (62, čo predstavuje asi 1/5 rodinných domov). Tu je zároveň aj najviac objektov nespôsobilých na bývanie. Najmenej neobývaných a na bývanie nespôsobilých domov je v Malých Dvorníkoch (*DATAcube;* dostupné z: http://datacube.statistics.sk).

[205] Najviac objektov na rekreáciu je vo Vlachove (32 domov, tu je aj najmenšia výstavba nových rodinných domov po roku 1990), potom v Liptovskej Tepličke (25), podstatne menej vo zvyš-

známy ako príjemné zázemie na víkendové voľnočasové aktivity v prírode pre Trenčanov a Malé Dvorníky sa partnerstvami pridali k rozvoju cykloturizmu v okolí kanálov Malého Dunaja. Najlepšie má turistickú infraštruktúru rozvinutú Liptovská Teplička, vrátane možností menších firemných podujatí.[206] Ťažšia dostupnosť a vzdialenosť od ostatných obcí vytvorila v Liptovskej Tepličke úzku spoluprácu medzi vedením obce a poľnohospodárskym podielnickým družstvom, ktoré sa prepracovalo v rámci Slovenska do prvej stovky úspešných poľnohospodárskych podnikov.[207]

Oddychové a rekreačné miesta obce budujú aj pre vlastné obyvateľstvo. Sú priestorom pre spoločenské stretávanie sa a stmeľovanie komunít v obci a prispievajú ku kvalite života v nej. Pozitívnym príkladom je v tomto obec Malé Dvorníky, ktorá má vybudovanú infraštruktúru pre športové a oddychové aktivity, ktorú príležitostne využívajú aj obyvatelia Dunajskej Stredy.

Všetky obce si uvedomujú význam vlastnej propagácie, čoho dôkazom je aj prihlásenie sa do súťaže Dedina roka. Z úspechu v nej dokážu ťažiť práve pri propagácii ešte roky. Všetky štyri úspešné obce hostili aj prezidentov SR.[208] Aktívne sú v rôznych spôsoboch pozitívneho zviditeľňovania sa – prostredníctvom médií a publikácií, organizovaním atraktívnych podujatí v rámci regiónu a vysielaním svojich reprezentácií na rôzne podujatia a súťaže. Na medzinárodnom poli využívajú kontakty získané družobnými vzťahmi a tiež Európskou súťažou obnovy vidieka.

Finančné zdroje získavané prostredníctvom rôznych slovenských či európskych dotačných schém smerujú hlavne do budovania infraštruktúry obce s akcentom na udržateľnosť životného prostredia, sociálnej infraštruktúry, modernizácie a skrášľovania priestorov obce a na starostlivosť o hmotné kultúrne dedičstvo. Všetky štyri obce si uvedomujú, že ich silnou stránkou pre posilňovanie lokálnej identity a aj zatraktívnenia obce v očiach návštevníkov je prostredie – prírodné aj architektonické. Obce sa zameriavajú na rekonštrukciu, údržbu a využitie pamiatkového fondu v rozvoji turizmu, budujú si náučné chodníky a informačné tabule usmerňujúce na hodnotné objekty v katastri obce. Vzácnymi historickými objektmi disponuje Vlachovo, v Liptovskej Tepličke sú zachované súbory vernakulárnej architektúry a v Soblahove sa

ných dvoch obciach len po 5 – 6 (*DATAcube;* dostupné z: http://datacube.statistics.sk).

[206] Najmenej rozvinutú turistickú infraštruktúru majú Malé Dvorníky, kde sa dá len obmedzene ubytovať na obecnom úrade a žiaden podnik neposkytuje stravovacie služby. Silnou konkurenciou je tu bohatá ponuka ubytovania v okolí v kontexte s Aquaparkom v Dunajskej Strede.

[207] Údaj platný k roku 2018 (Huba, 2019).

[208] Soblahov navštívil v roku 2003 prezident R. Šuster. Navštívil aj Vlachovo v roku 2012, už ako exprezident. Malé Dvorníky v roku 2019 navštívila prezidentka Z. Čaputová, folklórne slávnosti v Liptovskej Tepličke poctil svojou účasťou v roku 2007 prezident I. Gašparovič.

sústreďujú na zachovanie niekoľkých objektov tradičnej ľudovej architektúry. Odlišný prístup k nehmotnému kultúrnemu dedičstvu majú Malé Dvorníky. Z historických budov sústredili pozornosť len na zrekonštruovaný kostol a pre verejné účely slúži historická budova, ktorej históriu sa nám nepodarilo objasniť. To potvrdzuje konštatovaný slabý záujem o históriu obce. Na druhej strane sa súčasná architektúra snaží rešpektovať vidiecky charakter v kombinácii s modernými dizajnovými prvkami. Hodnotnejšia vernakulárna architektúra tu zachovaná nie je, napriek tomu obec pôsobí malebne.

Vo všetkých štyroch obciach boli upravené centrálne verejné priestory a obce sú dotvorené drobnou architektúrou (studňami, mostíkmi, autobusovými zástavkami, informačnými tabuľami) rešpektujúcou ostatnú zástavbu a tiež starostlivo ošetrovanou zeleňou a výsadbou kvetov. Pozornosť je tiež venovaná drobnej sakrálnej architektúre a pamätníkom.

Niektoré rekonštrukcie centra obce vniesli do verejných priestorov necitlivé použitie materiálov a farieb, čo je najviac vnímané v obciach v kontraste so zachovanou vernakulárnou architektúrou – vo Vlachove a v Liptovskej Tepličke.

Okrem Malých Dvorníkov má každá obec vybudované miestne múzeum a história obce je zachytená v miestnych monografiách. Múzeá a monografie spolu s kronikami a miestnymi novinami tvoria pamäť obcí. Prioritou Malých Dvorníkov po osamostatnení bolo dobudovanie chýbajúcej infraštruktúry obce, čo vysvetľuje ich slabší záujem o vlastnú minulosť.[209] Aj tu však existuje expozícia fotografií z minulosti obce.

Budovanie environmentálneho povedomia je súčasťou výchovy v školských aj predškolských zariadeniach a je pravidelnou témou v miestnych novinách, v elektronickej komunikácii vedenia obce s občanmi, ale aj medzi občanmi navzájom. Čistota a zeleň v obciach sa udržiava aj prostredníctvom verejnoprospešných prác, dôsledne sa dbá o separácii odpadu ako aj jej zabezpečenie, čím sa obyvateľom znižujú poplatky za odvoz. Pretrvávajúcim problémom obcí sú nedobudované alebo chýbajúce chodníky pre peších a cyklistov aj v novších štvrtiach. Lepšia situácia je v najviac architektonicky urbanizovanom Soblahove. V Malých Dvorníkoch je cyklochodník vybudovaný ku škole a do Veľkých Dvorníkov, cyklotrasa spája obec s Dunajskou Stredou. Chodník sa nachádza aj pri pomerne rušnej hlavnej ceste v časti Vlachova a pri škole v centre Liptovskej Tepličky. Chodníky ku škole sa v skúmaných obciach budujú prednostne, mnohé dochádzajúce deti však stále musia prejsť väčšiu časť cesty do školy po ceste. Liptovská Teplička je koncová obec s menšou frekvenciou áut, tento problém sa

[209] V rámci projektu sme urobili prieskum vo viacerých archívoch (Štátny archív v Nitre – pracovisko Archív Nové Zámky, Fórum inštitút pre výskum menšín v Šamoríne, Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede), no nepodarilo sa nám získať rozširujúce relevantné údaje k histórii Malých Dvorníkov.

preto vníma menej. Okolie Soblahova je rajom cyklistov, hlavnú os obce križuje cyklotrasa, ale komunikácie v rámci pomerne dlhej obce zdieľajú cyklisti s automobilovou dopravou. V záujme bezpečnosti chodcov majú obce snahu regulovať parkovanie vozidiel na krajniciach hlavných ciest a na chodníkoch.

K pozitívnemu vnímaniu kvality života v obci prispievajú možnosti trávenia voľného času a kultúrno-spoločenské podujatia, ktoré zbližujú obyvateľov, ale aj vytvárajú možnosť prezentácie obce pred návštevníkmi a významne prispievajú k formovaniu lokálnej identity. Všetky skúmané obce majú bohatý kalendár stálych podujatí, ktoré dopĺňajú príležitostné akcie. Väčšinu v kalendári stabilizovaných podujatí organizuje obec v súčinnosti s miestnymi komunitami združenými v početných formálnych (občianske združenia) alebo aj neformálnych organizáciách (regrúti, mládežníci). Výskumy potvrdili, že „ich existencia je odpoveďou na potreby miestneho spoločenstva a potvrdzuje samoorganizačné schopnosti lokálneho prostredia v aktivizácii sociálnych skupín s cieľom realizácie svojich zámerov" (Falťan – Falťanová, 2019: 158). Na zabezpečenie týchto podujatí vyčleňujú obce zo svojich rozpočtov primerané financie, čím umožňujú aj realizáciu činností zmysluplných pre obec rôznym miestnym organizáciám a aktivistom. Zároveň však aktívny spoločenský život v skúmaných úspešných obciach a aj výsledky prieskumu názorov ich obyvateľov potvrdili, že obce nemajú pre nich len dominantnú rezidenčnú, ale aj dôležitú komunitnú funkciu.

Vo všetkých štyroch obciach sú podujatia, ktoré nadväzujú na tradičné termíny (Vianoce, fašiangy, stavanie májov, lokálne cirkevné sviatky atď.). V ich rámci sme zaznamenali transformáciu autentických prvkov miestnej ľudovej kultúry do kontextu súčasného priebehu sviatočných aktivít (napríklad Štefanské jazdy v Soblahove, Vlachovská *gubajka* či Jozefovské jarné spevy vo Vlachove, regrútske zvyky pri stavaní májov a pastierske prvky pri polnočnej omši v Liptovskej Tepličke) a takisto nové formy festivít. Niektorý podujatia majú súťažný charakter, čím sa zvyšuje interakcia medzi obyvateľmi a zážitkovosť – napríklad súťaže v príprave tradičných alebo obľúbených jedál (Liptovská Teplička, Malé Dvorníky). Všetky sledované obce organizujú podujatia typu obecných slávností, alebo festivalov, ktorých cieľom je stmeliť lokálne spoločenstvo, privítať v obci miestnych rodákov a pri festivaloch aj návštevníkov mimo obce. Tieto podujatia majú aj viac než 20-ročnú tradíciu, vďaka čomu ich obyvatelia už vnímajú ako očakávané – tradičné.

Protipólom sú jednorazové podujatia, ktoré dynamizujú vývin spoločenských podujatí. Zopakovať sa môžu na základe vyhodnotenia záujmu obyvateľov a niektoré majú tiež potenciál zaradiť sa do kultúrneho kalendára obce. Kritériom je pre organizátorov často aj finančný zisk. Podobnú funkciu a systém fungovania majú aj športové podujatia. Spoločné prežívanie kultúrno-spoločenských aj športových podujatí sú spojené so zážitkami a emóciami,

prispievajú k prepájaniu a premosťovaniu jednotlivých štruktúr lokálnej komunity – generačných, záujmových, rezidenčných. Ľudia sa vzájomne zbližujú, čo je predpokladom spolupráce aj pri iných aktivitách súvisiacich s lokálnym rozvojom a tiež ochoty jednotlivcov participovať na jeho formovaní.

V každej zo skúmaných obcí funguje celý rad rôznych dobrovoľníckych združení, ktoré poskytujú priestor pre sebarealizáciu ich členov. Niektoré existovali už v období socializmu, viaceré sa sformovali za uplynulých 30 rokov a tento proces, ktorý závisí od záujmov a ľudského kapitálu, pokračuje v menších obmenách nepretržite. Pre obec sú dôležitými partnermi pri vytváraní sociálnej atmosféry v lokalite a tiež reprezentácie navonok. Stabilizované združenia sú podporované buď priamo z rozpočtu obce, alebo nepriamo – napríklad poskytnutím obecných priestorov, čiastočne sa snažia aj svojimi aktivitami vylepšiť si rozpočet a investovať do svojho rozvoja, ktorý je v konečnom dôsledku aj časťou lokálneho rozvoja. Dobrovoľnícke združenia zvyšujú kohéziu lokálnych komunít prítomných v obci, ale zároveň sú aj odrazom existujúcich fragmentov štruktúry lokálneho spoločenstva. Zaznamenali sme aj prípady, že dochádzalo k stretu skupinových záujmov, čím sa vytvorili „kliky", ktoré mali zohrať úlohu v komunálnych voľbách s cieľom prebrať moc v obci. Určitá rivalita a kritický pohľad môže mať posilňujúci význam pre lokálny rozvoj, ale môže ho aj deštruovať, čo sme v prípade skúmaných úspešných obcí nezaznamenali.

Záujmy a potreby „slabších sociálnych" skupín akými sú najstaršia generácia, deti alebo ekonomicko-sociálne marginalizované komunity musí identifikovať a saturovať obec. Ide napríklad o osamelých dôchodcov a ľudí so zdravotným znevýhodnením odkázaných na pomoc. Obce vytvárajú programy sociálneho rozvoja, informačné centrá a pracovné miesta pre profesionálnych sociálnych pracovníkov. Treba však spomenúť, že vzhľadom na pribúdanie ľudí v dôchodkovom veku v dôsledku demografického vývinu vznikajú čoraz sebestačnejšie a kreatívnejšie organizácie dôchodcov, ktoré sa aktívne zapájajú do kultúrno-spoločenského života obce a prispievajú aj ku kvalite životného prostredia.

Iným segmentom vidieckeho spoločenstva vyžadujúcim sociálnu podporu je rómska komunita v Liptovskej Tepličke. Nevytvára si dostatočne sama priestor pre formulovanie svojich záujmov a potrieb, nemá žiadne formálne dobrovoľnícke združenia, aktívne neparticipuje na väčšine obecných festivít (na mnohých ani pasívne) a nevie si spoľahlivo zabezpečiť participáciu na spravovaní verejných vecí. O to dôležitejšia je citlivosť vedenia obce, zabezpečenie nielen základnej infraštruktúry (voda, likvidácia odpadu), ale aj nadstavby, ktorá môže zvýšiť kvalitu života tejto komunity (napríklad podujatia cielené pre miestnu komunitu, verejná wifi sieť, ktorá umožňuje bezplatne vstupovať do digitálneho priestoru, čo sa ukázalo ako mimoriadne dôležité v období online výučby počas pandémie). Napriek tomu, že vedenie obce rešpektuje túto komunitu ako plnoprávnu súčasť obyvateľstva a venuje jej primeranú pozor-

nosť aj pri získavaní rozvojových projektov, niekedy aj navzdory nesúhlasu časti obecného zastupiteľstva, vníma integráciu dvoch rôznych svetov v súčasných podmienkach skepticky.

Výhodou obce oproti mestu je, že existuje stabilné jadro obyvateľstva, ktoré je previazané aj na základe príbuzenských, priateľských a susedských vzťahov. Novšie občianske združenia nie sú pre nečlenov čitateľné len na základe ich vytýčených cieľov a verejne prejavených aktivít, ale aj cez ľudí, ktorí ich vedú, a cez aktívnych členov. Aktívni obyvatelia sa zvyčajne stávajú členmi aj viacerých združení, čo zvyšuje ich potenciál pre vzájomné premosťovanie a formovanie sociálneho kapitálu na prospech obce ako celku.

Veľmi dôležitým bodom celého systému fungovania lokálneho spoločenstva je osobnosť starostu. Starosta musí mať primeraný rešpekt nielen u svojich voličov, byť predvídavý, rozhľadený, mať aj autoritu, ale zároveň byť aj empatický, aby vedel objektivizovať záujmy obce a tiež jednotlivých komunitných štruktúr a obhájiť ich v obecnom zastupiteľstve. Pre získavanie dotácií sa musí vedieť obklopiť kvalitným ľudským kapitálom, aby obec vedela čo a ako žiadať a mať predstavu ako jednotlivé kroky posunú proces jej lokálneho rozvoja z dlhodobejšej perspektívy, ako napĺňať víziu udržateľnosti. Dôležitá je aj schopnosť starostu reprezentovať obec navonok. Optimálne je odovzdávať si skúsenosti v prípade výmeny starostov. Vo všetkých skúmaných obciach sme zaznamenali súčinnosť a podporu v práci vedenia obce, miestnych aktivistov a dobrovoľníckych združení. Vo všetkých obciach vedenia obce pri vytváraní rozvojových dokumentov o obci zorganizovali dotazníkové prieskumy o potrebách a záujmoch obyvateľov smerované jednotlivcom, ale aj dobrovoľníckym organizáciám v obci (napríklad vo Vlachove). So spätnými reakciami majú rôzne skúsenosti.

Vďaka rýchle sa šíriacim technológiám prechádzajú veľkými zmenami formy komunikácie medzi obyvateľmi obce a ich reprezentáciami. Vývesky na tabuliach a miestny rozhlas nahrádza internet, mobilné aplikácie, sms správy, živý internetový prenos videozáznamu diania v obci, vysielanie obecnej televízie, vzájomná komunikácia obyvateľov na sociálnych sieťach. V tomto smere sa ako líder zo skúmaných obcí ukázala Liptovská Teplička, ale spomenuté technológie prenikajú aj do života ostatných obcí.

Už tradične blízkymi partnermi obecného úradu sú v obci škola a cirkev. Potvrdilo sa to aj v Liptovskej Tepličke a Soblahove. Ďalšie dve obce v menšej miere, keďže majú len prvý stupeň ZŠ (Malé Dvorníky a Vlachovo). Napriek tomu sú všetky školy niečím pozoruhodné, majú stanovené špecializácie, sú vybavené dobre až nadštandardne a snažia sa o kvalitu výučby. Podobne sú dobre vybavené aj predškolské zariadenia.

Participácia cirkvi na spoločenskom živote obce je najvýraznejšia v Liptovskej Tepličke a v Soblahove, kde je aj cirkevná materská škola. Najmä v Liptovskej Tepličke je prelínanie profánneho a sakrálneho v aktivitách obce aj školy

dosť časté. Malé Dvorníky sú filiálkou farnosti v Dunajskej Strede a na dianie v obci má cirkev malý vplyv. Vo Vlachove je v rámci obecných aktivít zameraných na deti a mládež aktívna fara evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, časť obyvateľov je však rímskokatolíckeho vyznania a časť je bez náboženskej viery alebo sú vo svojej cirkvi slabo integrovaní. V rozvíjajúcich sa suburbiách má účasť na cirkevnom živote potenciál stmeliť autochtónnu časť obyvateľstva s novoprisťahovanými. Zároveň však rastie pomerný počet obyvateľov, ktorí nie sú viazaní na miestnu cirkev.

Členstvo v Európskej únii, ale už aj predprístupové výzvy na rozvojové projekty v 90. rokoch 20. storočia viedli obce k pochopeniu významu partnerstiev. Aj za socializmu mali obce družobné vzťahy s partnerskými lokalitami v Československu a v zahraničí (niektoré pretrvávajú dosiaľ). Svoj vývin v rámci menšieho teritória koordinovali na princípe autoritatívneho vytvárania strediskových obcí či zlučovania subjektov poľnohospodárskej výroby. Nové dobrovoľne vytvorené regionálne partnerstvá (mikroregióny, cezhraničné regióny) ich naučili formulovať svoje prioritné potreby, aby získali dotácie na ich realizáciu. U všetkých obcí sa potvrdilo, že vďaka finančnej podpore EÚ sa v priebehu uplynulých 20 rokov partnerstvá stali dôležitou súčasťou lokálneho a regionálneho rozvoja. Obce aj ich poľnohospodársky sektor sa stali fakticky závislé od dotácií. Podielové dane, prípadne príspevky a pôžičky od štátu tvoria len časť financií, s ktorými narábajú. Najmä obce s menším počtom obyvateľov by mnohé investičné projekty nedokázali zrealizovať bez dotácií z európskych zdrojov. Súčasťou verejných priestorov sa stali dočasné bilbordy a stále pamätné dosky, ktoré sú súčasťou nástrojov povinnej publicity európskych štrukturálnych a investičných fondov.

Príbehy štyroch analyzovaných úspešných obcí ukazujú, že predpokladom úspešného lokálneho rozvoja je nepretržitá cieľavedomá práca v rôznych sférach každodenného života. Neznamená to, že všetky obce musia mať všetko v rovnakej kvalite, ale to čo chýba, by malo byť vykompenzované výnimočnou kvalitou na inom poli. Kľúčová je úzka spolupráca a rešpekt medzi vedením obce, obecným zastupiteľstvom, obecnými inštitúciami aj podnikateľskými subjektmi a obyvateľmi reprezentovanými občianskymi aktivistami a dobrovoľníckymi združeniami. Plánovanie lokálneho rozvoja je kolektívna práca, nevyhnutný je však kvalitný ľudský kapitál. Všetky skúmané úspešné obce sa o svoje skúsenosti ochotne podelili a veríme, že táto publikácia bude inšpiráciou a návodom na úspešný rozvoj ďalších obcí Slovenska.

LITERATÚRA A PRAMENE

[1] FRIEWALD-HOFBAUER, Theres (ed.). 2008. *Zukunft durch gesellschaftliche Innovationen : Europäischer Dorferneuerungspreis 2008. Win the future through social innovation : European Village Renewal Award 2008*. [online]. 2008, s. 51. [cit. 12.10.2021]. Dostupné z: https://www.landentwicklung.org/europaeische-dorferneuerungspreise-seit-1990/#tagesband-2008/1/.

[2] FRIEWALD-HOFBAUER, Theres – HOFBAUER, Doris (eds.). 2014. *Besser. Leben : Europäischer Dorferneuerungspreis 2014. Lead a better life : European Village Renewal Award 2014*. [online]. 2014, s. 58. [cit. 12.10.2021]. Dostupné z: https://www.landentwicklung.org/europaeische-dorferneuerungspreise-seit-1990/#tagesband-2014/1/.

[3] FRIEWALD-HOFBAUER, Theres (ed.). 2002. *„Grenzen überschreiten" : Europäischer Dorferneuerungspreis 2002. „Crossing Borders" : European Village Renewal Prize 2002*. [online]. 2002, s. 69. [cit. 15.10.2021]. Dostupné z: https://www.landentwicklung.org/europaeische-dorferneuerungspreise-seit-1990/#tagungsband-2002/1/.

[4] FRIEWALD-HOFBAUER, Theres (ed.). 2006. *Wandel als Chance : Europäischer Dorferneuerungspreis 2006. Change as Opportunity : European Village Renewal Prize 2006*. [online]. 2006, s. 79. [cit. 30.10.2021]. Dostupné z: https://www.landentwicklung.org/europaeische-dorferneuerungspreise-seit-1990/#tagesband-2006/1/.

AMBRÓZOVÁ, Jana. 2013. Tradičná inštrumentálna hudba a charakter jej vývoja. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 232-257.

ANDRÁŠKO, Ivan. 2005. Dve dimenzie kvality života v kontexte percepcií obyvateľov miest a vidieckych obcí. In: Vaishar, A., Ira, V. (eds.). *Geografická organizace Česka a Slovenska v současném období*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, s. 6-13.

BAHNA, Vladimír. 2019. Organizácia kultúrno-spoločenského života vo vybraných úspešných obciach. In: *Slovenský národopis,* roč. 67, č. 3, s. 324-342.

BALASSA, Iván – ORTUTAY, Gyul. 1979. *Magyar Néprajz*. Budapest: Corvina Könyvkiadó.

BENDÍK, Štefan. 2015. *Nestratené roky obce Vlachovo*. Vlachovo: Roven Rožňava, s.r.o.

BENDÍK, Štefan. 2020. *Boso po strnisku.* Vlachovo: Roven Rožňava, s.r.o.

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana. 2007. Vplyv urbanizácie na lokálne spoločenstvo obce Limbach. In: Danglová, O., Zajonc, J. (eds.). *Mestá a dediny pod Malými Karpatmi. Etnologické štúdie.* Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 83-119.

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana. 2013. Rómska komunita vo vzťahu k majorite. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 88-99.

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana. 2019a. Nájomné bývanie na vidieku na príklade výskumu vybraných obcí. In: *Journal of Urban Ethnology*, roč. 17, s. 243-257.

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana. 2019b: Projekt obnova dediny : Lokálne stratégie starostlivosti o kultúrne dedičstvo a ich vplyv na kvalitu každodenného života vo vidieckom prostredí na Slovensku. In: *Národopisná revue*, 2019, č. 3, s. 287-297.

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana a kol. 2013. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

BERNÁTOVÁ, Viera. 2009. Soblahov v rokoch 1918 – 1945. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, s. 74-108.

BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. 2017. Kultúrne dedičstvo vo vzdelávaní a výskume: nové trendy a prístupy. In: Chomová, S. (ed.). *Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania*. Bratislava: NOC, s. 8-13.

BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. 2019. Vybrané koncepty výskumu súčasného vidieka : inšpirácie a výzvy pre rurálnu antropológiu. In: *Slovenský národopis*, roč. 67, č. 3, s. 259-274.

BOLDIŠ, Miroslav. 2009. *Dobšinského kraj – brožúra*. Rožňava: Občianske združenie Dobšinského kraj [online]. [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.dobsina.sk/dobsinskeho-kraj-brozura.phtml?id3=52199.

BOŠELOVÁ, Miriama. 2019. Sociokultúrne aspekty súčasnej vnútornej suburbánnej migrácie na Slovensku : Na príklade prímestskej obce Soblahov v okrese Trenčín. In: *Slovenský národopis,* roč. 67, č. 3, s. 275-292.

BOTÍK, Ján. 2007. *Etnická história Slovenska : K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: LÚČ.

BOURDIEU, Pierre. 2010. *Pravidla umění : Vznik a struktura literárního pole*. Praha: Host.

BUCHTA, Stanislav. 2007. Možnosti a perspektívy riešenia vidieckej zamestnanosti. In: *Sociológia*, roč. 39, č. 2, s. 119-135.

CIMERMANOVÁ, Ivona. 2010. Ako sa súťaží o Európsku cenu obnovy dediny. In: *Enviromagazín*, 2010, č. 5, s. 22-23 [online]. [cit. 1. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.enviromagazin.sk/enviro2010/enviro5/12_akosasutazi.pdf.

CIMERMANOVÁ, Ivona. 2019. Genéza súťaže Dedina roka na Slovensku a jej európske súvislosti. In: *Program Obnova dediny : Súťaž dedina roka* [online]. [cit. 6. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.obnovadediny.sk/wp-content/uploads/2019/02/9_Cimermanova_SDR.pdf.

ČERNÁ, Alexandra. 2007. *Euroregión Podunajský trojspolok : Vznik, vývoj a aktivity.* [Bakalárska práca]. [online]. [cit. 6. 9. 2021]. Nitra: SPU Nitra. Dostupné z: http://www.slpk.sk/eldo/zp/2008/fesrr/fesrr2008-alexandracerna-bc598315.pdf.

ČERVEŇAN, Štefan – PEER, Zuzana – PAVLÍK, Peter. 2016. Soblahovskí vojaci v 1. svetovej vojne. In: *Soblahov.sk* [online]. Január, 2016 [cit. 8.9.2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/soblahovski-vojaci-v-1-svetovej-vojne/.

ČOLLÁKOVÁ, Viktória. 2018. Zastúpenie a význam folklóru v hudobných a hudobno-tanečných situáciách súkromnej a verejnej sociálnej sféry v Soblahove : Prepis etnografického terénneho výskumu realizovaného 12. – 22. 5. 2018 v obci Soblahov. Nitra: Archív Katedry etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre.

DANGLOVÁ, Oľga. 2006. *Slovenský vidiek : Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava: Zing Print.

DANGLOVÁ, Oľga a kol. 2005. *Vidiek v procese transformácie : Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regiónu*. Bratislava: Zing Print.

DARULOVÁ, Jolana. 2018. Festivity v urbánnom prostredí so zameraním na banícke tradície mesta Banská Bystrica. In: *Národopisná revue*, č. 1, s. 3-12.

DOHOVIČ, Svjatoslav. 2008. Liptovská Teplička je vicemiss Európy. In: *Pravda* [online]. 15. 7. 2008 [cit. 9. 7. 2021]. Dostupné z: https://spravy.pravda.sk/europska-unia/clanok/201538-liptovska-teplicka-je-vicemiss-europy/.

DROPPA, Matin. 2008. Eurodedinka. In: *.týždeň* [online]. 28. 9. 2009 [cit. 6. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.tyzden.sk/casopis/3311/eurodedinka/.

DUFFEK, Petr – LINHART, Jiří. 1996. Kvalita života. In: Maříková, H., Petrusek, M., Vodáková, A. (eds.). *Velký sociologický slovník.* Praha: Karolinum, s. 557.

ĎUĎÁKOVÁ, Eva. 2009. Soblahov za posledné roky. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov*. Martin: Osveta, s. 287-289.

ĎURÁČI, Miroslav. 2009. Vývoj hospodársko-spoločenských pomerov od roku 1990 až po rok 2006. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov.* Martin: Osveta, s. 271-282.

ĎURČOVÁ, Mária. 2009. Vývoj hospodársko-spoločenských pomerov po skončení druhej svetovej vojny až do tzv. nežnej revolúcie 1989. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov*. Martin: Osveta, s. 110-131.

FALŤAN, Ľubomír. 2010. Verejný priestor ako priestor sociálny. In: *Urbanita*, roč. 22, č. 1, s. 36.

FALŤAN, Ľubomír (ed.). 2011. *Malé vidiecke sídla na Slovensku začiatkom 21. storočia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

FALŤAN, Ľubomír – FALŤANOVÁ, Ľubica. 2019. *Vidiecke spoločenstvo na Slovensku : Podoby a dilemy*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

FRIEWALD-HOFBAUER, Theres (ed.). 2020. *Rural Roadmap : Leitbild für eine nachhaltige Entwicklung europäischer Dörfer und Landgemeinden*. Pölten: Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung [online]. [cit. 6. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.landentwicklung.org/wp-content/uploads/2019/07/Roadmap_Deutsch_klein-1.pdf.

GAJDOŠ, Peter. 2002. *Človek, spoločnosť, prostredie : Priestorová sociológia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

GAJDOŠ, Peter – PAŠIAK, Ján. 2008. *Sociálne zdroje lokálneho a regionálneho rozvoja*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

GAJDOŠ, Peter – MORAVANSKÁ, Katarína. 2013. *Suburbanizácia a jej podoby na Slovensku*. Bratislava: Veda.

GAJDOŠ, Peter – MORAVANSKÁ, Katarína. 2016. *Sídelný vývoj na Slovensku (1990 – 2014) a jeho sociálno-priestorové kontexty a dopady*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

GALČANOVÁ, Lucie. 2012. Proces suburbanizace v kulturní perspektivě : Teoretická přehledová stať. In: *Sociológia*, roč. 44, č. 1, s. 1-29.

GECELOVSKÝ, Vladimír. 2021a. *Gróf Emanuel Andrássy : Gróf Július Andrássy* [online]. Vlachovo: Progrup SK [cit. 6. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.yumpu.com/cs/document/read/65319654/grof-emanuel-andrassy-grof-julius-andrassy-vlachovo-miesto-narodenia.

GECELOVSKÝ, Vladimír. 2021b. *Villa Lamperti : Lampertfalva – Olahpataka – Vlachovo : Prvá písomná zmienka*. Vlachovo: Progrup SK.

HALGOŠ, Jozef. 2019. Soblahov – chmeľ, chmeľ – Soblahov. In: *Soblahovské noviny* [online]. December, 2019, č. 4, s. 13 [cit. 9. 8. 2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/wp-content/uploads/2019/12/soblahov-4-19-web.pdf.

HALGOŠ, Jozef. 2020. Zaujímavosti zo Soblahova : „Drobeném výška". In: *Soblahovské noviny* [online]. Jún, 2020, č. 2, s. 8 [cit. 9. 8. 2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/wp-content/uploads/2020/07/sn_2020_2.pdf.

HEŘMANOVÁ, Eva – CHROMÝ, Pavel. 2009. *Kulturní regiony a geografie kultury : Kulturní reálie a kultura v regionech Česka*. 1. vyd. Praha: ASPI – Wolters Kluwer.

HLAVÁČOVÁ, Michaela. 2021. Kniha. In: *Vlachovské noviny – Stromíš*, roč. 22, č. 1, s. 8.

HORVÁTHOVÁ, Emília. 1986. *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava : Tatran.

HRNČÁROVÁ, Zuzana. 2007. Počet obyvateľov dosiahol 2 000. In: *Soblahovské noviny,* roč. 13, č. 1, s. 3.

HRUSTIČ, Tomáš. 2019. Podoby spolužitia s rómskymi komunitami a ich zapájanie do spoločenského života. In: Luther, D. (ed.). *Dobré miesto na život.* Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie, s. 160-183.

HRUŠKA, Vladan. 2014. *Proměny přístupů ke konceptualizaci venkovského prostoru v rurálních studiích.* Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

HUBA, Juraj. 2019. 100 najlepších poľnohospodárskych subjektov za rok 2018. In: *Poľnoinfo.sk : Aktuálny pohľad na agrosektor* [online]. 25. október 2019 [cit. 19. 5. 2021]. Dostupné z: https://polnoinfo.sk/sto-najlepsich-polnohospodarskych-subjektov-za-rok-2018/.

IVANOVÁ, Emília, rod. NEMCOVÁ. 2019. *Žila som s nimi*. Rožňava: Roven, s.r.o.

JÁGEROVÁ, Margita. 2013. Škola ako faktor budovania lokálnej identity. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 11-135.

JÁGEROVÁ, Margita. 2019. Aktuálne podoby betlehemskej hry vo vidieckom prostredí : Na príklade vlachovskej *gubajky*. In: Łeńska-Bąk, K., Kędzierzawski, W., Sawicka, U. (eds.). *Gry v kulturze i zyciu codziennym : Metafory, strategie, komunikacja*. Opole: Universytet Opolski, s. 287-296.

JÁGEROVÁ, Margita. 2020. Inšpiračné zdroje kultúrno-spoločenských podujatí a slávností v súčasnom vidieckom prostredí : Na príklade obcí Vlachovo, Soblahov, Malé Dvorníky a Liptovská Teplička. In: *Národopisná revue*, č. 3, s. 223-235.

JANTO, Juraj. 2020. Vidiecke lokality v zázemí veľkých miest na Slovensku : Z výskumu suburbánnych obcí pri Bratislave. In: *Národopisná revue,* č. 3, s. 202-212.

KAJABOVÁ, Oľga. 2002. Soblahov získal Európsku cenu rozvoja dediny. In: *Mytrencin.sme.sk* [online]. 21. 10. 2002 [cit. 11. 8. 2021]. Dostupné z: https://mytrencin.sme.sk/c/1550077/soblahov-ziskal-europsku-cenu-rozvoja-dediny.html.

KALISKÁ, Ivana. 2013. Zo zasnežených pasienkov májová bryndza nebude. In: *Poľnoinfo.sk. : Aktuálny pohľad na agrosektor* [online]. 6. 5. 2020 [cit. 19. 10. 2021]. Dostupné z: https://polnoinfo.sk/zo-zasnezenych-pasienkov-majova-bryndza-nebude/.

KELLER, Jan. 2010. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk.

KMENT, Veronika. 2018. *Prepis terénneho výskumu : Spevné príležitosti súčasnosti : Vlachovo (okr. Rožňava).* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

Kolektív autorov. 2021. *Vlachovský slovník nárečových slov*. Vlachovo: Obec Vlachovo.

KOLLÁROVÁ, Zuzana (ed.). 2020. *Liptovská Teplička.* Liptovská Teplička: Obec Liptovská Teplička.

KOLLÁROVÁ, Zuzana. 2020. Hospodárstvo. In: Kollárová, Z. (ed.). *Liptovská Teplička*. Liptovská Teplička: Obec Liptovská Teplička, s. 108-187.

KOLLÁROVÁ, Zuzana. 2020. Osobnosti. In: Kollárová, Z. (ed.). *Liptovská Teplička.* Liptovská Teplička: Obec Liptovská Teplička, s. 304-317.

KOŠTIALOVÁ, Katarína. 2017. *Etnológia vidieka : Tradícia, zmena, inovácia*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, Univerzita Mateja Bela.

KOVÁCS, László. 1984. Údaje o začiatkoch socializácie poľnohospodárstva v dunajskostredskom okrese. In: *Spravodaj múzea VIII.* Dunajská Streda: Žitnoostrovské múzeum, s. 31-42.

KOVÁČ, Juraj. 2009. *Vitajte vo Vlachove* [film]. Vlachovo, 34. min. Dostupné z: https://vlachovo.eu/film.php.

KOVÁČ, Juraj. 2016. *Spevy spod Stromíša : 1. diel* + CD. Rožňava: Juraj Kováč (samovydanie).

KOVÁČ, Juraj. 2017. *Spevy spod Stromíša : 2. diel* + CD. Rožňava: Juraj Kováč (samovydanie).

KOVÁČ, Juraj. Sine anno. *Huta Karol.* Rukopis, 2 s.

KOVÁČOVÁ, Eleonóra. 2015. Vývoj verejnej správy v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky. In: *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni,* roč. 7, č. 3, s. 93-114.

KREKOVIČOVÁ, Eva. 1989. *O živote folklóru v súčasnosti : Ľudová pieseň*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

KRŠÁKOVÁ, Anna. 2009. 5. ročník súťaže klope na dvere, je čas rekapitulovať. In: *Enviromagazín,* č. 1, s. 29 [online]. [cit. 6. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.enviromagazin.sk/enviro2009/enviro1/12_5.pdf.

KURPAŠ, Michal. 2013. Perspektívy využívania tradičnej architektúry v cestovnom ruchu. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 276-291.

KUŠNIEROVÁ, Edita. 2021. Grófska ľadovňa vo Vlachove. In: *KGB : Klub generácie báčikov* [online]. 26. 11. 2021 [cit. 6. 12. 2021]. Dostupné z: https://kgbacikovia.websnadno.cz/GROFSKA-LADOVNA-VLACHOVO.html.

LELKES, Vince. 2020. Kisudvarnoki birtokán töltötte nyarait az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó szentpétervári főkonzulja. In: *Paraméter* [online]. 20. 4. 2020 [cit. 6. 9. 2021]. Dostupné z: https://parameter.sk/kisudvarnoki-birtokan-toltotte-nyarait-az-osztrak-magyar-monarchia-utolso-szentpetervari-fokonzulja?fbclid=IwAR0xik19O6Ep4P_uZXX5EATvVOQGCbCWXEv0jfGxbdggxVnrGRcvLXgiYDc.

LENG, Ladislav. 1973. Ľudová inštrumentálna hudba. In: Michálek, J. (ed.). *Liptovská Teplička*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, s. 149-141.

LENOVSKÝ, Ladislav. 2013. Kalendárne obyčaje v kontexte folklorizmu. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 206-231.

LISZKA, József. 2003. *Národopis Maďarov na Slovensku*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, Lilium Aurum.

LUPRICH, Andrej – ROŠKO, Igor. 2018. Väčšie mestá Trenčianskeho kraja strácajú obyvateľov. In: *Sme. my.trencin.sk* [online]. 4. 6. 2018 [cit. 14. 5. 2019]. Dostupné z: https://mytrencin.sme.sk/c/20841268/vacsie-mesta-v-trencianskom-kraji-stracaju-obyvatelov.html.

LUTHER, Daniel (ed.). 2021. *Dobré miesto pre život : Dediny roka na Slovensku*. Bratislava: SAV, 2021.

MARCZELL, Béla. 1997a. *Kisudvarnok : Látnivalók.* Komárno: Komárňanské tlačiarne a vydavateľstvo, s.r.o.

MARCZELL, Béla. 1997b. *Náptar és Néphagyományi : Csallokozi népszokások*. Dunaszerdahely: Csemadok.

MICHÁLEK, Ján (ed.). 1973. *Liptovská Teplička.* Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Mikroregión Klátovské rameno. 2006. Harmanec: RAX s.r.o.

NAVRÁTIL, Ľubomír – VÉGH, Ferenc – BANIČ, Vladimír – RAJSKÝ, Dušan – ÁČ, Peter – KMEŤ, Vladislav. 2002. *Srdce Žitného Ostrova : Okres Dunajská Streda.* Dunajská Streda: NAP Kiadó.

NEMČEKOVÁ, Mária. 2004. Filozofické súvislosti kvality života. In: *Filozofia,* roč. 59, č. 9, s. 665-674.

NOVÁKOVÁ, Katarína – LAUČÍK, Peter. 2013. Vývin zamestnaní obyvateľstva od druhej polovice 20. storočia. In: Beňušková, Z. a kol. *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 56-87.

PAASI, Anssi. 2003. Region and Place : Regional Identity in Question. In: *Progress in Human Geography*, roč. 27, č. 4, s. 475-485.

PACIONE, Miachael. 2003. Quality-Of-Life Research in Urban Geography. In: *Urban Geography,* Vol. 24, No. 4, pp. 314-339.

PAKES, Peter. 2019. *Dosiahnuť stav trvalého zlepšovania*. In: Vlachovské noviny, roč. 20, č. 1-2, s. 1 [online]. [cit. 28. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/pdf_noviny/vlachovske-noviny_2019-02.pdf.

PODOBA, Juraj. 2000. Hodnotový systém spoločnosti. In: *Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja v Slovenskej republike : II. Podmienky TUR : Zdroje. II a Ľudské zdroje*. Bratislava: UNDP a MŽP SR, s. 225-229.

RUMPEL, Petr – SLACH, Ondřej – KOUTSKÝ, Jaroslav. 2008. *Měkké faktory regionálního rozvoje.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

SARVAŠ, Andrej – LIPTÁK, Martin – BEŇÁK, Miroslav. 2018. *Čierne diery : Priemyselné pamiatky a zabudnuté miesta*. Bratislava: Čierne diery, o. z.

SEDLÁK, Jozef. 2016. Prísaha vrchárky : Zemi tejto slúžiť budeš. In: *Pravda* [online]. 3. 3. 2016 [cit. 28. 9. 2021]. Dostupné z: https://zurnal.pravda.sk/fenomen/clanok/385379-prisaha-vrcharky-zemi-tejto-sluzit-budes/.

SKALNÍK, Peter. 1999a. Spoločenské procesy v současných vesnických komunitách v Československu. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 6, č. 1, s. 68-78.

SKALNÍK, Peter. 1999b. Socializmus je mŕtvy, nech žije socializmus! In: *Etnologické rozpravy*, roč. 6, č. 1, s. 79-84.

STOPKA, Erik. 2016. V Soblahove otvorili Sedliacky domček + FOTO. In: *Mytrencin.sk* [online]. 28. 12. 2016 [cit. 7. 8. 2021]. Dostupné z: https://mytrencin.sme.sk/c/20415218/v-soblahove-otvorili-sedliacky-domcek-foto.html.

SZABÓOVÁ, Kristína. 2016. *Kultúrny potenciál obce Malé Dvorníky.* [Bakalárska práca]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

ŠIŠMIŠ, Milan. 2009a. Historicko-administratívny a územný vývoj Soblahova. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov*. Martin: Osveta, s. 9-11.

ŠIŠMIŠ, Milan. 2009b. Židia v Soblahove. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov*. Martin: Osveta, s. 155-157.

ŠIŠMIŠ, Milan – ZEMENE, Marián Robert (eds.). 2009. *Soblahov*. Martin: Osveta.

ŠLAMPOVÁ, Martina. 2020. Z histórie školstva. In: Kollárová, Z. (ed.). *Liptovská Teplička.* Liptovská Teplička: Obec Liptovská Teplička.

ŠUSTEKOVÁ, Júlia. 2019. *Internet a sociálne siete ako mediátor sociálnej komunikácie vo vidieckom prostredí : Na príklade víťaznej obce súťaže Dedina roka.* [Diplomová práca]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

ŠVEDA, Martin. 2016. Život v Bratislavskom suburbiu : Prípadová štúdia mesta Stupava. In: *Sociológia*, roč. 49, č. 2, 139-171.

VENCÁLEK, Jaroslav. 1998. *Protisměry územní identity*. Praha: Olza.

WÓJCICKI, M. 2009. Skąd się wziął śmigus-dyngus? In: *Dzennik.pl* [online]. 10. máj 2009 [cit. 7. 8. 2021]. Dostupné z: https://podroze.dziennik.pl/artykuly/115030,skad-sie-wzial-smigus-dyngus.html.

ZAJONC, Juraj. 2014. Je Halloween na Slovensku cudzincom? In: Popelková, K. a kol. *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava: Veda, s. 164-247.

ZEMENE, Marián Robert. 2009. Zo starších dejín obce. In: Šišmiš, M., Zemene, M. R. (eds.). *Soblahov*. Martin: Osveta, s. 46-63.

Ďalšie internetové zdroje

Cyklotrasy bez hraníc – 2. etapa výstavby [online]. 2015 [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.klatovske-rameno.sk/files/subory/subsidy_contract_2_0.pdf.

Databáza DATAcube : Demografia a sociálne štatistiky [online]. [cit. 10. 6. 2020]. Dostupné z: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_DEM/om7101rr/v_om7101rr_00_00_00_sk.

Dedina roka 2007 [online]. [cit. 10. 9. 2021]. Dostupné z: http://www.teplickapodtatrami.sk/dedina-roka-2007.html.

Desaťročná partnerská spolupráca sa naďalej rozvíja. 2014. In *Soblahovské noviny* [online]. 2014, č. 3, s. 6-7 [cit. 12.10..2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/noviny/soblahov_20_3.pdf.

Dokumenty – Územný plán obce Soblahov [online]. Malé Dvorníky: Obec Malé Dvorníky, 2014 [cit. 26. 10. 2021]. Odsek 2-4. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/uzemny-plan-obce.

Emanuel Andrássy – železný grófˇ [online]. SNM – Múzeum Betliar, 2021 [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.snm.sk/?muzeum-online&clanok=emanuel-andrassy-zelezny-grof.

Galéria na povale [online]. 2021. In: *Soblahov.sk*. 2021. [cit. 8. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/galeria-na-povale/.

História Vlachovských hudieb [online]. [cit. 5. 11. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/hudobne.php.

Hospodárenie obcí za rok 2020 – Soblahov [online]. 2020. In: *Hospodarenieobci.sk.* 2020. [cit. 8. 11. 2021]. Dostupné z: http://www.hospodarenieobci.sk/profil/samosprava/506508/2020/4.

Charakteristika družstva [online]. [cit. 12. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.pdvlachovo.sk/pd_vlachovo.php.

Komunitný plán sociálnych služieb obce Vlachovo 2020 – 2025 [online]. [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/_news/2020/komunitny-plan-obce-Vlachovo.pdf.

Kronika obce LT (Liptovská Teplička) [online]. [cit. 19. 9. 2021]. Dostupné z: *https://www.liptovskateplicka.sk/prevod-upgrade/kronika-obce/*.

Kukkonia – Žitný ostrov, naša záhrada [online]. 2021 [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://kukkonia.sk/.

Liptovská Teplička – mikrozázrak Európy [online]. [cit. 14. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.severovychod.sk/clanok/liptovska-teplicka-mikrozazrak-europy.

Liptovská Teplička : Vybrané štatistické údaje [online]. [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: http://www.sodbtn.sk/obce/obec_stat_narodnost.php?kod_obce=523631.

Malé Dvorníky [online]. [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/.

Malé Dvorníky : Vybrané štatistické údaje [online]. [cit. 18. 10. 2021]. Dostupné z: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=%20555665.

Mikroregión Klátovské rameno [online]. [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.klatovskerameno.sk/.

Našli svojich rodákov na Ukrajine. In: *Podtatranské noviny* [online]. 26. 11. 2013 [cit. 1. 12. 2013]. Dostupné z:

http://podtatranske.noviny24.sk/aktuality/4202/Nasli-svojich-rodakov-na-Ukrajine.html.

Nedostatok lekárov v regiónoch [online]. [cit. 31. 10. 2021]. Dostupné z: https://podcasts.apple.com/no/podcast/nedostatok-lek%C3%A1rov-v-regi%C3%B3noch-13-10-2021-14-05/id1538429551?i=1000538569203.

Novela zákona o pozemkových úpravách urýchli sceľovanie pozemkov. In: SME Index [online]. TASR, 10. 9. 2014. [cit. 31. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.trend.sk/spravy/novela-zakona-pozemkovych-upravach-urychli-scelovanie-pozemkov.

Občania Vlachova nesúhlasia so zvyšovaním ceny vody [online]. [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/pdf_noviny/04_03.pdf.

Obec Liptovská Teplička [online]. [cit. 4. 3. 2019] Dostupné z: https://www.liptovskateplicka.sk/.

Obec Soblahov [online]. 2021 [cit. 8. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/historia-obce/.

Obec Soblahov – najlepšie hospodáriaca samospráva v okrese Trenčín v roku 2018 [online]. In: *Soblahovské noviny*, september 2019, č. 3, s. 4 [cit. 2021-10-8]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/wp-content/uploads/2019/10/soblahov-3-19-web.pdf.

PPD Liptovská Teplička : Rastlinná výroba [online]. Apríl, 2016. [cit. 5. 7. 2021]. Dostupné z: https://www.ppdliptovskateplicka.sk/rastlinna-vyroba/.

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Liptovská Teplička na roky 2015 – 2020 [online]. Apríl, 2016. [cit. 5. 7. 2021]. Dostupné z: https://app.otvorenestrategie.sk/repozitar/download?id_suboru=2216.

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Vlachovo do roku 2013 [online]. [cit. 4. 7. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/pdf/phsr_vlachovo.pdf.

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Vlachovo 2016 – 2020 [online]. [cit. 4. 7. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/pdf/phrsr-obec-Vlachovo-2016-2020.pdf.

Program obnovy dediny [online]. 2013 [cit. 4. 8. 2020]. Dostupné z: https://www.obnovadediny.sk/.

Program obnovy dediny : Dedina roka 2009 [online]. 2009 [cit. 1. 11. 2021]. Dostupné z: http://old.obnovadediny.sk/sutaz-dedina-roka/dedina-roka-2009.

Program obnovy dediny : Dedina roka 2013 [online]. 2013 [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: http://old.obnovadediny.sk/sa-dedina-roka/archiv-sdr/ronk-2013.

Realizovaný projekt s názvom „Naše dedičstvo, naša budúcnosť" [online]. [cit. 13. 12. 2020]. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/realizovany-projekt-s-nazvom-nase-dedicstvo-nasa-buducnost.

Regionálna integrovaná územná stratégia [online]. 2021. In: *Trencin.sk*. [cit. 28. 10. 2021]. Dostupné z: https://trencin.sk/samosprava/so-pre-irop/co-je-rius/.

Rozdiely medzi regiónmi sa napriek pozitívnemu hospodárskemu rastu krajiny neustále zvyšujú [online]. 19. marec 2021 [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.nku.gov.sk/aktuality/-/asset_publisher/9A3u/content/rozdiely-medzi-regionmi-sa-napriek-pozitivnemu-hospodarskemu-rastu-krajiny-neustale-zvysuju/pop_up?_101_INSTANCE_9A3u_view.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Štatistický úrad Slovenskej republiky [online]. [cit. 10. 6. 2020]. Dostupné z: https://bit.ly/3s1hoZy (skrátený odkaz).

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Štatistický úrad Slovenskej republiky [online]. 2011 [cit. 10. 6. 2020]. Dostupné z: https://udaje.statistics.sk/tabulky.html.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 : *Štruktúra obyvateľov podľa pohlavia v obci Vlachovo k 1. 1. 2021* [online]. [cit. 28. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/pocet-obyvatelov/OB/SK0428526339/OB.

Soblahov dnes [online]. 2021 [cit. 8. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.soblahov.sk/historia-obce/.

Solar projekt. In: *Úspešne realizované projekty : Mikroregión Klátovské rameno* [online]. [cit. 13. 12. 2020]. Dostupné z: https://www.klatovskerameno.sk/uspesne-realizovane-projekty.

Štatistky. 2019. Nezamestnanosť – mesačné štatistiky. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR [online]. [cit. 2. 6. 2021]. Dostupné z: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=855042.

Štatistky. 2020. Nezamestnanosť – mesačné štatistiky. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR [online]. [cit. 2.6.2021]. Dostupné z: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2020.html?page_id=971502.

The Sun is Life : Slnko je život [online]. [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.sunislife.sk/.

Trenčín : Demografia [online]. 2019 [cit. 11. 5. 2019]. Dostupné z: https://trencin.sk/pre-obcanov/o-meste/demografia/.

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny : Mesačné štatistiky miest a obcí [online]. 2020 – 2021 [cit. 14. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/mesacne-statistiky-miest-a-obci.html?page_id=1009850.

Útulňa Gálová [online]. [cit. 5. 11. 2021]. Dostupné z: https://utulnagalova.najweb.net/.

Územný plán obec Malé Dvorníky : Zadanie. [online]. Malé Dvorníky: Obec Malé Dvorníky, 2013 [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.kisudvarnok.sk/files/zadanie_male_dvorniky_2013_1.pdf.

Územný plán, smerná časť – návrh (pre obec Malé Dvorníky) [online]. Malé Dvorníky: Obec Malé Dvorníky, 2014 [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/files/navrh_smerna_cast_male_dvorniky_2014_1_0.pdf.

V obci Malé Dvorníky pribudnú 2 úseky cyklotrás [online]. Trnavský samosprávny kraj, 30. 4. 2019 [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.trnava-vuc.sk/aktuality/-v-obci-male-dvorniky-pribudnu-2-useky-cyklotras/.

Vlachovo : Oficiálna stránka obce [online]. [cit. 5. 11. 2021]. Dostupné z: https://www.vlachovo.eu/index.php.

Vlachovo : územný plán obce – návrh. A – sprievodná správa. Vlachovo, 2008 [online]. [cit. 5. 11. 2021]. *Dostupné z: https://www.uzemneplany.sk/upn/vlachovo/uzemny-plan-obce/schvaleny/text/sprievodna-sprava.*

Vlachovo : Vybrané štatistické údaje [online]. [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=526339.

Vlachovská muzika : Muzikantský chodník – nová autorská baladická pieseň z Vlachova [online]. [Audiovizuálny záznam]. [cit. 1. 11. 2021]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=Y1GnyfTBPIA.

Vodný mlyn Jahodná – Danubeislands [online]. [cit. 5. 11. 2021]. Dostupné z: https://danubeislands.sk/zaujimavosti/vodne-mlyny/vodny-mlyn-jahodna.

Z histórie obce : Malé Dvorníky [cit. 13. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.maledvorniky.sk/z-historie-obce.

Združenie miest a obcí Žitného ostrova [online]. 2021 [cit. 4. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.zmozo.sk/o-zdruzeni/.

Kroniky a iné dokumenty

Kniha evidencie obyvateľov obce Soblahov, uložená v archíve Obecného úradu v Soblahove.

*Kronika obce Soblahov 1993 – 2000, zväzok IV***,** uložená v archíve Obecného úradu v Soblahove.

Pamätná kniha obce Vlachovo 1945 – 2006, uložená na Obecnom úrade vo Vlachove.

Program rozvoja obce Soblahov 2015 – 2023. 2015. Trenčín: AGRI, s.r.o.

Všeobecne záväzné nariadenie č. 1/2015 o podmienkach prideľovania nájomných bytov postavených s podporou štátu [interný dokument]. Liptovská Teplička: Obecný úrad, 2015.

Územný plán obce Malé Dvorníky 2013, dostupný na Obecnom úrade v Malých Dvorníkoch.

Zákon o obecnom zriadení – Zákon č. 369/1990 Z. z. [online]. 2021 [cit. 7. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.minv.sk/?zakon-snr-c-369-1990- zb-o-obecnom-zriadeni.

Zákon o ochrane pamiatkového fondu – Zákon č. 49/2002 Z. z. – úplné znenie. Územné plány.sk [online]. 2021 [cit. 7. 9. 2021]. Dostupné z: https://www.uzemneplany.sk/zakon/zakon-o-ochrane-pamiatkoveho-fondu-zakon-c-49-2002-z-z-uplne-znenie.

SUMMARY

The monograph *Countryside Traditional, Modern, Inspirational. Villages of the Year: Liptovská Teplička, Malé Dvorníky, Soblahov, Vlachovo* has been prepared as a partial result of the APVV project Socio-cultural capital of successful villages as a source of sustainable development of the Slovak countryside (2017–2021).[210] The project focused on the research, analysis, and interpretation of the cultural and social potential of eight successful Slovak municipalities, winners of the nationwide competition Village of the Year and representatives of the Slovak Republic in the biennial competition 'European Award for Village Recovery', organised by the European Working Community for Village Recovery (Die Europäische Arbeitsgemeinschaft Landentwicklung und Dorferneuerung – ARGE) that has been based in Vienna since 1990. In this book, we offer the results of the research conducted in four municipalities: Liptovská Teplička, Malé Dvorníky, Soblahov, and Vlachovo.

The studied villages that form the subject of the monograph are situated in the Regions of Trenčín, Trnava, Prešov, and Košice (by higher administrative territorial units). They differ in the size and ethnic composition of their inhabitants, distance from major cities, altitude, as well as their location in either in economically prosperous or marginalised regions. Despite different developmental conditions, all four municipalities proved their ability to succeed in the field of economic, spatial, environmental, and cultural infrastructure and highlight their uniqueness through the positive use of their cultural and social potential.

The comparison and analyses are built on qualitative field research based on ethnographic methods. The researchers placed emphasis on current standard/traditional culture, social and cultural differences arising from Slovakia's regional specificities, local institutions, annual cultural events of the municipalities, the culture of national minorities, the current manifestations of tangible and intangible cultural heritage, partnership cooperation, and municipalities' adaptability to endogenous local development sources. The research was based on an analysis of local activities in the economic, environmental, social, and cultural areas (also from the perspective of cultural heritage), and the final

[210] The project was carried out by a team of researchers from the Department of Ethnology and Folklore Studies of the Faculty of Arts, Constantine the Philosopher's University in Nitra; Department of Social Studies and Ethnology of the Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica; and the Institute of Ethnology and Social Anthropology of the Slovak Academy of Sciences. The research focused on the winning villages Dobrá Niva, Hrušov, Liptovská Teplička, Malé Dvorníky, Oravská Lesná, Spišský Hrhov, Soblahov, and Vlachovo.

output was a comparative interpretation of the advantages (and disadvantages) of local human and cultural sources. During the project, the comparison was also consulted with the researchers' team from Matej Bel University in Banská Bystrica; the book follows up also on another project product: Countryside Traditional, Modern, Inspirational. Villages of the Year Hrušov, Dobrá Niva, Spišský Hrhov, Oravská Lesná. The final project results are published in the book by D. Luther (ed.) *Good Place for Life. Villages of the Year in Slovakia* (2021).

The theoretical framework of the project is based on the theory of social and cultural capital (P. Bourdie, P. Gajdoš, J. Pašiak), the study of cultural heritage as a commodity and self-realisation, and the importance of shaping of local identity (Heřmanová, Chromý, Paasi, Halbwachs) in the context of soft factors influencing the formation of the quality of life (Rumpel et al.). We consider festivities to be an important integration and identity-forming factor, with the public space – physical and social – also playing an important role. The basic premise of this book is a hypothesis that if cultural and social events in a municipality supports the atmosphere of trust, it also influences the local development and the quality of life, and is a significant aspect of individual satisfaction with life in these municipalities.

The core of the publication consists of the results of empirical research in four municipalities.

Liptovská Teplička (Poprad District) represents a mountain-type of rural village (2,453 inhabitants[211]) located at the altitude of 800m above sea level, in an economically underdeveloped region. It is situated 30km away from urban settlements and is surrounded by mountains and pastures. One third of the population are members of the Roma minority.

The municipality compensates its relative spatial isolation with extremely active involvement in broader regional and supra-regional structures. The municipality has been awarded many prizes, many of them being related to its successful or even model Agricultural Cooperative that manages an area on the border of the *protected* zones of two national parks. Landscape protection is reflected in the authentic picturesque appearance of the village. It is surrounded by terrace fields, called "stairs to heaven". On the outskirts of the village, there is a unique collection of around 400 potato cellars and wooden barns. The municipality has preserved its folk architecture. The centre of the village is being revitalised from EU funds, however, this revitalisation does not respect sensitively enough the vernacular architecture. From the point of view of the population, the functionality of the residential houses is more important than the conservation of cultural heritage.

[211] The data about the population size is from 2018.

There are several active associations focusing mainly on the preservation of cultural heritage (folklore, textile techniques, and work with wood), and sports. The inhabitants also highly appreciate the activities of the Roman Catholic parish around which several associations gather. A third of the citizens of Liptovská Teplička is formed by the growing Roma community. The municipality respects its needs and considers them when preparing the budget, however, without the ambition of integration. The Roma are not represented in the municipal council and participate little in the municipality's cultural and social activities. There are two worlds living side by side in the village. Under the current conditions in Slovakia, they consider integration unrealistic.

Highly developed are the communication technologies in the municipality, including the municipal television channel that broadcasts the meetings of the municipal council. As part of the project, a Wi-Fi signal is also available within the Roma part of the municipality.

Liptovská Teplička is part of many regional and trans-regional associations, and has rich partnership cooperation projects abroad, allowing it to obtain funds for its development activities. The municipality is able to present itself in an attractive manner, with a focus on the development of tourism, which is also supported by local personalities and leaders.

Malé Dvorníky (Dunajská Streda District) is a South-Slovak lowland municipality of suburban nature. It is situated in the bordering area of a developed region. As a suburb of a district capital, it has seen a progressive population growth (1,126), with the prevalence of the members of the Hungarian minority. What is peculiar about the village is that, in 1960–1990, it formed, together with its neighbouring municipality, a settlement called Dvorníky na Ostrove. The division of the municipality after the political change in Czechoslovakia initiated its dynamic development. As the inhabitants say, they started from scratch. Administrative discontinuity is one of the causes of little information being available about the village.

The municipality is largely oriented on the future; the past is little reflected in the activities of the municipal council, and if at all, it relates to the conservation of the cultural heritage of the Hungarian identity. This is manifested through the preservation of folklore elements in the local choir and some regular events. The municipality stands out for its appearance. Even though it has a minimum number of buildings with elements of traditional architecture, the existing buildings respect the rural nature, preserving the identification elements of the Slovak-Hungarian region (reed roof on a public building). The mayor of the municipality, who held office for the longest among the studied villages (without interruption since 1998), largely contributed to the development of the municipality, its architectonic and orderly appearance and success in local development. He designed some significant buildings by himself, and

also contributed to the development of photovoltaics in the village, the construction of infrastructure for leisure activities, as well as quality facilities for different age categories (school, kindergarten with Hungarian as the language of instruction, pensioners). For the purposes of project implementation, the municipality was able to use EU funds obtained through the government environment and regional development sector of the Slovak Republic, including through a cross-border cooperation project. Thanks to its facilities, cleanliness, and an undistorted appearance, it became a sought-after residential location for people from the district town. Its advantage is that it disposes of lands for the development of individual housing, as well as ecological industrial parks. The municipality used these spatial possibilities to construct over 40 rental terraced houses. The village's attractiveness is enhanced by cycle routes that connect it to the district town situated only 3km away. The cycle routes and the municipal bike rental aim to also attract tourists heading to the picturesque water courses on the edge of the municipality. The multi-functional public space of the Culture Park near the municipal office building is a model space used for multiple purposes. The poor infrastructure for tourism development is a handicap for the municipality, as there are no catering facilities, and accommodation is only provided in the building of the municipal office. From the institutional perspective, the municipality is not autonomous, and some functions are assumed by the nearby district town.

Soblahov (Trenčín District) is, just like Malé Dvorníky, a suburban municipality situated in a developed region, as an end location surrounded by nature. The population is connected with the district town, yet still keeps its authenticity and a rural character despite demographic growth (2,314 inhabitants). The municipality won the first Village of the Year competition in Slovakia thanks to the engagement of its former mayor in Village Renewal projects since the 1990s.

The municipality is highly appreciated as a place for housing thanks to its connection with nature and for preserving its own identity largely built on cultural heritage. There are several active associations that develop local folklore traditions. Over the past two decades, the municipality has experienced demographic development thanks to the construction of new neighbourhoods on its own lands. It is actively interested in the process of land consolidation. Many of the inhabitants that moved to the municipality have some personal ties to it or sympathise with it to such extent that they are involved in its social life. The Roman Catholic parish also plays an important role in organising the local social life. There are several apartment buildings within the municipality, including panel houses from the socialist period. Some were rebuilt into rental flats. Traditional architecture with tall houses is also preserved (regional type of a two-floor house, representing the area from the Myjava region up to Up-

per Orava). The municipality places emphasis on its ecological development and the development of tourism, especially weekend tourism for hikers and cyclists; the accommodation possibilities directly in the municipality are minimal, and catering services are provided by one facility only. A hotel-type of cottage surrounded by nature can be found within the territory of the municipality, including a ski slope that was working in the past. People's participation in the activities of the local community is strong, which was manifested in the election of the mayor. An anti-group was created on the basis of volunteering associations, which, despite of not winning, exerted pressure on making the local development more dynamic. Soblahov showed to be a consolidated local community during the pandemic, when the municipality helped overcoming the isolation of some of its citizens in collaboration with the civic associations. The pensioners' organisation has a strong position in this regard. The local elementary school is also attended by children from the district town, because it is barrier-free and adapted to people with physical handicaps. Since the times of the mayor thanks to whom the municipality became historically the winner in the Village of the Year competition, it has been involved in various partnerships with other municipalities at home and abroad and is able to use them for its local development and improvement of the quality of life.

Vlachovo (Rožňava district) is the smallest of the studied municipalities (819 inhabitants). It represents a type of a small village, situated in an underdeveloped, demographically stagnating region. The district town is 20km away, and the municipality stands out for its valuable cultural and natural environment.

In the past, this former mining locality combined with Wallachian culture created a good basis for a successful economic development. It is located in the former Gemer county, which was the most developed county in the Austro-Hungarian Empire in the 19th century. However, the period after 1989 ended its successful development and the former miners were forced to seek new sources of livelihood in the economically poorly developed district. This fate also affected the surrounding municipalities whose inhabitants earned living from mining during the socialist period. The result is a region with extremely interesting industrial monuments which, however, do not receive sufficient care and renewal. Vlachovo is not an exception in this regard. The municipality is known for a fragment of the blast furnace called Karol, a mining shaft, a reconstructed manor house of the Hungarian Andrássy family, and a unique nobiliary ice cellar. The other interesting sites include ponds, the attractive Stromíš hill above the municipality with a tourist cottage and, until recently, an aquatic park serving to the general public. Since it is a mountainous village, the attractiveness of the municipal events is enhanced by the merged agricultural cooperative of several municipalities, which produces local sheep products. This municipality with well-preserved folk architecture

from the beginning of the 20th century and an adjusted central village square around the brook tends to be a pleasant place for life and a location attractive for tourists. Its evolution, however, has been affected by less favourable exogenous factors that had an impact on the local development. It is the only one of the studied municipalities with a declining population. What is missing here are stabilising elements in the form of rental housing, building lands or job opportunities. On the other hand, the village community is able to create an autonomous cultural life with successful folklore ensembles, a community around the Protestant parish, as well as dance bands which complete the atmosphere of various social events. The local festivities attract an increased number of visitors several times a year. The pensioners of Vlachovo engage in activities reaching beyond the locality; however, the young generation represents a weaker link in this context. The first grade of elementary school is attended by around 20 pupils; later, children leave for schools in the surrounding villages or the district town. The ties to the native village get broken with survival strategies, and there are periods when there is no one to play football in the local team or strengthen the folklore group. What the municipality considers to be an advantage of its local development is that there are no Roma living in it; however, the ethnic card does not seem to work in the context of stabilisation of the population.

To make the quality of life more attractive, the municipality builds on its partnership relationships with other municipalities both at home and in Hungary, on European funds, as well as cooperation with local entrepreneurs – e.g. in the renewal of the aquatic park. Tourism development is also enhanced by the local motorway restaurant with limited catering options, where supply and demand are in fragile balance. Vlachovo is a village created for an adventurous stay, but only for a visitor who is cared for by the locals, which is not a rule, though.

The research results showed that the precondition for a sustainable development of the studied successful villages at the local level is the improvement of the quality of life through soft factors. They key role is played by human resources, social coherence, and civic activism. Through their activation and synergies, the municipalities can achieve a lot in improving the quality of life. The successful villages are able to temporarily cope with the impacts of negative exogeneous factors on the local conditions, however, they must count at least with a temporary fluctuation of the level of their local development. The experience that they gained as "successful municipalities" is an advantage in this regard. The research also showed that the local village community can mobilise itself on the basis of similar principles as in urban environments. Without pro-community activities, the village community is fragmented and atomised. What is essential is to raise interest in public affairs and people's willingness to be actively involved in their administration. The basic difference

compared to a city is the intensity of personal knowledge which, however, can have both a progressive and a regressive function. In growing suburbs, this factor is disappearing among some of the municipality inhabitants, or must be worked on in a targeted way, just like in the case of local communities (housing estate, interest association). Most informers confirmed their satisfaction with life in their own municipality. An increasing role in communication is played by non-personal contacts, applications for one-way dissemination of information, as well as social networks. The population of the village is highly differentiated – both socially and economically, as well as culturally in ethnically diverse environments. This results in different needs of the members of the individual groups. The leaderships of villages must empathically respond to these needs and saturate them proportionally. At the same time, they must ensure, both financially and in terms of management, standard as well as above-standard municipality infrastructure. The experience that they obtain under partnerships are an important inspiration for development in these activities.

The knowledge obtained through research from successful municipalities can contribute to the sustainability of the quality of life in the countryside. It should be viewed through the creative and innovative behaviour of individuals interconnected through networks of mutual social and economic relationships on the basis of trust.

O AUTORKÁCH

Mgr. Jana Ambrózová, PhD. pôsobí od roku 2006 ako etnologička a etnomuzikologička na Katedre etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre. Venuje sa výskumu herných štýlov v tradičných sláčikových ľudových hudbách a hudobných prejavov Rómov na strednom Slovensku. Ako odborná konzultantka a garantka sa podieľala na popularizačných digitalizačných projektoch Ľudo Slovenský a Archív ľudovej kultúry (združenie Klub milovníkov folklóru, Košice). Je spoluautorkou monografie *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia* (2013). Dlhodobo sa odborne aj prakticky venuje oblasti scénického folklorizmu. Je predsedníčkou občianskeho združenia Tradana, v rámci činnosti ktorého sa realizuje ako výskumníčka aj hudobná producentka.

Mgr. Miriama Bošelová, PhD. pôsobí od roku 2016 ako etnologička na Katedre etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre. V rámci výskumnej a pedagogickej činnosti sa primárne orientuje na témy súčasných migračných a integračných procesov, na problematiku kultúrnej, sociálnej a etnickej diverzity Slovenska, na problematiku výskumu identít so špecifickým zameraním na Slovákov žijúcich v zahraničí a na aplikovanú antropológiu. Od roku 2018 je členkou Výboru Národopisnej spoločnosti Slovenska. Dlhodobo spolupracuje s neziskovým sektorom a angažuje sa problematike súvisiacej s integráciou cudzincov do slovenskej spoločnosti.

Doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD. – pôsobí ako etnologička na Katedre etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre. V rámci výskumu a publikačnej činnosti sa venuje obyčajám životného a kalendárneho cyklu, etnológii detstva, aplikácii prvkov tradičnej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese, dejinám etnológie na Slovensku. Dlhodobo sa odborne aj prakticky aktivizuje v oblasti scénického folklorizmu, využívania prvkov tradičnej kultúry v súčasnej spoločenskej praxi. Okrem viacerých odborných článkov a štúdií je autorkou knižnej monografie *Posledné zbohom… Súčasné pohrebné obyčaje* (2008), spoluautorkou monografie *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia* (2013), zostavovateľkou a spoluautorkou publikácie *Kalendárna obyčajová kultúra vo vidieckom prostredí na začiatku 21. storočia* (2018), spoluautorkou publikácie Etnológia v regiónoch (2019) ai.

Autorky publikácie.

VIDIEK TRADIČNÝ, MODERNÝ, INŠPIRATÍVNY. Dediny roka. Liptovská Teplička, Malé Dvorníky, Soblahov, Vlachovo

Autorky:	Mgr. Jana Ambrózová, PhD. Mgr. Miriama Bošelová, PhD. doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD.
Vedecká redaktorka:	prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.
Recenzentky:	prof. Viera Feglová, CSc. Mgr. Taťána Součková, PhD.
Preklad:	Mgr. Judita Takáčová
Jazyková korektúra:	PhDr. Erika Mináriková
Návrh obálky a grafická úprava:	Peter Horváth, Jana Ambrózová
Fotografie:	Jana Ambrózová, Zuzana Beňušková, Miriama Bošelová, Margita Jágerová, archív obce Liptovská Teplička, B. Siváčková, Š. Kačena
Náklad:	100 kusov
Rozsah:	200 strán
Vydanie:	prvé
Vydavateľ:	Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Tlač:	DMC Šurany
Rok vydania:	2021

ISBN 978-80-558-1777-4
EAN 9788055817774

Publikácia prináša výsledky etnologického výskumu sociálneho a kultúrneho kapitálu štyroch obcí na Slovensku. Navzájom sa odlišujú polohou, demografickou charakteristikou, charakterom komunikačných spojení a infraštruktúrnych prepojení s okolitými obcami a mestskými centrami, prírodným a kultúrnym zázemím, rozdielnymi koncepciami rozvoja obce a tiež formami aktivizácie svojho ľudského potenciálu. Spája ich víťazstvo v celoslovenskej súťaži Dedina roka a skúsenosť z reprezentácie Slovenska v medzinárodnej súťaži o Európsku cenu obnovy dediny v rokoch 2001 – 2014.

Autorky hľadajú odpovede na otázky: Čo znamená označenie úspešná obec? Aká je udržateľnosť úspešnosti obce po získaní titulu v tejto súťaži? Aké vnútorné a vonkajšie činitele vplývajú na úspešný vývin obce? Ako obce využívajú svoj sociálny a kultúrny potenciál? Aká je úloha osobností pre úspešné napredovanie obce? Ako sa žije ľuďom v obci, ktorá je nositeľkou titulu Dedina roka? Akú úlohu zohráva získanie takéhoto titulu pri formovaní lokálnej identity? Ako súvisí prístup ku kultúrnym tradíciám s rozvojom obce a aký majú význam pre lokálny a regionálny rozvoj?

Ambíciou publikácie je poukázať na udržateľnosť vidieckeho spôsobu života a na inovatívne formy vidieckeho hospodárenia a socio-kultúrnych aktivít.

ISBN 978-80-558-1777-4